Kuram / Emek Tarihi

Beverly Silver

emeğin gücü

1870'ten günümüze işçi hareketleri ve küreselleşme

İngilizceden Çeviren: Aslı Önal

Yordam Kitap

Beverly J. Silver

Johns Hopkins Üniversitesi'nde sosyoloji profesörüdür. Giovanni Arrighi ile birlikte *Chaos and Governance in the Modern World System* (1999) isimli kitabı kaleme almıştır. Yazar, *Emeğin Gücü: 1870'ten Günümüze İşçi Hareketleri ve Küreselleşme* (*Forces of Labor: Workers' Movements and Globalization since 1870*, Cambridge University Press, 2003) eseriyle Amerikan Sosyoloji Derneği Seçkin Akademik Yayın Ödülü'nü kazanmıştır.

Yordam Kitap: 86 • Emeğin Gücü • Beverly Silver • ISBN-978-9944-122-84-9
Çeviri: Aslı Önal • *Kapak ve İç Tasarım:* Savaş Çekiç
Düzeltme: Mehmet Tayak • *Sayfa Düzeni:* Gönül Göner
Birinci Basım: Ekim 2009 • *Yayın Yönetmeni:* Hayri Erdoğan
© Beverly Silver, 2003 © Yordam Kitap, 2009

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti.
Çatalçeşme Sokağı No: 19 Kat: 3 Cağaloğlu 34110 İstanbul
T: 0212 528 19 10 F: 0212 528 19 09 W: www. yordamkitap. com
E: info@yordamkitap. com

Baskı: Pasifik Ofset
Baha İş Merkezi
Haramidere - İstanbul
Tel: 0212 412 17 77

EMEĞİN GÜCÜ

1870'ten Günümüze İşçi Hareketleri ve Küreselleşme

Beverly Silver

İngilizceden Çeviren
Aslı Önal

İçindekiler

Önsöz ve Teşekkür 7

I.BÖLÜM

Giriş 11

I. İşçi Hareketleri ve Emek Çalışmalarının Krizi 11

II. Emek ve İşçi Hareketlerinin Bugünü ve Geleceği Üzerine Tartışmalar 14

III. Dünya-Tarihi Perspektifinden İşçi Eylemleri: Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve 26

IV. Araştırma Stratejileri 42

V. Yirminci Yüzyılda Dünya İşçileri: Kitabın Ana hatları 59

II.BÖLÜM

İşçi Hareketleri ve Sermaye Hareketliliği 62

I. Otomobil Endüstrisindeki İşçi Militanlığının Dünya-Tarihsel Eğilimleri 65

II. Flint'ten Ulsan'a: Otomobil Grevlerinde Déjà Vu 70

III. Post-Fordist Bir Teknolojik Çözüm mü? 95

IV. Sınır Çizme, Yalın ve Çift Yönlü Üretim Tekniğinin Çelişkileri 99

III. BÖLÜM

İşçi Hareketleri ve Ürün Döngüleri 106

I. Otomobil Ürün Döngüsü 109

II. Karşılaştırmalı Bir Perspektiften Tekstil Kompleksi Ürün Döngüsü 115

III. Döngüler, Çözümler ve Taşımacılık Endüstrisi 136

IV. Yeni Bir Ürün Çözümü mü? 144

V. Sonuç 168

IV.BÖLÜM

İşçi Hareketleri ve Dünya Siyaseti 171

I. Dünya Savaşları ve İşçi Eylemleri 172

II. On Dokuzuncu Yüzyılın Sonlarındaki Küreselleşme Eğilimi ve Modern İşçi Hareketinin Ortaya Çıkışı 180

III. Uluslararası ve Ulusal Çatışmalar Kısır Döngüsü 189

IV. İşçi Eylemleri, Dünya Savaşı ve Sömürge Dünyasındaki Ulusal Özgürlük Hareketleri 198

IV. Amerikan Hegemonyası, Kitle Tüketimi ve Kalkınmacı Sosyal Sözleşmeler 203

V. Amerikan Hegemonyasının Krizinden Dünya Emeğinin Krizine 219

V.BÖLÜM

Dünya-Tarihi Perspektifinden Günümüz Dinamikleri 228

I.Dibe Doğru Bir Yarış mı? 228

II. Kuzey-Güney Ayrımının Sonu mu? 230

III. İşçilerin Yapısal Pazarlık Gücü Zayıflıyor mu? 231

IV. Savaş ve İşçi Hakları Nereye Doğru Gidiyor? 235

V. Yeni Bir Emek Enternasyonalizmi mi? 240

EKLER 243

1. İşçi Eylemleri Kavramı 243

2. İşçi Eylemlerinin Ölçümü 252

3. Veri Toplama Prosedürleri 257

4. WLG Veritabanının Güvenilirliğini Ölçme 260

EK C: Ülkelerin Sınıflandırılması 270

Kaynakça 271

Önsöz ve Teşekkür

Bu kitabın temelleri asıl olarak, bundan neredeyse yirmi yıl önce Duke Üniversitesi'nde Charles Bergquist tarafından düzenlenen Dünya Sisteminin Ekonomi Politiği konferanslarının yedincisinde Giovanni Arrighi ile beraber sunduğumuz bildiride atıldı. "İşçi Hareketleri ve Sermaye Hareketliliği: Dünya-Tarihsel Perspektiften Amerika ve Batı Avrupa" başlığını taşıyan bu bildiri, farklı ülkelerdeki işçi hareketlerinin ortaya çıkardığı sonuçların dünya ekonomik süreçleri ve özellikle de sermayenin ulus-ötesi yer değiştirmeleri aracılığıyla birbirleri ile nasıl bir etkileşim içinde olduğunu anlamaya dönük bir ilk girişimdi. Yıllar geçtikçe, bu ilk tohum giderek büyüdü, diğer tohumlarla birleşti ve işte elinizdeki bu kitap ortaya çıktı. Bu zaman zarfında Giovanni Arrighi ile sürekli devam ettirdiğimiz fikir alışverişi, kitabın son halini almasında büyük rol oynadı. Bu yüzdendir ki, ilk olarak kendisine teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

İkinci olarak ise, 1980'lerde Binghamton Üniversitesi Fernand Braudel Merkezi'nde düzenli olarak toplanan fakülte mensupları ve yüksek lisans öğrencilerinden oluşan bir topluluk olan World Labor Research Group üyelerine teşekkürlerimi sunuyorum. Bu topluluğun benim haricimdeki üyeleri şunlardır: Giovanni Arrighi, Mark Beittel, John Casparis, Jamie Faricellia Dangler, Melvyn Dubofsky, Roberto Patricio Korzeniewicz, Donald Quataert ve Mark Selden. İşçi hareketleri üzerine küresel ve tarihsel bir perspektifle yapılacak ciddi bir çalışmanın, var olan derlemelerde yer almayan yeni tür

verilerle mümkün olduğu fikri, bu toplulukta yürüttüğümüz tartışmalar aracılığıyla netleşti. 1986 yılında topluluk, geniş kapsamlı bir veri toplama projesi başlatarak, bu kitabın temel aldığı World Labor Group (WLG) veritabanını oluşturdu.

Bu veritabanının oluşturulmasının çok ciddi çabalar gerektirdiği ve hiçbir zaman tamamlanmama riskiyle karşı karşıya olduğu, bir süre sonra anlaşılmıştı. Bu projeye daha fazla zaman ayırabilmek adına, ben kendi adıma üzerinde yoğunlaştığım bir tez çalışmasını yarıda bırakarak tamamıyla WLG veritabanının oluşumu ve analizini temel alan bir tez çalışmasına yöneldim. Tam da bu süreçte, tez jürimin başkanı olan Terence K. Hopkins (1928-1997), kitabın son halini almasında büyük rol oynadı. Ayrıca, tez jürimin bir başka üyesi olan Immanuel Wallerstein'a da tavsiyeleri ve bu proje süresince gösterdiği destek için teşekkür etmek isterim.

John Hopkins Üniversitesi'ne geldikten çok kısa bir süre sonra, Bruce Podobnik, Mahua Sarkar ve Nettie Legters isimli üç yüksek lisans öğrencisinden oluşan küçük bir araştırma grubu kurdum. 1993 yılı boyunca düzenli olarak bir araya geldik ve yıl sonunda çalışmamızın sonuçlarını Social Science History Association'da (Sosyal Bilimler Tarih Birliği) sunma fırsatımız oldu. O dönemlerde, projeyi ilerletmenin en faydalı yollarından birinin küresel endüstrilerin karşılaştırmalı bir analizi olduğunu düşünmeye başladım. Bu grupla birlikte yürüttüğümüz araştırma ve tartışmalar aracılığıyla, kitabın Üçüncü Bölüm'ünde son şeklini alacak olan karşılaştırmalı formülasyonlar ile ilgili ilk adımları atmaya başladım.

Küresel endüstriler üzerine bu karşılaştırmalı araştırmanın bir kısmı 1993 yılında National Science Foundation (Ulusal Bilim Vakfı) tarafından sağlanan burs aracılığıyla yürütüldü. Bu bursun yanı sıra, World Society Foundation-Zürih (Dünya Toplum Vakfı) tarafından 1989 yılında sağlanan burs, projenin kritik dönemlerinde gerek maddi gerekse manevi destek sağladı.

John Hopkins'te geçirdiğim son on yıl boyunca, çok sayıda lisans ve yüksek lisans öğrencisi benimle beraber bu proje üstünde çalıştı ve WLG veritabanının güncellenmesinden genişletilmesine kadar pek çok konuda emek harcadı. Bu öğrencilerime, isimlerini tek tek

sayamadığım için önce özürlerimi, sonra da en içten teşekkürlerimi sunarım.

1990'larda, bir başka büyük araştırma projesinin içinde yer alma fırsatım oldu. Bu proje beni hem bu kitabı alelacele tamamlamaktan alıkoydu hem de toplumsal huzursuzluk ve dünya siyasetinin dinamikleri arasındaki ilişki üzerinde daha derinlikli düşünmemi sağladı. Karşılaştırmalı dünya hegemonyaları üzerine ilk olarak Fernand Braudel Merkezi'ndeki bir araştırma grubu tarafından başlatılan bu proje, *Chaos and Governance in the Modern World System-Modern Dünya Sisteminde Kaos ve Yönetişim* (Minnesota 1999) adlı kitapta son halini almış oldu. Umuyorum ki; bu projenin beni kitabı alelacele tamamlamaktan alıkoyması, işçi hareketleri, savaş ve dünya siyaseti arasındaki ilişki üzerine bu kitapta yapmaya çalıştığım analizi güçlendirmiştir.

2001 baharı ve yazında kitabın elyazmalarını okuyan Giovanni Arrighi, John Markoff, Ravi Palat, Leo Panitch, Saskia Sassen, Alvin So, Sidney Tarrow ve Po-Keung Hui'ye detaylı yorumları, önerileri ve destekleri için minnettarım. Ayrıca 2001 baharında John Hopkins Üniversitesi'nde düzenlenen Karşılaştırmalı ve Dünya-Tarihsel Sosyoloji seminerlerine katılan yüksek lisans öğrencilerine de faydalı yorumları için teşekkür ediyorum. Onların geribildirimleri sayesinde, bu kitapta yer alan pek çok argümanı netleştirme ve geliştirme (ve daha da iyileştirme) şansı buldum. Bunun yanı sıra, kitabın isim babası olan David Harvey'e de teşekkürlerimi iletiyorum.

Bu kitap, on dokuzuncu yüzyıldan günümüze kadar olan zaman aralığını kapsamaktadır. Günümüzü konu edinen bir kitap yazan her yazar, en son olayları takip etmek gibi güçlü bir dürtüyle karşı karşıyadır. Kitabın el yazmalarının tamamlanmış ilk hali 2001 Martında yani 11 Eylül 2001'den önce ortaya çıktı. 2002 baharında, yani Amerika'nın batı kıyılarında 2002 sonbaharında başını tersane işçilerinin çektiği olaylardan önce baskıya verildi. 11 Eylül'den sonra, kitabın ilk bölümüne yeni bir paragraf ve beşinci bölümüne de yeni bir dipnot ilave ettim. Fakat işçi eylemlerinin dinamikleri ile "terörizme karşı savaş" arasındaki ilişkiler üzerine başka bir bağlamda yazmayı çok isterim. 11 Eylül ve sonrasındaki süreç, bu ki-

tabın temel savlarından birinin –işçi hareketlerinin savaş ve dünya siyasetiyle sıkı sıkıya ilişkili olduğu savının– önemini vurgulayan bir süreç olmuştur. Benzer şekilde, tersanelerde son dönemde yaşanan olaylar ile ilgili yapılacak bir analiz üzerinde mesai harcamaya değer bir çaba olmakla birlikte, yaşanan bu olaylar kitabın temel savlarından bir diğerini –taşımacılık sektöründeki işçilerin dünya kapitalist sistemi ve dünya işçi hareketi içinde stratejik bir konuma sahip olduğu savını– doğrular niteliktedir. Şüphesiz ki; bu kitabın yayımlanıp okurlarla buluşmasından önce meydana gelen kimi olaylar kitapta yer alan görüşleri daha da geliştirme yönünde dayanılmaz bir istek uyandırmaktadır. Ancak diğer yandan umuyoruz ki bu olaylar, kitapta ortaya koyduğumuz kavramsal çerçevenin işçi hareketlerinin bugünü ve geleceğini anlamak için ne denli yararlı olduğunu doğrulayacaktır.

Bu kitap, iyi bir şeyler ortaya koyacağıma inanan babam Robert Silver ve annem Rose Silver'a ithaf edilmiştir.

I.BÖLÜM

GİRİŞ

I. İşçi Hareketleri ve Emek Çalışmalarının Krizi:

Yirminci yüzyılın son yirmi yılı boyunca sosyal bilimler literatüründe, işçi hareketlerinin genel ve ağır bir kriz içinde olduğu yönünde neredeyse tam bir fikir birliği vardı. Grevler ve işçi militanlığının diğer aleni dışa vurumlarında görülen azalma (Screpanti 1987; Shalev 1992), sendikalaşma oranlarındaki düşüş (Western 1995; Griffin, McCammon ve Botsko 1990), reel ücretlerdeki azalma ve iş güvencesinin giderek ortadan kalkması (Bluestone ve Harrison 1982; Uchitelle ve Kleinfeld 1996), tespit edilmiş olan genel eğilimler arasında yer alıyordu. Özellikle Kuzey Amerika ve Batı Avrupa'nın zengin ülkelerinde görülen eğilimlerle ilgilenen ampirik literatürün önemli bir kısmı bu krizi, emeği ve işçi hareketlerini olumsuz bir biçimde etkileyen, dünya ölçeğinde bir kriz olarak değerlendiriyordu.

İşçi hareketlerinin genel ve ağır bir krizle karşı karşıya olduğu yönündeki bu algı, bir zamanlar hayli ateşli tartışmaların yürüdüğü emek çalışmaları alanında da bir krize yol açtı. William Sewell (1993: 15)'ın da belirttiği gibi "örgütlü işçi sınıfının, emek üzerine gerek devrimci gerekse reformist söylemlerde kendisine atfedilen özgürleştirici rolü oynamaktan giderek uzaklaşması, işçi sınıfı tarihi üzerine yapılan çalışmaların önem ve aciliyetinin de giderek azalmasına neden oldu" (ayrıca bkz. Berlanstein 1993: 5).

Birçoğuna göre, emek çalışmaları ve işçi hareketlerinin bu çif-

te krizi –yirminci yüzyılın son birkaç on yılını karakterize eden "küreselleşme" eğilimiyle birlikte yaşanan köklü dönüşümlere sıkı sıkıya bağlı– uzun vadeli ve yapısal bir krizdir. Bazıları içinse kriz ağır olmakla beraber yaşanan *nihai* krizdir. Aristide Zolberg'e göre, yirminci yüzyılın sonlarında yaşanan dönüşümler, "'işçi sınıfı' olarak adlandırdığımız özgün toplumsal formasyon"un fiilen yok olmasına neden olmuştur. "Sanayi sonrası toplum" ile beraber, "yürüttükleri mücadelelere 'işçi hakları'nı borçlu olduğumuz işçiler, süratle yok oluyor ve bugün nesli tükenmekte olan bir türün son kalıntılarını oluşturuyorlar" (1995: 28). Manuel Castells'in de benzer şekilde ortaya koyduğu gibi, "Enformasyon Çağı"nın doğuşu, devlet egemenliği ve çalışma deneyimini, işçi hareketlerinin "toplumsal dayanışma ve işçi temsiliyetinin ana kaynağı" olarak hareket etme işlevini ortadan kaldıracak biçimde dönüştürmüştür. Dahası, işçilerin gelecekte özgürleştirici "özneler" –sivil toplumun toplumsal kurumlarını yeniden kurmayı amaçlayan yeni bir "tasarı kimlik"in kaynağı– haline gelmeleri ile ilgili tüm olasılıkları ortadan kaldırmıştır. Castells'e göre, sınıf temelli olmayan kimlik hareketleri "Enformasyon Çağı'nın gizil özneleri"nden başka bir şey değildir (1997: 354, 360).

Tüm bunlara rağmen, 1990'ların sonlarından itibaren çok sayıda gözlemci, işçi hareketlerinin yükselişte olduğunu ve en somut ifadesini de küreselleşmenin neden olduğu altüst oluşlar karşısında giderek artan popüler tepkide bulduğunu öne sürmeye başladı. Fransa'da 1995 yılında kemer sıkma politikalarına karşı başlatılan genel grev de –ki *Le Monde* tarafından oldukça Avrupa-merkezci bir biçimde "küreselleşme karşıtı ilk ayaklanma" olarak tanımlanmıştır[1]– bahsedilen popüler tepkiyi ortaya koyan olaylar arasında yer alır (aktaran Krishnan 1996: 4). Dünya Ticaret Örgütü'nün 1999 Kasım'ında Seattle'da düzenlediği toplantı esnasında ortaya çıkan tepkinin gücü, ticaret serbestisinin görüşüleceği başka toplantıların

1 Kuzey'in zengin ülkelerinin ötesinde bir bakış açısına sahip olanlar, kemer sıkma politikalarını empoze eden Uluslararası Para Fonu (IMF)'na karşı ortaya çıkan "benzeri görülmemiş uluslararası [kitlesel] protesto dalgası"nın gelişmekte olan ülkelerde, üstelik henüz 1980'li yıllarda görülebileceğini öne sürer (Walton ve Ragin 1990: 876-7, 888).

yapılmasını engellemeye ve dünya genelindeki gazetelerde baş sayfa haberi olmaya yetmişti. Pek çok eleştirmene göre, Seattle'daki gösteriler ve AFL-CIO (Amerikan Sendikalar Federasyonu ve Sanayi Örgütleri Kongresi) bünyesinde gelişmeye başlayan yeni aktivist duruş, Amerika'daki işçi hareketinin "küllerinden yeniden doğuşu"nun işaretleriydi (Woods vd. 1998; daha geniş bir biçimde Panitch 2000). İşçi hareketleri ve emek çalışmalarının ölüm fermanının çoktan imzalanmış olduğu Amerika'da, bu yeni aktivizmden ilham alan sosyal bilimciler, işçi hareketlerine yeniden ilgi göstermeye başladılar. Akademi ve işçi hareketlerini etkin bir şekilde bir araya getirmeyi amaçlayan yeni yayınlar (örneğin *Working USA*) ortaya çıktı; yeni işçi hareketi üzerine geniş çaplı akademik konferanslar düzenlendi ve 2000 yılında Amerikan Sosyoloji Birliği bünyesinde işçi hareketleri üzerine çalışan bir birim kuruldu.

Kimilerine göre, –hâlâ oldukça dağınık ve zayıf olmakla beraber– bu yeni aktivizm, yaklaşmakta olan kitlesel bir işçi direnişinin ilk işareti olma potansiyeline sahipti. Kimileri içinse yeni aktivizm küreselleşmenin altüst edici güçlerine etki edemeyecek denli güçsüz ve dağınık kalmaya mahkûmdu.

Peki, acaba, işçi hareketlerinin geleceğine dair bu iki karşıt beklentiden hangisi daha akla yatkındır? Bu kitap şöyle bir önermeyle başlıyor: Bu soruyu hakkıyla yanıtlayabilmek için emek çalışmalarını normalde yapılageldiğinden daha geniş kapsamlı bir tarihsel ve coğrafi analiz çerçevesi içinde yeniden değerlendirmeliyiz. İşçi hareketlerinin geleceğine dair değerlendirmeler –açık ya da örtük bir biçimde– günümüz dünyasının tarihsel anlamda özgünlüğü ve benzersizliği üzerine birtakım yargılara dayanır. İşçi hareketlerinin nihai krizinden bahsedenler, içinde yaşadığımız dönemi *bütünüyle yeni ve benzeri görülmemiş* bir tarihsel dönem olarak görme eğilimindedir; öyle ki, dünya genelinde yaşanan ekonomik süreçler işçi sınıfına ve işçi hareketlerinin üzerinde mücadele etmek durumunda olduğu zemine tümüyle yeni bir şekil vermiştir. Buna karşılık işçi hareketlerinin yeniden ortaya çıkacağı yönünde bir beklentisi olanlar, kapitalizmin kendisinin, emek ve sermaye arasındaki çelişki ve çatışmaları yeniden üreten ve sürekli olarak kendini yineleyen dinamiklerle malul oldu-

ğunu öne sürerler. Bu durum bize işçi hareketlerinin geleceğine dair tahminlerin, günümüzü ve geçmiş dönemleri karakterize eden dinamikler arasında yapılacak bir mukayeseye dayanması gerektiğini gösterir. Ancak böyle bir mukayese aracılığıyla, tarihsel olarak kendini yineleyen ile bütünüyle yeni ve benzeri görülmemiş olaylar arasında sağlıklı bir ayrım yapabiliriz.

Kitabımızın giriş bölümünde yer alan üçüncü ve dördüncü alt bölümler, işçi eylemlerini dünya-tarihsel (world-historical) bir olgu olarak ele alıp çalışmanın beraberinde getirdiği kuramsal, kavramsal ve metodolojik meseleleri ortaya koymaktadır. Bunun hemen öncesinde, ikinci alt bölümde ise, geçmişe dair yürüteceğimiz tartışmayı destekler bir biçimde, işçi hareketlerinin bugünü ve geleceği üzerine yürütülen son dönem tartışmalarına yer verilecektir. İlk tartışma, küreselleşmenin modern süreçlerinin, dünya çapındaki emek ve işçi hareketlerinin benzeri görülmemiş bir yapısal zayıflamaya uğramasına neden olup olmadığı ve bunun ücretler ve çalışma koşullarında bir "dibe doğru yarış" meydana getirip getirmediği soruları üzerinde yoğunlaşmaktadır. İkinci tartışma ise, küreselleşmenin güçlü bir işçi sınıfı enternasyonalizminin ortaya çıkmasını sağlayacak nesnel koşulları yaratıp yaratmadığı sorusu üzerinden şekillenmektedir. Şimdi sırasıyla bu tartışmaları ortaya koymaya çalışalım.

II. Emek ve İşçi Hareketlerinin Bugünü ve Geleceği Üzerine Tartışmalar:

Bir "Dibe doğru Yarış" mı?

İşçi hareketlerinin krizi üzerine yapılan oldukça yaygın bir açıklama da, yirminci yüzyılda üretici sermayenin aşırı hareketliliğinin (hyper-mobility), tüm dünya işçilerinin birbirleriyle rekabet etmek zorunda olduğu tek bir emek piyasası yaratmış olduğudur. Jay Mazur'a göre çok uluslu şirketler, üretimi "dünyanın yarısına" taşıyarak (ya da sadece taşımakla tehdit ederek) "devasa bir örgütsüz işçiler yığını" üzerinde rekabet temeline dayanan ve bu yığının "uluslararası işçi hareketi" ile tüm bağlarını koparan bir baskı unsuru

oluşturmuştur (2000: 89). Sonuç olarak, işçilerin pazarlık etme gücü zayıflamış, ücretler ve çalışma koşulları konularında dünya çapında bir "dibe doğru yarış" başlamıştır (ayrıca bkz. Bronfrenbrenner 1996; Brechner 1994/1995; Chossudovsky 1997; Godfrey 1986; Fröbel, Heinrich ve Kreye 1980; Ross ve Trachte 1990, Western 1995).

Diğerlerine göre, sermayenin bu aşırı hareketliliği, işçi hareketleri üzerinde doğrudan değil dolaylı bir etki yaratmıştır. Bu görüşe göre, sermaye hareketliliği devlet egemenliğini fiilen zayıflatmıştır. Devletler sermaye akışlarını etkin bir biçimde kontrol etmekten aciz olduklarından, refah devleti uygulamaları ve demokrasi de dâhil olmak üzere vatandaşlarının geçimlerini sağlayamaz ve işçilerin sahip oldukları hakları koruyamaz hale gelmişlerdir (Tilly 1995; Castells 1997: 252-4, 354-5). İşçi sınıfı da dâhil olmak üzere vatandaşları ile masraflı sosyal sözleşmeler yapmakta ısrar eden devletler ise, mümkün olan en yüksek kârlar uğruna dünyayı silip süpüren yatırımcılar tarafından toptan terk edilme riskiyle karşı karşıya kalmışlardır. Bu bakış açısından "dibe doğru yarış"ın en önemli veçhesi, toplumsal refah uygulamaları ve kendi sınırları dâhilinde kâr maksimizasyonu önünde engel oluşturan diğer tüm uygulamaların yürürlükten kaldırılması yönünde devletler üzerinde oluşturduğu baskıdır. Avrupa'nın yeni para birimi olan Euro'nun kullanılmaya başlaması bu sürece bir örnek teşkil edebilir; zira aşırı hareketli sermayenin işine gelecek biçimde sosyal koruma uygulamalarını yeterince hızlı bir biçimde yürürlükten kaldırmayan ülkeler bu süreçte ağır bir biçimde "cezalandırılmışlardır".

Borç erteleme uygulamaları gibi daha doğrudan mekanizmaların mevcut olduğu Güney ülkeleri ise çok daha ağır baskılar altındadır. John Markoff'un belirttiği üzere, yirminci yüzyılın sonlarında tüm dünyayı saran demokratikleşme dalgasının temel ironisi şurada yatmaktadır: Demokratikleşme dalgası, hiç olmadığı kadar çok sayıda ülkeye biçimsel demokrasiyi götürmüş olmakla beraber –işçi hareketlerinin tarihsel olarak en önemli talebi olan– oy hakkının gerçek değeri hiç olmadığı kadar sorgulanır hale gelmiştir. Biçimsel demokrasiyi benimsemiş olan ülkeler, "Uluslararası Para Fonu'nu [ve çok uluslu sermayeyi] memnun edecek ve aynı zamanda seçmenin

de desteğini sağlayacak" birtakım temel ekonomik ve sosyal politika kararları almaya mecbur bırakılmışlardır (1996: 132-5).

İşçi hareketlerinin yaşadığı krize dair önemli bir diğer görüş, sermaye hareketliliğinin yaptığı etkiden çok, üretimin örgütlenişi ve emek sürecinde yaşanan son dönem dönüşümlere vurgu yapar. Genel olarak bu dönüşümlerin (ya da "süreç yenilikleri"nin), işçilerin geleneksel pazarlık gücünü ortadan kaldırdığı düşünülür. Örneğin Craig Jenkins ve Kevin Leicht'a göre, "geleneksel Fordist sistemin standart kitle üretimi, işçi hareketleri türünden oluşumların ortaya çıkabilmesi için verimli bir zemin oluşturur... post-Fordist sistemin gelişimi ise bu örgütlenme ortamının dönüşmesine neden olmuştur" (1997: 378-9). Ayrıca dünya genelindeki rekabetçi baskılar, işverenleri ya yeni "esnek üretim" yöntemlerini benimsemek yahut da rekabetçi mücadelede yok olup gitmek arasında bir seçim yapmaya zorlamıştır. Yaşanan bu değişimlerin bir sonucu olarak, bir zamanlar istikrarlı ve sabit bir hal arz eden işçi sınıfı yerini "yardım kurumları ve taşeronlarla kurulan geçici ve üstünkörü ilişkiler ağı"na bırakmıştır. Ortaya çıkan sonuç, "geleneksel işçi sendikaları ve sol siyaset"ten çok "içerleme siyaseti"ne meyilli, yapısal bir biçimde bölünmüş ve örgütsüz bir işçi sınıfıdır (ayrıca bkz. Hyman 1992).

"Dibe doğru yarış" tezi ve türevleri literatürde oldukça geniş bir yere sahip olsa da, dünya ekonomik güçlerinin işçiler ve işçi hareketlerinin koşulları açısından genel bir daralmaya neden olduğu gibi bir sonuca varmak noktasında temkinli olmalıyız. Zira yukarıda tartıştığımız "dibe doğru yarış" literatürünün vurguladığı her bir dinamik için alternatif yorumlar da mevcuttur. Örneğin, sermaye hareketliliği konusunda "dibe doğru yarış" tezi, ucuz işgücü arayışındaki sermayenin yüksek-ücret bölgelerinden düşük-ücret bölgelerine doğru hareket ettiğinden bahseder. Ancak, bu görüşe karşıt olarak, Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD)'nın yakınlarda yayımlamış olduğu rapor, doğrudan yabancı yatırım akışının çok büyük bir bölümünün Kuzey ülkeleri (yüksek-ücret ülkeleri) arasında gerçekleştiğini ortaya koymaktadır. Bu rapora göre, 1999 yılında doğrudan yabancı yatırım akışının %75'lik bölümü yüksek gelir düzeyine sahip ülkelere gerçekleşmiş-

lir. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri'ne 276 milyar dolarlık bir sermaye girişi olmuştur ki bu miktar Latin Amerika, Asya, Afrika, Orta ve Doğu Avrupa'nın 226 milyar dolarlık sermaye girişi toplamından fazladır (UNCTAD 2000: 2-3).

Elbette ki, sanayi sermayesinin düşük-ücret alanlarına doğru kaydığı bir gerçektir, hatta kimi endüstriler ve bölgeler açısından bu, çok büyük bir ölçekte gerçekleşmektedir. Ancak kitabımızın ikinci bölümünde tartışacağımız gibi, bu kayma, "dibe doğru yarış" tezinin iddia ettiği denli tek yönlü bir süreç olmaktan uzaktır. Üretici sermayenin terk ettiği bölgelerde emek bir yandan güçsüzleşirken, diğer yandan teşvik edilen yeni yatırım alanlarında yeni işçi sınıfları oluşur ve güçlenir. Örneğin, -İspanya'dan Brezilya'ya, Güney Afrika'dan Güney Kore'ye- 1970'ler ve 1980'lerin ucuz işgücü alanındaki "mucizeler"inin her biri yeni, stratejik bir konuma sahip işçi sınıfları yaratmışlar ve sonuç olarak bu sınıflar gittikçe büyüyen kitle üretim endüstrilerinde temellenen yeni işçi hareketleri meydana getirmişlerdir. Bu işçi hareketleri yalnızca ücretlerin ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi konularında başarılı olmakla kalmamış, aynı zamanda yirminci yüzyılın sonlarında demokrasinin yayılmasının ardındaki kilit "özneler" olmuşlardır. Ruth Collier'e göre, "[demokratikleşme üzerine] karşılaştırmalı ve kuramsal literatür, işçi sınıfı ve işçi hareketlerinin 1970'ler ve 1980'lerdeki demokratikleşme sürecinde oynadığı rolü göz ardı etmiştir... Yaşanan örneklerin çoğunda, sendika ve işçi partilerinin rolü, literatürde bahsedildiğinden çok daha fazladır" (1999: 110).[2]

Kitabımızın ikinci ve üçüncü bölümlerinde bahsedeceğimiz gibi, üretimin örgütlenişinde meydana gelen dönüşümlerin emek üzerindeki etkisi, düşünüldüğünden daha az tek yönlüdür. İkinci Bölüm'de tartışacağımız gibi, 'tam zamanında üretim' (just-in-time [JIT] production) bazı durumlarda, sermayenin üretim sürecindeki aksaklıklar karşısındaki kırılganlığını ve böylelikle de işçilerin üretim noktasındaki doğrudan eyleminden kaynaklanan pazarlık

2 Güney Afrika ve Brezilya için bkz. Seidman (1994); ABD ve Meksika için bkz. Cowie (1999); Güney Kore için bkz. Koo (1993, 2001). Ayrıca bkz. Evans (1995: 227-9), Beneria (1995), Markoff (1996: 20-31), Moody (1997), Arrighi ve Silver (1984: 183-216), Silver (1995b, 1997).

gücünü artırır. Dahası bu durum yalnızca tam zamanında üretim metotlarını uygulayan endüstriler için geçerli değildir. Üretim metotlarının işçilerin güvenilirliğine dayalı olduğu ulaşım ve iletişim endüstrilerinde de aynı durum söz konusudur. Tüm bunlar bizi şöyle bir sonuca götürebilir: Üretim ağları ne denli küreselleşirse, pekâlâ işçilerden de kaynaklanabilecek olan potansiyel coğrafi aksaklıklar da o denli artar.

Yirminci yüzyılın başlarında Fordizm ile ilişkilendirilen dönüşümleri gözlemleyenlerin, bu değişimlerin işçi hareketlerinin ölümü anlamına geldiğini savunmuş olmaları gerçekten ironiktir. Fordizm yalnızca işçilerin (zanaat işçileri) becerilerini hükümsüz kılmakla kalmadı, işverenlerin yeni emek kaynakları kullanmaya başlamasına da imkân tanıdı. Ortaya çıkan tablo, etnisite ve diğer bazı farklılıklar yoluyla kendi içinde ümitsizce bölünmüş, "parçalayıcı ve yabancılaştırıcı korkunç bir teknolojiler dizisi" yoluyla birbirinden soyutlanmış bir işçi sınıfıdır (Torrigan 1999: 336-337). Fordizm ancak sonraları –kitle üretim sendikacılığının ulaştığı başarının ardından– emeği zayıflatan değil aksine güçlendiren bir şey olarak görülmeye başladı. Peki, acaba şu anda yine benzer bir perspektif değişiminin arifesinde olabilir miyiz?

Son olarak, devlet egemenliğinin gerçek bir aşınmaya uğrayıp uğramadığı ya da ne ölçüde uğradığı gibi sorular üzerinden dönen ciddi bir tartışmadan bahsetmek istiyoruz. Birçoğuna göre "dibe doğru yarış", devlet egemenliğini hiçe sayan dünya genelindeki acımasız ekonomik süreçlerin değil, siyasi çatışmaların bir sonucudur. Bu açıdan bakıldığında küreselleşmeyi kuşatan söylem (özellikle de Margaret Thatcher tarafından dile getirilen TINA (There Is No Alternative–Başka Seçenek Yok), hükümet ve şirketleri kârın emekten sermayeye doğru yeniden bölüşümünü amaçlayan politikaların siyasi sorumluluğundan kurtarmak için bilinçli bir biçimde ortaya konmuştur. Bu görüşü benimseyenler, işçi hareketlerinin yürüttüğü siyasi mücadelenin TINA söyleminin gerçek niyetini ortaya çıkarma, ideolojik ortamı dönüştürme ve daha emek-dostu birtakım ulusal ekonomik ve siyasi politikaların uygulanmasını sağlama potansiyeline sahip olduğunu öne sürerler (bkz. Block 1990: 16-18, 1996; Gordon 1996: 200-3; Tabb 1997; Piven 1995).

William Greider (2001), 11 Eylül saldırıları sonrası Amerika ve dünya genelinde oluşan yeni siyasi atmosferi değerlendirirken benzer bir noktaya vurgu yapar. Greider'e göre, yeni ortaya çıkan kriz, "şirket güdümlü küreselleşmenin sözümona kaçınılmazlığını pazarlamak için verilen uydurma sözlerin foyasını ortaya çıkarmıştır" Devletler, "en azından en büyük ve en güçlü olanları", "vergilendirme ve ticareti düzenleme konularındaki güçlerini" hiçbir zaman yitirmemişler, "yalnızca bu gücü kullanma noktasında geri adım atmışlardır". Fakat 11 Eylül krizi, "Amerika başta olmak üzere önde gelen hükümetlerin ani bir geriye dönüşle çoktandır ihmal ettikleri –piyasa mekanizmalarına maksatlı olarak müdahale etme ve toplum adına birtakım kurallar dayatma gibi– müstakil güçlerini yeniden devreye sokmalarını" gerektirmiştir. Hükümetler, terörist sermayeyi denetim altında tutmanın bir yolu olarak, uluslararası sermaye akışını düzenleme yönünde bir çaba içine girmişlerdir. Bu durum kaçınılmaz bir biçimde, başka birtakım toplumsal ve siyasi hedefleri gerçekleştirmek amacıyla benzer bir çaba içine giren devletlerin yapıp-ettiklerinin neden "imkânsız" addedildiği konusunda şüphelerin oluşmasına neden olmuştur. Greider'e göre, "savaş ve krizden kaynaklanan vatanperverlikle ilişkilendirilebilecek birtakım gerilimler, az rastlanan türden bir aydınlanma anı yaratabilir"; "eğitmek ve kışkırtmak adına" yeni bazı siyasi fırsatlar ortaya çıkarabilir.

Geriye dönüp bakıldığında 2001 yılının son aylarının Greider'in bahsettiği gibi "az rastlanan türden bir aydınlanma anı" ya da başka tür bir dönüm noktası yaratıp yaratmadığını bize zaman gösterecek.[3] Dördüncü Bölüm'de tartışacağımız üzere, yirminci yüzyıl işçi hareketlerinin tarihsel yolculuğu her durumda –özellikle de hegemonya, muhalefet, devletlerarası çatışma ve savaş dinamikleriyle karakterize olan– dünya siyasetini *şekillendirmiş* ve aynı zamanda onun tarafından *şekillendirilmiştir*. Bu nedenle, Beşinci Bölüm'de emeğin geleceği üzerine vardığımız sonuç –küresel siyasi dinamiklerin analizi (Dördüncü Bölüm'ün konusu) ile iç içe geçmiş bir küresel ekonomik

3 Gerçekte, 11 Eylül saldırıları sonrasında planlanmış grev ve gösterilerin dünya genelinde iptal edilmesiyle beraber ortadan kalkan siyasi fırsatların sayısı, en az yeni ortaya çıkanlar kadardır (*Labor Notes* 2001: 3; Reyes 2001: 1-2; Slaughter ve Moody 2001: 3).

dinamikler analizi (İkinci ve Üçüncü Bölüm'ün konusu) olarak tanımlayabileceğimiz– dünya-tarihi analizine dayanmaktadır.

Bu çifte iç içe geçmişlik halinin doğası, elbette ki şu ana dek öne sürülenlerden çok daha karmaşıktır. Örneğin, daha önce bahsi geçen "küreselleşmeye karşı devlet egemenliği" tartışması, küresel ve ulusal arasında bir "sıfır-toplamlı oyun"muşçasına birbirine zıt ikili kavramlar aracılığıyla yürütülmektedir. Hâlbuki Saskia Sassen'in de vurguladığı gibi, "küreselleşmenin giderek yayılmasını sağlayan yeni yapıların kurulmasında" devletler aktif bir biçimde rol alırlar (1999a: 158; 1999b). Ayrıca, bu yapıların inşasında *bütün* devletlerin aktif katılımcılar olarak yer alması gibi bir durum söz konusu değildir. Sonuç olarak, literatürde oldukça sık rastlandığı haliyle, genel bir eğilim olarak devlet egemenliğinden bahsetmek çok da anlamlı değildir. Bazı devletler açısından küreselleşme devlet egemenliği kapsamı içinde düşünülebilecek bir uygulamayken[4], bazıları için uzun süren bir egemenlik zafiyeti ya da yokluğu sürecinin ardından beliren –sömürgecilikten, yeni sömürgeciliğe ve sonrasında küreselleşmeye doğru ilerleyen– yeni bir dönemeç olabilir. Bu konunun, birazdan değineceğimiz emek enternasyonalizmi konusunda yapılan tartışmalar üzerinde de önemli yansımaları vardır.

Yeni Bir Emek Enternasyonalizmi mi?

Bir önceki bölümde bahsi geçen konuların çoğu, yeni bir emek enternasyonalizminin ortaya çıkmasını sağlayacak koşulların yirmi birinci yüzyılın başlarında oluşup oluşmadığı üzerinden dönen tartışmalarda tekrar karşımıza çıkmaktadır. Tartışmanın bir tarafı, yeni bir emek enternasyonalizminin tohumlarının, geçmişte işçi

4 Güçlü devletler bu egemenliği, işçiler ve diğer tabi sınıfların dünya genelinde yürüttükleri mücadelelerin de dâhil olduğu pek çok baskı unsuru altında uygulamışlardır. Kitabın dördüncü bölümünün temel bir argümanı da, İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan –asıl olarak Amerika'nın devlet egemenliğinin bir uygulaması olan– yeni küresel sosyoekonomik rejimin, karşı karşıya olduğu baskı türleri düşünüldüğünde, görece daha "emek-dostu" olduğudur. Benzer biçimde, "küreselleşmenin giderek yayılmasını sağlayan yeni yapılar kurulmasında" rol oynayan şimdinin güçlü devletleri de, aşağıdan gelen bir meydan okumayla karşılaştıkları ölçüde, kurdukları bu yeni yapılara emek-dostu unsurlar ekleme eğilimindedirler.

hareketlerinin krizine neden olan süreçlerde bulunabileceğini öne sürer. Bu yaklaşıma göre, "üretimin küreselleşmesi" ile beraber, kutuplaştırıcı eğilimler, artık ülkeler arasında değil ülkelerin kendi içlerinde görülmektedir. Böyle olduğu ölçüde de, Kuzey-Güney ayrımı gittikçe bağlamdan kopuk bir hâle gelmektedir (Haris 1987; Hoogvelt 1997; Burbach ve Robinson 1999; Held vd. 1999; Hardt ve Negri 2000). Benzer (ve aynı zamanda nahoş) çalışma ve yaşam koşullarına sahip, dünya genelinde homojen bir işçi sınıfı, oluşma aşamasındadır. William Robinson ve Jerry Harris'in sözleriyle ifade edecek olursak, günümüzün ulus-ötesi süreçleri, "dünyanın, küresel burjuvazi [ya da ulus-ötesi kapitalist sınıf] ve küresel proletarya olmak üzere hızlı bir biçimde ikiye bölünmesine neden oluyor" (2000: 16-17, 22-3). Bu ulus-ötesi burjuva sınıfı "bir sınıf projesi olan kapitalist küreselleşmenin peşinde koşan", giderek artan bir biçimde "kendinde ve kendi için bir sınıftır". "Henüz kendinde bir sınıf olamayan", ulus-ötesi işçi sınıfı ise, giderek "kendinde sınıf" haline evrilmekte ve böylelikle emek enternasyonalizminin ortaya çıkışını sağlayacak olan nesnel koşulları yaratmaktadır.

1999 yılı Kasım'ında Seattle'da Dünya Ticaret Örgütü karşıtı gösteriler ile başlayan küreselleşme karşıtı kitlesel protestoları gözlemleyenler (ve aynı zamanda bu protestolara bizzat katılmış olanlar), bu gösterilerin yeni oluşmaya başlayan emek enternasyonalizminin ilk işareti olduğu iddiasındadır. *The Nation*'ın başyazarlarından birine göre Seattle'da yaşananlar, "yeni tür bir siyasetin köşe taşıdır" ve Seattle ile beraber, Amerikan işçi hareketinin "milliyetçi söylemi yerini yeni bir enternasyonalizm ve dayanışma retoriğine bırakmıştır" (1999: 3). Amerikan Sendikalar Federasyonu ve Sanayi Örgütleri Kongresi (AFL-CIO) Uluslararası İlişkiler Komite Başkanı Jay Mazur, Seattle'da yaşananların ardından şunları kaydetmiştir: "Bölünme, Kuzey ve Güney arasında değil, tüm dünyanın işçileri ile büyük sermaye topluluğu ve onun tarafından yönetilen hükümetler arasındadır" (2000: 92).

Küreselleşen üretim, giderek ortaklaşan çalışma ve yaşam koşullarına sahip evrensel bir işçi sınıfı yaratmakla kalmamış, bunun yanı sıra aynı çok uluslu şirket sahibi ile karşı karşıya kalan

dünya ölçeğinde bir işgücü meydana getirmiştir. Devasa bir şirket imparatorluğunun bir köşesinde çalışan işçiler ile diğer köşesinde çalışanların birbirlerinden ayrı düşürülmesi tehlikesi, işçi hareketi aktivistleri ve gözlemcilerinin şöyle bir yargıya varmasına neden olmuştur: İşçilerin yapması gereken, çalıştıkları çok uluslu şirket sahiplerininki kadar geniş bir coğrafi alana yayılan örgütler kurmaktır (Mazur 2000; Cowie 1999; Moody 1997). Devlet egemenliğinin giderek azalması da böylesi bir çağrıyı meşrulaştırmaktadır, çünkü ulus-üstü aktörler karşısında devletin egemenliğinin fiilen azaldığı bir durumda, işçiler taleplerini kendi ulusal hükümetlerine iletmekle fazla bir şey elde edemezler. İktidar alanının -gerek çok uluslu şirketler gerekse Uluslararası Para Fonu ve Dünya Ticaret Örgütü gibi küresel yönetişimin kurumları aracılığıyla- ulus-üstü bir seviyeye taşındığı bir ortamda, emek siyaseti de ulus-üstü bir seviyeye taşınmalıdır.

Tüm bu argümanlara rağmen, emek enternasyonalizmine müsait bir dünya bağlamına doğru ilerlediğimiz gibi bir sonuca ulaşmak noktasında temkinli davranmalıyız. Örneğin, son yıllarda dünyadaki gelir eşitsizliği üzerine yapılan ampirik bir araştırma, kendinde sınıf olarak belirmeye başlayan dünya genelinde homojen bir işçi sınıfının ortaya çıktığı iddiaları ile örtüşmemektedir. Bu araştırmaya göre, ülkeler arasında var olan eşitsizliklerin dünyadaki toplam gelir eşitsizliğindeki oranı -% 74 ile % 86 arasında değişen bir oran- ülkelerin kendi içindeki eşitsizliklerden daha fazladır (Milanovic 1999: 34; Korzeniewicz ve Moran 1997: 1017). Dünya Bankası verilerine dayanan benzer türden bir hesaplamaya göre ise, Üçüncü Dünya ülkelerinin kişi başına düşen Gayri Safi Milli Hâsıla (GSMH) ortalaması, Birinci Dünya ülkeleri ortalamasının çok küçük bir kısmına -1960'ta % 4,5; 1980'de % 4,3; 1999'da % 4,6- tekabül etmektedir (Dünya Bankası'nın 1984 ve 2001 tarihli yayımları temel alınarak hesaplanmıştır: bkz. Arrighi, Silver ve Brewer 2003). Elbette ki, böylesi uç noktalardaki gelir eşitsizliklerinin varlığı, aynı çok uluslu şirketlerde çalışan işçilerin uluslararası bir eşgüdümle hareket etmelerinin sağladığı taktiksel faydalardan bahseden argümanların önemini azaltmayacaktır Ancak şu da göz

ardı edilmemelidir ki gelir eşitsizliğinin bu denli yüksek olduğu bir ortamda, "[başkasının uğradığı zararın senin uğradığın zararla eş anlamlı olduğu] gerçek bir kader ortaklığının varlığını gözler önüne sermek", emek enternasyonalizmi karşısında bir tehdit oluşturabilir (Levi ve Olson 2003: 313).

Emek enternasyonalizminin desteklenmesinden yana argümanların bir bölümü, küresel bir işçi hareketinin temel koşulunun küresel örgüt ve kurumlar karşısında yürütülecek etkin bir mücadele olduğu fikri üzerinde temellenir. Fakat devlet egemenliğinin azaldığı fikrinin bir mit olduğunu düşünenler ve devletlerin (hiç değilse bazılarının) kendi işçi sınıflarını koruma gücüne hâlâ sahip olduğunu iddia edenlere göre, uluslararası emek dayanışmasına bel bağlamak, işçi hareketlerinin önündeki tek ve en iyi siyasi tercih değildir. Bu yaklaşıma göre işçi hareketlerinin takip etmesi gereken en uygun strateji, işçiler yararına politikaların uygulanması yönünde kendi hükümetlerine baskı yapmaktır.[5]

Bu görüşe alternatif bir biçimde, birtakım güçlü devletlerin küreselleşme parametrelerini belirleyen kilit aktörler olduğunu (ve diğer bazı devletlerin de bu süreçte etkisiz kaldıklarını) öne süren bir pozisyon benimsediğimizde ise, bahsi geçen bir avuç güçlü devlet, işçi hareketlerinin en önemli stratejik hedefi olarak karşımıza çıkar. Bu pozisyona göre, güçlü devletlerin işçi-vatandaşları, daha az güçlü devletlerin işçi-vatandaşlarından daha farklı bir konuma sahiptir. Yani, en önemli "stratejik hedef" olan ve ulus-üstü kurum ve örgütleri ıslah etme gücünü elinde bulunduran ulusal hükümetler üzerinde baskı oluşturmak amacıyla örgütlenecek siyasi mücadelelerde daha avantajlı bir konuma sahiptirler. Bu güçlü ülkelerin işçi-vatandaşları –ya da emek enternasyonalizminin öncüleri– kendi ayrıcalıklı konumlarını tüm dünya işçilerinin yararına olacak biçimde kullanabilirler. Fakat Kuzey ve Güney arasındaki gelir ayrımı şu tür soruları

5 Bu strateji, hükümet üzerinde baskı kurabilmek amacıyla uluslararası bir dayanışma örgütleme çabasını dışlayan bir şey değildir. Keck ve Sikkink'in tartıştıkları "bumerang" stratejisi tam da bu duruma bir örnek teşkil eder (1998: 12-13). Farklı ulusal uluslararası kombinasyonların daha detaylı bir analizi açısından, Doug Imig ve Sidney Tarrow (2000: 78)'un, protestoların harekete geçirme ve hedef seviyeleri arasında yaptıkları ayrım oldukça yararlıdır.

akla getirir: Kuzey'deki işçilerin ulus-üstü kurumları ıslah etmeye dönük mücadeleleri, "kendisi için" küresel bir işçi sınıfı oluşturma yönünde atılmış bir adım mıdır? Yoksa bu asıl olarak yeni tür bir ulusal korumacılığın ortaya çıkışının işareti midir?

Doğrusu istenirse, Dünya Ticaret Örgütü'nün Seattle'da düzenlenen toplantısına katılan Üçüncü Dünya delegeleri, gerçekleştirilen gösterileri yeni bir emek enternasyonalizminin kanıtı olmaktan çok, benimsenen ulusal-korumacı gündemin, Kuzey hükümetleri ile işbirliği içindeki Kuzey işçileri tarafından dışa vurumu şeklinde yorumladılar.[6] Dünya Ticaret Örgütü görüşmelerinden birkaç hafta önce Üçüncü Dünya ülkeleri, ticaret antlaşmalarına getirilen ve daha yüksek emek ve çevre standartlarının talep edildiği sosyal hükümlere karşı çıkan bir önergeyi oy birliği ile kabul ettiler. Onlara göre, bu sosyal hükümler Üçüncü Dünya işçilerinin refah ve mutluluğundan duyulan enternasyonalist bir endişenin ifadesi olmaktan çok, Üçüncü Dünya tarafından ihraç edilen malların zengin ülkelere girmesini engellemenin –"idealizm kisvesi altında korumacılık"ın (Dugger 1999)– yeni bir yoluydu. Diğer yandan, Güneyli sendikacıların ve 2000 Nisanında düzenlenen Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu (International Confederation of Free Trade Unions [ICFTU]) kongresine katılan delegelerin, dünya genelindeki temel emek standartlarına ilişkin ortaya atılan bir teklif karşısında gösterdikleri "beklenmedik bir direnç" söz konusuydu. Temel iddiaları, emek standartlarının ihlali sonucu uygulanacak yaptırımların, ulusal-korumacı sistemin potansiyel silahı olduğu idi (Fransız Haber Ajansı 2000).

Kısacası, uluslararası emek siyasetinde son dönemde görülen eğilimler ve yaşanan olaylar ile ilgili birbirinden çok farklı yorum ve değerlendirmeler mevcuttur. Kitabımızın kimi yerlerinde bu tartışmalara yeniden döneceğiz. Örneğin ikinci ve üçüncü bölümlerde endüstriyel üretimde yaşanan küreselleşmenin çelişkilerle dolu

6 30 Kasım'da yapılan gösterilerden bir ay önce AFL-CIO başkanı John Sweeney'in bir grup iş adamıyla beraber Clinton yönetiminin Dünya Ticaret Örgütü görüşmeleri için kararlaştırdığı ticaret gündemini onaylayan bir belge imzalamış olması (Moody 1991: 1), kuşkusuz ki bu görüşü destekler niteliktedir. Seattle'a zemin hazırlayan Kuzey-Güney geriliminin analizi için bkz O'Brien (2000: 82-92).

bir süreç olduğunu, coğrafi olarak dağılmış bir görünüm arz eden emekçi sınıfların maddi koşulları açısından aynı anda hem *benzeşme* hem de *farklılık* unsurlarını taşıdığını ve bu çelişkili sürecin, emek enternasyonalizminin geçmişi ve geleceği açısından da benzer biçimde çelişkili durumlar yarattığını göstermeye çalışacağız.[7] Dördüncü Bölüm'de ise işçi hareketleri, devlet egemenliği ve dünya siyaseti arasındaki ilişkinin geçtiğimiz yüzyıldaki görünümü içinde, bu sürecin nasıl şekillendiğini tartışacağız. Bu tartışma bize, on dokuzuncu yüzyılın sonları ve yirminci yüzyılın başlarında tırmanışa geçen emperyalist rekabet ve savaşların işçileri, giderek artan bir biçimde savaş makinelerinin (hem endüstriyel anlamda hem de cephede) önemli dişlileri haline getirdiğini ve bu durumun kendisinin işçi-vatandaşların kendi devletleri karşısında sahip oldukları pazarlık gücünü artırdığını gösterecek. On dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında işçiler, sahip oldukları bu 'genişletilmiş' pazarlık gücünü militan mücadelelerinde kullanırlarken, devletler işçilerin vatandaş ve işçi olarak sahip oldukları hakları genişletmekle asıl olarak onların devlete karşı bağlılığını garanti altına almayı amaçlıyordu.

İkinci Dünya Savaşı sonlarında, E. H. Carr, işçilerin ulusal devlet projelerine dâhil edilmesinin, on dokuzuncu yüzyıl emek enternasyonalizminin çöküşü demek olduğunu öne sürmüştü. "Ulusun orta sınıfa ait olduğu ve işçilerin bir vatanlarının olmadığı" on dokuzuncu yüzyılda, "sosyalizm enternasyonal bir olguydu" Fakat Carr'a göre, "1914 krizi ile beraber... işçiler ekmeklerine yağ sürenin gerçekte kim olduğunu [yani, kendi devletleri olduğunu] içgüdüsel bir biçimde görmeye başladılar". Sonuç olarak Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi ile, "[e]nternasyonal sosyalizm çok acı bir biçimde çökmüş oldu" (1945: 20-1).

Emek enternasyonalizminde yeni bir dönemin başlaması için, dünyadaki siyasal koşullar bir kez daha olgunlaşmış olabilir mi? Şu ana kadar bahsettiğimiz şeylere bakacak olursak, bu soruya verile-

7 Bu bölümün üçüncü alt bölümü, işçilerin içinde bulunduğu koşulların homojenleşmesi yönündeki bir eğilimin, farklı millet, ırk, cinsiyetten vb. gelen işçiler arasında bir dayanışma unsuru yaratıp yaratmadığı -ki "iyimser" emek enternasyonalizmi literatürünün büyük bir bölümü yarattığını iddia eder- sorusu üzerinde durmaktadır.

cek cevap egemenliğin ve Kuzey-Güney ayrımının doğası ile işçilerin pazarlık gücünü şimdilerde nasıl algıladığımıza bağlıdır diyebiliriz. Çünkü (bazı) devletler "emek-dostu" politikalar uygulama gücüne sahip olsalar bile, acaba işçiler hükümetlerinin bu gücü yine işçiler adına kullanmasını sağlayacak kadar güçlüler mi? Diyelim ki bazı işçiler bunu yapabilecek güce sahipler; acaba bu gücü Kuzey-Güney ayrımını pekiştirmek için mi yoksa tamamıyla ortadan kaldırmak için mi kullanacaklar (ve hükümetler buna ne tepki gösterecek)? Meseleye bir de diğer açıdan yaklaşalım. Diyelim ki işçiler hükümetlerini etkileyecek gerekli pazarlık gücüne sahip değiller; o zaman kendilerini bir kez daha "vatan"sız bir halde mi bulacaklar? Böylece emek siyaseti de bir kez daha "içgüdüsel bir biçimde" enternasyonalist bir hale mi dönüşecek?

Tüm bu sorulara beşinci bölümde tekrar döneceğiz. Lakin bu sorulara verilebilecek yanıtlar, işçilerin devletler, işverenler ve "baştaki kodamanlar" karşısındaki pazarlık gücünün sahip olduğu uzun vadeli dinamiklerin detaylı bir incelemesine bağlıdır. Fakat devam etmeden önce, işçilerin pazarlık gücünün kaynakları ve doğasında yaşanan dönüşümlerin analizinde bize yardımcı olacak araçları belirtmek ve yerli yerine oturtmak durumundayız.

III. Dünya-Tarihi Perspektifinden İşçi Eylemleri: Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve

İşçilerin Sahip Olduğu Gücün Kaynağı

Dünya işçilerinin durumu ile ilgili tartışmalar, günümüz kapitalizminin işçilerin pazarlık gücüne etkisi üzerine birtakım varsayımlara dayanır. İşçilerin sahip olduğu pazarlık gücünün türleri arasında yapılacak bir ayrımda, Erik Orin Wright (2000: 962)'ın örgütsel ve yapısal güç arasında yaptığı ayrım, bizim için yararlı bir başlangıç noktası olabilir. *Örgütsel güç*, "işçiler tarafından kurulan [en önemlileri sendikalar ve siyasi partiler olmak üzere] kolektif örgütlerden doğan çeşitli güç biçimleri"ni içerirken; *yapısal güç*, bunun tersine, işçilerin "basitçe ekonomik sistem içindeki konum-

larından" kaynaklanan gücü ifade eder. Wright yapısal gücü iki alt türe ayırır. Yapısal gücün ilk alt türü (ki buna "*piyasa pazarlık gücü*" adını veriyoruz), "doğrudan sıkı emek piyasasından kaynaklanır". Yapısal gücün ikinci alt türü ise (ki buna "*işyeri pazarlık gücü*" diyoruz) "kilit öneme sahip bir sanayi sektöründe çalışan bir grup işçinin stratejik konumundan kaynaklanan" güçtür.

Piyasa pazarlık gücünün farklı biçimleri vardır: (1) işveren tarafından talep edilen, az bulunan becerilere sahip olmak, (2) düşük işsizlik oranları, (3) işçilerin emek piyasasından tamamen çekilerek ücret dışı gelir kaynakları ile yaşamını devam ettirebilme yetisi.[8] İşyeri pazarlık gücü ise, birbiri ile iç içe geçmiş üretim süreçlerinin ki bu süreçlerde üretimin herhangi bir aşamasında meydana gelen bir kesinti, sürecin genelinde çok daha geniş çaplı aksaklıklara neden olabilir– içine hapsolmuş işçilerin payına düşen güçtür. Montaj üretim hattının bir bölümünde meydana gelen kesintinin, tüm bir hattı devre dışı bırakması ve parçaların "tam zamanında" dağıtılması esasıyla iş gören bir işletmenin faaliyetlerinin, demir yolu işçilerinin yaptığı grevler sonucu askıya alınması, bu tür pazarlık gücünü örnekleyen durumlar olarak düşünülebilir.[9]

Küreselleşmenin işçi hareketlerinin ağır ve/veya nihai bir krize sürüklenmesine neden olduğunu öne sürenler, küreselleşmenin farklı tezahürlerinin işçilerin sahip olduğu her tür pazarlık gücünü ortadan kaldırdığı iddiasındadırlar (bkz. ikinci alt bölüm). Bu yaklaşıma göre, dünya ölçeğindeki yedek işgücü ordusunun sahip olduğu hareketliliğin bir sonucu olarak emeğin piyasa pazarlık gücü ortadan kalkmış ve emek piyasalarında dünya genelinde bir arz fazlası oluşmuştur. Ayrıca, kapitalist tarım ve imalatın giderek küreselleşmesi, ücret dışı gelir kaynaklarını azaltarak giderek artan sayıda kişinin proletarya saflarına

8 Bu en son belirtilen piyasa pazarlık gücü türü için bkz. Erik O. Wright'ın "shmoo hikâyesi" (parable of shmoo) tartışması (1997: 4-9), ayrıca bkz. Arrighi ve Silver (1984: 193-200).

İşyeri pazarlık gücü için bkz. Arrighi ve Silver (1984: 193-5), benzer türden kavramlar için bkz. Edwards (1979)'ın "teknik kontrolün sınırları" ve Perrone (1984)'nin "konumsal güç" (ki bu kavram Wallace, Griffin ve Rubin (1989) tarafından da kullanılmıştır), ayrıca bkz. Tronti (1971). Üçüncü Dünya ihracat işçilerinin işyeri pazarlık gücü için bkz. Bergquist (1986).

katılmasına neden olmuştur –ki bu piyasa pazarlık gücünü daha da azaltan bir duruma işaret eder. Son olarak, devlet egemenliğini zayıflatan küreselleşme, emeğin örgütsel pazarlık gücünü de ortadan kaldırmıştır. Örgütsel güç tarihsel olarak devletin hukuki kurumlarında temellenen bir güçtür. Bu hukuki kurumlar, sendikalaşma hakkı ve işverenlerin sendikalarla toplu görüşme zorunluluğu gibi konuları teminat altına almakla yükümlüdür. Devlet, "sosyal güvenlik ağı" oluşturmayı ve emek piyasasındaki rekabeti azaltmayı hedefleyen refah politikaları ile piyasa pazarlık gücünü destekler bir konuma sahiptir. Bu nedenle, devlet egemenliğinin giderek azalması, piyasa pazarlık gücünün de giderek azalmasına neden olur

Giderek azalan piyasa pazarlık gücünün örgütsel gücü de zayıflattığı ve bunun böylece tekrarlanıp duran bir kısır döngüye dönüştüğü, küreselleşmenin yarattığı bir durum olarak görülür. Sonuç olarak, yedek işgücü hareketliliği, yalnızca işçilerin piyasa pazarlık gücünü ortadan kaldırmakla kalmaz, aynı zamanda üyelerine yarar sağlamada giderek zorlanan sendikal örgütler ve işçi partilerinin pek çok işçinin gözünde meşruiyetini yitirmesine neden olur. Ayrıca, (savaş sonrası dönemde sosyal sözleşmelerin giderek düşüşe geçmesiyle beraber) devlet ve işverenlerin işçi örgütlerine yönelik saldırıları, işçilerin örgütsel gücünü doğrudan yok eder. Böylelikle, işçi örgütleri açısından "sosyal güvenlik ağı" politikalarını savunmak ve genişletmek giderek zorlaşacağından, işçilerin piyasa pazarlık gücü başka bir aşınmaya daha maruz kalır.

Sermayenin aşırı hareketliliğinin örgütsel ve piyasa pazarlık gücünü ortadan kaldırdığı düşünülürken, üretimin örgütlenişi ve emek sürecinde yaşanan post-Fordist dönüşümlerin işçilerin işyeri pazarlık gücünü ortadan kaldırdığı yönünde genel bir kanı hâkimdir. Bu yaklaşıma göre, Fordist kitle üretim tarzının yaygınlaşmasının bir sonucu olan işyeri pazarlık gücünün giderek artması yönündeki tarihsel eğilim, taşeronluk ve üretim sürecinde yaşanan diğer dikey ayrışma türleri tarafından tersine çevrilmiştir. Fordizm, sermayenin işçilerin üretim noktasındaki doğrudan eylemi karşısındaki kırılganlığını yükselterek, işyeri pazarlık gücünü önemli ölçüde artırma eğiliminde olmuştur. Montaj üretim hattının da dâhil olduğu sürek-

li üretim akışı, endüstriyel işi homojenleştirip vasıfsızlaştırmıştır. Böylelikle işin, çok az bir endüstriyel deneyime sahip ya da tamamen deneyimsiz potansiyel yedek işgücü ordusu tarafından yapılabilmesi mümkün (ve tabii ki tercih edilir) hale gelmiştir. Bu durum kaçınılmaz olarak, piyasa pazarlık gücünün azalmasına sebep olmuştur. Dahası, sürekli üretim akışı, var olan sendika ve sol partiler tarafından kolayca içerilemeyecek "örgütsüz işçi yığınları"nı proletarya içine dâhil ederek, örgütsel gücün de azalmasına neden olmuştur.

Tüm bunlara rağmen, işçilerin işyeri pazarlık gücünde farklı düzeylerde artışlar yaşanmıştır. İlk olarak –1930'larda Amerika'da ve sonraki yıllarda daha başka pek çok ülkede görüleceği gibi– montaj üretim hattı, stratejik bir konuma sahip görece az sayıdaki aktivistin tüm bir fabrikanın üretimini sekteye uğratmasına olanak tanımıştır (bkz. İkinci Bölüm). İkinci olarak, belli bir şirket bünyesinde faaliyet gösteren fabrikalardaki üretim süreçlerinin gittikçe birbirleri ile entegre olmaya başlaması, kilit önemde bir girdi parçası üreten fabrikada yaşanan bir grevin, üretim akışında kendinden sonra gelen tüm fabrikaları ve hatta tüm bir şirketi sekteye uğratmasına neden olmuştur. Son olarak, üretimin yoğunlaşması ve merkezileşmesi ile beraber, kilit bir şirkette ya da endüstri kolunda (ki fabrikaları birbirine ve pazarlara bağlayan taşımacılık endüstrisi de buna dâhildir) yaşanan bir grevin, ülke ekonomisinde yarattığı kesintinin boyutları büyümüştür. Özellikle de, işçilerin, ülkelerin döviz elde ettikleri endüstrilerde istihdam edildiği yerlerde, bu durum sıkça karşımıza çıkar. Charles Bergquist (1986)'in de belirttiği gibi, Üçüncü Dünya ülkelerinde, özellikle ihracat ve ulaşım endüstrilerinde (örn. limanlar, demir ve hava yolları) çalışan, görece az sayıdaki işçiler, tüm bir endüstriyi veya şirketi, hatta tüm bir ekonomiyi sekteye uğratabilirler.[10]

10 İşyeri pazarlık gücü, üretimin yoğunlaşması/merkezileşmesi ile emeğin pazarlık gücü arasında Marksist literatürde bahsedilenden daha farklı bir ilişkiyi vurgular (örn. bkz. Wright 1997). Marksist literatür, sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesinin işçilerin örgütsel pazarlık gücü üzerindeki etkisine yoğunlaşır. Yani, kapitalizmin gelişmesi, "işçi yığınlarını birbirleri ile temas ve dayanışma içine sokarak" işçilerin kolektif bilinç ve örgütlenmeleri için gerekli koşulları hazırlamış olur. İşyeri pazarlık gücünün her iki tür kullanımında da, üretim sürecinin dikey olarak ayrışması ve parçalanmasına neden olan post-Fordist dönüşümler, emeği zayıflatan şeyler olarak görülür.

İkinci ve üçüncü bölümlerde, üretimin örgütlenişinde yaşanan post-Fordist dönüşümlerin, piyasa, işyeri ve örgütsel pazarlık güçlerinde bir azalmaya neden olup olmadığı ya da ne ölçüde bir azalmaya neden olduğu soruları üzerinde daha detaylı biçimde duracağız. Üçüncü ve dördüncü bölümlerde ise, işçilerin pazarlık gücü ile bu gücün daha iyi çalışma ve yaşam koşulları için yürütülecek mücadelede işçiler tarafından kullanımı arasında tam bir örtüşmenin olmaması olasılığını tartışacağız. Gerçekten de, küreselleşme ve emek literatürünün daha önce bahsettiğimiz bir cenahı, işçi hareketlerinde yaşanan krizin işçi hareketlerinin karşı karşıya olduğu yapısal koşulların dönüşümünden kaynaklanmadığını; bu krize asıl olarak söylemsel ortamda yaşanan dönüşümlerin neden olduğunu iddia eder. Bilhassa başka bir seçeneğin olmadığı yönündeki inanç işçi hareketleri üzerinde epey olumsuz bir etki yaratmıştır. Frances Piven ve Richard Cloward'ın ifade etiği gibi, işçilerin sahip olduğu gücün en önemli kaynağı, "güç fikri"nin kendisidir (2000: 413-14). Geçtiğimiz yüzyılda yaşanan hareketlenmeler, işçilerin gerçekten bir güce sahip olduğu ve bu gücü çalışma ve yaşam koşullarını iyileştirmek adına etkin bir biçimde kullanabilecekleri yönündeki inançtan besleniyordu. Küreselleşmenin neden olduğu en önemli şey, "işçilerin sahip olduğu güce olan yüz yıllık inancı ezip geçmek" ile beraber siyasal ahlak ve değişim için mücadele etmek isteğini yerle bir eden bir söylemsel ortam yaratmak oldu. İşçilerin inançlarında meydana gelen bu değişim, yapısal ve örgütsel güçte yaşanan değişimi bir ölçüde yansıtmaktadır, fakat şüphesiz ki işçi hareketlerini belirleyen dinamiklerde oynadığı rol daha fazladır.

İşçilerin sahip olduğu farklı pazarlık güçlerinin zaman ve mekâna göre nasıl dönüştüğünü açıklamaya çalışırken yapacağımız analizde, işçi eylemleri ve sermaye birikim süreçleri arasındaki ilişkiyi temel alan iki hipotez grubumuz olacak. Her iki grup da, emeğin metaya dönüşümünde yaşanan toplumsal çelişkilere odaklanacak. Ancak ilk grup, dönüşümün zamansal eşitsizliğine yoğunlaşırken, ikinci grup dönüşümün mekânsal eşitsizlik yönüne değinecek. Şimdi her bir hipotez grubunu sırasıyla inceleyelim.

Hayali Meta Olarak Emek

Karl Marx ve Karl Polanyi, emeğin dünya-tarihsel gelişimi konusunda birbirinden farklı ancak bir o kadar da birbiriyle ilişkili kuramsal görüşlere sahiptir. Farklı yollarla da olsa her ikisi de, emeğin bir "hayali meta" olduğunu ve insanlara "diğer herhangi bir" meta olarak davranma yönündeki her girişimin derin memnuniyetsizliklere ve direnişe yol açacağını öne sürer. Ancak, sonraki bölümlerde de tartışacağımız gibi, Marx'ı yorumlayışımız emek direnişinde yaşanan ve asıl olarak tarihsel kapitalizmi karakterize eden dönüşümlerin "aşama-vâri" (stage-like) doğası üzerinde bir vurguyu içinde barındırırken, Polanyi'yi yorumlayışımızda direnişin "sarkaç-vâri" (pendulum-like) doğası üzerinde bir vurgu ön plana çıkar.

Marx'a göre, bir meta olarak emek gücünün hayali doğası asıl olarak "üretimin gizli mabedi"nde kendini ortaya koyar. *Kapital*'in ilk cildinde Marx, emek piyasasında "Özgürlük, Eşitlik, Mülkiyet ve Bentham"ın hâkim olduğunu ve böylelikle emek gücünün tam değerini (yeniden-üretiminin maliyetini) temsil eden bir ücret karşılığında özgürce mübadele edildiğini ifade eder. Ancak, emek gücünü satın alan kısa zaman sonra bunun diğer metalara benzemediğinin farkına varır. Bu meta daha ziyade, çok uzun süreler, çok ağır şartlarda ve çok süratli bir biçimde çalışmak zorunda bırakılan insanların şikâyet ve direnişlerinde somut bir biçimde dışa vurur. Böyle olduğu ölçüde mücadele, teorik olarak üretim noktasındaki emek-sermaye ilişkisini tanımlar ve asıl olarak ona özgüdür.

Marx'a göre emek, hayali doğasını üretim noktasında dışa vurur. Polanyi'ye göre ise, emeğin hayali (ve dolayısıyla esnek olmayan) doğası, bir emek piyasasının yaratılması ve işlemeye başlaması ile beraber zaten görünür hale gelmiştir. Emek, toprak ve para temel üretim faktörleri olmakla beraber gerçek metalar değildirler, çünkü ya hiç üretilmezler (toprak) ya da piyasada satılmaktan daha farklı amaçlarla üretilirler (emek ve para). "Emek ve toprak, toplumları oluşturan insanlardan ve toplumun içinde yaşadığı doğal çevreden başka bir şey değildir. Bunların piyasa mekanizmasına dâhil edilmesi, bizzat toplumun özünün piyasa kurallarına tabi kılınması anlamına gelir" (Polanyi, 1944: 71).

Polanyi'ye göre emek ve diğer hayali meta piyasalarının giderek genişlemesi/derinleşmesi, "toplumun korunması" yönünde bir karşı hareketin ortaya çıkmasına neden olur ki Polanyi buna "ikili hareket" adını vermektedir (1944: 130). Emek piyasasında yaşanan her bir genişleme ve derinleşme, "emek gücü olarak bilinen üretim faktörü için oluşturulmuş piyasa"yı düzenlemek ve baskılamak adına örgütlenen –sosyal mevzuat, fabrika yasaları, işsizlik sigortası ve sendika gibi çok farklı mekanizmaların devrede olabileceği– bir seferberlik ile karşı karşıya kalır (1944: 176-7). Fakat emeğin meta olmaktan çıkarılması (decommodification) ancak ve ancak, kâr peşinde koşmayı geçim sağlama şartına tabi kılan toplumlarda kalıcı bir çözüm olabilir.

İşçi hareketlerinin yirminci yüzyıldaki yolculuğunu değerlendirmek noktasında, Polanyi'nin analizi bize yararlı bir çerçeve sunmaktadır. Bu çerçeve aracılığıyla, az önce bahsi geçen "sarkaçvâri" hareketi kolaylıkla fark edebiliriz. Sarkaç emeğin metalaşması yönünde hareket etiğinde, korunma talep eden pek çok karşı hareketi kışkırtır. Örneğin on dokuzuncu yüzyılın sonları ve yirminci yüzyılın başlarında piyasalarda meydana gelen küreselleşme, işçiler ve diğer toplumsal grupların katıldığı çok güçlü bir karşı hareket yaratmıştır (bkz. Dördüncü Bölüm). Buna karşılık, yaşanan iki dünya savaşı ve krizin ardından giderek artan işçi militanlığı üzerine sarkaç, İkinci Dünya Savaşı sonrasında emeğin meta olmaktan çıkması yönünde hareket etmiştir. Bu süreçte, emeği, sermayeyi ve devletleri bağlayan ulusal ve uluslararası sosyal sözleşmelerin gündeme gelmesi, emeği kontrol edilemeyen küresel piyasanın aşırılıklarından kısmen de olsa koruyabilmiştir. Fakat zaman içinde, geçim sağlamayı güvence altına alan bu antlaşmalar, kârlılığın önünde –yirminci yüzyılın sonlarında yaşanan küreselleşme dalgasıyla beraber ortadan kalkan– birer engel olarak görülmeye başladılar. Küreselleşmenin günümüzdeki süreçlerine Polanyi'nin çizdiği çerçeveden bakacak olursak, sarkacın yeni bir hareket gerçekleştirmesini bekleyebiliriz. Gerçekten de günümüzde pek çok araştırmacı, hem günümüzdeki küreselleşme karşıtı tepkiyi açıklamak hem de

(giderek büyüyen) tepkinin (ya da karşı hareketin) geleceği ile ilgili tahminlerde bulunmak için, Polanyi'nin (1944) geç on dokuzuncu yüzyıl ve erken yirminci yüzyıl analizlerini teorik bir temel olarak kabul etmektedir (bkz. Kapstein 1996: 16-28; 1999: 38-9; Rodrik 1997; Mittleman 1996; Gill ve Mittleman 1997; Block 2001; Stiglitz 2001; Smith ve Korzeniewicz 1997).

Polanyi'nin analizinde, kendi kendini düzenleyen piyasanın büyümesi direnişe kısmen neden olur, çünkü geçim sağlama hakkını savunan, oturmuş ve geniş çapta kabul görmüş sosyal sözleşmeleri alaşağı eder –bir başka deyişle, bir "adaletsizlik" algısından beslenir. Fakat "güç", Polanyi'nin neredeyse hiç değinmediği bir kavramdır, çünkü Polanyi'nin analizinde aşağıdakiler etkin bir pazarlık gücünden yoksun olsalar dahi, kontrol edilemeyen bir dünya piyasası "yukarıdan" da olsa eni sonu alaşağı edilecektir. Bunun nedeni, kendi kendini düzenleyen küresel bir piyasa projesinin bir "ütopya"dan ibaret olması ve kendi kendini devam ettirememesidir; öyle ki aşağıdan gelen protestoların etkisi göz önüne alınmaksızın salt sebep olduğu zarar nedeniyle yukarıdan değiştirilebilir.[11]

Marx'ın analizinde ise; sermayenin sınırlarını belirleme noktasında hem güç hem de adaletsizlik üzerinde güçlü bir vurgu vardır. Kapitalizm, aynı anda hem kitlesel sefaletin hem de proletaryanın gücünün büyümesine neden olur. Bu analize göre, kapitalizm emek olmadan hiçbir şeydir ve bizzat kapitalist gelişmenin kendisi uzun vadede emek gücü sahiplerinin yapısal olarak güçlenmesini sağlar. Örneğin *Kapital*'in ilk cildinin sonlarında Marx, kapitalizmin gelişmesinin işçi sınıfı açısından yalnızca sefalet, alçalma ve sömürü gibi durumlar yaratmadığını, bir yandan da işçi sınıfının sömürüye direnişindeki dirayet ve isteğini güçlendirdiğini savunur. Sonuç olarak o, "sayıca daima artan, *disiplinli, birleşmiş, tam da kapitalist üretim sürecinin kendi mekanizması tarafından örgütlenmiş* bir sınıf"tır (1959: 763, vurgu bana aittir). İşçi sınıfının pozisyonu, *Manifesto*'da

11 Varılan bu yargı, Polanyi'nin 1930'lar ile ilgili analizinde biraz olsun yumuşatılmıştır. Aşağıdan gelen kitlesel hareketlerin doğası ve gücü, kendi kendini düzenleyen piyasa mekanizmasından kaçınılmaz bir biçimde vazgeçişin alacağı şekilde, belirleyici bir rol üstlenebilir (örn. faşizm, komünizm ya da "Yeni Düzen" [New Deal]).

daha net biçimde belirtilmiştir: "Burjuvazi, sanayinin ilerlemesinin iradesiz ve dirençsiz taşıyıcısıdır. Bu gelişme işçilerin rekabetten kaynaklanan soyutlanmışlığının yerine işçilerin ortaklaşmaktan kaynaklanan devrimci birleşimini geçirir. İşte bu nedenle büyük sanayinin gelişmesi, üstünde burjuvazinin üretim yaptığı ve ürünleri mülk edindiği temelin kendisini burjuvazinin ayaklarının altından çeker" (1967: 93-4). Marx'ın formülleştirmesine göre, her ne kadar "sanayinin ilerlemesi" işçilerin *piyasa pazarlık gücü*nü zayıflatma olasılığını taşısa da, hem *işyeri pazarlık gücü*nü hem de *örgütsel gücü* artırma eğilimindedir.

Marx'ın bahsettiğimiz formülleştirmesi, sözde "büyük anlatı" –proleterleşmenin muhakkak sınıf bilinci ve (başarılı bir) devrimci eyleme neden olduğu yönündeki genelleşmiş, doğrusal bir anlatı– için bir temel oluşturduğu gerekçesiyle emek çalışmaları literatüründe oldukça sert eleştirilerin hedefi olmuştur (bu eleştirilerin detaylı bir analizi için bkz. Katznelson ve Zolberg 1986). Ancak, *Kapital*'in ilk cildinin bir bütün olarak okunması, işçi sınıfının sahip olduğu gücün sergilediği ilerlemenin o kadar da doğrusal olmadığını ve asıl olarak günümüz dinamikleriyle çok fazla benzerlik gösterdiğini ortaya koymaktadır. Işçilerin üretim noktasındaki sömürü karşısında gösterdikleri direniş ve sermayenin bu direnişle, üretimi ve toplumsal ilişkileri sürekli olarak ve kökten bir biçimde değiştirerek başa çıkma çabası arasındaki diyalektiğin tarihi, *Kapital*'in ilk cildinin özünü oluşturur. El sanatları endüstrisinden fabrika üretim sistemine ve oradan da "makineli üretim"e (machinofacture) olan her bir geçişte, işçilerin sahip olduğu pazarlık gücünün eski biçimleri yerini, üretimde daha büyük kesintilere neden olacak ve daha geniş çapta pazarlık güçlerine bırakmıştır.

Marx'ı bu şekilde okumak, işçi sınıfının ve emek-sermaye çelişkisinin aldığı biçimlerin sürekli olarak dönüşmesi yönünde bir beklenti içinde olmamıza neden olur. Üretimin örgütlenişi ve toplumsal ilişkilerde yaşanacak devrimler, işçi sınıfının kimi unsurlarını altüst edebilir; hatta –tıpkı küreselleşmeyle ilişkilendirilen dönüşümlerin neden olduğu gibi– bazılarının "nesli tükenen türler" arasında yer almasına neden olabilir (bkz. birinci alt bölüm).

Ancak çelişkinin yeni birtakım yönleri ve ajanları, yeni talepler ve yeni mücadele biçimleri ile birlikte ortaya çıkmaktadır ve bu durumun kendisi, emek-sermaye ilişkilerinin üzerinde geliştiği zeminin giderek kaydığını ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, Polanyi'nin yapmış olduğu analizler, bir sarkaç (tekrarlanma) hareketini ortaya koyarken, Marx'ın analizleri, -üretimin örgütlenişinin (dolayısıyla da işçi sınıfı ve üzerinde mücadele verdiği zeminin) sürekli olarak ve radikal bir biçimde dönüştüğü- birbirini izleyen aşamaları ortaya koymaktadır.

Emeğin ve işçi hareketlerinin sürekli olarak yeniden inşa edildiği yönündeki kavrayış, işçi sınıfının (ister on dokuzuncu yüzyıl zanaatçısı isterse yirminci yüzyıl kitle üretim işçisi olsun) ne olduğunu tanımlama konusunda katı bir tutum benimseme yönündeki genel eğilim karşısında bir panzehir görevi görmektedir. Böylesi bir kavrayışla beraber, işçi sınıfını "tarihsel olarak ayağı kaydırılmış" bir hareket (Castells 1997) ya da "nesli tükenen türlerden arta kalan" bir şey (Zolberg 1995) olarak görmekten vazgeçmeliyiz. Gözlerimizi, yeni işçi sınıfı oluşumunun ilk işaretlerine olduğu kadar "çözülmüş" işçi sınıfından gelen tepkisel dirence de açık tutmalıyız. Bu noktada, kapitalist gelişmenin hem yapıcı hem de yıkıcı tarafları karşısındaki aşağıdan gelen tepkiyi tarif etmek en temel görev olarak karşımıza çıkıyor.

Tam da bu nedenle, emeğin uzun süreli dinamikleri üzerine girişeceğimiz araştırma, hem Marx hem de Polanyi'nin işçi eylemleri ile ilgili analizlerinin bir kombinasyonu, daha doğrusu bunun bir arayışı üzerinde temellenecek. Polanyi-tarzı işçi eylemleri derken, küresel ekonomik dönüşümler nedeniyle çözülmeye başlamış ve -"yukarıdan" feshedilmiş- yerleşmiş sosyal sözleşmelerden nemalanan işçilerin kendi kendini düzenleyen küresel bir piyasa mekanizması karşısında gösterdikleri direnişten bahsediyoruz. Marx-tarzı işçi eylemleri dediğimizde ise; yeni ortaya çıkan işçi sınıflarının mücadelesinden bahsediyoruz. Burada karşımıza çıkan işçi sınıfı ise sırasıyla önce "yapılan" ve ardından güçlendirilen, tarihsel kapitalizmin gelişmesinin hesaplanmamış bir sonucu olarak ve eski işçi sınıflarının çözülüşü ile aynı anda karşımızda beliren bir işçi sınıfıdır.

Tarihsel Kapitalizmin Mekânsal Çelişkileri ve Çizdiği Sınır

Bu kısımda tarihsel kapitalizmin temel çelişkisi üzerinde duracağız. Kapitalist üretimin gelişmesi bir yandan emeği güçlendirir ve böylece sermayeyi (ve devletleri) güçlü işçi hareketleri ile karşı karşıya getirir. Ayrıca işçi hareketlerini kontrol altına almak için verilen ödünler tüm bir sistemin kârlılık krizine sürüklenmesine neden olur. Diğer yandan ise, sermayenin (ve devletlerin) yeniden kâr sağlamaya dönük çabaları, yerleşmiş sosyal sözleşmelerin bozulmasını, emeğin metalaşmasını ve böylelikle meşruiyet krizleri ve tepkisel direnişlerin ortaya çıkmasını her halükârda içerir.

Bu iki eğilim –kârlılık krizi ve meşruiyet krizi– asıl olarak tarihsel kapitalizm içinde sürüp giden bir gerilime işaret eder. Bahsi geçen krizlerden birini engellemek için uygulanan yöntemler, diğer krizin ortaya çıkmasına neden olur. Böylesi bir tercih zorunluluğu, iki tarihsel süreç arasında yaşanan periyodik bir salınıma neden olur. Bu tarihsel süreçlerden ilki, emeğin meta olmaktan çıkarılması ve yeni sosyal sözleşmelerin imzalanması yönünde bir hareketle karakterize olurken ikincisi, emeğin yeniden metalaştırılması ve eski sosyal sözleşmelerin bozulması ile karakterize olur.

Gerçekte bu zamansal dinamik mekânsal bir dinamikle içi içe geçmiş durumdadır. Bir başka deyişle, emeğin metalaşması ve meta olmaktan çıkması ile karakterize olan tarihsel süreçler arasında yaşanan periyodik salınım, coğrafi bölgeler arasında emeğin metalaşmasının seviyesi/şiddeti bakımından mekânsal olarak sürekli farklılaşma süreci ile iç içe geçmiştir. Bu zamansal ve mekânsal dinamiklerin iç içe geçmişliğini anlamak adına, Immanuel Wallerstein'ın şu argümanından yararlanabiliriz: tarihsel kapitalizm "sistem düzeyinde sorun"lar ile karakterize olur. Yani, emeğin kısmen de olsa meta olmaktan çıkarılması ve masraflı sosyal sözleşmelerin imzalanmasının söz konusu olduğu durumlarda bile kâr elde edilebilir. Ancak kârın elde edilebilmesi için, bahsi geçen imtiyazların dünyadaki işçilerin yalnızca çok küçük bir bölümüne tanınması zorunludur. Wallerstein, İkinci Dünya Savaşı sonrasında gündeme gelen sosyal sözleşmelere atıfla şunları kaydeder: "Batı'da birkaç yüz

milyon işçiyi [bu sözleşmelere] dâhil ederek, sistemin hâlâ kârlı olmasını sağlayabilirsiniz. Ancak, Üçüncü Dünya'da bunu yapmaya kalktığınızda sermaye birikimini sağlamak adına geriye hiçbir şey kalmayacaktır" (1995: 25).

Kitabın dördüncü bölümünde de tartışacağımız gibi, Amerikan tarzı kitle tüketimini küreselleştirmek için edilen söylemsel vaatler ile bunu kârlı bir biçimde gerçekleştirmeyi beceremememek arasındaki çelişki, İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurumsallaşmaya başlayan Amerikan hegemonyasını sınırlandıran temel unsurdur. Ayrıca, 1970'lerde bu çelişkinin yaşadığı patlama, sarkacın tekrardan kendi kendini düzenleyen küresel marketlere doğru hareket ettiği -ve tam da küreselleşmenin günümüzde içinde bulunduğu süreci tanımlayan- bir bağlamın doğmasına neden olmuştur.

Daha genel bir biçimde ifade etmek gerekirse yürütülen mücadele, yalnızca işçi sınıfı haklarının içeriğini belirlemek adına değildir. Aynı zamanda bu haklara erişimi olan işçilerin tür ve sayısını belirlemek adına da sürekli bir mücadele söz konusudur. Yeni bir meşruiyet ve kârlılık krizinin nasıl ve ne kadar zamanda meydana geleceği çoğunlukla "mekânsal stratejiler" -"dâhil edilecekler" ve "dışarıda bırakılacaklar" arasında sınır çizme çabaları- tarafından belirlenmektedir.

Ana akım emek çalışmalarına getirilen belli başlı feminist eleştirilerden biri onun sınır-çizen stratejilerin yaygınlığı ve önemini tespit etme konusundaki başarısızlığından bahseder. Emek çalışmaları geleneksel olarak işçi sınıfının oluşumuyla ilgili bir hikâye anlatır; daha çok Batı Avrupa ve Amerika'da yaşayan, proleterleşme ve vasıfsızlaştırmaya maruz kalan, siyasi olarak örgütlenmiş kendi geçim ve çalışma geleneklerine yönelik tehditler karşısında direnen zanaat işçileri ve vasıflı işçiler üzerine yoğunlaşır. Ancak feminist akademisyenlerin de vurguladığı üzere, birtakım aktörleri sınıf oluşumunun prototipik ve evrensel özneleri olarak tanımlamak, tarihsel olarak özgül olan bu aktörlerin ırk (beyaz) ve cinsiyetinin (kadın) konuyla ilgisiz görünmesine neden olur. Sonuç olarak, "cinsiyet ve ırkın... sınıf kimliklerinin *kurucu* öğeleri olduğu" gerçeği göz ardı edilir. Ayrıca, bizatihi işçilerin aktif bir biçimde kurdukları -diğer

işçileri haklar cemaatinin dışında bırakan- kimlikler görünmez hale gelir[12] (Rose 1997: 138-9, vurgu özgün metinde).

Irk, etnisite, cinsiyet ve milliyetin sınıf formasyonu açısından oynadığı merkezi rolü yadsımak ya da küçümsemekle, geleneksel emek çalışmaları asıl olarak Marx'ın izinden gitmiştir. Marx, proleterleşme sürecinin zaman içinde deneyim, çıkar ve bilinçleri ortaklaşan homojenleşmiş bir işçi sınıfı yaratacağını ve bunun da birleşmiş, ulusal (ve enternasyonal) bir işçi hareketine zemin hazırlayacağını umuyordu. Marx ve Engels'e göre, "Ingiltere'de de Fransa'da da Amerika'da da Almanya'da da aynı olan modern sanayi emeği, sermayenin modern boyunduruğu proleterde ulusal karakterin zerresini bırakmamıştır". Dahası, "[c]insiyet ve yaş farklılıklarının işçi sınıfı için hiçbir ayırt edici toplumsal geçerliliği kalmamıştır artık. Bütün işçiler yaş ve cinsiyetlerine göre maliyetleri değişik olan birer emek aracıdırlar" (1967: 88, 92, 102).

Vardığımız bu türden sonuçlar, hem emek hem de sermaye perspektiflerinin bir aradalığı üzerinde temellenmektedir. Giovanni Arrighi'nin belirttiği üzere, özellikle yirminci yüzyılın sonlarında giderek hız kazanan maliyeti düşürme yarışı, "*sermaye açısından* proletaryanın tüm üyelerinin [birbirinin yerine kullanılabilir; yaş, cinsiyet, renk ve milliyetlerinin hiçbir önem taşımadığı] birer emek aracı olduğu yargısını destekleyen yeni ve ikna edici bir kanıt sunmuştur" (1990a: 63). Ancak Marx'ın işçilerin kendi isteğiyle sınıf temelli olmayan kimlik biçimlerinden feragat etmesinin yegâne nedeninin kapitalistlerin işçileri basitçe birbirinin yerine kullanılabilir şeyler olarak görmesi olduğu hususundaki yargısı doğru değildir. Zira işçi sınıflarının sürekli olarak bozulması ve yeniden yapılması, işçiler üzerinde rekabetçi baskılar yaratmakta ve birtakım alt üst oluşlar meydana getirmektedir. Ayrıca, işçiler nezdinde sınıfla ilgisi olmayan ve aynı zamanda bu büyük girdap-

12 On dokuzuncu yüzyılın "tipik işçiler"ini düşünecek olursak, bu vasıflı zanaatkârların vasıfsız işçileri kendi siyasi örgütlerinden atmakla kalmadıklarını, ayrıca "dışlayıcı çıraklık" mekanizmaları yoluyla "bizzat vasfın kendisini" inşa ettiklerini görürüz. Dahası, bu vasıf "tarihsel olarak [beyaz ve] eril bir vurguyla inşa edilmiştir" (Rose 1997: 147; ayrıca bkz. Barton 1989; Somers 1995; Phillips ve Taylor 1980; Cockburn 1983; Elson ve Pearson 1981; Rose 1992; Tabili 1994; Roediger 1991).

tan kurtulma taleplerine temel oluşturan birtakım sınırlar çizme eğilimi mevcuttur.[13]

Sermaye, işçilere sermayenin değerini artırma kapasitelerindeki farklılık dışında, hiçbir bireysellik unsuru taşımayan, birbirlerinden hiçbir farkı olmayan bir kitle olarak davrandığı zaman, proleterler isyan ederler. Hemen her durumda ayırt edici birtakım özellikler (yaş, cinsiyet ve muhtelif bölgesel farklılıklar) benimserler ya da yaratırlar ve bu özellikleri ayrıcalıklı bir muamele görmek talebiyle sermaye üzerinde kullanırlar. Sonuç olarak, ataerkilcilik, ırkçılık ve milliyetçi-şovenizm dünya işçi hareketinin oluşumunun ayrılmaz bir parçasıdır... ve farklı şekillerde de olsa proleter ideoloji ve örgütlerin çoğunda görülmektedir. (Arrighi 1990a: 63).

Az önceki tartışma, birtakım sınırlar çizmenin işçilerin yararına, bu sınırları ortadan kaldırmanın da sermayenin yararına olduğunu öne sürse de, bunun dışlayıcı sınırlar çizmede belirleyici tek dinamik olduğunu iddia etmek yanlış olacaktır. Aslında sermayenin ve devletlerin dışlayıcı sınırlar çizilmesinden elde ettikleri çıkarlara yoğunlaşan geniş bir literatür mevcuttur. Söz gelimi, Frederick Cooper (1996)'ın savaş sonrası dönemde Afrika'daki sendika deneyimini incelediği çalışması, işçilerin aktif bir biçimde dışlayıcı sınırları ortadan kaldırma girişimine iyi bir örnek teşkil etmektedir. Sömürge güçlerinin evrenselci söylemini kullanan Afrikalı sendikacılar, "işçi hakları" kavramının İmparatorluk'taki -metropolitan ve sömürgeye ait, siyah ve beyaz- tüm işçileri kapsayacak şekilde genişletilmesini talep etmişlerdir. Afrikalı işçilerin, imparatorluk genelindeki tüm işçilerin haklarının meşruiyetini sağlamak (yani, metropolitan alanı sömürge alanından ayıran var olan sınırları yıkmak) yönündeki çabaları, kapitalistlerin ve devletlerin yeni sınırlar çizmek ve eski sınırları muhafaza etmek yönündeki çabaları ile karşılanmıştır. Sömürge güçlerinin sömür-

13 Bu tartışma, daha önce sözünü ettiğimiz emek enternasyonalizmi tartışmasıyla yakından ilişkilidir. Emek enternasyonalizmi konusunda "iyimser" bir duruş benimsemiş olanlardan bazıları görüşlerini şöylesi bir mantıksal temel üzerinden şekillendirirler: Sermayenin ulusal sınırların ötesinde emeği homojenleştirme eğilimi, işçilerin kendi aralarındaki bölünmeleri ortadan kaldırmaları ve önceden var olan bu bölünmelerin ötesine geçerek bir dayanışma içine girmeleri şansını artırmaktadır.

gelerden çekilme (dekolonizasyon) ve ulusal egemenliği tesis etme yönündeki kararları, eski sömürgelerinin işçi ve vatandaşlarını dışlayarak metropolitan ülkelerin yükümlülüklerini sınırlayan yeni sınırların çizilmesine neden olmuştur. İşçilerin evrenselci talepleri, sömürge devletlerini ve sermayeyi sistem düzeyinde bir sorun ile karşı karşıya getirir. Ayrıca, "vatandaşlık haklarının" (ve dolayısıyla işçi haklarının) yeniden tanımlanması, evrenselci söylem ile gerçek pratik arasındaki uçurumun arz ettiği tehlikeyi bertaraf etmiş olur.

Sömürge ve sömürge-sonrası devletlerin Afrikalı kentli işçilerin kırsal cemaatler ile olan sıkı bağlarını devam ettirmeleri konusunda gösterdikleri tepki, bu konu için verilebilecek başka bir örnek olabilir. Bölgeye özgü işçi sınıfı kültürü muğlak birtakım sınırları üretiyor/yeniden üretiyordu ve böylelikle de kentsel işyerinin ötesine geçen ve tüm bölgeleri kapsayan kitlesel bir işçi hareketi heyulası büyüdükçe büyüyordu. Bu muğlak sınırların neden olabileceği kontrol edilemez bir huzursuzluktan duyulan korku, kapitalistlerin ve devletlerin –kentsel/kırsal ve birincil/ikincil sektörler arasında katı bir ayrım yaratmaya yönelik– yeni sınırlar çizmeye çalışmasına neden oldu. Hedefleri, "yekpare, sabit ve olabildiğince makul bir ücret karşılığı çalışan –Afrika toplumunun geri kalanından ayrılmış bir işgücü" yaratmaktı (Cooper 1996: 457). Özel işçi haklarına sahip kentli işçilerden oluşan, görece küçük ama yine de görünür birincil bir sektör oluşturmakla, meşruiyet, denetim ve kârın aynı anda sağlanması amaçlanıyordu.

Mahmood Mamdani (1996: 218-84)'ye göre, Apartheid dönemi Güney Afrika'sı, yukarıda bahsi geçen duruma bir örnek teşkil eder. Milliyetçi Parti'nin 1948 yılındaki zaferiyle beraber Güney Afrika'da, emek stabilizasyonuna dönük politikalardan "Afrikalıların şehirlerden tahliyesi ve şehirlere olan göçün ve yerleşimin sıkı biçimde kontrol edilmesi" yönünde politikalara ani bir geçiş yaşandı (Cooper 1996: 6). Mamdani'ye göre, Güney Afrikalı göçmen işçiler bunun bir sonucu olarak "kentli aktivizm ile kırsal hoşnutsuzluk arasında bir taşıma kayışı" görevi görmeye başladılar. 1950'lerde, kentsel militanlığın çeşitli biçimlerini şehirlerden kırsal alanlara taşıdılar".

1960'lara gelindiğinde ise, "isyan ateşini kırdan kente taşıdılar" ki bu 1976 yılında vuku bulan Soweto ayaklanmasıyla sonuçlandı. Soweto olaylarını takip eden on yılda Güney Afrika devleti, emek stabilizasyonuna yönelik politikalara geri dönmek zorunda kaldı. Ayrıca, "göçmen nüfus ile taşralı nüfus arasına bir Çin Seddi örmek" çabası içine girdi. Bir yandan "göçmen işçilerin şehirlere yerleşmesi konusundaki kontrolü sıkılaştırırken", diğer yandan kentli işçilerin sendikalaşma haklarını kısıtladı. Devlet tarafından uygulanan sınır çizme stratejisi, sonuç olarak, göçmen ve kentli işçiler arasında yer alan basit bir "fark"ı, gerilim yaratan bir "bölünme"ye dönüştürdü (Mamdani 1996: 220-1).[14]

Özetle söyleyecek olursak; sınır çizme stratejilerinin aldığı birbiriyle ilişkili üç ana biçim mevcuttur: emek piyasalarını parçalara ayırmak (genellikle sermaye tarafından uygulanır), vatandaşlığı sınırlandırmak (genellikle devletler tarafından uygulanır) ile sınıf harici temellere dayanan ve dışlayıcı olan sınıf kimlikleri yaratmak (bizzat işçiler tarafından uygulanır). Bu kitap, dışlayıcı sınırlar çizmenin belirli bir grubun eylemi olduğunu ileri sürmekten çok, sistem düzeyinde sorunlar ile karakterize olan tarihsel kapitalizmin sınır çizme pratiğine cevaz verir bir doğası olduğunu iddia eder. Bu sistem düzeyindeki sorunu çözmek yahut da bundan yarar sağlamak amacıyla sınır çizme yönteminin kimin tarafından (ve nasıl) kullanıldığı, *apriori* bir şekilde ve birtakım kuramsal kaygılardan hareketle cevaplanabilecek bir soru değildir. Bu soru ancak, tarihsel-ampirik bir analiz temel alınarak cevaplanabilir. Şu tür argümanlar ortaya koymak mantıklı gibi görünmektedir: Farklı yerlerde konumlanmış işçiler ile zorlu bir rekabet içinde olan işçiler, dışlama stratejileri geliştirmeye daha eğilimlidir. Buna karşılık, var olan sosyal sözleşmelerin dışında bırakılmış yeni ortaya çıkan işçi sınıfları, var olan duruma itiraz ederek sınırları ortadan kaldırmaya daha eğilimlidir. Ancak bu eğilimler ile, devletlerin ve kapitalistle-

14 Devlet tarafından uygulanan ve farklı vatandaşlık ve işçi haklarına sahip iki tür işçi sınıfı yaratan (yerleşik kentli ve göçmen-kırsal) sınır çizme stratejileriyle ilgi Çin üzerine benzer hikâyeler için bkz. Solinger (1999), Latin Amerika üzerine benzer hikâyeler için bkz. Roberts (1995).

rin dışlayıcı/dâhil edici eğilimleri arasındaki etkileşim, sınır çizmenin ve sınırları ortadan kaldırmanın gerçek dinamiklerini anlamayı epeyce güçleştirmektedir.

IV. Araştırma Stratejileri

İşçi Eylemlerinin Zamanı ve Mekânı:

Bu bölümün başında da belirttiğimiz gibi, kitabımızın temel önermelerinden biri şudur: Günümüzdeki işçi hareketlerinin altında yatan temel dinamikleri tam olarak anlayabilmek için yapacağımız analiz, normalde yapılageldiğinden daha uzun bir tarihsel süreci kapsamak ve daha geniş bir coğrafi alana yayılmak zorundadır. İşçi hareketlerinin geleceğine dair değerlendirmeler –açık ya da örtük bir biçimde– günümüz dünyasının tarihsel anlamda özgünlüğü üzerine birtakım yargılara dayanır. İşçi hareketlerinin nihai krizinden bahsedenler, içinde yaşadığımız dönemi *bütünüyle yeni ve benzeri görülmemiş* bir tarihsel dönem olarak görme eğilimindedir; öyle ki, dünya genelinde yaşanan ekonomik süreçler işçi sınıfına ve işçi hareketlerinin üzerinde mücadele etmek durumunda olduğu zemine tümüyle yeni bir şekil vermiştir. Buna karşılık işçi hareketlerinin yeniden ortaya çıkacağı yönünde bir beklentiyesi olanlar, kapitalizmin kendisinin, emek ve sermaye arasındaki çelişki ve çatışmaları yeniden üreten ve sürekli olarak kendini yineleyen dinamiklerle malul olduğunu öne sürerler. Bu durum bize işçi hareketlerinin geleceğine dair tahminlerin, günümüzü ve geçmiş dönemleri karakterize eden dinamikler arasında yapılacak bir mukayeseye dayanması gerektiğini gösterir. Bu nedenle bu kitapta yapmaya çalışacağımız şey, zamanda geriye doğru bir yolculuk yaparak tekrarlama ve evrimleşme eğilimlerinde bakarak, işçi hareketlerinin şimdiki durumu açısından gerçekten yeni ve özgün olan şeyleri ortaya koymak olacak.

Emek çalışmalarında genellikle yapılagelenin ötesine geçerek, yapılacak analizin kapsadığı coğrafi alanı genişletmek kısmen bahsettiğimiz yeni ve özgün olma durumu ile alakalıdır. Bir yöredeki işçilerin ve işçi hareketlerinin kaderinin başka bir yöredeki emek-

sermaye çatışmasının neticesini –özellikle ticaret ve sermaye akışkanlığı aracılığıyla– önemli ölçüde etkileyebileceği, oldukça sık dile getirilen bir varsayımdır. Ancak bu varsayımın genellikle, geç yirminci yüzyıl ve sonrasındaki işçi hareketleri için geçerli olduğu ve önceki dönemler ile ilişkilendirilemeyeceği düşünülür. Bunun altında yatan neden ise günümüz küreselleşmesinin tarihte temel bir dönüm noktası olduğu fikridir.

Ancak, küreselleşmeyi "önceleri salt yerel düzeyde bir önemi olan toplumsal ilişkilerin kapladığı coğrafi alanın giderek genişlemesi" (Tilly 1995) şeklinde tanımlayacak olursak, diğer birçok insan gibi, bugünkü küreselleşme sürecinin bir ilk olmadığı sonucuna varabiliriz. Küreselleşmenin gerçekte tekerrür eden bir süreç olduğunu savunanlar arasında bu sürecin tarihte ilk ne zaman yaşanmaya başladığı hususunda bir tartışma mevcuttur.[15] Fakat hiç değilse, küreselleşmenin şu anki safhasıyla on dokuzuncu yüzyıl arasında kuvvetli benzerliklerin olduğu konusunda bir fikir birliği mevcuttur. Bazıları, ulusal ekonomiler ile toplumların birbirine bağlılığı –modern anlamda işçi hareketinin doğduğu kabul edilen– geç on dokuzuncu yüzyıldakinden daha güçlü olmadığını öne sürmektedir.

On dokuzuncu yüzyıldaki –emek ve işçi hareketleri üzerinde önemli bir etkisi olan– bu birbirine bağlılık durumunu açıkça örnekleyen bir durum da o dönemde dünya genelinde yaşanan emek göçüdür.[16] Yaşanan bu göç, işçi eylemlerinin yayılmasında ve Polanyi-tarzı "kendini koruma" hareketlerinin (göçü sınırlandırmaya dönük kampanyaların) hız kazanmasında önemli bir role sahiptir. Bu örnek bir yandan on dokuzuncu yüzyıl ekonomileri ve toplumları arasındaki birbirine bağlılık halini gözler önüne sererken, diğer yandan (emek üzerinde daha sıkı kontrol mekânizmalarının olduğu) geç yirminci yüzyıl küreselleşme sürecinin basitçe geçmişin bir tekrarı olmadığını da ortaya koymaktadır.

15 Bu türden tartışmaların bir örneği için bkz. Tilly (1995), Wallerstein (1979), Gills ve Frank (1992), Chase-Dunn (1989), O'Rourke ve Williamson (1999).

16 David Held ve diğer yazarların belirttiği gibi, toplam dünya nüfusu açısından, on dokuzuncu yüzyılın sonu ve yirminci yüzyılın başında yaşanan göç akımı, yirminci yüzyılın sonlarında yaşanan göç akımından çok daha önemlidir (Held vd. 1999: 6. Bölüm; ayrıca bkz. O'Rourke ve Williamson 1999: 7. ve 8. Bölümler).

Neticede, bu kitabın temel metodolojik önermelerinden biri de, farklı şehir ve bölgelerdeki işçilerin ve işçi hareketlerinin dünya ölçeğinde bir iş bölümü ve siyasi süreçler aracılığıyla birbirleri ile ilişki içinde olduklarıdır. *Zaman ve mekânın ötesinde dünya ölçeğinde var olan "örnekler" arasındaki ilişkisel süreçler,* en azından geç on dokuzuncu yüzyıldan günümüze işçi hareketlerini anlamak açısından oldukça önemlidir.

Kitabımızda, "doğrudan" ve "dolaylı" ilişkisel süreçlere özellikle dikkat çekmeye çalıştık. Doğrudan ilişkisel süreçlerde aktörler, çeşitli örnekler arasındaki ilişkinin bilincinde olmakla beraber, bu ilişkiyi destekler bir konuma sahipler. Bu doğrudan ilişkisel süreçlerin aldığı iki değişik biçimden bahsedebiliriz: yayılma (diffusion) ve dayanışma. Yayılma durumunda, farklı zaman ve mekânlarla birbirinden ayrılan "örnekler" içinde konumlanmış aktörler, diğerlerinin davranışları ve bu davranışların yarattığı sonuçlar hakkındaki bilginin yayılmasından etkilenirler (Pitcher, Hamblin ve Miller 1978). "Toplumsal etkilenme/bulaşma" (social contagion), yayılma ile ilgilenen metodolojik literatürde oldukça sık kullanılan bir imgedir. Daha önce tartıştığımız Afrikalı sendikacıların dillerine doladıkları "işçi hakları" söyleminin bulaşıcı etkisi, yayılmaya iyi bir örnek teşkil eder. Bu türden bir yayılma, "toplumsal hastalık"ın tarafları olan kaynak ve alıcı arasında aktif bir iş birliği olmadan da gerçekleşebilir (örn. Avrupalı ve Afrikalı sendikacılar arasındaki iş birliği). Buna karşılık, doğrudan ilişkisel süreçlerin ikinci türü olarak ortaya koyduğumuz dayanışma, kişisel teması ve toplumsal ağları –emek enternasyonalizmi örneğinde karşımıza çıkan uluslararası toplumsal ağları– içinde barındırır (Tarrow 1998; McAdam ve Rucht 1993: 69-71; Keck ve Sikkink 1998).

Dolaylı ilişkisel süreçlerde ise, aktörler genellikle var olan ilişkisel bağların tam olarak bilincinde değildir. Buradaki aktörler daha çok, birtakım eylem ve tepkilerin hesapta olmayan sonuçlarını da içeren sistemik süreçler aracılığıyla –ki biz bundan "sistem düzeyinde sorun" olarak daha önce bahsetmiştik– birbirlerine bağlıdırlar. Eğer güçlü bir işçi hareketi nedeniyle kapitalistler üretimi başka bir yere taşıma kararı alıyorsa (ve dolayısıyla, endüstriyel faaliyete son veri-

len yerdeki emeğin zayıflamasına ve fakat buna karşılık üretimin taşındığı yeni mekânda emeğin güçlenmesine neden oluyorsa), bu iki işçi hareketinin kaderlerinin dolaylı ilişkisel süreçlerle birbirlerine bağlandığını iddia edebiliriz. "Yeni enternasyonal iş bölümü" literatüründe sıkça karşımıza çıkan yaygın ve örtük bir argüman da, düşük-ücret bölgelerindeki sanayileşme ile yüksek-ücret bölgelerindeki sanayisizleşmenin (de-industrialization) madalyonun iki yüzü gibi olduğudur (özellikle bkz. Fröbel vd. 1980; Bluestone ve Harrison 1982; Sassen 1998; MacEwan ve Tabb 1989; Dicken 1998).

On dokuzuncu yüzyılın sonlarında yaşanan göç örneğinde, işçi hareketlerini zamanın ve mekânın ötesinde birbirine bağlayan hem doğrudan hem de dolaylı ilişkisel süreçleri kolayca fark edebiliriz. İşçilerin dünyanın dört bir yanına göç etmesiyle (ki daha önce bahsetmiştik) yayılan işçi sınıfı ideoloji ve pratikleri, yayılma meselesine bir örnek teşkil eder. Fakat burada eleştirel niteliğe sahip dolaylı ilişkisel süreçleri de rahatlıkla görebiliriz. Örneğin, Amerika'daki işçi hareketinin 1920 yılında göçün yasaklanması konusunda elde ettiği başarı, Amerika'da işçi sınıfının sabit ve istikrarlı bir hale gelmesine zemin hazırlamış ve Sanayi Örgütleri Kongresi (CIO)'nin 1930'larda kazanacağı zaferlere katkıda bulunmuştur. Fakat Amerika'daki işçi hareketi tüm bunların yanı sıra, on dokuzuncu yüzyıl Avrupa'sında önemli bir toplumsal emniyet vanası işlevi gören şeylerin ortadan kalkmasına neden olmuştur. Böylelikle de Avrupa'da işçi hareketlerinin üzerinde faaliyet gösterdiği zemini dönüştürerek –E. H. Carr'a göre (1945)– Avrupa işçi hareketlerinin yenilgisine ve faşizmin yükselişine zemin hazırlamıştır.

Dünya İşçi Hareketlerini Bir Araya Toplamak ve Parçalamak

Bu kitap, zaman ve mekânın ötesinde var olan örnekler arasındaki ilişkiyi, açıklayıcı çerçevenin temel bir unsuru yapmakla emek çalışmaları literatüründeki karşılaştırmalı-tarihsel yaklaşımdan strateji anlamında farklılaşmaktadır. Burada bahsettiğimiz anlamıyla karşılaştırmalı-tarihsel perspektif, bir veya birkaç örnekten yola çıkarak genellemeler yapma yöntemini eleştirmekte ve analizin

coğrafi kapsamının genişletilmesi gerektiğini savunmaktadır. İşçi sınıfı oluşumu ile ilgili tek bir standart model oluşturmak (büyük anlatı olarak bahsedilen şey) ve bu modele uymayan diğer tüm tarihsel deneyimleri "istisnai" ve "sapkın" olarak tanımlamak, geleneksel emek çalışmaları literatüründe oldukça yaygın bir eğilimdir ki karşılaştırmalı-tarihsel yaklaşımı benimseyen yazarlar bu eğilimi özellikle eleştirirler (Katznelson ve Zolberg 1986: 12, 401, 433). Karşılaştırmalı-tarihsel yaklaşımın bunun karşısına koyduğu şey ise, *aynı* proleterleşme deneyiminin nasıl olup da *farklı* sonuçlara götürdüğünü analiz etmeye çalışan bir "sapma tespiti" stratejisidir. Bir başka deyişle, karşılaştırmalı-tarihsel literatürün çok büyük bir kısmı benzerlik ve genellemelerin peşinde koşan ve asıl olarak örnekleri "bir araya toplamayı" amaçlayan stratejiden ziyade, örneklerin ayırt edici ve farklı yönlerini ortaya çıkarmanın peşinde koşan "parçalama" stratejisini takip eder (Hexter 1979: 241-3; Collier ve Collier 1991: 13-15). Böyle olduğu ölçüde de sonuçlar arasında gözlenen farklılıkların nedenlerini, muhtelif örneklerin kendi içinde sahip olduğu özelliklerden kaynaklanan, önceden var olan ve bağımsız bir biçimde üretilen farklılıklarda ararlar.[17]

Emek çalışmalarında son dönemde görülen ilginç çalışmalardan bazıları bu karşılaştırmalı-tarihsel yaklaşımdan vazgeçmiş olsa da, karşılaştırmalı-tarihsel stratejiye olan genel bağlılık hâli, işçi hareketi davranış ve sonuçlarının (yani, örnekler arasındaki ilişkilerin)

17 Bu stratejinin bol miktarda örneği mevcuttur. Richard Biernacki (1995: 1-3)'ye göre Almanya ve İngiltere'deki tekstil endüstrilerinde -aralarındaki teknik benzerliğe (aynı tür makineler, aynı tür piyasalar) rağmen- birbirinden farklı işçi pratiklerinin ve işçi hareketi ile ilgili farklı stratejilerin gelişmiş olmasının temel nedeni, iki ülke arasında emeği satma ve satın almanın anlam itibariyle farklı kültürel kavramlara tekabül ediyor olmasıdır. Kültürel anlayışlar arasındaki bu farklılığın bir sonucu olarak Almanya ve İngiltere, "Batı Avrupa'da ücretli emeğin gelişimin izlediği yollar arasında birbirine taban tabana zıt yollar" seçmişler ve o doğrultuda ilerlemişlerdir. Yine benzer şekilde, Katznelson ve Zolberg (1986: 450), derleme eserlerinde yer alan, Fransa, Almanya ve Amerika ile ilgili makalelerden yola çıkarak, işçi sınıfının oluşum aşamasında devletin doğasının çok önemli bir rol oynadığı sonucuna varmışlardır: "İşçi sınıfı siyaseti modellerinde görülen farklılığın tek ve en önemli belirleyeni, kapitalizmin gelişmesi ile birlikte ortaya çıkan bu sınıfın oluşmaya başladığı dönemde karşısında bulduğu devletin mutlakıyetçi mi yoksa liberal mi olduğudur. Bir başka deyişle, siyasette ne ölçüde yer aldıkları açısından işçi hareketleri arasındaki farklı sonuçların izini, her bir örneğin (devletin) önceden var olan, bağımsız karakterinde ararlar.

temel açıklayıcı değişken olarak kullanılmasının önünde bir engel oluşturmaktadır. Diğer pek çok yazarla beraber Charles Tilly'nin de ifade ettiği gibi, katı bir ulus-ötesi analizin sonuçları yanıltıcı olabilir (1984: 146). Toplumsal bir birimin, parçası olduğu tüm bir toplumsal ilişkiler sistemi ile bağlantısı "genellikle o toplumsal birimin kendi özerk nitelikleriymiş gibi görünen etkiler yaratır". Sonuç olarak da, toplumsal birimler arasındaki farklılık, ulus-ötesi sapma tespiti açıklamaları ile uyum içindeymiş *gibi görünür.* Antropoloji literatüründe buna Galton problemi adı verilir ki bu gerçekte birbirleri ile ilişkisel bir bağı olan örneklerin birbirinden bağımsızmış gibi düşünülmesi ile beraber örnekler arasındaki ilişkinin gizlenmiş (ve aslında hiç incelenmemiş) bir değişken halini alması durumuna işaret eder. Daha önce vermiş olduğumuz örneklerde ve aynı zamanda kitap boyunca, benzerlik/farklılık dediğimiz şey yalnızca örneklerin kendi içindeki benzer/farklı bağımsız ve önceden var olan niteliklerden kaynaklanmıyor. Daha ziyade, benzer/farklı sonuçlar için yaptığımız açıklamanın kilit parçalarını, örnekler arasındaki ilişki ile beraber örneklerin bütün ile olan ilişkisi oluşturuyor.[18]

Özetle söylemek gerekirse, bu kitapta benimseyeceğimiz yaklaşım, tüm sistem içinde yer alan kilit aktörler (emek, sermaye, devletler) arasındaki ilişkisel süreçlere olduğu kadar bu aktörleri etkileyen sistemik engellere de duyarlı bir analitik stratejiye ihtiyaç duyuyor. Böylesi bir yaklaşımın önemli bir karmaşıklık sorunu ile karşı karşıya olduğunu ve bu karmaşıklığı azaltmak ve araştırmayı uygulanabilir hale getirmek için bir stratejiye ihtiyaç olduğunu söylemeye sanırız gerek bile yok.

Dünya-tarihsel analizin karmaşıklığını azaltmak için kullanılabilecek en bilinen strateji, Tilly (1984)'nin "kapsayıcı karşılaştırma" olarak adlandırdığı stratejidir. Bu stratejinin en iyi örneklerini ise, Immanuel Wallerstein'ın "modern dünya sistemi" ve John Meyers'in "dünya toplumu" çalışmalarında benimsedikleri yaklaşımlarda bulabiliriz (bkz. Wallerstein 1974; Meyer vd. 1997). Kapsayıcı karşılaş-

18 Galton problemi ile ilgili olarak bkz. Naroll (1970) ve Hammel (1980). Karşılaştırmalı-ulusal yaklaşımın dünya sistemleri perspektifinden metodolojik bir eleştirisi için bkz. Hopkins (1982b).

tırma, en başında "tüm bir sistemin ve onun işleyişinin teorisine dair zihinsel bir harita" çizerek karmaşıklığı azaltmaya başlar. Birimlerin nitelik ve davranışlarında görülen benzerlik/farklılıkların izi, kapsayıcı bir bütünlük içinde sahip oldukları benzer/farklı konumlarda aranır (Tilly 1984: 124). Örneğin Meyer, kullandığı (sistem ile ilgili) "zihinsel harita" ile şöyle bir yargıya varmaktadır: Dünya genelindeki "rasyonelleşme" süreci ulusal örnekler arasında giderek büyüyen bir yakınsama yaratır. Buna karşılık, Wallerstein'ın kendi zihinsel haritası aracılığıyla ulaştığı sonuç ise şöyledir: Kapitalist dünya ekonomisinde gelirin eşitsiz bölüşümü, merkez ve çevre arasında tekrar eden bir coğrafi farklılaşma yaratır. Fakat her iki yaklaşım için de, yerel nitelik ve davranışlar, birimin sistem içindeki konumunun bir sonucu olarak değerlendirilir. Sistemin, kuramsal olarak beklenen bir biçimde yerel düzeydeki toplumsal ilişkileri dönüştüren bir lokomotif işlevi gördüğü düşünülür.[19]

Bu yaklaşımın güçlü yanı, bütünlüğün muhtemel eylem alanının sınırlarını yerel aktörlere dayatması gerçeğine yaptığı vurgudur. Zayıf noktası ise, yerel eylemin (ajan) yerel sonuçları önemli ölçüde etkilediği *apriori* bir durumu –ki bu yerel ajanın tüm bir sistemin işleyişini etkilediği bir duruma işaret eder– göz ardı etmesidir. Dahası, daha önce bahsettiğimiz sınırlar ve sınır çizme tartışmasında da vurguladığımız gibi, sistemin birimleri, başlangıçtaki bir zihinsel haritanın parçaları olamazlar, çünkü bu birimlerin kendisi kurulmuş/inşa edilmiş şeylerdir ve bu inşa sürecinin kendisi de işçi sınıfının oluşum hikâyesinin bir parçasıdır.

Sonuç olarak, bütünlüğün yerel aktörlere dayattığı gerçek sistemik sınırları sürekli göz önünde bulundurduğumuzdan, bu çalışmada "kapsayıcı karşılaştırma" yaklaşımını karmaşıklığı azaltacak bir strateji olarak benimseyemeyiz. Bunun yerine kitabımızda Phillip McMichael'ın "birleştirici karşılaştırma" olarak tanımladığı araştırma stratejisinden yararlanacağız ki bu stratejide sistemin birçok

19 Bu yaklaşıma getirilen birtakım eleştiriler mevcuttur. Örneğin, bu yaklaşım haricinde dünya sistemleri kuramına yakınlık duyan kimi yazarlar, "kapitalist dünya sisteminin sistematikliğini ve işlevselliğini varsayan", dünya sistemleri yaklaşımının, "dünyanın farklı yerlerindeki farklı emek formlarının mekanik bir resmi"ni çizdiğinden bahsederler (Cooper 2000: 62).

alt birimi arasındaki etkileşimin zamanla sistemin kendisini yarattığı öne sürülür. Bunun sonucunda karşımıza çıkan şey ise, mekân içindeki ilişkisel süreçlerin zaman içinde açığa çıktığı bir kavramsallaştırmadır.

Burada benimsediğimiz strateji için en uygun nedensel analiz türü, birçok karşılaştırmalı-tarihselci sosyolog tarafından savunulan anlatısal analizin değişik bir versiyonudur. Larry Griffin'in de belirttiği gibi, anlatı stratejisi toplumsal olguları "zamansal olarak sıralı, ardışık, gelişimsel, açık uçlu, şartlar ve olasılıklar tarafından belirlenen 'hikâyeler'" olarak görmemize olanak tanır (1992: 405). Jill Quadagno ve Stan Knapp'a göre, bir *açıklama* stratejisi olarak, "olayları kronolojik bir sırayla ortaya koyan ve doğru bir biçimde betimleyen anlatılar... hikâye anlatmaktan daha fazlasını yapar" (1992: 486, 502). Bu tür anlatılar, "diğer amaçların yanı sıra nedensel mekanizmaları belirleme amacına hizmet ederler", çünkü "olayların ne zaman vuku bulduğu... nasıl vuku bulduğunu da etkiler".[20]

Fakat *zaman*ın dinamik bir şey olarak düşünülmesinin önemine vurgu yapan tarihselci sosyologlar, *mekân*ı statik bir şey olarak algılamakta ısrar ederler (örn. tek tek ulusal örnekleri sabit ve bağımsız birimler olarak kavramsallaştırırlar). Bu bir yanıyla analizin karmaşıklığını azaltan makul bir strateji olarak düşünülebilir. Ancak şu ana dek çoktan netleşmiş olduğunu umuyoruz ki, bu çalışmada faydalanabileceğimiz bir strateji değildir bu. Aksine, bu kitap olayların *dinamik bir zaman ve mekân* içinde geliştiği işçi sınıfı oluşumu üzerine bir anlatı ortaya koymayı amaçlamaktadır.[21]

20 İlerleyen bölümlerde fark edileceği gibi bu kitap, fazlaca istatistiksel ayrıntı ile doludur. Bununla amaçlanan "açıklama" değil, işçi sınıfı tarafından gerçekleştirilen eylemlerin zaman ve mekân içindeki eğilimlerini belirlemektir –ki bu daha sonra çok boyutlu nedensel "hikâye"nin ifade mantığı olacaktır (bkz. Hopkins 1982a: 32; Danto 1965: 237).

21 McAdam, Tarrow ve Tilly'nin "sosyal mekânlar arasındaki ilişki ağları" düzeyinde işleyen "ilişkisel mekanizmalar" üzerine yaptığı vurgu da yine bu doğrultudadır (2001: 26). Ancak onların yaklaşımı, "bilişsel mekanizmalar"ı "çevresel mekanizmalar"ın (örn. kapitalist gelişme süreçleri) üstünde tutar. Sonuç olarak, ilişkisel süreçlerin izini yerel ya da ulusal düzeylerin ötesinde sürdürdükleri ölçüde, yalnızca doğrudan ilişkisel süreçler olarak adlandırdığımız şeye bir vurgu yapmış olurlar. Sahip oldukları yaklaşım, grup ve bireylerin bilişsel bilinçlerinden bağımsız bir şekilde arkada işleyen dolaylı ilişkisel süreçlerden kendini soyutlamış durumda-

Toplumsal değişim üzerine yapılacak geniş çaplı tarihsel bir çalışmadaki karmaşıklığı azaltmak adına takip edilen iki yaygın stratejiyi (kapsayıcı karşılaştırma ve ülkeler arası karşılaştırmalı araştırma) reddettik; fakat analizin karmaşıklığını azaltma gibi bir sorun hâlâ karşımızda durmakta. Burada kullanacağımız karmaşıklık-giderici stratejilerden ilki, analizin ilerlediği düzeylerin sayısı üzerine birtakım sınırlamalar getirmek olacak. Katznelson ve Zolberg (1986: 14-21), kendinde sınıf/kendi için sınıf üzerine "büyük anlatı"yı açıklığa kavuşturmak adına, işçi sınıfı oluşumuyla ilgili bir çalışmanın takip etmesi gereken dört düzey arasında bir ayrım yaparlar: (1) kapitalist ekonomik gelişmenin yapısı, (2) hayat tarzları, (3) eğilimler ve (4) kolektif eylem. Bu kitap öncelikli olarak, birinci ve dördüncü düzeyler arasındaki ilişkinin (dünyadaki kapitalist gelişmenin siyasi ve ekonomik dinamikleri ile işçi eylemlerinin dünya-tarihsel örüntülenişi arasındaki ilişkinin) bir analizidir. İkinci ve üçüncü düzeylere zaman zaman değinsek de, bu düzeyleri burada ortaya koyacağımız analiz ile sistematik bir biçimde birleştirme çabasında olmadık.

Katznelson ve Zolberg'in ikinci ve üçüncü düzeylerini bir kenara bırakmakla, emek çalışmalarında uzayıp giden bir mevzi savaşına konu olmuş olaylardan da kendimizi bir anlamda soyutlamış oluyoruz.[22] Örneğin burada işçi militanlığının yoğun dönemleri ile işçi sınıfı bilincinin varlığı ya da yokluğu (ya da bu bilincin gerçek doğası) arasındaki ilişkiye dair hiçbir varsayımda bulunmuyoruz. E. P. Thompson'ın da belirttiği üzere, sınıf bilincinin mücadeleden kaynaklanması oldukça muhtemeldir; yani "mücadele süreci içindeki" aktörler, "kendilerinin bir sınıf olduğunu keşfederler" (Thompson 1978: 149; ayrıca bkz. Fantasia 1988;

---

dır (bkz. Bir önceki alt bölüm). Bir başka deyişle, kapitalizmin tarihsel bir toplumsal sistem olarak kavramsallaştırmasından söz etmezler. Buna karşılık, bu çalışmada bizim benimseyeceğimiz yaklaşım, Don Kalb'ın "sınıfa ulaşmak için... kapitalizmi yeniden ele almalıyız" argümanı ile benzeşmektedir (2000: 38). Yahut da Frederick Cooper'ın belirttiği gibi, meta teorideki "meta"yı reddeden yazarların "mega"dan da kaçınmaları çok büyük talihsizliktir, çünkü "kapitalizm mega bir sorun olarak kalmaya devam etmektedir" (1996: 14; 2000: 67).

Örneğin, *International Labor and Working-Class History*'nin 2000 Bahar sayısında "Scholarly Controversy: Farewell to the Working Class" başlığı altında toplanan makalelere bakılabilir.

McAdam vd. 2001: 26). Ayrıca, kolektif eylem ortaya çıkmadan önce, kavrayışta birtakım önemli dönüşümler gerçekleşmelidir.[23] Diğer yandan, işçi militanlığının belli başlı dalgaları, ne işçi sınıfı bilincinin gelişiminden önce gelir ne de ona neden olur. Kolektif eylem ile bilinçlilik arasındaki ilişkide görülen ortak düzenlilikleri tespit etmek elbette önemlidir; ancak metodolojik olarak ilişkisel ve dinamik bir biçimde bu kitapta ele alacağımız örnekler için bunu yapmak olanaksızdır.

Ayrıca seviye tercihimiz, işçi militanlığı içindeki küresel ve tarihsel düzenlilikleri açıklama girişiminde yapısal süreçleri kültürel süreçlerin üzerinde tuttuğumuza işaret eder gibi görünür. Fakat gerçekte durum böyle değildir. Kitabımızın kimi yerlerinde, işçi eylemlerindeki eğilimlerin kültürel faktörlerle açıklanamayacağı yönünde iddialar olduğu doğrudur. Örneğin, kitabın ikinci bölümündeki temel argümanlardan biri şudur: Yirminci yüzyıl boyunca, çok *farklı* kültürel ve siyasal ortamlarda kitle üretim otomobil sektöründe çalışan işçiler arasında ortaya çıkan işçi hareketleri birbirleriyle çok *benzer*dir. Ayrıca, ikinci bölümde yer alan Japonya örneği –ki istisnai ve çatışmaya en az eğilimli örnektir[24]– ile çatışmaya en eğilimli örneklerden biri olan Kore arasında Konfüçyüsçülük gibi bir ortak kültürel gelenek mevcuttur. İkinci bölümde olduğu gibi, farklı ulusal hareketlere birbirlerinden bağımsız sabit durumlar olarak davranmayıp, sistemik bir bütünlüğün birbirleriyle ilişki içindeki parçaları olarak davranırsak, ülkeler arasındaki farklılıklar ile ilgili kültürel açıklamalar inandırıcı olmayacaktır.

Ancak tüm bunlar, Brezilya, Güney Afrika, Japonya veya Güney Kore'deki işçi hareketlerinin seferberlik aşamasında kullandığı dil ve semboller arasında hiçbir fark olmadığı anlamına gelmez. Dahası

23 Doug McAdam, John McCarthy ve Mayer Zald (1996: 6-8), protesto eylemlerinin "kolektif eylemi meşrulaştıran ve motive eden bir ortak bir dünya görüşü"nü öngerektirdiğini savunurlar.

24 İstisnai olmasının nedeni, otomobil sektöründeki kitle üretiminin genişlemesinin bir kuşakta kitlesel bir eylem dalgasına neden olmamış olmasıdır. İkinci Bölüm'de de bahsedeceğimiz gibi, bu genişlemenin hemen öncesinde bir işçi eylemleri dalgası yaşanmıştır.

bu, seferberliğin sembolleri ve ritüelleri arasındaki farklılığın, farklı kültürel miraslara atfedilemeyeceği anlamına da gelmez. Ancak, asıl amacı işçi hareketlerinin uzun dönemdeki ve dünya ölçeğindeki eğilimlerini tespit etmek olan bu kitapta, ulusal işçi hareketleri arasındaki bu tür kültürel farklılıklar, bu farklı hareketler arasındaki ilişkiler ile kıyaslandığında daha az önemlidir.

Bu kitapta bahsi geçen, işçiler ve işçi hareketleri arasındaki ilişkilerin birçoğunun doğası gereği "yapısal" olduğu doğrudur (örn. işin ve işçilerin pazarlık gücünün dünya ölçeğindeki dağılımında üretici sermayenin sahip olduğu coğrafi yerin ve yer değiştirmenin etkisi). Fakat bunlardan bazıları da doğası gereği kültüreldir. Üçüncü alt bölümde, işçi hareketlerinin makro-kültürel ilişkisel süreçler (ya da dünya kapitalizm kültürü) aracılığı ile birbirleri ile ilişkili olduğu durumları ortaya koymaya çalıştık. Örneğin işçi ve vatandaş hakları üzerine olan söylemin göçmen işçiler tarafından nasıl ülkeden ülkeye yayıldığından bahsettik. Bu, ülkeler arasında gerçekleşen kültürel yayılmanın aşağıdan bir biçimi olarak düşünülebilir. Diğer yandan, evrensel haklar üzerine olan söylemin –ki daha sonraları yerel işçi hareketlerinin dillendirdiği talepler için meşrulaştırıcı bir zemin oluşturacak şekilde dönüştürülecektir– yayılmasında imparatorlukların (örn. Britanya ve Fransız imparatorluklarının Afrika'da oynadığı rol) oynadığı rolden de bahsettik. Bu ikinci tür ülkeler arası kültürel yayılmanın yukarıdan bir biçimi olarak düşünülebilir belki de. Bu tür bir yayılma, Gramscici dünya hegemonyası kavramından yararlanarak İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemi analiz ettiğimiz Dördüncü Bölüm'de merkezi bir öneme sahiptir. Amerika'nın dünya hegemonyası, 20. yüzyılın ilk yarısında dünya genelindeki işçi sınıfı eylemleri ve devrimci ayaklanmalara kültürel düzeyde bir karşılık vermeyi amaçlayan, ulus-ötesi kültürel bir yapı olarak düşünülür. Böyle bir bakış açısı, Amerika sınırları ötesindeki işçi hareketlerinin ortaya koyduğu meydan okumanın çerçevesini belirlemek ve meşrulaştırmak için yararlanılacak evrensel kültürel unsurları da ister istemez beraberinde getirir.

Katznelson ve Zolberg tarafından ortaya konan dördüncü düzey

–kolektif eylem düzeyi– konusundaki yaklaşımımızı daha da netleştirmek için son bir noktadan daha bahsetmemiz gerekiyor. Bu kitapta amaçladığımız şey, kolektif işçi eylemlerinin aldığı tüm biçimleri analiz etmek değildir.[25] Bizim amacımız daha çok, –Piven ve Cloward (1992: 301-5) tarafından normatif olmayan çatışma hadiseleri yahut da McAdam tarafından "saldırgan eylem" olarak tanımlanan– yoğun işçi eylemlerinin görüldüğü dönemlere odaklanmaktır.[26] Daha kurumsallaşmış protesto biçimlerinden daha ziyade bu tür işçi eylemi dalgaları, kapitalistleri/devletleri birtakım yenilikler yapmaları konusunda teşvik eder. Böylece denilebilir ki; dünya kapitalist sistemi içinde yaşanan büyük dönüşüm dönemlerini (örn. küreselleşmenin şu an içinde bulunduğumuz aşaması) anlamak adına yararlanabileceğimiz en uygun araç işçi eylemi dalgalarıdır. Başka şekilde ifade edecek olursak, işçi eylemi dalgalarına odaklanmak, –üçüncü alt bölümde bahsi geçen– hem Polanyi-vari sarkaç hareketini hem de Marxçı anlamda aşamaları analiz edebilir ve böylelikle de günümüz işçi sınıfı hareketlerinin üzerinde yükseldiği zeminde meydana gelen kaymaları daha iyi anlayabiliriz.[27]

Bu bizi, analizin karmaşıklığını azaltmak adına kullanacağımız son stratejiye getiriyor. İşçi eylemlerinin zamansal-mekansal eğilimleri ile ilgili ampirik bir harita olmadan, bu kitabı yazmak ola-

25 Katznelson ve Zolberg'e göre (1986: 20), işçi sınıfının kolektif eylemi, "toplumu ve sınıfın bunun içindeki pozisyonunu etkilemek adına hareketler ve örgütler aracılığıyla örgütlenen sınıflar"a işaret etmektedir.

26 McAdam vd. (2001: 7-8), "saklı mücadele" ve "saldırgan mücadele" arasında bir ayrıma gider. Saldırgan mücadelenin saklı mücadeleden farkı, "çatışmanın taraflarından hiç değilse bazılarının kendini yeni yeni tanımlamaya başlayan siyasi aktörler olmaları ve/veya... taraflardan hiç değilse bazılarının yenilikçi bir kolektif eylem biçimini benimsemeleri"dir.

27 Kolektif eylemin aktörleri açısından bizim asıl odak noktamız proletaryadır (hayatta kalmak için emeğini satmak zorunda olanlar). Bu proletarya şartı, az bulunur becerilere sahip olanlardan (ve dolayısıyla pazarda daha yüksek pazarlık gücüne sahip olanlardan) işsiz olanlara kadar olabildiince geniş bir somut durumlar aralığını kapsamaktadır. Bu aralık, özel girişimciler tarafından istihdam edilenleri ve devlette çalışanları da içine almaktadır –ki bu ikincisi bir meta muamelesi görmek noktasında, büyük bir firmanın uluslararası emek piyasasında çalışan işçiden daha az baskı altında değildir. Her iki durumda da, işler zora bindiğinde, kârlılık talepleri (ve bunun vergi gelirleri ile bağlantısı), emek piyasasından her türlü yalıtılmışlık halini çabucak ortadan kaldıracaktır.

naksız olurdu. Böylesi bir harita, işçi eylemi dalgalarının zamanları ve mekânlarını belirlememize ve geçtiğimiz yüzyıldaki işçi eylemleri dönemlerinin oluşturduğu şaşırtıcı bütünlük içinde yolumuzu bulmamıza yardımcı oldu. Başka deyişle, zaman ve mekân içindeki eğilimleri saptamamızı ve çalışacağımız konuya dair daha bilinçli kararlar almamızı sağladı. Ampirik harita, eğilimleri ortaya çıkarma taktiği olarak örnekleri bir araya toplamamıza ve ayırmamıza olanak tanıdı ki bu ikincisi ilişkisel anlatıların inşası aracılığıyla daha sonra detaylı bir biçimde açıklanacaktır. Kitabımızın bundan sonraki bölümlerinde daha da belirginleşmeye başlayacak olan bu ampirik harita, işçi eylemleri ile ilgili birtakım yeni veri kaynaklarına dayanmakta ve tüm yirminci yüzyılı kapsamaktadır. Bu yeni veri kaynağı, World Labor Group-WLG veritabanıdır ve şimdi de biraz bundan bahsedeceğiz.

İşçi Eylemlerinin Dünya Genelindeki Eğilimleri: World Labor Group Veritabanı

Burada ortaya koyduğumuz araştırma stratejisini uygulamak için, işçi militanlığı içindeki düzenlilikleri ortaya çıkaracak bir tabloya gereksinmemiz var. Bu tablo, zaman içinde meydana gelen yerel düzeydeki eylemler arasında olası geribildirimleri incelememize olanak tanıyacak denli geniş bir tarihsel ve coğrafi kapsama sahip olmalıdır. Yerel eylemler arasındaki ilişkilerin bütünselliğine yaptığımız vurguyu göz önüne alırsak, potansiyel olarak ilişkili olabilecek her bir örnek için (toplumsal bütünlük için) bu bilgiye ihtiyacımız olduğu -ki bizim çalışmamız açısından bu, modern emek hareketinin on dokuzuncu yüzyılın sonlarından günümüze kadar olan serüvenidir- ortaya çıkar.

Yakın zamanlara kadar, işçi eylemleri üzerine tarihsel ve coğrafi anlamda bu denli geniş kapsamlı bir bilgi mevcut değildi. İşçi eylemlerinin en önemli göstergesi olarak kabul edilen uzun süreli grevler üzerine olan çalışmalar bile, yalnızca bir avuç merkez ülkeyi kapsayacak şekildedir. Diğer pek çok ülke için, ya grev istatistikleri hiç mevcut değildir, ya da mevcut olanlar da İkinci Dünya Savaşı

sonrası dönemi kapsamaktadır. Ayrıca, Birleşik Krallık dışındaki birçok ülke için yapılmış olan istatistiki çalışmalar bir sürü boşlukla doludur (örn. Almanya, Fransa ve İtalya'da yaşanan faşizm ve savaşlar dönemi ve yirminci yüzyılın başlarında Amerikan hükümetinin grevler ile ilgili veri toplamayı durdurduğu dönem). Dahası, var olan grev istatistikleri, "işçi eylemleri"nin derecesini ölçmek adına çok yararlı olabilecek birtakım grevleri dışarıda bırakan kriterler temel alınarak toplanmıştır. Örneğin, kimi durumlarda pek çok ülke, "siyasi grevler"i grevlerin resmi sayımının dışında tutmuştur. Oysaki işçilerin işverenlerinden çok devletlerinden –siyasi grevler yoluyla– talep etikleri kimi şeyler, yirminci yüzyıl boyunca dünya genelinde yaşanan işçi eylemlerinin önemli bir boyutu olmuştur.

İşçi eylemlerinin grev dışı biçimlerini kapsayan veri toplama süreçleri çok daha seyrek görülmüştür; ancak bu süreçler bir işçi eylemleri haritası çıkarmak adına çok önemli olmuştur. İşçi eylemlerinin en önemli dışa vurumu yalnızca grev değildir. İşçi eylemleri kendisini sıkça iş yavaşlatma, işe devamsızlık, gösteriler, sabotaj, isyan ve fabrika işgali gibi birtakım grev dışı formlarda dışa vurur. Mücadelenin anonim ya da gizli denebilecek biçimleri olan beyan edilmemiş iş yavaşlatma, işe devamsızlık ve sabotaj, grevlerin illegal olduğu ve açık bir karşı karşıya gelişin zor veya imkânsız olduğu durumlarda özellikle önemlidir.

Bu kitap, işçi eylemleri üzerine öncesinde var olan veri kaynaklarının coğrafi (merkez ülkeler-temelli), zamansal (kısa-vadeli) ve eylem tipine bağlı (grev-odaklı) birtakım sınırlılıklarını aşmak için özel olarak tasarlanmış olan yeni veri tabanlarından yararlanmaktadır. World Labor Group'un veritabanı, bu kitapta yaptığımız türden dinamik ve küresel bir işçi eylemleri analizi için özel olarak tasarlanmıştır.[28] Sosyal bilimler içinde yerleşmiş bir gelenek üzerinde temellenen WLG veritabanı, 1870'lerden günümüze dünya genelinde işçi eylemleri üzerine yazılmış olan gazete haberlerindeki bilgilerden (örn. grevler, gösteriler, fabrika işgalleri, gıda isyanları) yola çıkarak oluşturulmuştur. Ortaya çıkan sonuç ise, 1870-1996 yılları

28 Bu projenin ilk bölümünün sonuçları Silver, Arrighi ve Dubofksky (1995)'te yayımlanmıştır.

arasında 168 ülkede görülen 91,947 işçi eylemidir. Bu bölümün geri kalan kısmında, WLG veri tabanının oluşturulması ve kullanılması ile ilgili meselelerin genel bir görünümüne yer verilecektir. (Daha detaylı ve derli toplu bir tartışma için okuyucu, Ek A ve B'ye bakmalıdır.)

İşçi eylemlerini de içine alan birtakım toplumsal protestolar üzerine bir dizin hazırlamak için, belli başlı gazeteleri kaynak olarak kullanmak, sosyal bilimler literatüründe oldukça yaygın ve gelişmiş bir pratik haline gelmiştir. Var olan çalışmalar, yerel/ulusal protestoların sayısını ölçmek için yerel/ulusal gazetelerden toplanan bilgilere dayanmaktadır. Fakat WLG'nin amacı, dünyadaki işçi eylemleri üzerine güvenilir göstergeler ortaya koymaktır. Geçtiğimiz yüzyıldaki işçi eylemleri üzerine belli başlı ulusal gazetelerde yayımlanmış tüm haberleri, dünyadaki her bir ülke için tek tek kaydetmek, gerçekleştirilmesi imkânsız bir projedir. Ayrıca, veri toplama çabaları olanaklı olsa bile, farklı ulusal kaynaklardan toplanan bilgileri tek bir dünya göstergesi ile bağdaştırma girişimi, veri kaynaklarını karşılaştırma konusunda çetin sorunların ortaya çıkmasına neden olacaktır. WLG'nin bu konuda bulduğu çözüm, en azından başlangıç aşamasında dünyanın iki hegemonik gücünü temsil eden gazeteler olan *The Times* (Londra) ve *New York Times*'ı baz almak olmuştur.

Bu kaynakların seçiminde rol oynayan pek çok neden vardır. İlk olarak, *The Times* ve *New York Times*, yirminci yüzyıl boyunca dünyanın dört bir yanından bilgi toplayabilme yeteneğine sahip gazeteler olmuşlardır. Sonuç olarak da, gazete haberciliğinin teknolojik birtakım sınırlılıklarında temellenen coğrafi yanlılık hali, bu iki gazete için temel bir sorun olmamıştır (özellikle de *The Times* için). İkinci olarak, yirminci yüzyılın iki hegemonik gücünün sahip olduğu bu iki gazetenin kapsam ve içeriği, diğer alternatif birtakım kaynaklardan daha küresel niteliktedir. Üçüncü olarak ise, her iki gazetedeki haberciliğin küresel nitelikte olması beklenirken, her ikisi de tarihsel olarak özel etki ve çıkar alanları olarak görülen özel bölgeler lehinde coğrafi bir ön yargı içinde olmuştur (örn. *The Times* için Güney Asya ve Avustralya, *New York Times* için Latin Amerika).

Dünya genelindeki işçi eylemlerinin ortak göstereninin ortaya koymak adına bu iki kaynağı bir araya getirmek, her bir kaynağın sahip olduğu coğrafi ön yargıları dengeleme noktasında oldukça yararlı olacaktır. (Her iki kaynak da coğrafi anlamda kendi ülke sınırları dâhilinde meydana gelen olaylar karşısında oldukça taraflı hareket ettiğinden, *The Times*'ta yer alan Birleşik Krallık'taki işçi eylemleri ile ilgili haberler ile *New York Times*'ta yer alan Amerika'daki işçi eylemleri ile ilgili haberleri çalışmamızın dışında bıraktık.)

Araştırma grubunun üyeleri, 1870 ile 1996 yılları arasında *The Times* ve *New York Times*'ta yer alan dizinleri okuyarak standart veri toplama kartlarında tanımlanmış ve işçi eylemleri kapsamına giren her bir olayı kaydettiler. Emeğin "hayali bir meta" olarak kavramsallaştırılmasından hareketle (bkz. Polanyi ve Marx üzerine olan tartışma) amaç, gerek iş yerinde gerekse emek piyasasında meta muamelesi görmeleri karşısında insanlar tarafından örgütlenen ve kayıt altına alınmış tüm direniş biçimlerini tespit etmektir. Bu girişim, bilinçli ve açık direniş biçimlerini olduğu kadar, yaygın bir biçimde görülen ve kolektif bir pratik olarak deneyimlenen diğer tüm "gizli" direniş biçimlerini içermektedir. İşçi eylemleri çoğunlukla ya doğrudan işvereni ya da sermayenin aracısı ya da ajanı olarak kabul edilen devleti hedef olarak belirler. Buna rağmen, işçilerin meta muamelesi görmekten korunmak adına girdikleri sınır çizme çabasının (bkz. üçüncü alt bölüm) ne kadar önemli olduğu göz önüne alındığında, bir işçi grubunun, diğer işçi gruplarıyla arasında olan rekabet karşısında giriştiği seferberlik hali de işçi eylemlerinin bir formu olarak kavramlaştırılmış ve bu tür girişimlere dair haberler de yine kayıt altına alınmıştır.

Veri toplama projesinin, geçtiğimiz yüzyılda dünya genelinde meydana gelen tüm işçi eylemlerinin çetelesini tutmak gibi bir amaçla tasarlanmadığını vurgulamakta fayda var ki zaten gerçekleşmiş olan işçi eylemlerinin çok az bir kısmı gazetelerde yer bulabilmiştir. Bu veri toplama projesiyle asıl olarak amaçlanan şey, işçi eylemlerinin farklı zaman ve mekânlarda aldıkları forma göre değişen düzeylerini –işçi eylemlerinin ne zaman yükseldiğini ve ne zaman düşüşe geçtiğini– belirlemektir. Ayrıca, işçi eylemi dalgala-

rının dönüşüm ve yeniden yapılanma süreçlerinde oynadığı rolün önemine vurgu yapan kuramsal perspektifimiz düşünüldüğünde de, diyebiliriz ki biz daha çok işçi eylemlerindeki ana dalgaları belirleyebilmek noktasıyla ilgileniyoruz.

Veritabanı ile ilgili güvenilirlik çalışmaları, işçi eylemlerinin WLG veritabanı tarafından ortaya konan geçici profilinin var olan diğer birtakım kaynaklarla (emek tarihi literatürü ve var olan diğer istatistiksel kaynaklarla) karşılaştırılması yöntemiyle yapılmıştır. Bu güvenilirlik çalışmalarını baz alarak vardığımız sonuç, WLG veritabanının, çeşitli ülkelerde görülen işçi eylemlerinin istisnai bir biçimde yüksek ya da yoğun olarak yaşandığı yılları tespit etmek konusunda oldukça güvenilir ve etkili bir kaynak olduğu yönündedir.[29] WLG veritabanı ile ilgili vardığımız daha da önemli bir yargı da, emek-sermaye ilişkileri tarihindeki dönüm noktalarını temsil eden işçi eylemi dalgalarını saptamak noktasındaki yeteneğidir.[30]

Özetle söylemek gerekirse WLG veritabanı, geçtiğimiz yüzyıl boyunca meydana gelen işçi eylemi dalgalarının dünya ölçeğindeki temel eğilimlerini ortaya koymak adına güvenilir bir harita sunmaktadır. Bu haritayı, kitabımızın temel bölümlerinde bahsettiğimiz dünya genelindeki işçi eylemlerinin serüveni içinde yolumuzu bulmak için kullanacağız. Ek A, WLG veritabanının oluşturulması ve kullanımına dair kavramsallaştırma, ölçüm ve veri toplama konularında burada yer verildiğinden daha derinlikli bir tartışmayı içermektedir. Ek B ise, kodlayıcılar tarafından belirlenen veri toplama yönergelerini tekrarlamaktadır. Veritabanı ile ilgili metodolojik meselelere ilgi duyan okuyucular, kitabın diğer bölümlerini okumaya geçmeden önce, Ekler kısmına bakmak isteyeceklerdir.

29 World Labor Group veritabanı ile ilgili kapsamlı güvenilirlik çalışmaları için bkz. Silver vd. (1995).

30 İşçi eylemleri içinde dönüm noktası değerindeki dalgaları saptamak konusundaki bu güvenilirlik, gazetelerin sosyo-tarihsel bir veri kaynağı olma niteliğiyle bağlantılıdır. Yani, gazeteler örgütlü grevler gibi birtakım rutin olayların haberleştirilmesi aleyhinde ön yargılı olma eğilimindeyken, rutin olmayan işçi eylemleri (niteliksel ya da niceliksel olarak normların dışına çıkan olaylar) karşısında daha olumlu bir tavra sahiptir. İşçi eylemlerinin normatif olmayan ve saldırgan dönemlerini odak noktasında bulundurmak gibi bir amaçtan yola çıktığımız düşünülürse, gazetelerin bu taraflı olma durumları çalışmamız açısından oldukça yararlıdır.

V. Yirminci Yüzyılda Dünya İşçileri: Kitabın Ana hatları

İkinci Bölüm, yirminci yüzyıl kapitalizminin lider endüstrisi olarak kabul edilen otomobil sektöründe gerçekleşen işçi eylemleri ve sermaye hareketliliği süreçlerinin ana dinamiklerine odaklanmaktadır. Detroit'te ortaya çıkan otomobil kitle üretiminin günümüze kadar olan yolculuğunu ve nasıl olup da dünya geneline yayıldığını incelemektedir. WLG veritabanından yararlanan İkinci Bölüm, otomobil seri üretiminin yayıldığı yerlerde nasıl olup da güçlü işçi sınıfı hareketlerinin ortaya çıktığına -ki daha önce bundan Marx-tarzı işçi eylemleri olarak bahsetmiştik- ve bu hareketlerin gerek ücretler gerekse çalışma koşulları konularında nasıl önemli kazanımlar elde ettiğine değinmektedir. İkinci Bölüm, otomobil firmalarının, birbirini takip eden işçi eylemi dalgaları karşısında üretimi daha ucuz ve kontrol edilebilir emeğin var olduğu yerlere kaydırmak gibi tekrarlayan bir eğilim içinde olduğunu ortaya koymaktadır. Bu sermaye hareketliliği stratejisi, sermayenin terk ettiği yerlerdeki işçi hareketleri üzerinde zayıflatıcı bir etkiye sahip olmakla beraber yatırım yapılan yeni yerlerde yeni işçi hareketlerinin oluşumuna zemin hazırlamıştır.

David Harvey (1989: 196; 1999: 390, 415, 431-45) tarafından ortaya konan "mekânsal çözümler" kavramını irdeleyen İkinci Bölüm, sermayenin coğrafi olarak art arda yer değiştirmesinin, kârlılık ve kontrol krizleri için bir mekânsal çözüm olduğunu ve yalnızca krizleri ertelemeye yaradığını öne sürmektedir. Bu bölümde ayrıca, otomobil firmalarının kârlılık ve emek kontrolü ile ilgili krizler ile üretimin örgütlenişi ve emek sürecinde birtakım temel değişikliklerle giderek başa çıktığına değinilmektedir. "Teknolojik çözüm" kavramının bu dinamiği daha iyi anlamamızı sağlayacağını umuyoruz. Üretimin örgütlenişinde yaşanan post-Fordist dönüşümlerin, kârlılık ve kontrol problemleri karşısında bir teknolojik çözüm ortaya koyma çabası olduğunu öne sürüyoruz. Ancak diğer yandan, bu tür teknolojik çözümlerin mekânsal çözümlerin ürettiğinden daha uzun vadeli ve daha istikrarlı bir çözüm üretmediğini belirtmemizde de yarar var.

Kapitalistler kârlarını ve emek üzerindeki kontrollerini artırmak için yalnızca yeni coğrafi yerlere taşınmakla ve emek sürecini dönüştürmekle kalmaz, yoğun rekabet ve diğer sıkıntılara daha az maruz kalan başka endüstri kollarına ve üretim hatlarına doğru da kayarlar. Bu durumu göz önünde bulundurarak Üçüncü Bölüm'de yeni bir kavram ortaya atıyoruz: "ürün çözümü". Bu bölümde, üç adet makro-ürün döngüsünün içsel ve birbiri ile ilişkili dinamiklerine yoğunlaşıyoruz: dünya tekstil endüstrisi (on dokuzuncu yüzyılın en önemli endüstrisi), dünya otomobil endüstrisi, yirminci yüzyılın sonu ve yirmi birinci yüzyılın başlarında ortaya çıkmaya başlayan yeni lider endüstriler. Bu bölümde vardığımız önemli bir yargı da, işçi eylemlerinin endüstriler içinde üretimin yer değiştirmesi ile beraber coğrafi olarak başka yerlere taşındığı ve yeni lider endüstrilerde yaşanan yükseliş ve düşüşlerle beraber de zaman içinde sektörler arası bir kayma yaşadığıdır.

İkinci ve üçüncü bölümler, kapitalist birikim süreçlerinin tekrar eden mekânsal ve teknolojik/örgütsel yeniden yapılanması ile ilişki içindeki, emek-sermaye dinamiğini merkeze alan bakış açısını takip etmektedir. Dördüncü Bölüm ise, dünyadaki işçi eylemlerinin (ve kapitalist yeniden yapılanmanın) genel gidişatının devlet formasyonu, devletlerarası çatışma ve dünya savaşları gibi dinamikler ile sıkı sıkıya bağlantılı olduğunu öne sürerek, bu bakış açısını oldukça genişletmektedir. Gerçekten de, yirminci yüzyılda meydana gelen işçi eylemlerinin –WLG veritabanına dayanılarak belirlenen– en belirgin özelliği, işçi eylemi dalgaları ile dünya savaşları arasındaki (ve bununla ilişkili olarak da işçi eylemleri ve dünya hegemonyaları arasındaki) güçlü ilişkidir. Dördüncü Bölüm, yirminci yüzyıl işçi eylemlerinin hikâyesini dünya siyasetini merkeze alarak yeniden anlatmakta ve böylelikle de son bir çözüm ortaya koymaktadır: "finansal çözüm". Sermaye nasıl ki, –daha önce ürün çözümü olarak tanımladığımız– yerleşmiş olan üretim alanlarındaki rekabetçi baskıdan kurtulmak amacıyla yeni endüstri ve ürün hatlarına doğru kayıyorsa, yaygın ve yoğun rekabet dönemlerinde de ticaret ve üretimden tamamen çekilerek finans ve spekülasyona doğru kayar. Giovanni Arrighi (1994) tarafından ortaya konan "finansal genişle-

me" kavramından hareketle, biz bu stratejiye finansal çözüm adını vermeyi uygun bulduk.

Dördüncü Bölüm'de de göreceğimiz gibi finansal çözüm, on dokuzuncu yüzyılın sonlarında yaşanan aşırı birikim krizinin ortaya çıkmasında rol oynayan kilit bir mekanizmadır ve yirminci yüzyılın ilk yarısında yaşanan işçi eylemlerinde de bir hayli etkili olmuştur. Finansal çözüm benzer şeklide yirminci yüzyılın sonlarında yaşanan aşırı birikim krizinde önemli rol oynamıştır ve yine bu süreçteki işçi eylemlerinin gidişatında da önemli etkileri olmuştur. Beşinci ve altıncı bölümlerde, geçmiş ve bugün arasındaki bu ve bunun gibi benzerliklerden emek hareketlerinin şu an yaşadığı krizin doğası ve geleceği konularını değerlendirirken yeniden bahsedeceğiz. Ayrıca bu bölümün başında sözünü ettiğimiz tartışmalara Beşinci Bölüm'de yeniden döneceğiz

II.BÖLÜM

İşçi Hareketleri ve Sermaye Hareketliliği

Bu bölümde, yirminci yüzyıl kapitalizminin lider endüstrisi olarak kabul edilen dünya otomobil endüstrisi içindeki işçi eylemlerinin temel dinamiklerini inceleyeceğiz. İlk alt bölümde, dünya otomobil endüstrisinde 1930'lu yıllardan günümüze dek uzanan işçi eylemlerinin zamansal ve mekânsal eğilimlerini, World Labor Group (WLG) veritabanını temel alarak ortaya koymaya çalışacağız. Yirminci yüzyıl boyunca, işçi eylemlerinin dağılımı açısından birtakım mekânsal değişimlerin yaşandığını ve bu mekânsal değişimlerin işçi militanlığının merkezi olan Kuzey Amerika'dan Batı Avrupa'daki yeni sanayileşmeye başlayan bazı ülkelere doğru gerçekleştiğini tespit ettik.

İkinci alt bölümde ise, bu mekânsal değişikliklerin temel dinamiklerini ve bunların sermayenin yer değiştirmesiyle olan ilişkisini ortaya koymaya çalıştık ve şöyle bir yargıya vardık: Otomobil endüstrisindeki kitle üretimi, ortaya çıkıp geliştiği her yerde benzer türden toplumsal çelişkiler yaratmış ve sonuç olarak da Fordist kitle üretim metotlarının hızla geliştiği yerlerde güçlü ve etkili işçi hareketleri ortaya çıkarmıştır. Ancak güçlü bir işçi hareketinin ortaya çıktığı her durumda kapitalistler üretimi emeğin daha ucuz ve görece daha itaatkâr olduğu yerlere taşıyarak, yatırım yapmaktan vazgeçtikleri yerlerde emeğin zayıflamasına, yeni yatırımlar yapmaya başladıkları yerlerde ise emeğin güçlenmesine neden olmuşlardır.

İşçi hareketleri ve sermayenin yer değiştirmesi arasında kurdu-

ğumuz ilişki dolaysıyla, "dibe doğru yarış" tezinin sunduğundan çok daha belirsiz bir resim ortaya koymaktadır (bkz. Birinci Bölüm). Belki de bu resmi bir cümleyle şu şekilde ifade edebiliriz: Dünya otomobil endüstrisi içinde sermaye nerede ise, çatışma da oradadır. Ya da David Harvey'nin deyişiyle, üretimin coğrafi olarak yer değiştirmesi yalnızca "krizleri erteleyen", "mekânsal çözüm"lerdir; krizleri kalıcı bir biçimde ortadan kaldırmazlar (1989: 196; 1999: 390, 442).

Bu bölümün ilk iki alt bölümünde, otomobil endüstrisinin gelişmiş olduğu kilit yerlerde yaşanan işçi eylemi dalgaları arasındaki benzerlik ve bağıntılar üzerine açık bir vurgu vardır. Japon otomobil endüstrisi bilinçli olarak tartışmanın dışında bırakılmıştır, çünkü savaş sonrası dönemde gösterdiği inanılmaz gelişme bir işçi eylemleri dalgası yaratmayı başaramamıştır. Yine de, dördüncü alt bölümde belirteceğimiz üzere, bir işçi eylemleri dalgası bu "Japon istisnası"nı açıklamak için elzemdir. Japonya İkinci Dünya Savaşı sonunda (yani, Japon otomobil endüstrisinin yükselişinden önce) işçi militanlığında kitlesel bir yükseliş yaşamıştır. Otomobil şirketleri, bu işçi militanlığı dalgasının neden olduğu engellemeler ile mücadele etmek adına Fordist kitle üretim tarzından önemli ölçüde vazgeçmek durumunda kalmıştır. Dikey entegrasyon yönündeki çabalarından vazgeçen Japon otomobil üreticileri, çok katmanlı bir taşeronluk sistemi kurdular. Bu sistem, bir yandan onların çekirdek bir işgücü için istihdamı garanti altına almalarını (ve bu işgücü ile bir işbirliği içinde olmalarını), diğer yandan ise arz ağının alçak basamaklarından düşük ücretli girdi ve esneklik elde etmelerini sağlıyordu. Böylesi bir kombinasyon Japonya'nın diğer belli başlı üreticiler tarafından deneyimlenen işçi eylemlerinden yakasını kurtarmasını sağladı. Bunun yanı sıra, Japon firmalarının 1970'lerde (yalın üretim (lean-production) yılları olarak adlandırılan dönem) bir dizi maliyet düşürücü önlemler almasıyla beraber Japonya, 1980'lerdeki küresel rekabetten galip ayrılan taraf oldu.

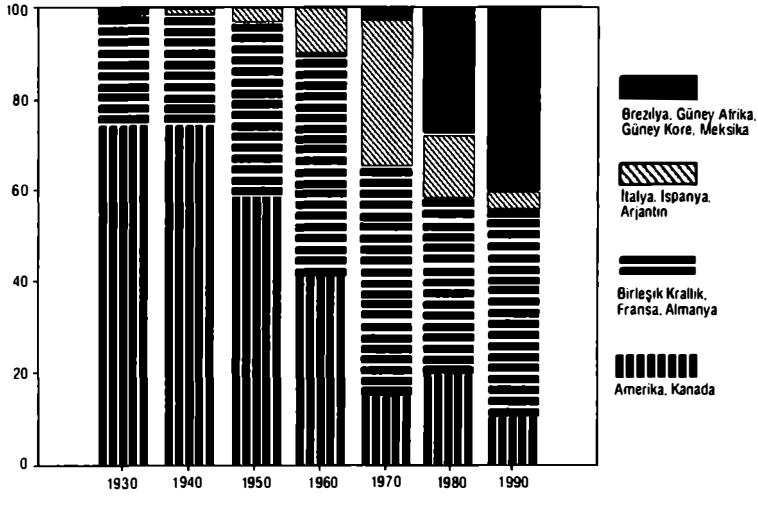
1980'ler 1990'larda, Fordist tarzda üretim yapanların Japon üreticileri seçici bir biçimde taklit etmeye başlamasıyla beraber, yalın üretim metotları dünya çapında giderek yayılmaya başladı

ve böylece Japon otomobil firmaları uluslararası arenadaki belli başlı şirketlerden olmaya başladı. Birbiriyle bağlantılı bu süreçlerin, işçilerin geleneksel pazarlık gücünü ortadan kaldıran yeni ve temelden farklı bir post-Fordist canavar yarattığı düşünülüyordu (bkz. Birinci Bölüm). Ancak, bu bölümün üçüncü alt bölümünde de belirteceğimiz üzere, üretimin post-Fordist tarzda böylesi bir yeniden örgütlenişi Japon modelinden temel bir noktada ayrılmaktadır. Yalın üretim tarzının, maliyetleri düşüren birtakım önlemleri benimsenmiştir ve fakat istihdam güvencesi sağlamaya dönük önlemler benimsenmemiştir; dolayısıyla işçilerin işverenle aktif işbirliği için gerekli olan motivasyonun temeli oluşmamıştır. Ayrıca, işçilerin pazarlık gücünde yaşanan bu tür dönüşümlerin yarattığı etki açıkça olumsuz bir etki olmaktan uzaktır. Örneğin bazı durumlarda, yalın üretim tarzı, sermayenin üretim akışında meydana gelen kesintiler karşısındaki kırılganlığını ve bununla beraber işçilerin işyeri pazarlık gücünü artırmıştır.

Sonuç olarak, ne post-Fordist teknolojik çözüm ne de mekânsal çözümler, dünya otomobil endüstrisindeki emek kontrolü sorununa kalıcı bir çözüm getirebilmiştir. Son kısımda ifade edeceğimiz üzere, önde gelen otomobil firmalarının son yıllarda bir yandan işçileri ile işbirliği içinde olmak diğer yandan da maliyetleri düşürmek yönündeki çabaları, otomobil endüstrisinde çalışan işçiler arasında cinsiyet, etnisite ve vatandaşlık temelli ayrımların yanı sıra şiddetli bir coğrafi katmanlaşma ile somutlaşan, merkez-çevre eksenli ayrımların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ayrıca, bu çabaların çelişki ve sınırlılıkları, emek-sermaye çelişkisinin meşruiyet ve kârlılık krizleri arasındaki içsel gerilimle nasıl sıkı sıkıya ilişkili olduğunu firma ve endüstri düzeylerinde açığa çıkarmaktadır.

I. Otomobil Endüstrisindeki İşçi Militanlığının Dünya-Tarihsel Eğilimleri:

Şekil 2.1. İşçi eylemlerinin coğrafi dağılımı, otomobil endüstrisi, 1930-1996

Tablo 2.1. Dünya otomobil endüstrisi içinde işçi eylemlerinin yükseldiği noktalar, 1930-1996

	1930-34	1935-39	1940-44	1945-49	1950-54	1955-59	1960-64	1965-69	1970-74	1975-79	1980-84	1985-89	1990-96
Amerika		X											
Kanada													
Birleşik Krallık						X							
Fransa								X					
İtalya								X			X		
Almanya									X				
İspanya									X				
Arjantin										X			
Güney Afrika											X		
Brezilya											X		
Güney Kore												X	

NOT: Tabloda yer alan ülkeler, WLG veritabanında yer verilen işçi eylemlerinin toplam sayısının en az % 1'lik kısmını oluşturmaktadır. "X" ile işaretlenmiş olan yerler, söz konusu ülkenin otomobil endüstrisi içinde kaydedilen işçi eylemleri bildirimlerinin toplam sayısının % 20'sinden daha fazla sayıda eylemin gerçekleştiği "zirve" dönem veya dönemlerini belirtmektedir.

Dünya otomobil endüstrisindeki işçi eylemlerinin genel görünümü Şekil 2.1. ve Tablo 2.1.'de özetlenmiştir. Şekil 2.1., bildirilen işçi eylemlerinin yıllara ve bölgelere göre dağılımını göstermektedir. İşçi militanlığının merkez üssünde zaman içinde yaşanan bir dizi coğrafi yer değiştirme açık bir biçimde görülmektedir. 1930'lar ve 1940'larda işçi militanlığının merkezi Kuzey Amerika iken 1960'lar ve 1970'lerde merkez, kuzeybatı (ve sonrasında güney) Avrupa'ya, 1980'ler ve 1990'larda ise hızla sanayileşen ülkelere doğru kaymıştır.[31] 1930'lar ve 1940'larda rapor edilen işçi eylemlerinin çoğunluğu (her iki on yılda da bu oran % 75'dir) Kuzey Amerika'da görülürken, 1970'ler ve 1980'lere gelindiğinde ise rapor edilen vakaların ancak sırasıyla % 15 ve % 25'i Kuzey Amerika'da görülmüştür. Buna karşılık, kuzeybatı Avrupa'nın 1930'lar ve 1940'larda rapor edilen toplam işçi eylemleri içindeki oranı % 23 iken, 1950'lere gelindiğinde bu oran % 39'a ulaşmıştır. 1980'ler ve 90'larda yaşanan düşüşün öncesinde 1960'lar ve 1970'lerde ise bu oran neredeyse % 50'lerde seyretmiştir. Güney Avrupa'nın işçi eylemleri oranlarındaki en büyük artış ise 1970'lerde gerçekleşmiştir[32]: 1950'lerde % 2'lerde seyreden oranlar, 1960'larda % 10'lara, 1970'lerde ise % 32'lere çıkmıştır. En son kayda değer artış ise hızlı sanayileşen Güney ülkelerinde yaşanmıştır: 1970'lerde % 3'lük bir orana sahip olan Güney, 1980'lerde bunu % 28'e, 1990'larda ise % 40'a çıkarmıştır.

Tablo 2.1. otomobil işçileri arasındaki militanlığın önemli bir toplumsal olgu olduğu on bir ülkede, otomobil işçileri tarafından gerçekleştirilen eylemlerin zirve noktalarını tanımlamakta ve otomobil işçilerinin sergilediği militanlıkta yaşanan ve birbirini takip eden mekânsal kaymaları ortaya çıkarmaktadır.[33]

31 Şekil 2.1. ve Tablo 2.1.'de geçen 11 ülkenin ortaklaştığı bir kriter mevcuttur: otomobil endüstrisindeki işçi eylemi bildirimlerinin sayısı her bir ülke için WLG'nin dünya genelinde otomobil endüstrisi işçi eylemi bildirimlerinin toplam sayısının % 1'inden fazla olmalıdır. "Bildirimler"in bir tanımı ve ilgili ölçümler için bkz. Ek A.

32 Bu bölümün 5. Dipnotunda açıklanacak nedenlerden ötürü Arjantin, güney Avrupa toplamına dâhil edilmiştir.

33 Tablo 2.1.'de "x" işareti ile belirtilen zirve noktaları, bahsedilen ülke ve/veya yıl için işçi eylemlerinin zirveye ulaştığı noktaları ifade eder ve rapor edilen işçi eylemlerinin, ülke içinde görülen toplam işçi eylemlerinin % 20'sinden fazla olduğunu anlatır (tabloda bahsi geçen 11 ülkenin uymak zorunda olduğu ortak kriteri tanımlayan bu bölümün 1. dipnotuna bakınız).

Bu bölümün bir sonraki alt bölümünde, Tablo 2.1.'de geçen "zirve nokta dalgaları"ndan kısaca bahsedeceğiz.[34] Daha sonra açıklığa kavuşacağı üzere, farklı kültürel-siyasi ortamlarda farklı dünya-tarihsel süreçlerde meydana gelen işçi eylemleri şaşırtıcı oranda benzerlikler sergilemektedir. Hiç beklenmeyen bir hız ve güçle ortaya çıkmış olan bu vakalar, sendika karşıtı işverenlerin (ve zaman zaman da hükümetlerin) düşmanca tavırlarına rağmen önemli başarılara imza atmıştır. Tümü alışılmışın dışında protesto biçimlerini –çoğunlukla da oturma eylemlerini– temel alan bu vakaların her biri, büyük sanayi komplekslerindeki üretimi kesintiye uğratarak, mevcut olan teknik iş bölümünü, işçilerin üretim noktasındaki doğrudan eylemlerine bağlı hale getirmiştir. Örneklerin birçoğunda işçiler, birinci ve ikinci nesil (ülkeler ve bölgeler arası) göçmenlerden oluşmaktadır ve güçlü cemaat desteği mücadelelerin önemli bir unsuru durumundadır. Sonuç olarak, otomobil işçilerinin yürüttüğü mücadele o belirli endüstri dalının ve orada istihdam edilen işçilerin ötesine geçerek ülke çapında siyasi bir önem kazanmıştır. Bu nedenle de, bu dalgalar, her bir ülke için geçerli olan emek-sermaye ilişkileri açısından bir dönüm noktası olarak değerlendirilmiştir.

Otomobil endüstrisi, işçilerin doğrudan eylemlerinin yeni bir karakteristik biçim almasına neden olmuş gibidir. Stratejik grevler, özellikle de otomobil firmasının teknik iş bölümündeki hassas bir noktayı hedef alan oturma eylemleri, bu zirve nokta dalgalarındaki önemli silahlardandır. Bu biçimin (ve başarısının) tekrar etmesinin nedeni, otomobil işçilerinin sahip olduğu işyeri pazarlık gücünün yüksek olmasıdır. Otomobil endüstrisindeki kitle üretiminin sahip

34 Japonya, Tablo 2.1.'de bahsi geçen 11 ülke arasına dâhil edilmemiştir. Otomobil endüstrisinin gösterdiği hızlı gelişme Japonya'da bir işçi eylemleri dalgası yaratmamıştır –ki bu durum üçüncü alt bölümde daha detaylı bir biçimde bahsedilecek olan bir anomalidir. Fakat yine üçüncü alt bölümde tartışacağımız üzere, Japonya savaşın hemen sonrasında, WLG veritabanının da ortaya koyduğu önemli bir işçi eylemleri dalgası yaşamıştır. Bu dalga, otomobil de dâhil olmak üzere pek çok sanayi kolunu etkilemiştir. Ancak savaş sonrası yıllarda otomobil endüstrisi Japonya'nın kilit öneme sahip endüstri kollarından biri olmadığı için, grev dalgasından bahseden gazete dizinleri otomobil sektöründen bahsetmemektedirler. Sonuç olarak Japonya, savaşın hemen sonrasında otomobil endüstrisinde yaşanan işçi eylemleri dalgası için bile olsa Tablo 2.1.'e dâhil edilmemiştir (Farley 1950; Levine 1958).

olduğu ve karmaşık bir yapı arz eden teknik iş bölümü sermayenin işçilerin üretim noktasındaki doğrudan eylemi karşısındaki kırılganlığını artırmıştır.

Daha sonra göreceğimiz üzere, zirve nokta dalgaları yalnızca karakteristik biçimleri ve militanlık tarzları konusunda benzerlik göstermekle kalmazlar. Buna ek olarak, "sınırlandırma" konusunda da benzer yolları takip ederler: Kazandıkları başarılar nedeniyle, işçi hareketlerini yapısal olarak zayıflatan birtakım yönetimsel stratejilere ilham kaynağı olurlar. Kısa vadede, "sorumlu sendikacılık"ın desteklenmesi ve toplu pazarlığın kurumsallaşması, sendika liderlerinin üyelerinin neden olabileceği olası aksaklıkları sınırlandırma konusundaki işbirliğini sağlamak adına kullanılır. Kısa ve orta vadede, iş giderek otomatikleştirilir ve sendikanın kalesi olmayan yerlerde yeni yatırımlar yapılır. Sermayenin böylesine yeniden yapılandırılması, hem işçilerin üretim noktasındaki pazarlık gücünü hem de direnişin üzerinde temellendiği kaynakları ortadan kaldırır.

Emeğin kontrol edilmesi noktasında yaşanan sorunlar karşısında mekânsal bir çözüm bulma çabaları, bu zirve nokta dalgalarının yalnızca genel süreç içindeki bir bağımsız momentler dizisi olmadığını gösterir. Bunlar ayrıca, üretimin militan emek güçlerinden uzak olacak şekilde tekrar tekrar yer değiştirmesi noktasında birbirleriyle ilişkilidirler. Nitekim bir sonraki kısımda, işçi militanlığı ve sermaye hareketliliğinin oluşturduğu tek bir tarihsel sürecin öyküsü anlatılacaktır. Sermayenin, üretimin yerleşmiş olduğu yerlerden göç etmesiyle beraber, işçilerin pazarlık gücü sınırlandırılmış olur. Ancak endüstriyel genişleme adına tercih edilen yeni yerlerde de yeni işçi sınıfları oluşur. Sonuç olarak yapacağımız şey, otomobil endüstrisindeki kitle üretim tekniklerinin ve işçi militanlığının arz ettiği karakteristik formun, Amerika'dan Batı Avrupa'ya ve oradan da hızlı sanayileşen kimi ülkelere yayıldığı tarihsel süreçte –ki 1930'lardan 1990'lara kadar olan sürece tekabül eder– yaşananların izini sürmek olacaktır.

II. Flint'ten Ulsan'a: Otomobil Grevlerinde Déjà Vu:

Amerika Birleşik Devletleri

30 Aralık 1936'da General Motors'un Flint-Michigan'da yer alan 1 ve 2 no'lu Fisher Body fabrikaları, işçiler tarafından işgal edildi. 12 Mart 1937'de, çok büyük finansal kaynaklara ve sendika-karşıtı ajan ağına sahip, Amerika'nın en büyük endüstri şirketlerinden olan General Motors (GM), United Auto Workers (UAW) [Birleşmiş Otomobil İşçileri] sendikasıyla bir anlaşma imzalamaya mecbur oldu. Bu, Amerika'daki kitle üretim endüstrilerine sendikalaşmayı getirecek olan bir dizi grevin başlangıcı olacaktı. Ayrıca bu yıllar, işsizlik oranlarının çok yüksek (yani piyasa temelli pazarlık gücünün çok düşük) ve emek örgütlerinin çok güçsüz (yani örgütsel gücün çok zayıf) olduğu yıllardı.

UAW'nun başarısının merkezinde yatan şey şuydu: emeğin işyeri pazarlık gücü –işçilerin kitle üretiminin karmaşık iş bölümü yapısı içindeki pozisyonlarından istifade etme yetisi. Flint'te gerçekleştirilen ve General Motors'un Fisher Body fabrikasında üretimin durmasına neden olan oturma eylemleri, otomobil işçilerinden oluşan "militan bir azınlık" tarafından planlanmış ve yönetilmişti –ki bu işçiler, "montaj üretim hattını beklenmedik bir biçimde durdurup fabrikanın içinde oturarak... konuya ilgisiz işçiler arasında sendika yanlısı fikirlerin oluşmasını sağladılar" (Dubofsky ve Van Tine 1977: 255). Grev dalgası, montaj üretim hattının işgücü üzerindeki kontrolünün aslında ne denli sınırlı olduğunu ortaya koydu: çok az sayıdaki bir grup aktivist tüm bir fabrikanın üretimini tamamen durdurabiliyordu. Edwards'ın da belirttiği gibi, "[teknik] kontrol tüm bir fabrikanın işgücünü birbirine bağlıyordu ve montaj hattı durduğunda her bir işçi gidip greve katılıyordu" (1979: 128).

Nasıl ki militan bir azınlık tüm bir fabrikanın üretimini durdurabiliyorsa, entegre bir şirket imparatorluğunun kilit parçası olan bir fabrikanın işgali de tüm bir şirketin işleyişini felce uğratabilirdi. Fisher Body fabrikalarının ve Chevrolet motorları üreten Flint fabrikasının işgali ile birlikte işçiler, General Motors'un

araba üretimini felce uğratmayı başardılar. Şirketin Aralık ayında ayda 50000 olan araba üretimi, Şubat'ın ilk haftasında yalnızca 125 adetti. General Motors sendika karşıtı uzlaşmaz duruşunu terk etmek zorunda kaldı. Greve son verilip üretimin yeniden başlaması için ise, UAW ile toplam yirmi fabrikada çalışan işçileri kapsayan bir anlaşma imzalamaya mecbur oldu (bkz. Dubofsky ve Van Tine 1977: 268-9; Arrighi ve Silver 1984: 184-5, 194-5; Rubenstein 1992: 235-7).

Otomobil endüstrisinde yaşanan ilk deneyimler, sermaye hareketliliğinin uyguladığı stratejinin küreselleşmenin son dönemine (on dokuzuncu yüzyıl sonlarına) özgü bir yenilik olmadığını gösterdi. Gerçekten de, "otomobil endüstrisinin kurulduğu ilk yıllarda bile militan işçilerin bir yerde yoğunlaşmasını engellemek mekânsal kararları etkiliyordu". Otomobil endüstrisinin yirminci yüzyılın başlarında Detroit'te yoğunlaşmasının nedenleri arasında, Employers' Association of Detroit [Detroit İşverenler Birliği] tarafından dayatılan "sendikasız işyeri" kampanyası aracığıyla bölgenin sendika karşıtı bir çehreye bürünmüş olmasıydı. "1914 yılında, yani Ford'un hareketli montaj üretim hattı otomotiv üretimini vasıflı işten vasıfsız işe dönüştürdüğü zaman, sendikasız işyeri kavramı... Detroit'te ve özellikle de otomotiv endüstrisinde iyice yerleşmiş bir haldeydi" (Rubenstein 1992: 234-5).

UAW'nin elde ettiği başarı ile birlikte, üretimin UAW'nin kalesi durumunda olan yerlerden taşınması, otomobil firmalarının sonraki elli yıl boyunca sürekli uyguladığı stratejilerden biri oldu. 1937 yılında General Motors Flint'e olan bağımlılığını azaltmak için Buffalo'da bir motor fabrikası kurdu ve kısa süre sonra üretimi kırsal alanlara ve Amerika'nın güney bölgelerine doğru yaymaya başladı (Rubenstein 1992: 119, 240-1).

Fakat savaş sonrası dönemde otomobil üretiminin coğrafi olarak yer değiştirmesi, yalnızca Amerika Birleşik Devletleri sınırları içinde gerçekleşen bir durum değildi. Dünya piyasasının çöküşü –ki bu 1929 Büyük Buhranı ile 1958 yılında Avrupa'da konvertibiliteye geri dönülmesi arasında geçen süreye tekabül eder– sermayenin uluslararası kaçış yollarını kapatmıştı. Ancak savaş sonra-

sında Avrupa istikrarlı bir hâl almayı başardığında, özellikle de Ortak Pazar'ın kurulması ve konvertibilitenin yeniden tesis edilmesi ile birlikte, Amerikan otomobil üreticilerinin de dâhil olduğu birçok Amerikan çok uluslu şirketi Avrupa'da yatırım yapmaya başladılar.

CIO [Sanayi Örgütleri Kongresi]'nun kazandığı zaferleri takip eden birkaç on yılda, işverenlerin gösterdiği üç tür reaksiyon –üretimin yer değiştirmesi (sendikaların güçlü olduğu yerlere yapılan yatırımların geri çekilmesi), üretim süreçlerinde yapılan yenilikler (genellikle otomasyon) ve "siyasi değişim" ("sorumlu" sendikacılığın desteklenerek "sorumsuz" sendikacılığın bastırılması)– genelde Amerikan işçi sınıfının, özelde ise otomobil işçilerinin sahip olduğu yapısal gücü ortadan kaldırdı. 1960'ların sonunda sendika üyeleri arasında (Lordstown mavi yakalı işçileri ile sembolize olan) yeni bir ayaklanma baş gösterdiğinde UAW, "Apaçi Operasyonu" (kısa süreli, küçük çaplı fakat oldukça yıkıcı grevleri kapsayan bir kampanya) adı verilen karşı stratejiyi yeniden uygulamaya koymak zorunda kaldı. Otomobil işçileri "sorumlu sendikacılık"ı desteklemekten vazgeçerek yeni bir coşkuyla coğrafi yer değiştirme ve üretimin otomasyonunun peşinden gitmeye başladılar.

1970'ler boyunca General Motors, Amerika'nın güneyinde, özellikle de kırsal alanlarda ve küçük şehirlerde, kırk kadar yeni fabrika kurdu ya da kurmayı tasarladı. Ancak General Motors'un militan işçilerden kurtulmak için hayata geçirdiği bu "Güney Stratejisi", 1979 yılında UAW'nin rest çekmesi ile hükümsüz hele geldi. UAW, sendikanın General Motors ile yapmış olduğu ulusal anlaşmanın Güney'de bulunan tüm fabrikaları kapsayacak şekilde genişletilmesini sağladı. UAW ve General Motors arasında yaşanan bu karşı karşıya gelme durumu içinde UAW, karmaşık bir iş bölümü içinde konumlandırılmış otomobil işçilerinin pozisyonlarından istifade etmeyi bir kez daha başardı. Stratejik konuma sahip yedi fabrikada örgütlenen grevler ile UAW, şirketin en çok satan iki modelinin üretimini durdurma tehdidinde bulundu. UAW tarafından yapılan anlaşmaların Güney'deki tüm fabrikaları kapsaması ile birlikte, Amerika'nın güneyi temel albenisini kaybetmiş oldu (Rubenstein

1992: 240-1). Otomobil şirketleri bu durum karşısında, üretimi Amerika'nın dışında büyük emek rezervlerine sahip olan bölgelere taşıma yönündeki süregiden stratejilerine hız verdiler. Yeniden yapılanma yılları boyunca giderek zayıflamış olan Amerikan otomobil işçilerinin pazarlık gücü, 1980'lerde nihayet tamamen çüktü. Örgütlü emeğe yönelik, genellikle "Reagan Devrimi" ile özdeşleştirilen siyasi saldırılar ise cabası idi.

Batı Avrupa

İki savaş arası dönemde Batı Avrupa, Fordist kitle üretim tekniklerinin otomobil üretiminde yaygınlaştırılması noktasında Amerika'nın bir hayli gerisinde kaldı. 1920'lerde Avrupa endüstrisi özel-imalat araba üreten küçük firmalar ile karakterize oluyordu. Bu firmaların hiçbiri sabit tesis ve özel amaçlı makinelere yatırım yapmalarına imkân tanıyacak ve Amerika'ya yetişmeleri için gerekli olan pazar payına sahip değildi. 1930'larda hükümetlerin desteği ile beraber sermayenin merkezileşmesi giderek hız kazandı, fakat Fordist metotların doğasında olan ölçek ekonomilerinden faydalanma becerisi hâlâ eksikti. Avrupa-içi ticaretin önündeki engeller, işçilere verilen genellikle düşük ücretler ile birleştiğinde bu durum, gerçek anlamıyla kitlesel bir piyasanın olmadığı anlamına geliyordu. Amerikan otomobil işçileri kendi ürettikleri arabaları satın alabiliyorken Avrupalı işçiler alamıyordu (Landes 1969: 445-51; ayrıca bkz. Tolliday 1987: 32-7).

Kitle üretim tekniklerinin sınırlı bir alanda yayılmış olduğu göz önüne alındığında, Avrupalı işçilerin sahip olduğu işyeri pazarlık gücü iki savaş arası dönemde oldukça zayıftı. Buna karşılık örgütsel güç, Birinci Dünya Savaşı'nı takip eden yıllarda görece güçlüydü. Fakat militan işçi hareketleri ve siyasi partiler ne denli palazlanmış ve hatta kimi durumlarda işyeri ve seçimlerle alakalı ne denli büyük başarılar elde etmiş olsalar da, 1920'lerin ortasında bu fabrikaların tümü kapanmıştı (1919-1920 yıllarında İtalya'da, Fiat işçilerinin önemli rol oynadığı *Biennio Rosso* deneyimi bu türden bir örnektir.) 1930'larda İtalya ve Almanya'da faşist yönetimler iktidardaydı ve Birleşik Krallık'ta ise İşçi Partisi Muhafazakârlar karşısında iyice

güçsüzleşmişti. Fransa'da Fransız Halk Cephesi döneminde işçilerin elde ettiği kazanımlar bile -ki bu deneyim Amerika'daki CIO mücadelelerine oldukça benzerdir (ve hatta bizzat bu mücadelelere ilham kaynağı olmuştur)- çok kısa ömürlü olmuştu. 1936 yılında imzalanan Matignon antlaşmasının ardından, yeniden canlanmaya başlayan bir işveren taarruzu, ülke genelindeki toplu pazarlık anlaşmalarının uygulamaya konmasını engellemeyi başardı. İki yıl içinde Matignon aracılığıyla elde edilen ücretlerle ilgili birtakım kazanımlar enflasyon yüzünden tamamen ortadan kalktı ve üç yıl içinde ise, Confédération Générale Travail [Genel İş Konfederasyonu (CGT)]'nun 1936 yılında beş milyon olan üye sayısı dörtte bir oranında azaldı. 1940'ta Fransa savaşta yer alıyordu ve "serflere uygulananlara benzer düzenlemeler... savaş endüstrisinde çalışan işçileri kuşatmış durumdaydı". W. Kendall'ın sözleriyle faşizme giden yol, Vichy rejiminden çok önce "Hitler'e karşı direniş kisvesi altında" hazırlanmaya başlamıştı (Kendall 1975: 43-8; Arrighi ve Silver 1984: 186-90).

Amerika'daki grev dalgalarının orta vadede daha başarılı sonuçlar elde etmesinin haricinde iki hareketin başarıya ulaştığı zeminler birbirinden çok farklıydı. Her iki hareket de oturma eylemi ve fabrika işgal taktiklerini kullanmıştı. Fakat Paris grevlerinin gücü geniş çaplı ve politize olmuş kitle hareketlerine dayanmaktaydı. "Paris'in kızıl banliyölerinde yaşayan işçiler tarafından coşkuyla desteklenen" ve kimi zaman da antikomünist sendikalarla ilişkilendirilen fabrika işgalleri, bu kitle hareketlerinin önemli bir parçasıydı. Buna karşılık, "General Motors grevi bir azınlık hareketiydi" ve "işe geri dönüş"ten yana olan ciddi bir karşı hareketle mücadele etmek durumundaydı. Özetle söylemek gerekirse, Parisli fabrika işçilerinin görece daha zayıf olan işyeri pazarlık gücü, kuvvetli bir örgütsel güçle dengelenirken, Amerika'daki grevlerde tam tersi yönde bir dinamik söz konusuydu. Flint'te grev yapanların görece zayıf örgütsel gücü, "oldukça entegre bir hâl arz eden otomobil üretim akışını felce uğratmak" konusunda sahip oldukları yetenek ile çok daha fazlasıyla telafi edilmiş oluyordu (Torigan 1999: 329-330).

Tüm bunlara rağmen 1950'ler 1960'larda, Atlantik'in her iki yakasındaki işyeri pazarlık gücü düzeyleri giderek birbirine ben-

zemeye başladı. 1930'lar ve 1940'larda Amerikan otomobil işçileri arasında işçi militanlığının yükselişe geçmesinin ardından, dünya otomobil endüstrisinin büyüme merkezi Batı Avrupa'ya doğru kaymaya başladı. Altshuler ve diğerlerine göre (1984: İkinci Bölüm), Amerika'da otomobil endüstrisinde yaşanan ana genişleme dalgası 1910 ve 1950 yılları arasında yaşandı. Genişlemenin ikinci ana dalgası ise 1950'ler 1960'larda Batı Avrupa merkezli olarak yaşandı. 1950'ler boyunca Batı Avrupa'daki otomobil üretimi beş katına çıktı, 1950'lerde 1,1 milyon olan üretim, 1960'lara gelindiğinde 5,1 milyon civarındaydı. 1970'lerde ise bu oranı ikiye katlayarak 10,4 milyona ulaştı (Altshuler vd. 1984: 19).

Bu genişlemenin ardında yatan dinamik, "Amerika'nın meydan okuması" ve Avrupa'nın buna verdiği cevabın bir birleşimi idi. 1920'lerde Avrupa otomobil endüstrisindeki Amerikan doğrudan yatırımı, gümrük engellerinden kurtulmanın ulaşım ve emek maliyetlerini düşürmenin bir yolu olmaya başladı. Yapılan yatırımlar 1950'ler ve 1960'larda hızla artmaya başladı. General Motors, 1952 ve 1956 yılları arasında Opel (Almanya)'e 100 milyon Mark'ın üzerinde yatırım yaptı ve sonrasında da her geçen yıl var olan tesislerine yenilerini eklemeye devam etti. Yine 1952 ve 1956 yılları arasında General Motors, Luto fabrikasını büyütmek amacıyla Vauxhall'e 36 milyon Pound'luk bir yatırım gerçekleştirdi ve Dunstable'da da yeni bir fabrika kurdu. 1950'lerde Ford da benzer şekilde, Birleşik Krallık'taki Dagenham tesislerini ve Almanya'nın Köln kentinde yer alan fabrikasını büyüttü (Dassbach 1988: 254-5, 296-300). Avrupa'da şirket-hükümet ortaklığının verdiği karşılık, konsolidasyon ve en son kitle üretim tekniklerinin kullanılması aracılığıyla Avrupa otomobil endüstrisinin hızla büyümesine neden oldu. Örneğin, İtalya otomobil endüstrisi (yabancı araba üreticileri, İtalya'ya az da olsa doğrudan yatırım yapmışlardı), 1950'lerde üretimini üç katına çıkarmıştı; 1960'larda ise bu üretimi iki katına çıkarmıştı. 1970'lere gelindiğinde ise, İtalya'da büyük ölçüde Fiat'ın başını çektiği motorlu taşıt üretimi 2 milyona ulaşmıştı (Laux 1992: 178, 200).

Batı Avrupa'da kitle üretim tekniklerinin hızla yayılması, iş-

gücü üzerinde çelişkili etkiler yaratmıştır ki bu etkiler Amerikan otomobil işçilerinin yirminci yüzyılın başında yaşadıklarıyla oldukça benzerdir. Bir yandan, zanaat işçilerinin üretim sürecinden dışlanması ve yeni emek kaynaklarının ortaya çıkması ile emeğin piyasa pazarlık gücü azalmıştır. Diğer yandan ise, endüstrinin dönüşümü ve giderek genişlemesi, yeni yeni proleterleşen göçmen işçilerden oluşan yarı-vasıflı bir işçi sınıfı yaratmıştır. Yirminci yüzyılın başlarındaki Amerika örneğinde, göçmenler genellikle Doğu ve Güney Avrupa'dan (ve Amerika'nın güneyinden) gelirken, 1950'ler ve 1960'lar Batı Avrupa'sındaki göçmenler genellikle Avrupa'nın çevresel bölgelerinden (Güney İtalya, İspanya, Portekiz, Türkiye ve Yugoslavya) geliyordu. Her iki örnekte de ilk nesil göçmen işçiler genellikle zor hayat ve çalışma koşullarını protesto etme eğiliminde değildi. Sendikalar oldukça zayıftı ve işe alma, işten çıkarma, terfi ve görevlendirme gibi konularda yönetimin keyfi tutumu otomobil fabrikalarında fazlaca sorgulanmıyordu. Ancak her iki örnekte de ikinci nesil göçmen işçiler, fabrika ve toplum içindeki ilişkileri radikal bir biçimde dönüştürme noktasında, militan mücadelenin omurgasını oluşturuyordu.

1960'ların sonunda Batı Avrupa'daki grev dalgaları sendikaları, şirket yönetimlerini ve hatta devletleri sürpriz bir şekilde sarmaya başladı. Bu grevlerde kitle üretim işçileri, 1930'lar Amerika'sındaki muadilleri gibi, karmaşık bir iş bölümü içindeki konumlarından kaynaklanan pazarlık güçlerinden istifade etmeyi başardılar. Batı Avrupa'nın her yerindeki fabrikalarda çalışan otomobil işçileri, çok fazla bir fedakârlık yapmalarına bile gerek kalmadan, stratejik bir konum ve zamanda gerçekleştirilen grevlerin bir şirkete çok büyük zararlar verebileceğini fark ettiler. Belki de bununla ilgili en dramatik örnek 1969 yılında Fiat'ta yaşanan "sıcak sonbahar"dı:

> İtalyan grevcileri için, büyük ölçekli bir üretim birimindeki eşgüdümlü mücadele eylemi, üretimi, işçilere en az zarar verecek şekilde felce uğratmak fikri üzerinde temelleniyordu. Grevin akıllıca ve adaletli bir şekilde gerçekleştirilmesi, bir *singbiozzo* (işçi grevleri) ve bir *scacchiera* (eşgüdümlü iş durdurma) kısa zamanda üretimde bir kaosa neden oldu (Dubois 1978: 9).

Tek bir üretim biriminde gerçekleştirilen grevler, farklı birimlerde eş zamanlı olarak yürütülen iş durdurma eylemleri ve baskın şeklinde gerçekleştirilen grevler, üretim zincirindeki en hassas noktaları hedef alarak üretim akışında azami bir aksama meydana getirmeyi amaçlıyordu. 1960'ların sonu ve 1970'lerin başında, benzer taktikler Batı Avrupa'daki otomobil işçileri tarafından da uygulandı (örn. bkz. Crouch ve Pizzorno 1978).

Bu tür taktiklerin başarıyla uygulanabilmiş olması, sendikaların ve işçilerin üretim üzerindeki kontrollerini artırdı ve 1970'lere gelindiğinde ise ücretlerde beklenmedik bir patlama yaşandı. Şirket/fabrika yönetimlerinin yararlandığı ayrıcalıklara önemli sınırlamalar getirildi. Örneğin, Fiat'ta fabrika düzeyinde bir *consigli dei delegati* (işçi delegeleri konseyi) kuruldu. Amaç, işçilerin (delegeler aracılığıyla), üretimin örgütlenişi üzerinde biraz da olsa kontrol gücü elde etmesi ve o zamana kadar yönetimin tekelinde olan birtakım ayrıcalıklardan yararlanması idi. Yapılacak iş kapsamındaki görevlerin, iş hacminin ve süresinin belirlenmesi, üretimin örgütlenişinde birtakım değişiklikler yapılması ve yeni teknolojiden yararlanılması, bahsettiğimiz ayrıcalıklara iyi birer örnektir. Yönetimin, üretimin örgütlenişi ile ilgili verilecek her tür kararda, işçi delegelerini bilgilendirmek, onlara danışmak ve onlarla müzakere etmek gibi bir yükümlülüğü ortaya çıktı (Silver 1992: 29-30; Rollier 1986). Fakat bu noktada kuzeybatı Avrupa ile güneybatı Avrupa arasında bir ayrım yapmamız gerekiyor. güneybatı Avrupa'da, otomobil işçilerinin mücadelesi kuzeybatı Avrupa'daki muadilinden çok daha patlayıcı bir etkiye sahip olmuştur. Ayrıca İtalya ve İspanya'da otomobil işçilerinin yürüttüğü mücadele, dönemin ulusal düzeyde yaşanan toplumsal ve siyasi mücadeleleri açısından çok daha merkezi bir konuma sahiptir.

Bu iki farklılık, göçmen işçi havuzunun doğası ile ilişkilendirilebilir. Kuzeybatı Avrupa endüstrileri –İtalyan ve İspanyol işçiler de dâhil olmak üzere– vatandaş olmayan ve dış göçle gelen işçilere dayanmaktayken, güneybatı Avrupa endüstrileri iç göçle gelen ve dolayısıyla vatandaş olan işgücünden meydana gelmekteydi. Bu farklılığın hem emek pazarı hem de sosyo-politik konjonktür üzerinde

önemli etkileri vardı. Kuzeybatı Avrupa ülkeleri için çok sayıda göçmen işçi kaynağı mevcutken, İtalya ve İspanya –ve diğer pek çok ülke– işgücü açısından yalnızca kendi iç kaynaklarıyla yetinmek durumundaydı. Emek pazarındaki bu durum, İtalya ve İspanya'nın yaşanan ilk ayaklanmalar karşısında daha az esnek bir reaksiyon göstermesine ve dolayısıyla da daha büyük patlamaların yaşanmasına neden oldu.

Ayrıca, İtalya ve İspanya'daki işçilerin vatandaş olmaları, ekonomik ve siyasi demokratikleşme mücadelelerinin bir parçası olan otomobil işçileri tarafından yürütülen mücadeleye destek veren başka birçok toplumsal hareketin ortaya çıkmasına zemin hazırladı. Her iki örnekte de, daha sonra tartışacağımız yeni sanayileşen ülkeler (NICs) örneğinde olduğu gibi, işçi hareketleri daha geniş çaplı toplumsal, ekonomik ve siyasi dönüşümleri güçlendirdi ve bunlar tarafından güçlendirildi (Foweraker 1989; Tarrow 1989; Martin 1990: 417-26; Perlmutter 1991; karş. Fishman 1990).

Batı Avrupa'daki otomobil üreticilerinin işçi hareketlerinin elde ettiği şaşırtıcı başarı karşısında gösterdiği tepki, 1930 ve 1940'lar Amerika'sında Sanayi Örgütleri Kongresi (CIO) tarafından kazanılan zaferler karşısında oluşan tepkiyle benzerlikler gösterir. Emek-yoğun görevlerin hızla robotlaştırılması da dâhil olmak üzere üretimde gerçekleştirilen "süreç yenilikleri", "sorumlu sendikacılık"ı desteklemek yönünde atılan birtakım adımlar ve üretimin yer değiştirmesi şiddetle savunulan ve takip edilen olaylardı. Örneğin Volkswagen için, coğrafi yer değiştirme kapsamında yatırımların, Brezilya ve Meksika gibi daha çevresel bölgelere kaydırılması, öncelikli olarak uygulanan stratejilerdendi. Genel olarak Almanya'nın gerçekleştirdiği doğrudan yabancı yatırım miktarı, 1967 ile 1975 yılları arasında beş katına ulaşmıştı (OECD 1981; Ross 1982; Silver 1992: 80). Fiat'ta ise, motor üretim hattının bir topyekün otomasyonu da dâhil olmak üzere robotlaştırma projeleri üzerinde önemle duruluyordu (Volpato 1987: 218).

Batı Avrupa'daki gelişmelerin işçilerin pazarlık gücü üzerindeki etkisi de, Amerika örneğine oldukça benzerdir. 1980'lerin başında Batı Avrupa'daki (otomobil işçilerinin dâhil olduğu) işçi hareketleri

daha çok savunmacı bir hâl arz ediyordu ve "sorumlu sendikacılık"ın desteklenmesinden vazgeçilmişti. 1980'lerde Fiat, işçi konseylerini bertaraf ederek çalışanların sayısını 140.000'den 90.000'e indiren otomasyon ve rasyonelleşme yönünde tek taraflı politikalar uygulayabiliyordu (Rollier 1986: 117, 129). 1960'lı yılların sonlarında elde edilen kazanımların çoğu tersine çevrilmişti. Fakat diğer yandan, 1970 ve 1980'lerde endüstri yatırımlarının gerçekleştirildiği yeni yerlerde bir otomobil proletaryası yaratılıyor ve güçlendiriliyordu.[35]

Brezilya ve İhracat Odaklı Endüstrileşme Fordizmi

1968 ve 1974 yılları arasını karakterize eden Brezilya "ekonomik mucizesi", merkez kapitalistlerinin kendi sınırları içindeki militan işçi mücadelelerinden kurtulmaya çalıştıkları döneme tekabül ediyordu. Brezilya yatırım yapmak için mükemmel bir yer konumundaydı: 1964 askeri darbesi aşırı derecede baskıcı bir rejim ortaya çıkarmıştı ve bu rejim geçmişin eski sendika hareketlerini ezmek ve gerek fabrika gerekse ulusal siyaset düzeyindeki her türden işçi muhalefetini bastırmak konusunda başarıya ulaştı.[36]

Brezilya otomobil endüstrisi 1970'lerde hızlı bir genişleme sü-

35 Arjantin örneği, asıl olarak burada anlatılan hikâyeden çok daha farklıdır. Arjantin, kitle üretim otomobil endüstrisinin İthal İkameci Sanayileşme (İİS) aracılığıyla 1950'ler ve 1960'larda hızlı ve erken bir biçimde büyümesinin bir örneği durumundadır. Endüstrinin giderek genişlemesi ve işçiler arasında ortaya çıkan eylem dalgasının hem zamanlaması hem de biçimi, Batı Avrupa örneğiyle benzerlik göstermektedir. Aralarındaki tek fark, Arjantin'in görece daha az zenginliğe sahip olmasının sabit bir sosyal sözleşme tesis edilmesini zorlaştırmasıdır. (Yüksek ve orta gelirli ülkeler arasında reformlar aracılığıyla işçi eylemleri ile başa çıkmak noktasındaki bu tür farklılıklara, kitabın üçüncü bölümünde daha detaylı bir biçimde değinilecektir.) Tıpkı Japonya gibi, Arjantin için de işçi eylemleri ilk günlerden itibaren bir sorun teşkil etmekteydi. Ancak Japonya'nın aksine Arjantin'de işçi eylemleri Fordizm'den ayrılma durumu yaratmadı (bu bölümde daha sonra yapacağımız Japonya tartışmasına bakılabilir). Arjantin'de otomobil imalatında yaşanan büyüme her ne kadar değişken de olsa, işçi sınıfını daha da güçlendirdi ve 1960'ların sonunda *Cordobazo* olarak bilinen ayaklanmalara neden oldu. Bu ayaklanmaların ardından bir askeri darbe gerçekleşti ve endüstriyel faaliyetlerin yoğun bir biçimde terk edildiği bir dönem yaşandı (Jelin 1979; James 1981; Brennan 1994).

36 Ayrıca, Latin Amerika'daki diğer İthal İkameci Sanayileşme çabaları (özellikle de Arjantin) daha büyük işçi eylemi dalgaları yaratıyor (bkz. Bu bölümdeki 5. dipnot) ve alternatif bir yatırım bölgesi olarak Brezilya'nın cazibesini artırıyordu.

recine girdi. 1974 yılına gelindiğinde Brezilya, motorlu taşıt üreten ülkeler arasında ilk onda yer alıyordu. 1969 ve 1974 yılları arasında Brezilya'nın gerçekleştirdiği taşıt üretimi yıllık % 20,7 gibi bir oranda seyrederken, merkez ülkelerindeki üretim petrol krizi ve işçi militanlığı gibi nedenlerle durma noktasına gelmişti. Brezilya endüstrisi yıllık % 4,5 oranında büyüme kaydediyordu (Humphrey 1982: 48-50). Merkez ülkelerdeki yatırımlarında kısıntıya giden çok uluslu şirketler, 1970'lerde Brezilya'ya büyük yatırımlar yapıyorlardı. Örneğin Ford Brezilya'ya 300 milyon doların üzerinde yatırım yapmış ve fabrika kapasitesini % 100'e yükseltmişti (Humphrey 1987: 129).

Genel olarak imalatın, özelde ise otomobil endüstrisinin giderek yaygınlaşması büyüklük ve deneyim anlamında yeni bir işçi sınıfının doğmasına neden oldu. 1970 yılından 1980 yılına kadar olan süreçte imalattaki istihdam iki katına çıktı (Humphrey 1987: 120). Otomobil endüstrisinin yoğun olduğu Sao Bernardo do Campo sanayi banliyösünde, imalat alanında istihdam edilen işçilerin sayısı 1950 yılında 4030 iken 1960'ta bu sayı 20.039'a, 1970'te ise 75.118'e çıktı (Humphrey 1982: 128-9). Bu yeni işçi sınıfı çoğunlukla büyük boyutlardaki fabrikalarda çalışıyordu. Sao Bernardo'daki üç fabrika –Volkswagen, Mercedes ve Ford– 60.000'in üzerinde işçi istihdam ediyordu (Humphrey 1982: 137).

1930'larda Sanayi Örgütleri Kongresi (CIO)'nin yürüttüğü mücadelelerin ve 1960'ların sonlarında Batı Avrupa'da yaşanan grevlerin aktörleri gibi, Brezilya otomobil işçileri de Brezilya'daki fabrikaların karmaşık bir yapı arz eden teknik iş bölümü içinde stratejik bir konuma sahipti. Ancak bu yeni işçi sınıfı aynı zamanda Brezilya ekonomisinin kilit ihracat sektörü içinde de stratejik bir konuma sahipti; 1988 yılında 3,9 milyon değerinde olan taşımacılık ekipmanı sektörü, Brezilya'nın en büyük ihracat kaynağı durumundaydı (Economist Intelligence Unit 1990: 3). Dolayısıyla, otomobil endüstrisinde yaşanan militanlaşma ve grevler yalnızca belli birtakım firmaları değil, yabancı bankalara epey borçlanmış olan Brezilya hükümetini de etkileyecekti.

1970'lerin sonunda merkez ülkelerdeki işçi hareketleri ağır ye-

nilgiler alırken, Brezilya'da yeni bir sendikacılık hareketi sahneye çıktı ve on beş yıldır işçilerin içinde bulunduğu atalet durumuna son verdi. 1978'de yaşanan yoğun grev dalgası, baskı ve durgunluk yılları olarak tanımlanabilecek 1980'ler boyunca da devam edecek (ve hatta daha da büyüyecek) olan yeni bir eylemlilik dönemi başlattı. Brezilya'daki otomobil işçileri, bu yeni işçi hareketinin merkezinde yer aldı. Ayrıca, 1978 ve 1986 yılları arasında yaşanan grevlerin yarısı, asıl olarak otomobil ve metal işçileri tarafından yürütüldü (Seidman 1994: 36).

12 Mayıs 1978'de gündüz vardiyasında çalışan işçiler, Sao Bernardo'daki Saab-Scania fabrikasının takımhanesine girdiler fakat makinelerini çalıştırmayı reddettiler. Grev, kısa sürede tüm fabrikaya yayıldı; binlerce işçi ellerini kavuşturmuş bir biçimde makinelerinin önünde sessizce bekliyordu. Bu iş durdurma eylemi Scania'dan Mercedes, Ford, Volkswagen ve Chrysler gibi diğer otomobil fabrikalarına da yayıldı. Birkaç gün içinde, belli başlı tüm fabrikaların işçileri, ellerini kavuşturmuş bir halde çalışmayı reddediyordu. 1930'larda Amerika'da ve 1960'larda Batı Avrupa'da yaşanan grevleri andıran bu grevler, işçilerin her gün işe gelip kantinde yemek yedikleri fakat çalışmayı reddettikleri oturma eylemleri şeklinde gerçekleştirildi (Moreira-Alves 1989: 51-2; Humphrey 1982: 166). Grevler, ücretlerdeki artış ve bağımsız (devlet destekli resmi sendikalar ile bağlantısı olmayan) sendikaların tanınması gibi konularda işçilerin zaferiyle sonuçlandı. Sendika karşıtı işverenler, yeni bağımsız sendikalarla müzakere etmek ve iki taraflı anlaşmalar imzalamak zorunda kaldı.

Çok uluslu otomobil firmaları bu yenilgiyi kabullenmeyi reddettiler ve grevleri durdurmak ve fabrikaları sendikalardan temizlemek için mücadele etmeye devam ettiler. Onlara göre, 1978 yılında işçilerin elde ettiği zafer, işçilerin güçlü olmasından ziyade bizzat kendilerinin hazırlıksız yakalanmasından kaynaklanıyordu. Fakat uygulanan bu bastırma stratejisi, büyük çaplı karşı karşıya gelmelerin yerini küçük çaplı (fakat oldukça yıkıcı) protestoların (örn. iş yavaşlatma, farklı birimlerde eş zamanlı olarak yürütülen iş durdurma eylemleri ve yönetime itaatsizlik) alması ile sonuçlandı. Bu

taktikler, 1960'lar ve 1970'lerin Batı Avrupa'sında yaşanan ve bir yandan işçinin ödeyeceği bedeli en aza indirmeye çalışan, bir yandan da üretimde çok büyük aksaklıklar yaratmak isteyen grev dalgalarını andırıyordu.

1982 yılında belli başlı işverenler, sendikalaşmanın ve fabrika yönetiminde sendikanın söz sahibi olmasının kaçınılmazlığı ile artan ücretleri kabul etmek zorunda kaldılar. Ford, fabrikada disiplinin sağlanmasının yolunun "sorumlu sendikacılık"tan geçtiğini kabul eden ilk şirketti. 1981 yılında Ford, fabrika düzeyinde seçilmiş işçilerden oluşan ve işçilerin çıkarları ve şikâyetleri ile ilgili olarak yönetimle müzakere etme hakkını elinde bulunduran komiteleri tanıma kararı aldı (Humphrey 1987: 125; Humphrey 1993: 103, 111-2). Volkswagen ise uzun süre direndikten sonra 1982 yılında, Ford'takilerle benzer işçi komitelerinin varlığını tanımaya başladı.

1987'de Brezilya'daki grevler, 9 milyon işçiyle en yüksek noktasına ulaştı (Moreira-Alves 1989: 67). 1985-89 yılları arasındaki dört yıllık süreçte Sao Paulo'da endüstriyel reel ücretler yılda ortalama % 10 büyüme kaydetti (Economist Intelligence Unit 1990). Böylelikle grevler, hükümetin IMF güdümlü anti-enflasyon planını geçersiz kıldı (Moreira-Alves 1989: 67). Ayrıca bu yeni sendika hareketi, özellikle de yeni anayasada içerilecek hükümler bağlamında, demokratikleşmenin daha da ilerlemesi sürecinde aktif bir rol üstlendi. 1989 yılında kabul edilen yeni anayasa işçilere grev örgütleme, bağımsız sendikalar oluşturma ve kendi işlerini devletin müdahalesi olmadan yönetme gibi pek çok hak tanıdı. Ayrıca bu yeni anayasa, fabrika düzeyinde temsiliyeti de güvence altına alıyordu Margaret Keck (1989: 284)'in de belirttiği üzere, "Anayasal Meclis'te emek meselelerine harcanan mesai... Brezilya'da emeğin sahip olduğu siyasi etkide yaşanan değişimi gözler önüne seriyordu."

Fakat işçi hareketi, uğruna mücadele ettiği hükümlerden birinin anayasada yer alması konusunda başarılı olamadı: iş güvencesini teminat altına alan hüküm. Gerçekten de, otomobil endüstrisinin yoğun biçimde toplandığı Sao Paulo'nun sanayi banliyölerindeki işçi hareketleri, yatırımların başka yerlere kaydırılması ve var olan iş imkânlarının ortadan kalkması ile birlikte çok fazla zarar gördü.

1980'lerin ortalarından 1990'ların ortalarına kadar olan on yıllık süreçte, çok uluslu otomobil firmaları tarafından yapılan yatırımların teker teker kuruması ile beraber, Brezilya tercih edilen bir yatırım yeri olmaktan çıktı (Gwynne 1991: 75-8). 90'lı yılların ortaları ve sonlarında –özellikle de Cardoso'nun 1994 başkanlık seçiminde elde ettiği başarının ardından– yabancı yatırım tekrardan Brezilya otomobil endüstrisine doğru akmaya başladı. Fakat yabancı otomobil şirketlerinin önayak olduğu genişleme eğilimi, Sao Paolo ve Sao Bernardo'nun geleneksel metal işçileri sendikasının etki alanının dışında gerçekleşti. 1990'ların ortasında, Rio, Minas Gerais ve ülkenin kuzeydoğusunda yapılan yeni yatırımlar ile ilgili hazırlanan raporlar, Brezilya işçi hareketinin kalesi konumunda olan yerlerdeki fabrikalarda yaşanan işten çıkarmalar ile ilgili raporlarla doluydu (Brooke 1994; *New York Times* 1995; Rodridguez-Pose ve Arbix 2001). Örneğin Volkswagen'ın Sao Bernardo fabrikasında, işten çıkarılan işçilerin 1978 yılında 40.000 olan sayısı, 1996'da 26.000'e düştü ve bu sayının Volkswagen'ın, Resende (Rio) ve Sao Carlos'taki yeni sanayi bölgelerinde fabrikalar kurduğu süre zarfında daha da düşmesi bekleniyordu. Yine benzer şekilde Fiat, işçilerin örgütsüz ve ücretlerin de Sao Bernardo fabrikasından % 40 daha düşük olduğu Minas Gerais'te yeni bir fabrika kurdu. Bu türden eğilimlerin sonucunda ABC+ (Sao Paolo banliyösü) bölgesinde yer alan metal işçileri sendikasının 1987 yılında 202.000 olan üye sayısı, 1992 yılında 150.000'e, 1996'da ise 130.000'e düştü (DIEESE 1995: 44; Bradsher 1997: D1; Sedgwick 1997: 3; *Automative News* 1996: 9; Volkswagen Sao Bernardo fabrikasının insan kaynakları müdürü ve Sindicato dos Metalurgicos do ABC'nin müdürü ile yazar tarafından 13 Haziran 1996'da gerçekleştirilen röportaj).

Güney Afrika

1960'ların sonunda ve 1970'lerde Brezilya gibi Güney Afrika da –her ne kadar daha az göze çarpan bir biçimde de olsa– çok uluslu otomobil firmalarının yatırım için tercih ettiği alanlardan biri oldu. 1950'lerin sonu ve 1960'lar boyunca, yabancı sermaye Güney

Afrika'ya yatırım yapmaktan kaçınma eğilimindeydi. Bu yıllarda ulusal özgürlük hareketlerinin gücü kıtanın tamamında en üst seviyeye ulaşmış ve Apartheid kanunlarının uygulanmasına karşı örgütlenen -Güney Afrika Sendikalar Kongresi (South African Congress of Trade Unions-SACTU) tarafından 1957, 1958, 1960 ve 1961 yıllarında ulusal çapta örgütlenen iş bırakma eylemlerinin de dâhil olduğu- kitlesel protestolar Güney Afrika'nın tamamına yayılmıştı. Fakat milliyetçi hükümetin muhalefeti bastırma ve asıl olarak sürekli ucuz emek akışını garanti altına alan, baskıcı ve ırkçı kanunları yürürlüğe koyma konularında gösterdiği "başarı"nın ardından, 1960'ların sonunda yabancı yatırımda bir patlama yaşandı. *Fortune*'da 1972 yılında yayımlanmış olan bir makalenin tespit ettiği üzere Güney Afrika, yabancı yatırımcılar için bir "altın madeni"ydi:

> Kârın çok problemin az olduğu, nadir bulunan yeni yerlerden biri. Sermaye, siyasi istikrarsızlık ve devletleştirmenin tehdidi altında değil. Emek ucuz, pazar yeterince geniş, para birimi sabit ve kolay konvert edilebilir (Blashill 1972: 49'dan alıntılayan Seidman ve Seidman 1977: 76).

1965-1969 yılları arasında yıllık ortalama yabancı sermaye akışı 308 milyon dolarken, 1970-76 yılları arasında bu rakam yıllık ortalama 1 trilyon dolar seviyesine çıktı (Litvak vd. 1978: 40). Motorlu taşıt endüstrisi, bu sermaye akışının en önemli hedeflerinden biriydi. 1967-1975 yılları arasında motorlu taşıtlar endüstrisi yıllık % 10,3 gibi bir oranda büyüme kaydetti (Litvak vd. 1978: 24; Myers 1980: 256).

Çoğu kitle üretim endüstrilerindeki yarı-vasıflı işlerde çalışan, kentli ve siyah bir proletarya ortaya çıktı. İmalat sektöründe çalışan siyahların oranı 1950-1975 yılları arasında iki katına çıktı. Apartheid kanunları vasıflı ve aylıklı işleri tümüyle beyaz işçilere ayırdığından, imalat sektöründeki yarı vasıflı işlerin hemen hemen tamamı siyahlar tarafından yapılıyordu.

Tıpkı Brezilya örneğinde olduğu gibi, 1970'lerde ve 1980'lerin başında bu yeni ortaya çıkan proletarya, işçi militanlığı dalgasının

omurgasını oluşturdu. Sınıf dengelerinin uğradığı değişimin ilk işareti, Durban fabrikaları merkez olmak üzere 1973 yılında başlayan grev dalgasıydı ki bu dalga işçi sınıfının içinde bulunduğu uyuşukluk haline son verdi. Bu grevlerin çoğu işçilerin zaferiyle sonuçlandı. İşçiler, önemli oranda ücret artışları, yeni yeni kurulmaya başlayan ve yasal olmayan siyah sendikalara üyelik gibi birtakım kazanımlar elde ettiler. Fakat ne devlet ne de işverenler, ikisi de işçilerin elde ettiği bu kazanımları kabullenmedi.

1970'ler boyunca, arkalarında devlet desteği olan işverenler, sendikaların tanınması konusunda inanılmaz bir direniş gösterdiler. Metal endüstrisi işverenler birliği kendi üyelerine, "kanun ve nizamın tehlikeye girdiği her durumda", polise haber vermelerini salık veriyordu (Seidman 1994: 179). Gerçekten de, işçiyle işveren arasında yaşanan her tür anlaşmazlıkta, polis devreye giriyor, grevciler tutuklanıyor, sendika önderleri engelleniyor, işçiler kovuluyor ve kent mekânından uzaklaştırılıyordu. Fakat "geçmişte siyahlar arasında sendikalaşma yönündeki eğilimleri engellemek noktasında oldukça etkili olan" bu bastırma stratejisi, 1970'lerde bağımsız sendikaları ortadan kaldırma konusunda bir işe yaramadı (Beittel 1989: 3). 1970'li yıllarda, "siyasi atmosferin arz ettiği düşmanca tavır"a rağmen yeni sendikaların varlığını devam ettirebilmesi gerçeğinin kendisi, Maree'nin de ifade ettiği gibi, "başlı başına büyük bir başarı"ydı (1985: 294).

İşçi hareketi yalnızca hayatta kalmayı başarmakla kalmadı, aynı zamanda hükümeti uyguladığı baskıcı emek politikası üzerine yeniden düşünmek zorunda bıraktı. Gerçekten de, Gay Seidman'ın belirttiği gibi, "1979'da Doğu Cape'te otomobil endüstrisinde yaşanan grevler, devletin ırkçı olmayan sendikaları yasallaştırması konusunda, bardağı taşıran son damla oldu" (1994: 185). Bu grevler "yeni ve kontrol edilemez bir eylem dalgasının habercisi durumundaydı ki bu dalga, yalnızca sendikaları işçilerin taleplerini ifade edecekleri yasal kanallara kavuşturmakla önlenebilirdi."

Siyah sendikaların 1979 yılında yasallaşmasının ardından Güney Afrika tarihinin en uzun ve en büyük grev dalgası gerçekleşti. Sendikaların tanınmasını öngören anlaşmaların sayısı 1979 yılında

yalnızca 5 iken, bu sayı 1983 yılına gelindiğinde 403'e ulaştı (Maree 1985: 297). 1985 yılına gelindiğinde bağımsız sendikalar, 1980'lerin sonunda "dünyanın en hızlı büyüyen sendikal hareketi" olarak adlandırılacak olan Güney Afrika Sendikalar Kongresi'ni (Congress of South African Trade Unions-COSATU) kurdular (Obrery 1989: 34).

Brezilya'da olduğu gibi Güney Afrika grev dalgası da, karmaşık teknik iş bölümü içindeki pozisyonlarından etkili bir biçimde istifade etmeyi başaran bu yeni işçi sınıfının sahip olduğu işyeri pazarlık gücünün önemini gözler önüne serdi. Bu pazarlık gücü en çok, 1980'lerin başında endüstriyel sınıf savaşında ön saflarda yer alan işçilerden oluşan otomobil endüstrisinde belirgin bir biçimde kendini gösterdi.[37] Gerçekten de 1979-1986 yılları arasında Güney Afrika metal ve otomobil sektörlerinde yaşanan grevler, gerçekleştirilen tüm eylemlerdeki kişi başı günlük kaybın % 30'unu meydana getiriyordu (Seidman 1994: 137). Bazı grevler birkaç bin işçinin katıldığı büyük çaplı çatışmalar ile karakterize olurken (örn. 1980 yılı Ford, Volkswagen, Datsun ve BMW grevleri, 1981 yılı Leyland grevleri, 1982 yılı Ford ve General Motors grevleri), diğer bazı grevler iş yavaşlatma eylemleri ve fabrikanın en önemli birkaç departmanında yapılan küçük çaplı eylemler gibi yıkıcı fakat şatafatsız taktiklerin uygulandığı grevlerdi. Örneğin 1984 Ağustos'unda Volkswagen'da gerçekleştirilen grevlerde işçiler iş durdurma eylemlerini boyama departmanıyla sınırlandırdılar; fakat fabrikanın genel iş bölümü içinde bu departmanın oynadığı stratejik rol sebebiyle, tüm bir fabrika beş gün süreyle kapanmak zorunda kaldı. Fabrika, yönetim sendikaların taleplerini kabul ettiğinde tekrar acıldı (Southall 1985: 321, 329).[38]

37 İşyeri pazarlık gücü, büyük oranda makineleşmiş bir endüstride çalışan ve 1980'lerin ortasında yaşanan işçi eylemleri dalgasında lider rolü üstlenen maden işçileri arasında da oldukça yüksekti.

38 Güney Afrika otomobil işçileri güçlerini yalnızca Güney Afrika otomobil endüstrisinin teknik iş bölümü içindeki stratejik konumlarından değil, aynı zamanda bir ortaklık içinde yer alan işverenlerinin yaptığı işin dünya ölçekli örgütlenişindeki konumlarından alıyorlardı. Güney Afrika'daki işçiler, ülkede şirket genel merkezlerinin yer aldığı yerlerde bulunan otomobil işçileri sendikalarının desteğini alarak, yönetim

Grevler oldukça tesirliydi, çünkü otomobil endüstrisi ve genel olarak ekonomide yaşanan derin bir durgunluk döneminde gerçekleştirilmişti. Brezilya'da olduğu gibi, toplu işten çıkarmalar işçi militanlığına gölge düşürmeye yetmedi. Tam tersine işten çıkarmalar, iş güvencesi talep eden ve tasarruf girişimlerini protesto eden grevlerin giderek yaygınlaşmasını sağladı. Ayrıca yine Brezilya'da olduğu gibi, yeni Güney Afrika sendikaları, sendika temsilcilerinin işe alma ve işten çıkarma da dâhil olmak üzere fabrikanın işleyişi ile ilgili her türden kararda fikirlerinin alınmasını öngören anlaşmaların imzalanmasında önemli bir başarı elde etti (Randall 1986: 71-3; Maree 1985: 12).

Güney Afrika ve Brezilya'nın 1980'lerde yaşadığı deneyim, 1950'ler ve 1960'lardakinden oldukça farklıydı. Geçmiş dönemlerde her iki ülkede de, (güçlü bir fabrika temeline sahip olmayan) militan bir işçi hareketi, devlet baskısına boyun eğmek durumunda kalmıştı. 1980'lerde ise, tutuklamalar ve diğer birtakım baskı türleri, militanlığın ateşini söndürmekten çok körükledi. Obrery ve Singh (1988: 37), 1988 yılında Güney Afrikalı işçilere yönelik gerçekleştirilen bastırma eylemlerini sınıflandırarak, şöylesi bir sonuca ulaşırlar: "sendika... militanlığı ve öfkesi, sendika-karşıtı olağanüstü hâl yılları boyunca hiç ortadan kaybolmamış gibiydi. Gerçekten de, 1980'lerin ikinci yarısında işçi hareketi, Apartheid karşıtı hareketlerin önüne konan engeller karşısında direnmeyi, ittifak halinde oldukları diğer birtakım cemaat gruplarından ve siyasi örgütlenmelerden çok daha iyi bir biçimde becerdi. COSATU kendini bir anda Apartheid karşıtı hareketin lideri konumunda buldu ve ulusal özgürlük meselesine "bariz bir işçi sınıfı perspektifi" kazandırdı (Obrery 1989: 34-5; ayrıca bkz. Adler ve Webster 2000).

üzerinde baskı kurabiliyorlardı. Örneğin, Port Elizabeth fabrikasında 1979-80 yıllarında yaşanan grevlerde Ford, "Amerika otomobil sendikaları ve Amerikalı siyah politikacılar tarafından kınanan Ford (Detroit)'un yaptığı baskıların ardından" grevcilerin toplu olarak işten çıkarılması kararını geri çekerek onları yeniden işe almak zorunda kalmıştı (Southall 1985: 317). Bu örnekte örgütsel güç, üretimin dünya ölçeğinde yoğunlaşması ve merkezileşmesinden kaynaklanıyordu (örgütsel güç ile işyeri pazarlık gücü arasında bir karşılaştırma için bkz. Birinci Bölüm, 10. dipnot).

Emeği denetim almakta başarısız olan baskıcı stratejiler nedeniyle, sermaye Güney Afrika'dan çekilmeye başladı. 1981 yılında yerel düzeyde üretilen otomobillerin satışı en yüksek seviyesine ulaştı (Hirschsohn 1997: 233). 1980'lerin sonlarına gelinde, çok uluslu otomobil firmaları, Güney Afrika'dan iyiden iyiye çekilmiş durumdaydı. Gwynne'ın da belirttiği üzere, "Apartheid rejimine karşı yürütülen siyasi kampanyalar üzerinde önemle durulduğu bir dönemde... Ford ve General Motors'un Güney Afrika'dan çekilmeye başlamasının önemli bir ekonomik nedeni vardı" (1991: 50). 1990'lara gelindiğinde, yerel üretimin yerine, komple (completely built-up-CBU) motorlu taşıtlar Güney Afrika pazarına akın etmeye başladı (Cargo Info 1997).

Güney Kore

Güney Kore "ekonomik mucizesi"nin ortaya çıkışı, Brezilya ve Güney Afrika "ekonomik mucizeleri"nin artık sahneden çekilmeye başlamasıyla aynı döneme tekabül eder. 1973 yılında Güney Kore hükümeti, otomobil endüstrisini kalkınma için gerekli olan birincil endüstri olarak saptamış durumdaydı. 1970'lerde hafif sanayilerdeki üretim ve istihdam hızla artış kaydettiği halde, Güney Kore otomobil endüstrisinin tırmanışa geçmesi ancak 1980'lerin başında (yani işçi militanlığı, sendikalaşma ve ücretlerde yaşanan artışın Brezilya ve Güney Afrika endüstrilerini karakterize ettiği dönemde) gerçekleşti. Brezilya ve Güney Afrika'nın otomobil üretiminde büyük atılımlar gerçekleştirdiği dönemlerde olduğu gibi, Güney Kore'deki otoriter rejim bağımsız sendikaları ve grevleri yasaklamış durumdaydı; emek aktivistlerini tutuklayıp kara listeye alıyor, ücretleri düşük seviyede ve çalışma koşullarını oldukça ağır ve despotik bir halde tutmak için elinden geleni yapıyordu. 1980'lerin başında "örgütlü emek hareket edecek bir alan bulamaz duruma gelmişti ve işçi hareketi aşırı bir uyuşukluğa itilmişti" (Koo 1993: 149, 161; ayrıca bkz. Rodgers 1996: 105-10; Vogel ve Lindauer 1997: 98-9; Koo 2001).

Böylesi bir ortam, hükümetin otomobil üretmelerine izin verdiği üç büyük şirket olan Hyundai, Kia ve Daewoo ve aynı zamanda bunların çok uluslu ortakları Mitsubishi, Ford/Mazda ve General

Motors/Isuzu için bir hayli cazipti. Güney Kore'de 1980 yılında 123.135 olan motorlu taşıt üretimi, sadece yedi yılda sekiz katına çıkarak, 1987 yılında 980.000'e ulaştı (Wade 1990: 309-12; AAMA 1995: 60; Bloomfield 1991: 29).

Hem Amerika hem de Japonya çok uluslu şirketleri ortak teşebbüs ile Kore piyasasına girdiler. General Motors 1981 yılında Daewoo hisselerinin % 50'sini aldı. Bu ortaklık aracılığıyla General Motors Kore yapımı ucuz arabaları Kuzey Amerika'da Pontiac Le Mans adı altında satmaya başladı. General Motors ve Daewoo arasında 1985 yılında imzalanan anlaşma uyarınca Daewoo, General Motors'un dünya genelindeki tüm tesisleri için marş motorları ve alternatörler üretecekti. 1986 yılında Ford Kia'nın % 10'luk hissesini satın almak için 30 milyon dolar ödedi ve Güney Kore'de otomotiv aksamları üretiminde yeni kaynaklar geliştirmek adına Ford Uluslararası İş Geliştirme biriminin Kore şubesini kurdu (Gwynne 1991: 73-4). 1980'lere gelindiğinde, çelik, gemi ve otomobil yapımını da içeren "ağır sanayi endüstriyel kuşağı", "ülkenin dört bir yanından yüz binlerce işçi toplayarak Ulsan kıyıları boyunca kırk millik bir alana yayıldı" (Vogel ve Lindauer 1997: 106).

Güney Kore otomobil üretimi yıllık bir milyon otomobile ulaştığında (ve Brezilya'nın yaptığı yıllık üretimi geçtiğinde), *New York Times* 12 Ağustos 1987'de şöyle bir haber yayımladı: "İşçi sınıfı tarafından gerçekleştirilen eylem dalgası, bu ülkede giderek yayılıyor... Bu eylemler ülkenin en büyük şirketlerinden olan Hyundai, Daewoo, Samsung ve Lucky-Goldstar'a ait olan fabrikaların birer birer kapanmasına neden oluyor. Herkesçe bilinen Excel'i üreten Hyundai Motors, sahip olduğu fabrikanın kapanmasına neden olan bir anlaşmazlığı çözdü fakat tedarikçiler tarafında yaşanan işçilerle ilgili birtakım sorunlar nedeniyle, şirketin gerçekleştirdiği araba ihracatının şimdilik askıya alındığını açıkladı."

18 Ağustos 1987 tarihli *New York Times*'ın manşeti şöyleydi: "Güney Kore'de İşçiler Hyundai Fabrikalarını İşgal Ettiler" Haber şöyle devam ediyordu:

> 20.000'den fazla işçi bir barikatın üzerinden atlayarak fabrika binalarını ve Hyundai Group tarafından işletilen bir tersaneyi işgal etti... Hyun

dai büyük şirketler arasında en çok zarar gören şirket oldu. Yaşanan çatışmanın merkezinde, Hyundai işçilerinin kendi sendikalarını kurma yönündeki talepleri yatıyor. Hyundai uzun zamandır sendika karşıtı katı bir tutum benimsemiş durumdaydı ve en son yaşanan kargaşadan önce Hyundai çalışanlarının bir sendikası yoktu.

20 Ağustos 1987'de, yani ilk haberin yayınlanışından yalnızca sekiz gün sonra, *Times* bir fotoğraf yayımladı ve fotoğrafın hemen altında şunlar yazıyordu: "Hyundai Group'un kurucusu ve onursal başkanı -fotoğrafta beyaz takım elbiseyle gördüğümüz- Chung Ju Yung dün Seul'de, yeni kurulan sendikanın liderleri ile imzalanan antlaşmayı kutlarken..." Fotoğrafın hemen ardından gelen makalenin başlığı ise şöyleydi: "Güney Kore Şirketi Sendikaları Tanıma Kararı Aldı".

İşçilerin ilk başlarda kazandığı zaferler oldukça çabuk ve dramatik bir biçimde gerçekleşti ve hükümetten ve işverenlerden bağımsız yeni demokratik sendikaların kurulması ile sonuçlandı. Ulsan ağır sanayisinde çalışan işçilerin ücretleri % 45 ile % 60 arasında değişen oranlarda ve hatta sonraki iki yılda çok daha fazla olmak üzere arttı, "çünkü yönetim barışı satın alarak emek üzerindeki kontrolünü devam ettirmeye çalışıyordu" (Vogel ve Lindauer 1997: 108). Tüm bunlara rağmen, tıpkı Brezilya ve Güney Afrika'daki ilk grev dalgaları ve işçilerin elde ettiği zaferlerde olduğu gibi, Koreli otomobil üreticileri emek ve sermaye ilişkileri arasındaki dengenin değişmesine razı olmadılar. "Yönetim... sorun çıkaranları ortadan kaldırmanın kanserin kendisini yok etmeyeceği yönündeki düşüncesinden hiçbir zaman vazgeçmedi." İşverenler, işçi militanlığı dalgasının dışarıdan gelen provokatörlerin, özellikle de radikal öğrencilerin işi olduğuna inanıyordu. 1987'deki grevleri bastırmaktan ilk başta kaçınan Güney Kore hükümeti, 1989 ve 1990 yıllarında işçi militanlığı konusunda ciddi önlemler almaya başladı. Kötü niyetli toplu görüşmeler, emek aktivistlerinin -işten kovma, tutuklama ve adam kaçırma gibi yöntemlerle- bastırılması, grevleri engellemek için paramiliter orduların devreye sokulması gibi yollarla hükümet, sendikalara karşı büyük bir direniş gösterdi (Kirk 1994: 228; Koo 1993: 158-9; Vogel ve Lindauer 1997: 93, 110).

Fakat Brezilya örneğinde olduğu gibi, işçi hareketi gerçekte etkili bir biçimde bastırılamadı. Ezra Vogel ve David Lindauer'e göre, grevler kısmen engellenebilmiş olsa da, "hükümetin uyguladığı yasaklamalara karşı direnen büyük işçi kitleleri ve sıradan vatandaşlar, daha da yabancılaştırıldı" (1997: 110). Ayrıca, Kore deneyimi kitle üretiminin yalnızca işçilerin doğrudan eylemi karşısında değil, devlet ve işverenler tarafından uygulanan baskıcı önlemler karşısında da aslında ne kadar kırılgan olduğunu ortaya koydu. Hyundai Group'ta 1990 yılında gerçekleştirilen grevler sırasında, otomobil üretim hattında çalışan işçiler yaşananlarla ilgili olarak şunları kaydetti:

> Genç bir üretim montaj hattı işçisi olan Roh Sang Soo'nun ifadesine göre; "Hyundai tersane işçileriyle dayanışma içinde olan Hyundai Motors işçilerinin başlangıçta çok az bir kısmı yolu tıkıyordu..." "Sonrasında polis çalıştığımız yere göz yaşartıcı bomba attı. Çalışmaya devam edemedik... O esnada ben Excel hattında bulunuyordum, göz yaşartıcı gazı solumak zorunda kaldım. Fabrikadan çıktım ve eylemlere katıldım." Ertesi gün işe gelenler yine göz yaşartıcı bombalara maruz kaldılar." Bir diğer montaj üretim hattı işçisi olan Lee Sang Hui şunları söylüyordu: "*Eğer bir kişi bile çalışmazsa, tüm bir üretim hattı durmak zorunda kalır.* Ben de diğerleri gibi gösterilere katıldım, el çırparak şarkılar söyledim" (Kirk 1994: 246; vurgu eklenmiştir)

İşçiler baskılara, daha küçük çaplı, daha kapalı fakat bir hayli yıkıcı protesto biçimleriyle karşılık verdi. 1990'ların başında işçiler tarafından uygulanan iş yavaşlatma, sabotaj ve çalışmayı reddetme gibi eylemler zaman içinde, gelişmiş sermaye ekipmanlarına büyük yatırımlar yapmış olan Hyundai'nin üretiminde büyük kayıplara neden oldu. Hyundai Motors'un sağlam pozisyonu ise "bazı öznel ve sayılarla çok da kolay ifade edilemeyen sorunlar" karşısında giderek kötüleşmeye başladı (Rodgers 1996: 116; ayrıca bkz. Kirk 1994: 257, 262).

İşçi sınıfı arasında hızla yayılan bu eylem dalgası karşısında işverenlerin verdiği ilk tepkilerden biri de otomasyon oldu. Ulsan'da 1987'de başlayan grevlerden tam bir yıl sonra, Hyundai Group sahip olduğu şirketlere bir yenisini daha ekledi: Hyundai Robot Endüstrisi.

Ayrıca Koreli otomobil üreticileri çok hızlı bir biçimde kendilerini çok uluslu şirketlere dönüştürmeye başladılar. Kore'nin Brezilya, Ukrayna ve Polonya'da Daewoo, Çin'de Hyundai ve Endonezya'da yeni Kia fabrikaları kurmayı planladığını öğrenen *Automotive News*, Kore'nin sahip olduğu şirketlerin "uluslararası genişlemenin en önemli temsilcisi olduğu" gibi bir sonuca vardı (Johnson 1997: 14).

Artan ücretlere ve işçi sınıfının gerçekleştirdiği eylemlere rağmen, Kore şirketleri (çok uluslu partnerleri olmaksızın) Kore'deki otomobil üretimini artırmaya devam ettiler. Kapasite kullanımı, grevler ve iş yavaşlatmalar yüzünden oldukça zarar görmüş olsa da, 1987 yılına ait (büyük çaplı grevlerin yaşandığı ilk yıl) yıllık üretim miktarı 1 milyondu. 1991 yılında bu sayı 1,5 milyona, 1993 yılında ise 2 milyona ulaştı (AAMA 1995: 60). 1996 yılına gelindiğinde ise Kore'nin toplam kapasitesi 3 milyonun, 2002 yılında ise 6 milyonun üzerindeydi (Treece 1997b: 4).

Bu planların aşırı hırslı doğası 1997 Asya finansal krizi ile birlikte iyiden iyiye açığa çıktı. Bu büyüme eğilimi devam etmekle beraber, özellikle de işverenlerin bağımsız sendikalar karşısındaki düşmanca tutumu göz önüne alınacak olursa, işçi militanlığının yoğunluk ve etkinliğini de giderek artırıyordu. Aralık 1996-Ocak 1997 tarihleri arasında 20 gün süreyle yürütülen ve otomobil işçilerinin kilit bir rol üstlendiği genel grevler ile birlikte işçi militanlığı en yüksek seviyesine ulaştı. Hükümetin işçi haklarını ve demokratik hakları daha da baskı altına almaya yönelik yeni bir kanunu uygulamaya koyması ile birlikte hız kazanan kitlesel genel grevler, "hükümetin işçi sınıfının taleplerine fiilen boyun eğmesi" ile sonuçlandı. İş kanunu, bağımsız sendikal federasyonların hukuki statüsünü güçlendirecek biçimde yeniden düzenlendi. Ayrıca, işverenlerin sendika ve toplu görüşmeleri kurumsallaştırmaya başladıklarına dair önemli belirtiler başgösterdi. Hükümetin kanunun özgün hâlini demokratik olmayan yollarla –gizlice, muhalefet partilerini bile bilgilendirmeden– geçirmeye çalışması nedeniyle, genel grev işçi sınıfının da ötesinde toplumsal bir destek sağladı. İşçilerin "genel olarak insanların" çıkarları adına savaştıkları ve daha geniş çaplı bir demokrasi mücadelesinde lider rolü üstlendikleri düşüncesi toplumda gittikçe yaygınlık kazandı.

Yer değiştirme ve Militanlıkta Yeni Bir Dönem mi?

Özetle söylemek gerekirse, otomobil endüstrisindeki firmalar tüm dünyada ucuz ve disiplinli bir emek hayalinin peşinde koştular, fakat sonuç olarak her gittikleri yerde militan emek hareketlerini yeniden ve yeniden yarattılar. Bu yer değiştirme faaliyeti, kârlılık ve emeğin kontrolü gibi sorunlar karşısında kalıcı mekânsal çözümler üretmek konusunda değil ve fakat çelişkileri bir üretim yerinden başka bir üretim yerine taşımak noktasında başarılı oldu (ayrıca bkz. Silver 1995b: 173-85).[39]

Son yıllarda görülen eğilimler, yeni bir yer değiştirme ve militanlık döngüsünün başlangıcı olarak yorumlanabilir. Dünyanın önde gelen otomobil üreticileri, hızlı bir genişleme için en azından iki düşük-ücret bölgesi belirlediler: Kuzey Meksika ve Çin. Eğer geçmişteki dinamikler, gelecekteki eğilimlere yol gösteriyorsa, o zaman gelecek on yılda Meksika ve Çin'de güçlü ve bağımsız bir otomobil işçileri hareketinin ortaya çıkmasını beklemek için geçerli nedenlerimiz var demektir.

Her iki ülkede de otomobil endüstrileri çok hızlı bir biçimde yayıldı ve genişledi. 1984 yılında 357.998 olan Meksika motorlu taşıt üretimi, 1994 yılında üç katına çıkarak 1.122.109'a ulaştı; 2001 yılında ise bu rakam 1.775.000 civarındaydı (AAMA 1995: 28, 257; Standard ve Poor's 2002).

Sadece üç yıl içerisinde Çin'in üretimi iki katına çıktı: 1991 yılında 708.820, 1994 yılında 1.335.368, ve nihayet 2001 yılında 1.995.000 (China Automotive Technology and Research Center 1998: 11; Standard and Poor's 2002). Çin hükümeti, otomobil endüstrisini en önemli yedi endüstri kolundan biri olarak belirledi ve bu endüstrinin çok uluslu şirketlerin parça ve taşıt üretimini kurmalarıyla birlikte ve onunla aynı hızda büyümesi öngörüldü (Treece 1997a). 1996 yılında gelindiğinde, Fortune 500 listesinde sıralanan yirmi sekiz otomobil firmasından on sekizi Çin'de oto-

39 Her bir militanlık dalgasının kontrol altına alınması için gerekli olan süre, yarım yüzyıl içinde oldukça azaldı. Bu süreci ürün döngüleri çerçevesi içinde yeniden formüle edeceğimiz Üçüncü Bölüm'de bu noktadan daha detaylı bir biçimde bahsedeceğiz.

mobil üretimi konusunda yatırımlar gerçekleştirmiş bulunuyordu (Zhang 1999: Tablo 1). 1980'lerden itibaren görülen eğilim, daha büyük üretim birimlerinin kurulması ile birlikte üretimin belirli coğrafi alanlarda yoğunlaştırılması ve üretimde bölgesel bazda kendine yeterliliğin sağlanması yönündeydi (Harwit 1995: 26-37). Çin'deki en iyi on otomobil firmasının gerçekleştirdiği tüm üretim 1987 yılında % 66 iken, 1996 yılında % 78'e çıktı. Bu oranın, çok uluslu otomobil firmalarının (örn. General Motors, Citroën, Volkswagen ve Toyota) 1990'ların sonu ve 2000'lerde yapacağı yeni yatırımlar ile birlikte daha da yükselmesi bekleniyordu. (Zhang 1999).[40]

1980'lerin sonu ve 1990'larda ortaya çıkan yeni bir eğilim de, oldukça yanlış bir biçimde, aynı işçi militanlığı ve sermayenin yer değiştirmesi dinamiklerinin bir devamı olarak yorumlandı. Çok uluslu otomobil firmaları dönüp dolaşıp aynı noktaya geldiler; yani 1950'ler 60'lar ve 70'lerde kaçtıkları bölgelerde (özellikle de Amerika ve Birleşik Krallık'ta) üretimi yeniden yoğunlaştırmaya başladılar. Amerika örneğinde, güneydeki Great Lakes eyaletleri, hem otomobil montajı hem de parça üretimi için en çok tercih edilen yerlerden olmaya başladı. Fakat geçmişte sendikaların kalesi durumunda olan yerlerden özenle kaçınılıyor ve otomotiv üretim geçmişi olmayan küçük kentler tercih ediliyordu (Rubenstein 1992: 171-82). Merkezde meydana gelen bu yeniden yoğunlaşma, kısmen de olsa militanlık ve yer değiştirme geleneğinin bir devamı -geçmiş on yıllarda üreticilerin yaptıkları yatırımları geri çekmesinin ardından kitle üretim sendikalarının ortadan kalkmasıyla birlikte

40 Ancak, 1990'larda Çin'in üretiminde ve çok uluslu otomobil firmalarındaki istihdamda yaşanan büyüme, devletin sahip olduğu otomobil endüstrisinin de dâhil olduğu işletmelerdeki toplu işten çıkarmalarla birlikte gerçekleşmiştir. Bu işten çıkarmalar (ve daha genel anlamda "demir pirinç kâsesi" sosyal sözleşmesinin feshedilmesi), 1990'ların sonu ve 2000'lerin başında Çin'de Polanyi-tarzı işçi eylemlerinin ortaya çıkmasına neden oldu (örn. bkz. Pan 2002). Bu noktaya ilerleyen bölümlerde tekrar döneceğiz. Çin'de çok uluslu şirketler tarafından kontrol edilen otomobil endüstrisinin kaydettiği büyümede, bu eylem dalgalarının, Marx-tarzı işçi eylemleri için başlangıç noktası oluşturup oluşturmadığını, burada yaptığımız analizde de öngördüğümüz üzere, ilerde göreceğiz.

üreticilerin tekrardan işçi hareketlerinin görece zayıf olduğu yerlerde yatırım yapmaya karar vermeleri– olarak okunabilir.[41]

Ayrıca, merkezdeki bu yeniden yoğunlaşma eğilimine, geçtiğimiz yirmi yılda üretimin örgütlenişi ve emek sürecinde yaşanan birtakım dönüşümler eşlik etmiştir ki bu da şöyle bir sorunun sorulmasını gerektirir: "Yer değiştirme ve militanlık döngüsünde bir tekrarla mı karşı karşıyayız?". Şimdi ise, yaşanan bu dönüşümlerin özellik ve etkilerinden bahsedelim.

III. Post-Fordist Bir Teknolojik Çözüm mü?

1980'lerde Brezilya ve Güney Kore otomobil endüstrilerinde militan işçi hareketlerinin ortaya çıkmasıyla beraber otomobil firmaları, coğrafi olarak yer değiştirmenin kârlılık ve emeğin kontrolü gibi sorunlara uzun vadeli ve kalıcı bir çözüm getiremeyeceğinin farkına varmıştı. Bu farkındalık durumu, 1980'lerde Japon otomobil firmalarının elde ettiği başarının arz ettiği rekabetçi tehditle birleşerek, Amerika ve Batı Avrupa şirketlerinin üretim süreçlerinin geliştirilmesi ile ilgili yeni birtakım uygulamalara –kârlılık ve emek kontrolü problemleri için yeni teknolojik çözümlere– yoğunlaşmasına neden oldu. Genellikle iddia edildiği üzere, bunun bir sonucu olarak otomobil endüstrisi içindeki emek-sermaye ilişkileri temelden bir dönüşüme uğradı.

Post-Fordist örgütsel dönüşümler, 1980'lerde Japon çok uluslu şirketlerinin denizaşırı yerlere hızla yayılmasına öncülük etti. Kendi sınırları içerisinde giderek artan ücretler karşısında Japon otomobil üreticileri, üretimi Asya ve Güneydoğu Asya'daki düşük-ücret alanlarına doğru kaydırdılar (bkz. bir sonraki tartışma). Ayrıca Batı'da giderek artan korumacı önlemler (özellikle de "gönüllü" ihracat sınırlamalarının açık ya da örtük bir biçimde dayatılması) karşısında, hızlı bir biçimde Kuzey Amerika ve Batı Avrupa'ya doğru genişledi-

41 Belirtmek gerekir ki; özellikle Japon otomobil ithalatını hedef alan bu türden korumacı önlemler, üretimin Amerika ve Birleşik Krallık'ta yeniden yoğunlaşmasının da altını çizen temel motivasyon kaynağıdır ki bu noktaya Üçüncü Bölüm'de yeniden değineceğiz.

ler. 1990'ların ortalarına gelindiğinde Japon çok uluslu şirketlerinin yaptığı üretim Amerika ve Birleşik Krallık'ın toplam binek otomobili üretiminin % 25'ine ulaşmıştı ve bu oranın giderek artması bekleniyordu (AAMA 1995: 199, 272).

Japon otomobil üreticileri, gittikleri bu yerlere Japonya'da üretimin örgütlenişinde kullandıkları pratiklerin pek çoğunu beraberlerinde götürdüler. Amerika ve Batı Avrupa otomobil firmalarının Japonya'nın rekabetçi tehdidine karşılık olarak Japon örgütsel pratiklerini *seçici* bir biçimde tatbik etmeleriyle beraber, bu pratikler daha da yaygınlık kazandı.[42] Böylelikle 1980'lerde esnek çalışma kuralları, tam zamanında dağıtım sistemleri, takım çalışması, kalite çemberi ve son olarak da dikey entegrasyondan taşeron girdi kullanımına (dış kaynak kullanımı) geçiş gibi uygulamalar giderek yaygınlık kazanmaya başladı. Ancak orijinal Japon modeli ile Amerika ve Batı Avrupa çok uluslu şirketlerinin benimsediği model arasında çok temel bir farklılık vardı. Amerika ve Batı Avrupa'nın benimsediği model, çekirdek işgücüne iş güvencesi konusunda herhangi bir teminat vermiyordu. Bir başka deyişle, Japonya'nın maliyeti düşürmeye yönelik uyguladığı önlemler, bununla doğrudan ilgili istihdam politikaları ile birlikte benimsenmemişti. Tam da bu nedenle, Amerika ve Avrupa'da benimsenen bu model, "yalın ve cimri" bir model olarak adlandırıldı (karş. Harrison 1997). Buna karşılık, -gösterdikleri işbirliğine karşılık olarak, çekirdek işgücüne iş güvencesi veren, fakat aynı zamanda da aynı hak ve çıkarlara sahip olmayan daha az ayrıcalıklı işçilerden de bir tampon bölge meydana getiren- orijinal "Toyotist" model, "yalın ve çift yönlü" bir model olarak adlandırılabilir. İki model arasındaki bu fark, günümüzde dünya otomobil endüstrisinde yaşanan işçi eylemlerinin temel dinamiklerini anlamak noktasında oldukça merkezi bir öneme sahiptir.

1990'lar, "yalın ve cimri" olan modelin hâkimiyeti altında geçti. Merkez ülkelerde faaliyet gösteren Japon çok uluslu şirketleri kendi ülkelerinde uyguladıkları orijinal modellerini uygulamaya devam ederken (Florida ve Kenney 1991: 390-1), Amerikan şirketleri ge-

42 Amerika otomobil endüstrisinin Japon üretim tarzını örnek alması ile ilgili olarak bkz. Aba (1994).

nellikle "yalın ve cimri" olan yolu tercih ettiler ki bu, asıl olarak Japonya'nın Güneydoğu Asya ve Latin Amerika'da uyguladığı yöntemdi. Deyo'ya göre, "otoriter siyaset ve baskıcı emek politikaları", endüstrinin yayılmayı tercih ettiği düşük-ücret ülkelerinin temel karakteristiğidir (1996a: 9). Mitsubishi, Tayland'da çekirdek işgücüne iş güvencesi sağlamamıştır (Deyo 1996b: 145-6). Kore'de (Kia dışındaki) yerli otomobil üreticileri, düşük-ücret yüksek personel devir hızı stratejisini temel alan kitle üretim yöntemlerini, sendika karşıtı ve baskıcı bir yönetim tarzını uygulamaya devam etmiştir (Rodgers 1996: 115-19). Ayrıca Çin'de merkezi hükümetin, Çinli otomobil fabrikalarına uluslararası "piyasa kanunu" tarafından belirlenen emek üretkenliği standartlarını getirmek adına desteklediği "endüstrinin dengelenmesi"ne dönük politikalar, Çin'de yaşanan "işten çıkarmaların acı bir gerçek haline gelmesine" neden olmuştur (Treece 1997c). Benzer şekilde, Meksika'daki Japon çok uluslu şirketleri geleneksel Fordist yöntemleri benimsemişler ve bu yöntemin "personel devir hızının kalite çemberi ve diğer yalın üretim tekniklerini kesintiye uğrattığı durumlarda bile, düşük ücret üzerine yaptığı vurgu nedeniyle ekonomik olarak en akılcı" yöntem olduğuna kanaat getirmişlerdir (Shaiken 1995: 248-9, 254).

Tüm bunlara rağmen belirtmemiz gerekir ki; tıpkı daha önce tartıştığımız mekânsal çözümler örneğinde olduğu gibi, "yalın ve cimri" üretim tarzının teknolojik çözümleri de işçi eylemleri karşısında kalıcı bir çözüm sağlayamadı. Gerçekten de, kendilerine istihdam güvencesi verilmeyen otomobil işçileri, yönetim ile aktif bir işbirliği içinde olma fikrini kabul etmediler ve bu nedenle de emek-sermaye çelişkisinin sahip olduğu dinamikler geleneksel Fordist modeldeki dinamiklerle aynı şekilde olmaya devam etti. Böylelikle, kalite çemberlerinin kendisini destekleyen iş güvencesi ile ilgili teminatlarla beraber uygulanmadığı yerlerde işçilerin desteğini ve işbirliğini sağlamak konusunda başarısız oldular. Mitsubishi'nin Tayland'daki fabrikası, yüksek istifa oranları nedeniyle hiçbir zaman rahata kavuşamadı ve işçilerin işbirliğini sağlayamadığı için de kalite kontrol çemberi uygulamalarından vazgeçmek durumunda kaldı (Deyo 1996b: 145-6). Ford'un -yalın üretim

tekniklerinin öncüsü olarak adlandırılan- Hermosillo'daki fabrikası ise, tam zamanında üretim ve takım çalışması tekniklerini uyguladı, ancak bunu yaparken işçilerin firmaya bağlılık ve sadakatini artırmaya dönük herhangi bir önlem almadı. Dolayısıyla bu fabrika, çok yüksek işten ayrılma oranları, birkaç önemli grev ve işçilerin toplu halde işten kovulması gibi problemlerle uğraşmak durumunda kaldı (Shaiken 1995: 248-9, 254).

Ayrıca tam zamanında üretim ilkesine dayanan taşeronluk sistemlerinin, işçilerin işyeri pazarlık gücünü zayıflatmadığı da açıkça ortadadır. Aksine, üretim süreci içindeki tamamlayıcı fabrikalarda ve ulaştırma sürecindeki olası grevler karşısında, tam zamanında üretim Fordist kitle üretim tarzından çok daha korunmasız durumdadır. *New York Times*'ta 8 Ekim 1992 tarihinde (s. 5) yayımlanan bir makale, Amerika örneğinden şu şekilde bahseder:

> Otomobil endüstrilerinin çok büyük bir kısmı üretim stoklarını düşük tutmayı temel alan Japon sistemini benimsedikleri için, parça üretimi yapan fabrikalardaki grevler, geçmiştekilerden çok daha etkili oluyor... Sendikanın yalnızca birkaç bin işçinin grevlere katılmasını sağlayarak, üretimi sekteye uğratma konusunda gösterdiği başarı, firmaların -otomasyon ve dış kaynak kullanımı gibi yöntemler aracılığıyla- bazı tanımlı işlerde kesintiye gitmesiyle elde edeceği kazançtan çok daha yüksek bir bedel ödetmenin bir yolu olarak karşımıza çıkıyor (ayrıca bkz. Rubenstein 1992: 198; Schoenberger 1997: 57-61).

Tam zamanında üretim tekniğinin bu kırılgan yapısı General Motors'da yaşanan grevlerde de su yüzüne çıktı. Örneğin 1997 Temmuzunda, Detroit banliyölerinde yer alan ve asıl olarak General Motors'un -Saturn dışında- Kuzey Amerika'daki tüm montaj fabrikalarına parça sağlayan General Motors'un transmisyon fabrikasında çalışan işçiler greve gittiler. İşçiler dış kaynak kullanımını protesto ediyor ve daha çok istihdam ve güvence talep ediyorlardı. 2800 fabrika işçisi tarafından yürütülen grevlerin üçüncü gününe gelindiğinde, General Motors toplam 19.300 işçinin çalıştığı dört montaj fabrikasını kapatmak zorunda kalmıştı. Şayet grev iki-üç hafta süreyle devam etseydi, bu durum "General Motors şirketinin

Kuzey Amerika'daki tüm montaj faaliyetlerini nerdeyse tamamen durdurabilirdi". Grevler, üçüncü günün sonunda, sendikanın ilan ettiği zaferle sonuçlandı (*New York Times*).

Sonuç olarak, otomobil endüstrisinin yayılmış olduğu yerlerdeki istihdam pratikleri, 1930'lardaki Sanayi Örgütleri Konferansı (CIO) mücadelelerinden günümüze daha yakın tarihlerde Brezilya, Güney Kore ve Güney Afrika'da yaşanan ayaklanmalara değin, otomobil işçileri militanlığındaki tarihi dalgaları hem provoke etmiş hem de kolaylaştırmıştır. Eğer "yalın ve cimri" teknikler gelecekte de uygulanmaya devam ederse, otomobil şirketlerinin yayıldıkları yeni yerlerde yeni militan işçi hareketleri yaratmasının altında yatan dinamikler de var olmaya devam edecektir.

IV. Sınır Çizme, Yalın ve Çift Yönlü Üretim Tekniğinin Çelişkileri

1990'ların sonunda bazı endüstri araştırmacıları yalın üretimin yıllardır uygulana geldiği biçiminin sınırlılıklarından bahsetmeye başladılar. Thomas Kochan, Russel Lansbury ve John MacDuffie'ye göre, bazı otomobil üreticilerinin yalın üretim tekniklerinin etkin bir performans sergilemek noktasında başarısız olmasının temel nedeni işçilerin aktif işbirliğini sağlamayı amaçlayan istihdam politikalarının başarılı bir şekilde uygulanamamış olmasıydı (1997: 307-9). Başarı için gerekli olan şey "yalın üretim tekniklerini desteklemek amacıyla tasarlanmış, esneklik, problem çözümü ve motivasyon gibi özelliklerle karakterize olan bir organizasyon"du. Fakat yalın üretim tekniklerinin personel sayısını azaltma ve/veya işten çıkarma gibi pratikler ile birlikte uygulandığı firma ve fabrikalarda, yalın üretim tekniklerinin "davranış ve motivasyon ile alakalı pratikleri" çoğunlukla göz ardı edildi. Bahsettiğimiz bu üç yazara göre, "yalın üretimin ötesindeki" istihdam ilişkileri, "iyileştirilmiş ücretler, güvence ve çalışma koşulları" gibi konulara çok daha fazla özen göstermek zorundaydı (bu argümanın özellikle Fiat ile ilgili bir versiyonu için ayrıca bkz. Camuffo ve Vulpato 1997). Gerçekten de, yukarıda belirmiş olduğumuz gibi, çekirdek işgücü için sağlanacak iş güvencesi "Toyotist" yalın ve çift

yönlü üretimi genellikle benimsenip uygulanan yalın ve çift yönlü modelden ayıran en önemli faktördü.

Japonya'da şirket/fabrika yönetimlerinin çekirdek işgücü için istihdam güvencesi sağlamak noktasında gösterdikleri kararlılık, asıl olarak hemen savaş sonrası dönemde ve 1970'li yıllarda yaşanan birtakım deneyimlerle alakalıdır. Japon otomobil endüstrisinin savaş sonrası dönemde gösterdiği atılım tam da ülkeler genelinde kitlesel işçi eylemleri kapsamındaki işten çıkarmaların grev ve protesto eylemlerini tırmandırdığı bir dönemde gerçekleşti (Cusumano 1985; Farley 1950; Okayama 1987). Hem işçi militanlığı hem de finansal engellerin dayattığı sınırlılıklarla mücadele edebilmek için, otomobil şirketleri Fordist kitle üretim tarzından pek çok noktada kopma yolunu tercih ettiler. Dikey entegrasyon konusunda geçmişte sahip oldukları hedeflerden vazgeçen Japon otomobil üreticileri, çok katmanlı bir taşeronluk sistemi kurdular. Bu sistem bir yandan sahip oldukları çekirdek işgücüne istihdam konusunda güvence vermelerine (ve bu işgücüyle işbirliği temeline dayanan bir ilişki kurmalarına) olanak tanıyor, diğer yandan ise arz ağının düşük katmanlarından düşük maliyetli girdi ve esneklik elde etmelerini sağlıyordu. Taşeronluk sistemi 1952-57 yılları arasında Toyota'nın işgücünü yalnızca % 15 oranında artırarak üretimini beş katına çıkarmasına imkân tanıdı. Daha da önemlisi, bu sistem Toyota ve diğer otomobil montajcılarının işten çıkarma gibi yöntemlere başvurmaktan (ve dolayısıyla da işten çıkarmalar nedeniyle provoke edilmiş işçilerle karşı karşıya gelmekten) kaçınmalarını sağladı (Smitka 1991: 2-7).[43]

Japon yöneticilerin istihdam güvencesi politikaları konusundaki kararlılığı, 1970'ler deneyimi ile daha da pekişti. 1970'lerin örgütsel yenilikleri (yalın üretim), Japon otomobil endüstrisinin petrol krizinden zarar görmeden kurtulmasına ve 1980'lere gelindiğinde ise bir dünya devi haline gelmesine olanak tanıdı. Tüm bunların ger-

43 Savaş sonrası dönemdeki grev dalgalarının Japon şirket yöneticileri üzerindeki uzun vadeli etkisi, Kaliforniya'da Japonların sahip olduğu küçük ve orta ölçekli firmaların uyguladığı "işten çıkarma karşıtı" politikalarda bile gözlemlenebilir. Ruth Milkman (1991: 85-6), bu firmalarda yalın üretim tekniklerinin uygulandığına dair birtakım ipuçları keşfetmiş fakat bununla birlikte şirket yönetimlerinin "işten çıkarmalar... sendikalaşmaya davetiye çıkarır" yönünde güçlü bir inanç taşıdıklarını tespit etmiştir.

çekleşmesi ise, çekirdek işgücüne istihdam güvencesi sağlamayı öngören politikaların uygulanması ile mümkün oldu. İşçilerin maliyeti azaltmaya dönük önlemler konusunda işbirliği göstermeleri, bunun yanı sıra verimlilik ve kalitede yaşanan artış, sadece "yönetim ve emek arasında sağlanacak anlaşma ve işçilerin verimlilik ve kalite konularında gösterecekleri işbirliği"nin işçilerin işlerine mal olmayacağı bir bağlamda mümkün olabilirdi (Sako 1997: 8; Chalmers 1989: 132). Sonuç olarak, iş güvencesinin yardımıyla Japonya otomobil endüstrisinin savaş sonrası dönemde yaşadığı –ve diğer hızlı büyüme deneyimlerinden farklı olan– inanılmaz büyüme, önemli bir işçi militanlığı dalgasına neden olmadı.

1990'larda ekonomide yaşanan aşırı durgunluk döneminin baskısı altındaki büyük ölçekli otomobil montajcıları, "hayat boyu istihdam" sisteminde bir değişikliğe gittiler. Bu yeni değişikliğe göre, çekirdek işçilere, tek bir firma içinde değil ve fakat daha geniş yatırım gruplarının (montajcılar ve birinci derece tedarikçilerin) içinde istihdam garantisi verilecekti. Ancak, aksi yöndeki beklentileri tersine çıkarır bir biçimde, yönetimin "hayat boyu istihdam" prensibine olan bağlılığı 1990'lar boyunca da aynen devam etti. Yönetim, "bu olmadan, işçilerin ve sendikaların göstereceği işbirliğinin altında yatan motivasyonun azalacağını" anlamış bulunuyorlardı (Sako 1997: 11; karş. Pollack 1993).

1990'ların sonunda "yalın ve cimri" modelin sınırlılıklarıyla yüzleşen Amerika ve Batı Avrupa üreticileri, yalın ve çift yönlü stratejiye geçmeye başladılar (Kochan vd. 1997). Buna rağmen, bu stratejinin de kendine has çelişkileri ve sınırlılıkları mevcuttu. Bu stratejinin başarısı, taşeronluk sistemi içinde alt sıralarda çalışan ve güvencesi olmayan işçiler ile üst sıralarda yer alan ve firmalarda "yarı zamanlı" ya da "geçici" olarak çalışan işçilerden oluşturulacak büyük bir "tampon bölge"ye bağlıdır. Japonya örneğinde, çok katmanlı taşeronluk sisteminin en alt katmanları, 1950'ler ve 1960'larda çoğu kadınlar ve kırsal alandan gelen yedek işgücü ile doldurulmuş durumdaydı. Daha çok evlenmeden önce çalışma eğiliminde olan ve sonrasında işgücünden çekilen ve nihayet çocukları okul çağına geldiğinde ise yarı zamanlı işlerde çalışan kadınlar, büyük firmalar

ve onların birlikte çalıştığı tedarikçi şirketlerdeki yarı zamanlı ve geçici pozisyonları doldurmak noktasında özellikle önemliydi. Bu kadınlar çoğunlukla, daimi erkek işçilerin karıları ya da kızlarıydı; durum böyle olunca da (kadın işçiler ile işverenleri arasındaki) emek-sermaye çelişkileri, aile içindeki iktidar ilişkileri aracılığıyla bir şekilde dengelenmiş ve yumuşatılmış oluyordu. Gerçekten de, ailenin geçimini sağlayan erkeğin "hayat boyu istihdam güvencesi"ni riske atmaktan bu işçilerin karıları ve kızları sorumlu tutulabilecek olduğundan "işbirliği yapan işçi" olma yönündeki dürtü, tüm aileye yayılmış oluyordu (Sachiko 1986; Sumiko 1986; Muto 1997: 152-4).

1960'ların sonunda Japonya'nın kırsal emek rezervlerinin kuruması ve taşeronluk sisteminin düşük katmanlarında çalışan işçilerin pazarlık güçlerinin artması karşısında işverenlerin sergiledikleri iki tür tutum, sistemin doğasında olan çelişkilerin devam etmesini sağladı. Bir yandan, Japonya'nın giderek artan zenginliği genel olarak işgücünün daha iyi bir seviyeye terfi etmesine olanak tanıdı. Birinci (ve bazen de ikinci) sıradaki tedarikçiler, iş güvencesi ve ücret seviyesi açısından belli başlı otomobil montaj firmalarının uygulamalarını örnek almaya başladılar (Smitka 1991). Diğer yandan ise, Japon üreticileri maliyetleri düşürmek ve uluslararası rekabetteki konumlarını devam ettirebilmek adına taşeronluk piramidinin alt katmanlarını doğu ve güneydoğu Asya'daki düşük-ücret ülkelerine kaydırdılar. 1980'lerin sonunda Yen'in hızla yükselişi, üretimi Asya'daki daha düşük maliyet alanlarına kaydırmak konusunda daha da özendirici bir ortam yarattı (Ozawa 1979: 76-100; Machado 1992: 174-8; Arrighi, Ikeda ve Irwan 1993: 48-65; Steven 1997: 215).

Japon taşeronluk sisteminin alt katmanlarının ucuz emek rezervleri açısından oldukça zengin olan düşük-ücret ülkelerine taşınması, Japon otomobil üreticilerinin küresel market içindeki rekabetçi güçlerini yeniden kazanmalarına olanak tanırken, aynı zamanda da sahip oldukları çekirdek işgücünün sadakatini de korumalarını sağladı. Örneğin, Mitsuo Ishida'ya göre, 1990'ların ortasında Toyota, makineler tarafından yapılan işleri insanların yapacağı hale getirerek birincil sektörde çalışan yüksek vasıflı işgücünü çekmek ve

onların bağlılıklarını garanti altına almak adına yeni bir işçi-dostu teknolojik yenilikler programı uygulamaya başladı (1997).

Tüm bu gelişmelere rağmen, emek ve piyasa arasındaki ikiliğin -farklı ülkelerdeki çok katmanlı taşeronluk sisteminin düşük ve yüksek katmanlarıyla birlikte- yeni bir mekânsal biçim alması ile beraber, düşük katmanların sessiz kalma olasılığı da giderek azaldı. Her şeyden önce, erkek "işçi aristokratları"nın kadınları ve gençleri disiplin altına almakla sorumlu olduğu ataerkil aile, artık sistemin dayanağı işlevini görmüyordu. Yaşanan ikilik artık bir "aile meselesi" olmaktan çıkmıştı ve dolayısıyla da bu ikiliğin diğer kaynakları -cinsiyet, milliyet, vatandaşlık, etnisite- işçi eylemlerini (durdurmaktan çok) harekete geçiren unsurlar olarak ön plana çıktı.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, her iki yalın üretim versiyonunun kendine özgü çelişki ve sınırlılıkları vardır. Bu çelişkiler, tek tek firmalar ve genel olarak da endüstri düzeyinde yaşanan ve kârlılık ile meşruiyet krizleri arasında var olan sürekli gerilimin bir örneğini sunarlar bize (bkz. Birinci Bölüm). İşçi eylemlerinin yarattığı baskılar, otomobil üreticilerinin sahip oldukları işgücünün bir bölümünü, kontrolden çıkmış bir dünya piyasasının dayattığı acımasız hükümlerden korumak adına girişimlerde bulunmalarına yol açtı. Otomobil üreticilerinin bununla asıl olarak amaçladıkları şey, emek-sermaye hiyerarşisinin meşruiyetini güçlendirmekti. Ancak yoğun rekabetçi baskılar, kârlılık krizlerini de beraberinde getirdi ve bu krizler üreticileri, koruma önlemlerinin derinliği ve genişliğini sürekli olarak tehdit eden, imalatı azaltmaya dönük birtakım önlemler almaya zorladı. Bu çelişkili baskılar göz önüne alındığında, "yalın ve cimri" ile "yalın ve çift yönlü" üretimin geleceği ile ilgili tahminlerde bulunmak oldukça zor görünüyor. Geçmişe baktığımızda, "yalın ve cimri" modelin -Amerika'nın Büyük Üçlü'sünden (General Motors, Ford ve Chrysler) Çin'in devlet teşebbüslerine kadar uzanan pek çok- geleneksel kitle üreticisini "yalın ve çift yönlü" modelin kârlı bir şekilde işlemesine olanak tanıyacak bir noktaya kadar küçültmek gibi tarihi bir görevi üstlendiğini söyleyebiliriz.

Daha önce de belirttiğimiz üzere, yalın ve cimri üretim modelinin hüküm sürdüğü yerlerde, ikinci alt bölümde tanımladığı-

mız işçi militanlığı dinamikleri ve sermayenin yer değiştirmesi de kendilerini tekrar etmeye devam ederler. Bu tür üretim bölgelerinde (örn. Çin ve Meksika), yüksek işyeri pazarlık gücü ve birtakım memnuniyetsizlikler hep bir arada yer alır (ve böylelikle de Birinci Bölüm'de tartıştığımız Marx-tarzı işçi eylemlerini üretirler). Ayrıca, otomobil işçileri diğer sektörlerde çalışan işçilerden daha yüksek ücretler almalarına rağmen, yine de işçi sınıfı topluluğunun ayrılmaz bir parçasını oluştururlar. Böyle olduğu ölçüde de, ulusal işçi hareketleri içinde –daha önce tanımlamaya uğraştığımız, yirminci yüzyılda otomobil işçilerinin genel işçi eylemi dalgalarında üstlendiğine benzer– bir lider rolü üstlenirler. Dahası bu işçiler, geçmişte İspanya'dan Brezilya'ya, Güney Afrika'dan Güney Kore'ye kadar pek çok örnekte karşımıza çıktığı gibi, demokratikleşmenin derinleşme ve yayılma süreçlerinde de önemli roller üstlenirler.

Ancak, dünya otomobil endüstrisindeki temel eğilim yalın ve iki yönlü üretime doğru kaydığı ölçüde, gelecek yıllarda otomobil işçileri tarafından gerçekleştirilecek eylem dalgalarının, taşeronluk sisteminin alt katmanlarında çalışan işçilerin olduğu yerlerde ortaya çıkması oldukça muhtemeldir. Fakat bu yerler, derin memnuniyetsizlikler ile yüksek işyeri pazarlık gücünün bir arada bulunduğu yerler değildir. Dahası, taşeronluk sisteminin üst katmanlarında çalışan işçiler bir yandan yüksek bir işyeri pazarlık gücüne sahipken, diğer yandan duydukları memnuniyetsizlikler daha az derin bir hâl arz eder. Fakat tüm bunların yanı sıra bu işçiler, sistemin alt katmanlarında çalışan ve daha derin memnuniyetsizliklere ve daha az yapısal güce sahip olan işçilerden, hem fiziksel hem de ruhsal olarak ayrılırlar. Endüstrinin giderek "yalınlaşması" ile beraber ise, birincil sektör işçileri tüm bir otomobil işçileri sınıfı içinde (ve genel olarak işçi sınıfı içinde) ancak küçük bir fraksiyon olarak kalırlar. Sonuç olarak, alt katmanda ve üst katmanda çalışan (güvence sahibi olan ve olmayan) işçilerin dağılımı, merkez ve çevre arasındaki coğrafi bölünmeye tekabül eder (ve onu teşvik eder) gibi görünmektedir. Ayrıca böylesi bir dağılım, etnisite, ikamet edilen yer ve vatandaşlık gibi konularda görülen farklılıklarla da örtüşür bir niteliktedir ki bu durumun dünya emek siyaseti üzerinde oldukça önemli etkileri mevcuttur.

Buna rağmen, gelecekte "yalın ve cimri" ile "yalın ve çift yönlü" üretim modellerinden hangisi hâkim üretim modeli olacaksa olsun, yirmi birinci yüzyıl otomobil işçilerinin –yirminci yüzyıldaki muadillerinin tam tersi biçimde– dünya emek hareketi içinde merkezi bir rol oynamayacak olduğu kesindir. Otomobil endüstrisi genellikle yirmi birinci yüzyılın en önemli endüstrisi –kapitalist gelişmenin "öncü sektörü"– olarak kabul edilegelmiştir. Ancak şu an çok az araştırmacı, bunun yirmi birinci yüzyılda da böyle olmaya devam edeceğini öne sürebilir. Sonuç olarak, daha önce sözünü ettiğimiz birkaç önemli istisna dışında, otomobil işçileri tarafından yürütülecek mücadelelerin, yirminci yüzyıl boyunca yürütülen mücadelelerle aynı sembolik ve maddi etkiyi yapmayacağı ortadadır.

Bu bölümde, yirminci yüzyılda otomobil endüstrisi içinde yaşanan işçi eylemi dalgalarının izini sürmeye çalıştık. Bunu yaparken öncelikli olarak, birtakım mekânsal ve teknolojik çözümler aracılığıyla kârlılık ve emek kontrolünü garanti altına almaya çalışan kapitalist stratejiler ile emek arasındaki ilişki üzerinde yoğunlaştık. Ancak belirtmemiz gerekir ki kârlılık ve emek kontrolünü maksimize etmeye dönük kapitalist stratejiler yalnızca endüstriyel sermayenin yer değiştirmesi ya da var olan üretim tekniklerinin yeniden örgütlenmesi ile sınırlı değildir. Daha yüksek kârların ve emek üzerinde uygulanacak daha sıkı kontrol mekanizmalarının peşinde koşan sermaye, bu amaç uğruna yeni endüstri kollarına ve üretim hatlarına da "girer". Daha önce belirtmiş olduğumuz "sermayenin gittiği her yerde çatışma vardır" argümanı doğru ise, yeni bir işçi hareketinin ilk belirtileri için yirmi birinci yüzyılın yeni lider endüstrilerine bakmak anlamlı bir çaba olarak düşünülebilir. Bir başka deyişle, endüstriler içindeki çatışmaların zaman içinde –bu bölümde özel olarak otomobil endüstrisi için ortaya koymaya çalıştığımız gibi– yalnızca coğrafi olarak yer değiştirmesine değil, aynı zamanda emek ve sermaye arasındaki çatışmanın da uzun vadede farklı sektörler arasında yer değiştirmesine tanık olmayı beklemeliyiz. Bir sonraki bölümde, işçi eylemleri ile "ürün çözümü" olarak adlandıracağımız şey arasındaki dinamikler üzerine bir tartışma yürütmeye çalışacağız.

III. BÖLÜM

İşçi Hareketleri ve Ürün Döngüleri

Bir önceki bölümde dünyadaki işçi eylemleri üzerine yaptığımız analizde genel olarak yirminci yüzyılın lider kapitalist endüstrisi üzerinde yoğunlaştık. Kitle üretimi otomobil endüstrisinin yükseliş, küreselleşme ve dönüşüm süreçlerini takip ettik. İşçi militanlığı ve sermayenin yer değiştirmesi ile ilgili olarak döngüsel bir eğilim tespit ettik. Bu asıl olarak, endüstrinin gittiği her yeni düşük-ücret bölgesinde güçlü işçi hareketlerinin oluşmasına neden olduğu bir déjâ-vu eğilimidir. Bir başka deyişle, mekânsal çözümler, sermayenin gittiği her yerde benzer işçi sınıfları ve sınıf çatışmalarını yeniden-yaratır.

Bu bölümde, analizimizin zamansal kapsamını daha da genişletmeyi amaçlıyoruz. Bir yandan, otomobil endüstrisi için geçerli olan dinamikleri, on dokuzuncu yüzyılın lider endüstrisi olan tekstil endüstrisinin dinamikleri ile karşılaştırmak adına zamanda geriye doğru bir yolculuğa çıkıyoruz. Diğer yandan ise, yirmi birinci yüzyılın lider endüstrilerini belirlemek ve sahip oldukları olası dinamikleri geçmiştekilerle karşılaştırmak gibi bir çaba içerisinde, geleceğe uzanıyoruz.

Bu bölümde öne sürdüğümüz iki temel argümanımız mevcut. İlki, herhangi bir endüstri içindeki işçi sınıfı oluşumu ve protestolarının gerçekleştiği yerlerin, üretimin coğrafi olarak yer değiş-

tirmesi ile birlikte değişim gösterdiğidir. Bir başka deyişle, dünya otomobil endüstrisi için daha önce sözünü ettiğimiz *déjà vu* eğilimi, dünya tekstil endüstrisi için de geçerlidir. Ayrıca, herhangi bir endüstri içinde gerçekleşen işçi eylemleri nasıl ki bir yerden başka bir yere doğru yer değiştiriyorsa, işçi sınıfı oluşumu ve protestolarının gerçekleştiği belli başlı yerler de, kapitalist gelişmenin lider endüstrilerinin yaşadığı yükseliş ve düşüş dönemleri ile birlikte bir endüstriden diğerine doğru yer değiştirir. Yukarıda ortaya koyduğumuz ilk argüman *endüstriler-içi* işçi sınıfı oluşumu ve işçi eylemlerinden bahsederken ikinci argüman işçi sınıfı oluşumu ve işçi eylemlerinin *endüstriler-arası* dinamiklerinden bahseder.

Bu endüstriler-arası dinamiği daha iyi anlamak adına ortaya koyduğumuz kavram "ürün çözümü"dür. Sermaye sahipleri, kârlılık konusunda yaşanan sıkışmalara, ya coğrafi yer değiştirme (mekânsal çözüm), ya da üretim süreçlerinin geliştirilmesi (teknolojik/örgütsel çözüm) yoluyla karşılık verirler. Ancak bir yandan da, sermayeyi yeni ve daha kârlı ürün grupları ya da endüstrilerine kaydırmaya çalışırlar. Bu ürün çözümü, sermayenin yoğun rekabetin hâkim olduğu endüstri ve ürün gruplarından yeni ve daha az kalabalık endüstri ve ürün gruplarına doğru kaydırılmasını içerir. Sermayenin bu şekilde yer değiştirmesi ile birlikte eski yerleşik işçi hareketleri ortadan kalkar ve yeni işçi hareketleri ortaya çıkar.

Bu bölümde, endüstriler-içi ve endüstriler-arası dinamikleri birbirleri ile ilişkilendirebilmek ve endüstriler-içi döngüler arasında karşılaştırmalı bir analiz yapabilmek adına, ürün döngüleri kuramını eleştirel bir bakış açısıyla yeniden formüle etmeye çalışacağız. Yeniden formüle etmeyi amaçlayan bu perspektife göre tarihsel kapitalizm, birbiri üstüne binen bir dizi ürün döngüleri (ürün çözümleri) ile karakterize olur. Bu döngüler içinde, bir ürün döngüsünün son aşamaları, yeni bir ürün döngüsünün –ki bu yeni ürün döngüsü neredeyse istisnasız bir biçimde yüksek-gelir ülkelerinde başlar– başlangıç aşamaları ile üst üste biner. İşçi sınıfı oluşumu ve protestolar, bir ürün döngüsü içinde bir safhadan diğer safhaya ve bir ürün döngüsünden diğer ürün döngüsüne yaşanan geçişler açısından kilit öneme sahip süreçlerdir.

Mekânsal çözümler (orijinal ürün döngüleri modelinde bahsi geçen, üretimin coğrafi olarak yer değiştirmesi) ve teknolojik/örgütsel çözümler (üretim süreçlerinin geliştirilmesi) tarihsel olarak belirli birtakım yollarla işçi eylemleri ile yakından ilişkilidir. Ancak bunların nasıl bir ilişki içinde olduğu ve bunun on dokuzuncu, yirminci ve yirmi birinci yüzyılda yaşanan işçi eylemi dalgaları üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğu hususunda birbirinden farklı eğilimler mevcuttur. Yapacağımız karşılaştırmalı analizin ilerleyen aşamalarında, bu hususla ilgili benzerlik ve farklılıkları ortaya koymaya çalışacağız ki bunu yapmaktaki amacımız yirmi birinci yüzyılda dünya işçilerinin ne türden koşullarla karşı karşıya olduğu hakkında anlamlı bir şeyler söyleyebilmek olacak.

Kitabımızın bu bölümünün ilk alt bölümünde, dünya otomobil endüstrisini yeni bir "ürün döngüsü" olarak yeniden kavramsallaştırarak başladık. Bu nokta, tekstil endüstrisi (ikinci alt bölüm) ve yirmi birinci yüzyılın yeni ortaya çıkan lider endüstrileri (dördüncü alt bölüm) ile yapacağımız karşılaştırmalı analizin de temelini oluşturuyor. Mikro bir perspektiften bakıldığında denilebilir ki; verili herhangi bir zamanda başlayan ve biten sayısız ürün döngüsü mevcuttur. Ancak, daha önce de üstü kapalı bir şekilde vurguladığımız üzere, tekstil ve otomobil endüstrilerini diğerlerinden özenle ayırıyoruz, çünkü bu iki endüstriyel kompleks, geçtiğimiz iki yüzyıl içindeki kapitalist dinamikleri anlamak için oldukça önem arz eden iki "makro" döngüyü oluşturuyor. Birleşik Krallık merkezli tekstil kompleksi, Marx'ın modern endüstrinin temsilcisi olarak kabul ettiği on dokuzuncu yüzyılın lider kapitalist endüstrisi durumundaydı. Yirminci yüzyılın başlarında tekstil kompleksinin "çevreselleşmesi", yeni ve kitle üretimine dayanan bir otomobil kompleksinin ortaya çıkışıyla aynı yıllara tekabül eder. Amerika merkezli bu yeni kompleks, yalnızca ekonomik anlamda değil, dönemin toplumsal ve kültürel standartlarını belirleme anlamında da yeni lider endüstri konumundaydı. Bu mantıktan hareketle, bu bölümün son alt bölümünde otomobil kompleksinin yerini alarak dünya kapitalizminin lider endüstrisi olacak olası endüstrileri ortaya koymaya ve yaşanacak bu geçişin işçi sınıfının

pazarlık gücü ve dünyadaki işçi eylemlerinin akıbeti üzerindeki olası etkilerini tartışmaya çalışacağız.

I. Otomobil Ürün Döngüsü

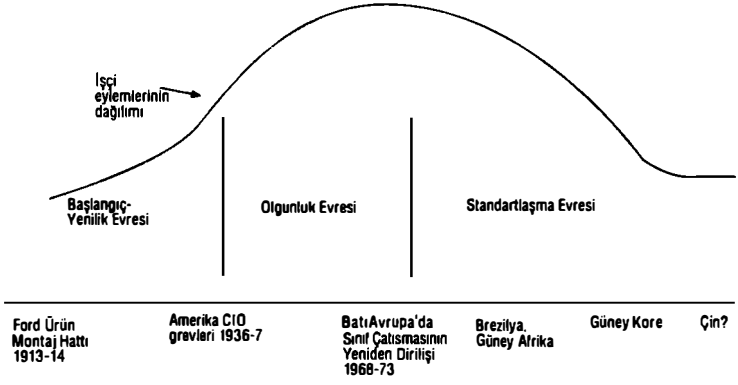
İkinci Bölüm'de (İkinci Bölüm'ün ikinci alt bölümünde) bahsettiğimiz otomobil endüstrisinin tarih içinde kat ettiği yol, oldukça faydalı olacak bir biçimde bir ürün döngüsü olarak yeniden kavramsallaştırılabilir. Ancak işçi eylemleri bu kavramsallaştırmanın kilit öneme sahip bir parçası olmak durumundadır. Raymond Vernon (1966) tarafından ortaya konan orijinal ürün döngüsü modeline göre, yeni tasarlanan ürünler yüksek-gelir ülkelerinde üretilme eğilimindedir, ancak ürünler kendi "yaşam evreleri" içinde ilerlerken üretim faaliyetleri giderek artan bir biçimde düşük-maliyet (özellikle de düşük-gelir) ülkelerine doğru yayılır. Ürün yaşam evresinin ilk aşaması olan "yenilik" aşamasında, rekabetçi baskılar çok yoğun değildir ve bu nedenle maliyetler görece önemsizdir. Ancak ürünler "olgunluk" ve sonrasında "standartlaşma" evrelerine geçtiğinde, gerçek ve olası rakiplerin sayısında ve maliyetleri düşürmeye dönük baskılarda bir artış görülür.

İkinci Bölüm'de (İkinci Bölüm'ün ikinci alt bölümünde) otomobil endüstrisi özelinde –en azından Fordist versiyonunda– tartıştığımız "yer değiştirme" meselesinde geçtiği haliyle otomobil kitle üretiminin giderek artan bir biçimde düşük-ücret bölgelerine doğru kayması tam da ürün döngüsü dediğimiz şeye tekabül eder. Ancak ürün döngülerine dair kuramlar, döngülerin nedenleri ve sonuçları olarak genellikle "ekonomik" değişkenler (örn. rekabet, faktör maliyetleri) üzerinde yoğunlaşırken, bizim burada anlatacağımız ürün döngüleri hikâyesi açısından "toplumsal bir değişken" olan işçi sınıfı oluşumu ve protestolar merkezi öneme sahiptir.[44] Belli başlı işçi eylemi dalgaları, üretim sürecinde yaşanan her bir yeni yayılma/dağılma aşaması için itici güç durumundadır ve bu her bir yeni yayılma/dağılma süreci işçi sınıfı oluşumu açısından yepyeni

44 Ürün döngüleri literatürünün teknolojik anlamda belirlenimci ve tek yönlü doğasıyla ilgili bir eleştiri için bkz. Taylor (1986).

bir döneme tekabül eder. Orneğin, otomobilin yaşam evresinin başlangıç aşaması, Amerika'da yaşanan CIO mücadeleleri ile birlikte doğal sınırlarına ulaşmıştır. Bu aşamayı takip eden olgunluk döneminin sınırlarını ise, 1960'lar ve 1970'ler Avrupa'sında yaşanan işçi eylemi dalgaları çizmiştir. Üçüncü aşama olan standartlaşma ise, 1980'ler ve 90'larda yeni sanayileşen ülkelerde (NICs) yaşanan işçi militanlığı olayları ile birlikte kendi doğal sınırlarına ulaşmaya başlamıştır. Şekil 3.1. otomobil ürün yaşam döngüleri içindeki işçi eylemi dalgaları ve sermayenin yer değiştirmesi arasındaki ilişkinin bir özetini sunmaktadır.

Şekil 3.1 Otomobil ürün yaşam döngüsü ve işçilerin gerçekleştirdiği eylem dalgaları

İkinci Bölüm'de, otomobil endüstrisi içinde üretimin coğrafi olarak yer değiştirmesinin ücretler ve çalışma koşulları açısından bir "dibe doğru yarış" meydana getirmediğini, çünkü otomobil endüstrisinin genişlediği her yerde yeni işçi sınıflarının oluştuğunu ve dolayısıyla güçlü işçi hareketlerinin ortaya çıkma eğiliminde olduğunu öne sürdük. Bir başka deyişle, özünde döngüsel olan bir süreçten bahsettik. Fakat ürün yaşam döngüsü literatürü, üretimin coğrafi olarak genişlemesi ve üretim sürecinin giderek rutinleşmesi ile birlikte her bir ürün döngüsü sürecinin giderek daha da rekabetçi hale gelen bir ortamda nasıl gerçekleştiği mese-

lesini vurgulama eğilimindedir. Yani, İkinci Bölüm'de bahsi geçen işçi militanlığı ve sermayenin yer değiştirmesinin tekrarlayan dinamikleri basitçe bir tekrardan ibaret değildir. Daha ziyade, her bir tekrarlama birbirinden oldukça farklı rekabetçi ortamlarda gerçekleşir. Tekelci bir hal arz eden beklenmedik kârlar –ya da Joseph Schumpeter'in deyimiyle "olağanüstü ödüller" (1954: 73)– döngüyü başlatan girişimcinin payına düşer. Ancak ürün döngüsü aşamalarında ilerlemeye devam ettikçe, endüstrinin kârlılığında bir azalma meydana gelir. Ayrıca, genişleme ve yayılma girişimleri için önem arz eden düşük-ücret bölgelerinin tercih edilmesi, üretimin giderek ulusal servetin görece düşük olduğu yerlerde gerçekleşmesine neden olur.

Sonuç olarak bu tür eğilimler, daha önce tarif etmeye çalıştığımız, otomobil işçilerinin gerçekleştirdiği belli başlı eylem dalgalarının akıbeti açısından, özellikle de işçi hareketlerinin başarabileceği emek-sermaye uzlaşısı ve elde edilen kazanımların sürekliliği açısından, oldukça önemlidir. Kitabımızın ikinci bölümünde, otomobil işçilerinin gerçekleştirdiği her bir eylem dalgasının ücretler, çalışma koşulları ve sendikaların iş görebileceği yasal zemini genişletme konularında çok önemli kazanımlar elde edilmesine neden olduğundan bahsettik. Ancak burada benimsediğimiz perspektifle konuya yaklaşacak olursak şöyle bir çıkarımda daha bulunabiliriz: Sürece erken başlayanlar, döngüyü başlatanların payına düşen tekelci beklenmeyen kârlardan faydalanmaları nedeniyle, daha cömert ve daha istikrarlı bir emek-sermaye uzlaşısını finanse edebilecek konuma sahiptiler. Örneğin, Amerikalı otomobil üreticilerinin payına düşen beklenmedik kârlar, istikrarlı bir emek-sermaye ilişkisini ve –1930'lardaki CIO mücadelelerinden sonra kırk yıl daha devam eden– kitle tüketimi üzerinde temellenen bir sosyal sözleşmeyi garanti altına alma hususunda onlara epey yardım etmiştir. Buna karşılık, ürün yaşam döngüsünün son aşamalarına doğru gerçekleşen yoğun rekabetçi baskılarla ilişkilendirilen düşük kâr düzeyleri (ve tercih edilen yeni üretim yerlerindeki ulusal yoksulluk düzeyi), bu tür sosyal sözleşmelerin finanse edilmesini oldukça güçleştirmiştir. Bir başka deyişle, kitle üreti-

mi yapan otomobil endüstrilerini görece geç geliştirenler, kapitalist gelişmenin (ve güçlü işçi sınıflarının) neden olduğu birtakım toplumsal çelişkiler yaşamışlar ve bu tür çelişkilerle başarılı bir biçimde mücadele etmelerini sağlayabilecek olan bazı kazançlardan yoksun kalmışlardır. Başka bazı çalışmalarımızda bu olgudan "yarı-çevresel başarının çelişkileri" olarak bahsetmiştik (Silver 1990; ayrıca bkz. Arrighi 1990b).

Emek ve sermaye arasında istikrarlı bir uzlaşı olmadan, militanlık kolay kolay ortaya çıkmaz ve bu da üretimin tekrar tekrar yer değiştirmesi ve dolayısıyla yayılması konusunda giderek güçlenen bir motivasyon yaratır. Bu nedenle, ürün döngüsünün geç aşamalarını tarif eden yoğun rekabetçi baskıların yanı sıra, otomobil ürün döngüsünün bir aşamasından diğer aşamasına geçişi tarif eden toplumsal tarihin de "hızlanması" söz konusudur. 1930'lardaki CIO mücadelelerinin ardından üretimin dağılması ve yeniden yapılanması aşamalı bir süreç olmuştur. Buna karşılık 1970'ler ve sonrasının büyük oranda rekabetçi ortamında, işçi eylemlerinde yaşanan yükselişleri takiben üretimin yer değiştirmesi ve yeniden yapılanması genellikle hızlı ve yıkıcı bir hâl arz etmiştir (bu konuyla ilgili olarak İkinci Bölüm'de yürüttüğümüz, 1980'lerde Sao Paolo otomobil endüstrisinde istihdam oranlarının hızlı düşüşüyle ilgili tartışmaya bakılabilir).

Yukarıda bahsi geçen konularda şöyle bir sonuca varabiliriz: Ürün döngüsünün ilk iki aşamasında güçlü bir "dibe doğru yarış" eğilimi bulunmamakla birlikte, döngünün son aşamasında böylesi bir eğilim gerçekten de mevcuttur. Ancak, şu ana kadar yürütmüş olduğumuz tartışmada yalnızca mekânsal çözüm üzerinde durduk. Oysaki 1980'ler ve 90'larda teknolojik ve örgütsel çözümler, otomobil üreticileri tarafından uygulanan stratejilerde en az mekânsal çözümler kadar önemli yer tutuyordu. Gerçekten de, İkinci Bölüm'de tartıştığımız gibi, otomobil üreticilerinin üretim süreçlerinin geliştirilmesine dönük uyguladığı stratejiler, otomobil ürün döngüsünün mekânsal dinamiklerini temelden değiştirdi. 1980'ler ve 90'larda uygulanan üretim süreçlerinin geliştirilmesine dönük politikalar, üretim açısından yüksek-ücret bölgelerinin

düşük-ücret bölgeleri karşısındaki rekabetçi pozisyonunu tekrar tesis etti. Robotların ve tam zamanında üretim (JIT) metotlarının kullanılmaya başlaması, özellikle de Çin ve kuzey Meksika gibi düşük-ücret üretim bölgelerinin ayağını kaydırmaya yetti.[45]

Yüksek-gelir bölgelerinin, ürün döngüsünün geç aşamalarında rekabetçi avantajını tekrar elde etmede gösterdiği başarı, asıl olarak orijinal ürün döngüsü modelinin kimi argümanlarıyla da uyumludur. Orijinal ürün döngüsü modeli, rekabetçi baskılar nedeniyle firmaların bulundukları bölgede yapıyor oldukları üretimden vazgeçerek üretimi yeni ve daha düşük ücret bölgelerine taşıdıklarını öne sürmesi noktasında tek yönlü ve belirlenimcidir. Ancak, daha sonra gelen ürün döngüsü formülasyonlarının da vurguladığı gibi, firmalar pasif ajanlar değildirler, aksine ürün döngüsünün hızını ve yönünü etkilemeye çalışmak noktasında aktif bir biçimde rol alırlar. Giddy'nin sözleriyle ifade edecek olursak, "ürün döngüsü örneği", gerçek olayların betimsel bir modeli olmaktan çok "işle ilgili stratejik bir kavram"dır (1978: 92). Ürün döngüsü, "uluslararası şirketlerin gösterdiği bir eğilimdir ve uluslararası atak ürün müdürleri bu eğilimi ön görüp takip edebilirler hatta tersine bile çevirebilirler" (ayrıca bkz. Singleton 1997: 22; Dickerson 1991: 129-43; Taylor 1986).

Ürün döngüsü literatürü, ürün döngüsünün ilerleyişini etkilemesi noktasında ajanın önemine vurgu yapar. Ancak bunu yaparak, bütün *aynı derecede atak* girişimcilerin ürün döngüsünü kendi çıkarları doğrultusunda etkilemek konusunda *aynı derecede uygun* bir pozisyona sahip olmadığı gerçeğini belirtmede başarısız olur. Ürün döngüsünün başlangıç aşamasının kapsamında yer alan yenilikler genellikle yüksek-gelir ülkelerinde meydana gelir. Bu gerçek, yüksek-gelir

45 Firmalar ayrıca hükümet yardımları ve birtakım gümrük korumaları aracılığıyla ürün döngüsünü kendi çıkarları doğrultusunda ters çevirmeye çalıştılar. Bu strateji, hem otomobil endüstrisi için yeni yerler yaratmak (ithal ikameci sanayileşme) hem de düşüşe geçmiş olan yerleri korumak (ve canlandırmak) için oldukça önemliydi. Örneğin, İkinci Bölüm'de tartıştığımız üzere, otomobil endüstrisinin post-Fordist aşaması, Amerika Birleşik Devletleri'nin ithal Japon arabaları üzerinde uyguladığı kotalardan çok fazla etkilendi ve bu uygulamaya, biraz da üstünü örtmek istercesine, "gönüllü" ihracat kısıtlamaları adı verildi. Korumacılık yönündeki girişimler, dünya tekstil endüstrisindeki işçi sınıfı oluşumu ve işçi eylemleri için de merkezi bir öneme sahiptir. Dördüncü ve Beşinci Bölüm'lerde bu konuya yeniden döneceğiz.

ülkelerinde konumlanmış işçileri işverenleri karşısında, düşük-gelir ülkelerinde aynı endüstri kolunda çalışan işçilerden daha farklı bir yapısal pozisyona sokar. Aşırı otomasyonun, firma düzeyinde gerçekleştirilen örgütsel yeniliklerin ve makro düzeyde ise ulusal servetin yüksek seviyede olmasının bir sonucu olarak merkez bölgeler, giderek küçülmekte olan otomobil endüstrisi işgücüne yüksek ücret ve "yaşam boyu istihdam" gibi olanaklar sunabilir. Daha çevresel bölgeler ise, daha emek-yoğun ve emeği baskı altına alan stratejiler temelinde rekabet etmek zorunda kalır.[46]

İşte bu nedenle, iki dönem arasında bir ayrım yapmamız gerekiyor. Her iki dönemde de önemli bir dibe doğru yarış eğilimi bulunmamaktadır. Erken dönemde bu, öncelikli olarak, Fordist kitle üretiminin genişlediği her yerde yeni işçi sınıfları ve güçlü işçi hareketleri yaratma eğiliminden kaynaklanır. Daha sonraki dönem için ise, bu eğilimin olmayışının nedeni öncelikli olarak üretim sürecindeki yenilikler ile Kuzey-Güney ayrımını yeniden sağlamlaştıran siyasi önlemlerdir.

Bu stratejilerden oluşan bir kombinasyon –mekânsal çözüm ve teknolojik/örgütsel çözüm– mekânsal anlamda çatallanmış bir sürecin yeniden sağlamlaşmasına neden olabilir. Bir yandan, örgüt ve teknoloji konularındaki yenilikler, bu yenilikleri gerçekleştirilenler tarafından tekelleştirilebildikleri ölçüde, emek-sermaye-devlet arasında daha mutabakata dayalı sosyal sözleşmelere zemin hazırlarlar ve giderek küçülen bir işgücü için de olsa meşruiyetin kârlılıkla bir araya gelmesini sağlarlar. Diğer yandan ise, rekabetçi avantajın düşük ücretler üzerinde temellendiği daha yoksul ülkelerde, kârlılık gereksinimi sürekli olarak meşruiyet krizlerine neden olur. Sonuç olarak, bu bölümün dördüncü alt bölümünde tartışacağımız üzere,

46 Yine benzer biçimde, eşit derecede atak girişimcilerin korumacılıktan faydalanabilme olanakları (bkz. Bir önceki dipnot) devletlerin kendi sınırları içindeki insan ve mal hareketlerine sınırlamalar getirebilme konusundaki farklılaşan, zamana ve mekâna göre değişen yeteneklerine bağlıdır. Küreselleşme çevre devletlerin egemenliklerini, merkez devletlerinkinden daha hızlı bir biçimde aşındırdığından, merkez devletlerde bulunan girişimciler korumacı stratejilerden faydalanma konusunda daha iyi bir pozisyona sahiptirler. Bu konuya da yine Dördüncü ve Beşinci Bölüm'lerde döneceğiz. (Küreselleşmenin devlet egemenliğini aşındırıp aşındırmadığı tartışması için bkz. Birinci Bölüm.)

bu çatallanma büyük ölçüde ürün çözümü dinamikleri tarafından teşvik edilmektedir.

II. Karşılaştırmalı Bir Perspektiften Tekstil Kompleksi Ürün Döngüsü

Otomobil ürün döngüsü içindeki işçi militanlığı ve sermayenin yer değiştirmesi dinamiklerini, daha önceki dönemlerin tekstil ürün döngüsü ile karşılaştırdığımızda, aralarında benzer eğilimlerin var olduğunu görürüz: Tekstil sermayesi nereye gittiyse, orada bir emek-sermaye çatışması yaratmıştır ve bu çatışma ne zaman ortaya çıktıysa, büyük oranda militan bir özellik arz eden dünya tekstil işçileri evrensel bir yenilgiyle karşılaşmıştır. Bu kronik yenilgi durumunun yalnızca iki istisnası vardır. İlki, tekstil işçilerinin döngünün başlangıç ya da yenilik aşamasında –döngüyü başlatan girişimcilerin payına düşen tekelci beklenmeyen kârların görece uzun süreli ve istikrarlı emek-sermaye uzlaşısının gerçekleşmesini sağladığı– Birleşik Krallık'ta elde ettiği önemli kazanımlardır. İkinci istisna ise, sömürge dünyasındaki tekstil işçilerinin dâhil olduğu (ve böylelikle nimetlerinden faydalandıkları) ulusal özgürlük hareketleridir. Bizce, otomobil ve tekstil işçilerinin yürüttüğü mücadeleler arasındaki farkın izleri, her iki endüstride üretimin örgütlenişi ve bununla alakalı olarak işçilerin pazarlık güçleri arasındaki farklılıklarda izi sürülebilecek türdendir.

Tablo 3.1. Dünya tekstil ve otomobil endüstrileri içinde işçi eylemlerinin yükseldiği noktalar, 1870-1996

	1870s	1880s	1890s	1900s	1910s	1920s	1930s	1940s	1950s	1960s	1970s	1980s	1990s*
Tekstil													
Birleşik Krallık	[X]						[X]						
Rusya				X									
Amerika					X		X						
İspanya					X		X		X				
Polanya						X							
Çin						X	X						
Almanya						X							
Avustralya						X							
Hindistan						X							
Fransa							X						
Belçika							X						
Kanada							X		X				
Meksika							X						
Mısır									X				
Pakistan									X				
Otomobil													
Amerika							X						
Kanada							X						
Birleşik Krallık									X	X			
Fransa										X			
İtalya										X		X	
Almanya											X		
İspanya											X		
Arjantin											X		
Güney Afrika												X	
Brezilya												X	
Güney Kore												X	

* Yalnızca 1990-96 yılları arasını kapsamaktadır.

Not: Tabloda sıralanan ülkeler; WLG veritabanında yer verilen tekstil (veya otomobil) endüstrisi içindeki işçi eylemlerinin toplam sayısının en az % 1'lik kısmını oluşturmaktadır. "X" ile işaretlenmiş olan yerler, söz konusu ülkenin tekstil (veya otomobil) endüstrisi içinde kaydedilen işçi eylemleri bildirimlerinin toplam sayısının % 20'sinden daha fazla sayıda eylemin gerçekleştiği "zirve" dönem veya dönemlerini bilirtmektedir. Ayrıca bkz. Üçüncü bölüm'deki 4. ve 5. dipnotlar.

Tablo 3.1, tekstil ve otomobil işçileri tarafından gerçekleştirilen eylem dalgalarının yükseldiği noktaların zamansal-mekansal dağılımının kuş bakışı bir görünüşünü sunmakta ve WLG veritabanının kapsadığı 1870-1996 arası süreci temel almaktadır. Tabloda yer alan ülkeler, bahsi geçen endüstrilerde önemli işçi eylemleriyle karşılaşmıştır.[47] İşçi eylemlerinde yükselme noktalarının tespit edildiği on yıllık periyotlar [x] işareti ile belirtilmiştir.[48] Şekil 3.2 ise, tekstil ürün yaşam döngüsü içindeki işçi eylemi dalgaları ve sermayenin yer değiştirmesi süreçlerinin grafik bir ifadesidir. İlerleyen bölümlerde, her iki endüstri içinde yaşanan işçi eylemi dinamiklerinin benzer ve farklı yönlerini, ürün döngülerini dönem dönem karşılaştırarak ortaya koymaya çalışacağız.

Hem tekstil hem de otomobil ürün döngülerinde, ilk başarılı işçi eylemleri dalgası, ürün döngüsünün ilk kez ortaya çıktığı ülkede (tekstilde Birleşik Krallık, otomobilde ise Amerika) yaşanmıştır. Nasıl ki otomobil işçileri yirminci yüzyılın ortalarında çalışma ve ücret standartlarını belirlemek noktasında Amerikan emek hareketinin öncü gücü durumundaysa, tekstil işçileri sendikaları da on dokuzuncu yüzyılın sonlarında Birleşik Krallık'm en güçlü sendikalarıydı.

Ancak her iki örnekte de güç, ancak yerleşik ve zanaat temelli hareketlerin uğradığı yenilginin ardından elde edildi. 1810'lar ve 1820'lerde Lancashire tekstil üretiminde yaşanan başlıca işçi eylemleri[49] zanaat işçilerinin önderliğinde ve asıl olarak da sahip

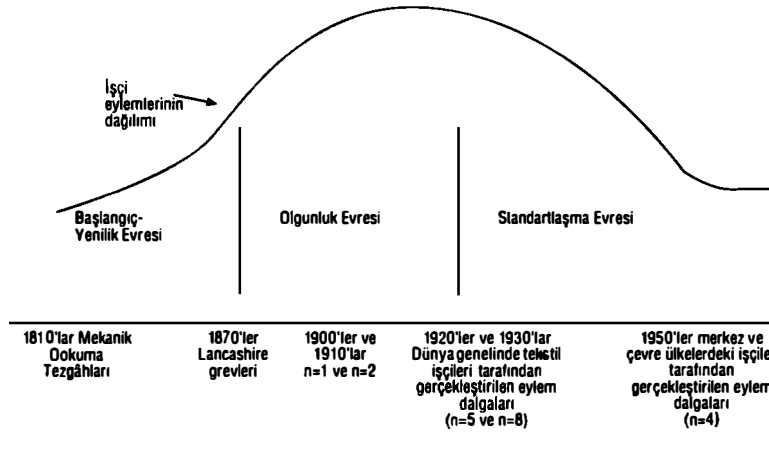
47 Önemli işçi eylemi dalgalarının yaşandığı ülkeler, tüm WLG veritabanında geçen söz konusu endüstri içinde gerçekleşen işçi eylemlerinin en az % 1'lik kısmını oluşturmaktadır.

48 İşçi eylemi dalgalarının yükselme kaydettiği noktalar, söz konusu ülke ve/veya yıllar için kaydedilen işçi eylemleri sayısının, o ülkede kaydedilen toplam işçi eylemlerinin % 20'sinden daha büyük olduğu zirve noktalar olarak tanımlanmıştır. Birleşik Krallık için ise farklı bir kriter kullanılmıştır, çünkü Birleşik Krallık'ın on dokuzuncu yüzyılın sonlarını kapsayan zaman dizileri yalnızca tek bir kaynağa dayanmaktadır (NYT Endeksi) ve bu, iki kaynak arasında görece zayıf nitelikte olanıdır (bkz. Ek A). Hiçbir yılın verileri, Birleşik Krallık tekstil endüstrisi içindeki eylemler toplamının % 20'sinden daha fazla olmadığı için, tabloda en yüksek orana sahip iki yıl belirtilmiştir.

49 WLG verileri 1870'lerden başlamaktadır. Bu nedenle on dokuzuncu yüzyılın başları ve ortalarında vuku bulmuş ve yenilgiye uğramış işçi eylemi dalgalarını kapsamamaktadır.

oldukları vasıflar üzerinde temellenen pazarlık güçlerini yok eden birtakım yeni teknolojilerin (örn. mekanik olarak çalışan dokuma tezgâhları ve selfaktörler-seyyar vargeller) kullanılmasına karşı örgütlenmiş hareketler olarak ortaya çıktı (Sarkar 1993: 11; Chapman 1904; Lazonick 1990: 81; Thompson 1966). Fakat nasıl ki bu tarihten yaklaşık bir yüzyıl sonra metal sektöründe çalışan zanaat işçilerinin gösterdiği direniş, otomobil kitle üretim tekniklerinin yayılmasını engellemeye yetmediyse, o tarihlerde ve daha sonrasında gerçekleştirilen grevler de (1842 genel grevi gibi) mekanikleşme ve bununla bağlantılı olarak tekstil endüstrisinde yaşanan ücret düşüşlerini engellemeye yetmedi.

Şekil 3.2 Tekstil ürün yaşam döngüsü ve işçilerin gerçekleştirdiği eylem dalgaları

Her iki örnekte de uğranan bu yenilgilerin yan etkilerinden biri, makinelere yatkınlığı olan yeni bir işçi kategorisinin ortaya çıkması ve giderek büyümesi oldu. Örneğin tekstil sektöründeki eğiricilerin yerini makinelerin başında duran "gözetçiler" almaya başladı. On dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında, teknolojik işsizlik hâli yedek işsizler ordusu yaratmaya devam ederken, bu yeni ortaya çıkan tekstil işçileri grubunun "neredeyse hiç" sendikal gücü yoktu (Lazonick

1990: 90). Gözetçilerin endüstri genelinde etkin bir sendika kurmaları ise ancak 1870'lerde gerçekleşebildi. Sendikalarda örgütlenen bu "yeni" işçiler, 1869 ve 1875 yılları arasında bir dizi başarılı grevin altına imza attılar (bkz. Tablo 3.1.) ve işverenlerden pek çok imtiyaz koparmayı başardılar. 1870'lerde, iplik fabrikası kurma "çılgınlığı" artık sona erdiği sıralarda kurulan Pamuk Eğiriciler ve İplikçiler Birliği (Amalgamated Association of Operative Cotton Spinners and Twiners), yüzyılın bir sonraki yarısında Britanya'nın en güçlü işçi örgütlerinden biri haline geldi (Lazonick 1990: 103). Sonuç olarak, tekstil endüstrisi örneğinde süreç biraz daha uzun sürmüş olmakla beraber, gerek otomobil gerekse tekstil endüstrilerinde, işçilerin kazandığı ilk önemli zaferler, ürün döngülerinin yenilik/başlangıç aşamasında ve bu aşama bir sona yaklaştığı sırada kazanıldı.

Ayrıca her iki örnekte de, yürütülen mücadeleler istikrarlı bir emek-sermaye uzlaşısı sağlamak konusunda başarılı oldu. Böylelikle işçiler yararına birtakım maddi kazanımlar garanti altına alındı ve birkaç on yıl boyunca devam edecek olan "endüstriyel barış" sürecinin temelleri atılmış oldu. 1930'lar ve 40'larda Amerikan emek hareketleri tarafından sağlanan emek-sermaye uzlaşısı 1970'lere kadar devam etti. Benzer biçimde, 1870'lerde Lancashire'da yürütülen mücadeleler yaygın bir biçimde kabul gören ücret listelerinin ortaya çıkmasına ve bu standartların on yıllar boyu devam etmesine olanak tanıdı. "Ücret listeleri aracılığıyla gözetçiler, hem daha uzun ve daha hızlı selfaktörlerden hem de artan çabalardan elde edilen değer kazanımlarını paylaşma imkânı buldular. Öngörülmüş olan parçabaşı anlaşmalarının yerine getirilmesi konusunda sendikaların desteğini arkalarına alan gözetçiler, ücretlerinin düşürülmesi gibi bir korkudan muaf bir biçimde, kazançlarını yükseltebilmek için daha çok çalışabildiler" (Lazonick 1990: 113; Amerika örneği ile yapılan bir karşılaştırma için ayrıca bkz. Cohen 1990).

Hem tekstil hem de otomobil işçilerinin ürün döngüsünün başlangıç aşamasının sonunda önemli ve kalıcı kazanımlar elde etme konusundaki başarısı bize şunu gösterir: Herhangi verili bir ürün

döngüsünü başlatan girişimci tarafından elde edilen tekelci beklenmeyen kârlar, aynı zamanda istikrarlı bir emek-sermaye uzlaşısı için gerekli olan koşulları (en azından maddi kaynakları) da yaratır. Fakat tıpkı tekstilde olduğu gibi otomobil endüstrisinde de, emek hareketi bir kez güç gösterisi yaptığında, kapitalistler derhal üretimi başka yeni yerlere taşıyan ve endüstrinin olgun evresini başlatan bir mekân çözümü stratejisiyle karşılık verirler. Ancak yine de, üretimin coğrafi olarak genişlemesi noktasında iki endüstri arasında önemli farklılıklar vardır. Tekstil endüstrisinin olgun evresinde yaşanan genişleme, otomobil endüstrisi ürün döngüsünün aynı (ya da belki biraz daha sonraki) evresindeki genişlemeye kıyasla çok daha yaygındır. Otomobil kitle üretimi 1950'ler ve 1960'larda daha çok yüksek-gelir ülkeleriyle sınırlıyken[50], 1890'lardaki mekanize tekstil üretimi yalnızca Amerika ve Kıta Avrupa'sı ile sınırlı değildi, Hindistan, Çin ve Japonya'da da yapılıyordu.

Mekanize tekstil üretiminin coğrafi olarak giderek yayılması asıl olarak, tekstil ve otomobil endüstrileri arasındaki bazı farklılıklarda temellenir. Örneğin, iki endüstriyi karşılaştırdığımızda, tekstil endüstrisine girişi zorlaştıran engellerin görece daha az olduğunu görürüz. Ayrıca sabit sermaye açısından tekstil endüstrisindeki başlangıç maliyetleri, otomobil endüstrisine kıyasla daha düşüktü. Tekstil üretimindeki ölçek ekonomileri görece önemsiz olduğundan, küçük firmalar rahatlıkla rekabetçi bir konuma ulaşabiliyor ve gerekli olan standart makine aksamlarını kolayca ithal edebiliyorlardı. Ayrıca, 1920'ler ve 30'larda Batı Avrupa'da otomobil için kitlesel bir pazar henüz mevcut değilken, on dokuzuncu yüzyılın sonlarında yoksul ülkelerin bile tekstil ürünleri için bir tüketici pazarı vardı ve tam da bu durumun kendisi ithal ikameci stratejileri oldukça uygulanabilir hale getiriyordu. Son olarak, mekanize tekstil üretimi her ne kadar Endüstri Devrimi ile birlikte ortaya çıkmış bir şey de olsa, tekstil üretiminin kendisi modern-öncesi dönemlerden

50 Bunun tek istisnası İthal İkameci Sanayileşme aracılığıyla büyüme kaydeden, orta-gelir düzeyine sahip birkaç ülkedir. Ancak belirtmek gerekir ki, bu ülkelerin yapmış olduğu üretim dünya pazarlarında rekabetçi bir konuma sahip değildir ve toplam dünya üretiminin çok az bir kısmını oluşturur.

beri yapılıyordu. Yeni mekanize yöntemlere hızlı bir biçimde uyum sağlayan pek çok ülkenin tekstil üretiminde zaten oldukça uzun bir proto-endüstriyel geçmişi vardı ve birçok örnek (özellikle de Çin ve Hindistan) Avrupalı tekstil üreticileri karşısında rekabet üstünlüğü sağlamış bulunuyordu. Örneğin Britanya tekstil endüstrisi, ancak on sekizinci yüzyılda Hindistan'dan gelen ucuz ve kaliteli malların ülkeye girişinden kendini korumayı başardığında, gelişmeye başladı. Tekstil üretiminde uzun bir tarihe ve geleneğe sahip olan bölgeler ise Britanya'nın ucuz ithal mallarının saldırısına kendi yerel ithal ikameci üretimleri ile karşılık verebilecek araçlara ve motivasyona sahipti. Bu durum Britanyalı tekstil üreticilerinin mekânsal çözüm stratejileri ile bir araya geldiğinde ise, endüstri çok geniş bir alana çok hızlı bir biçimde yayılmış oldu.

Yalnızca bir örnekte –New England örneğinde– mekanize tekstil üretiminin yayılması ve işçi sınıfının oluşumu, Lancashire tekstil endüstrisi içindeki emek ve sermaye arasındaki çatışmanın dinamikleri ile doğrudan bir ilişki içindeydi. Gerek girişimcilerin gerekse vasıflı işçilerin Lancashire'dan göç etmesi, New England tekstil endüstrisinin giderek büyümesi ve dönüşmesinde oldukça önemli bir yere sahipti ki bu durum, emek-sermaye çelişkisinin (sonuçlarının olmasa bile) başlangıçtaki eğilimlerinin tekerrür etmesine neden oldu. Kuzeydoğu'da tekstil işgücü içinde yer alan selfaktör eğiricileri büyük oranda vasıflı işçilerden oluşuyordu. Bunlar, Birleşik Krallık'taki önemli tekstil bölgelerinden göç etmişler ve beraberlerinde de güçlü bir sendika geleneği getirmişlerdi. Bu göçmenlerden bazıları memleketlerinde sendikal faaliyetleri yüzünden ya kara listeye alınmış yahut da işten çıkarılmışlardı. Bu işçilerin büyük çoğunluğu bağlı bulundukları sendikaların yardımıyla göç etmişti ki asıl olarak bu Lancashire'daki yedek işsizler ordusunun sayısını azaltmaya dönük olarak uygulanan bilinçli bir sendika politikasıydı (Cohen 1990: 140-4). Bu göçmen işçiler Lancashire'daki meslektaşlarının sahip olduğu kontrol seviyesine hiçbir zaman erişemeseler de, Lancashire deneyimini tekstil endüstrisi içindeki emek-sermaye ilişkileri açısından bir ölçüt olarak almaya devam ettiler. Bu ölçüte ulaşabilmek adına, emek kontrolü ve ücretler gibi

konularla ilgili olarak sıklıkla greve gittiler. En büyük ve ateşli tartışmalar, Lancashire'da yaşanan tartışmalarla hemen hemen aynı dönemde Fall River'da (Amerika'nın Manchester'ı) yaşandı. Fakat Lancashire'daki tartışmaların aksine, "Fall River'da gerçekleşen her bir grev, sermayenin emek karşısında tam bir zafer kazanmasıyla sonuçlandı" (Cohen 1990: 116-17).

Yine de, New England'da da önemli birtakım zaferler elde edilmiştir. Örneğin Lawrence-Massachusetts'de 1912 yılında gerçekleştirilen grev, 1910'ların Amerikan tekstil endüstrisi içindeki işçi eylemlerinin sıklıkla görüldüğü bir on yıl olmasına neden olmuştur (bkz. Tablo 3.1.). Bu tür zaferlerin yanı sıra, genellikle yenilgiyle sonuçlanmış grev girişimlerinin üretimde neden olduğu aksaklıklar, sermayeyi bu işgücüne olan bağımlılığını azaltmaya zorlamıştır. Özellikle selfaktör eğiricileri, tüm tekstil aktiviteleri için önemli miktarda girdi (iplik) üretmiştir. Isaac Cohen'in de belirttiği gibi, selfaktörler gerekli olan ipliği sağladığı için, gerek Lancashire gerekse Fall River'da, "selfaktör eğiricilerinin toplu halde iş durdurması gibi bir eylem, dokumacıları, tasarımcıları, bez baskıcıları ve hazırlayıcı işçileri, kısacası iplik fabrikasındaki tüm bir işgücünü er ya da geç işin dışında bırakacaktır" (1990: 127).

Sonuç olarak, emeğin kontrolü konusunda yaşadıkları sorunları çözmek çabasında olan Amerikan tekstil firmaları, daha on dokuzuncu yüzyılın sonlarında, mekânsal ve teknolojik çözümleri aynı anda kullanan bir strateji uygulamaya başlamışlardı. 1870'lerde yaşanan grevler boyunca ve sonrasında işverenler, selfaktör eğirme makinelerini yeni bilezikli eğirme makineleri ile değiştirdiler. Bilezikli iplik eğirme, daha çok örgütsüz kadınlar ve gençler tarafından yapılan makine-yönelimli bir işti. Fall River'daki imalatçılar, selfaktör eğirmeden bilezikli eğirmeye olan bu dönüşümün nihai olarak, bir imalatçının ifadesiyle, "sürekli sorun çıkaran" selfektör eğiricilerini "çaresiz" (işsiz) bırakacağının farkındaydılar (aktaran Cohen 1990: 131). İmalatçılar sendikaları açık bir biçimde tehdit ediyor ve "sahip oldukları gücü akıllıca kullanmadıkları takdirde", selfaktörlerden bileziklere olan bu dönüşümün giderek hızlanacağını söylüyorlardı. 1879-1904 yılları arasında imalatçılar Fall River'daki selfaktör eğirme makinelerinin tüm eğirme makineleri içindeki oranını % 73'ten

% 24'e kadar düşürdüler. Buna bağlı olarak, Fall River'da istihdam edilen selfaktör eğiricilerin 1879'da 1000 olan sayısı, 1909 yılına gelindiğinde 350'ye düştü (Cohen 1990: 133).

Aynı zamanlarda Amerika'nın güneyinde de bilezik eğirme teknolojisiyle iş gören iplik fabrikaları kurma programı uygulanmaya başladı. Güney'deki tekstil endüstrisinin 1880 yılında 13 milyon dolar olan üretim değeri, yüzyılın sonunda 85 milyon dolara ulaştı, 1920'li ve 30'lu yıllarda ise bu oran 800 milyon dolar olarak belirlendi. 1930'lara gelindiğinde Güney'in yapmış olduğu üretim Kuzey'dekinin iki katı büyüklükteydi (Güney'de 874 milyon dolar, Kuzey'de ise 369 milyon dolar). Güney'in kaydettiği gelişmenin nedeni asıl olarak, Kuzeyli sermayedarların emek/kârlılık problemleri karşısında mekânsal bir çözüm bulma arayışları ile Güneyli elitlerin tekstil imalatına yatırım yaparak iç savaş sonrasında kendi toplumsal ve siyasi konumlarını güçlendirmek adına ekonomik bir zemin arayışlarının birleşimiydi (Wood 1991).

On dokuzuncu yüzyılın sonlarında Amerika'nın güneyi, ithal ikamesi ve sermayenin yer değiştirmesi stratejilerini kullanan ve hızla büyüyen tekstil merkezlerinden biri konumundaydı. Yirminci yüzyılın başlarına gelindiğinde ise, dünyanın dört bir yanında Lancashire ve New England'takinden daha ucuz işgücüyle iş gören pek çok tekstil merkezi ortaya çıkmıştı bile.

Hindistan örneğinde yerel tüccarlar, mekanize pamuk tekstil endüstrisinin gelişmesinde kilit öneme sahip ajanlar konumundaydı. Endüstrinin yoğunlaşmış olduğu Bombay kentinde, ilk mekanize pamuk tekstil fabrikası 1856 yılında açıldı. 1860 yılında bir Bombay gazetesi şöyle bir haber yayımladı: "Bombay uzun bir süre Doğu'nun Liverpool'u konumundaydı, ancak şimdi Doğu'nun Manchester'ı da oldu" (aktaran Morris 1965: 18). Bombay'ın konumu her ne kadar abartılı da olsa (zira o yıllarda Bombay'da faaliyet gösteren yalnızca altı fabrika vardı), Bombay'daki pamuk tekstil endüstrisi on dokuzuncu yüzyılın sonları ve yirminci yüzyılın başlarında hızla büyümeye devam etti. Daha henüz 1862 yılında Britanyalı gözlemci R. M. Martin "şu anki jenerasyonun Lancashire üreticisinin Hintli rakibi tarafından alt edildiğine tanık olacağı" gibi bir kaygıdan bahsediyordu (aktaran Moris 1965: 25). 1900 yılına gelindiğinde ise

Bombay'daki tekstil fabrikalarının sayısı 86'ya kadar yükselmişti ve 1920'lerin başlarına kadar kurulan fabrikaların gerek sayıları gerekse boyutları hızla büyümeye devam etti (Moris 1965: 27-8; ayrıca bkz. Chandavarkar 1994).

Japonya'da ise Meiji hükümetinin konuya öncelik vermesi nedeniyle pamuk tekstil üretimi 1880'lerde hızla büyümeye başladı. 1880'lerin sonunda Japonya'da 34 adet pamuk eğirme fabrikası bulunuyordu ki bunların on tanesi fabrika başına 18.000'den fazla eğirme makinesine sahipti (Tsurumi 1990: 35-6, 104). 1890'lara gelindiğinde Japonya pamuk tekstil ürünleri ihracatçısı konumuna geldi ve endüstri 1930'larda da hızla büyümeye devam etti. Bu büyümenin bir belirtisi de ham pamuğun yıllık ortalama ithalat ve tüketim miktarıdır: 1860-79 yılları arasında 1 kiloton, 1900-19 yılları arasında 294 kiloton, 1920-39 yılları arasında 665 kiloton. Ayrıca, Japonya'nın dünya tekstil ve giyim ihracatındaki payı 1899 yılında % 2 iken 1937 yılında bu oran % 22'ye çıktı (Park ve Anderson 1992: 23, 25).

On dokuzuncu yüzyılda Çin'de yabancı doğrudan yatırımlar tekstil endüstrisinin gelişmesine önemli katkı sağladı. Bu doğrudan yabancı yatırımların "ucuz" ve "itaatkâr" emek fikri nedeniyle yapıldığı bir sır değildi. 1896 yılında Britanya'dan Şanghay'a gönderilen Blackburn Kurulu, Britanya tekstil ihracatına yönelik giderek büyüyen tehdide karşı uyarıyor ve Lancashire'ın yaşadığı emek problemlerine bir sorun olarak da mekânsal bir çözüm öneriyordu:

> BuDoğuluemekilebizimsahipolduğumuzemeğikarşılaştırdığımızda, bir yanda ucuz, bol, itaatkâr ve becerikli bir emeğe ek olarak tarafımızdan onlara verilen en iyi makineleri; diğer yanda ise pahalı, buyurgan ve hoşgörüsüz bir emeğe ek olarak yine aynı makineleri görmekteyiz. Böyle bir durumda eşit şartlardan bahsedebilir miyiz? Şartlar, parasını İngiliz parça malları satmaktan çok bu ucuz emekten yararlanarak daha kârlı bir biçimde değerlendirebileceğinin farkında olan Şanghaylı kapitalistin lehine değil midir? (aktaran Honig 1986: 16).

1895 ve 1896 yıllarında (yabancı doğrudan yatırımın serbest bırakılmasını öngören 1895 yılında imzalanan anlaşmadan kısa bir süre sonra) Britanya firmaları Şanghay'da çok büyük fabrikalar

kurdu. Bir yıl sonra bunları Alman ve Amerikan firmaları takip etti. Japon doğrudan yatırımı 1911 yılından sonra hızla genişledi. Birinci Dünya Savaşı sırasında –pamuk tekstil ihracatının kesintiye uğraması ile beraber– Çin'in önde gelen birçok ailesi büyük fabrikalar kurarak tekstil sanayicileri durumuna geldiler. 1929 yılına gelindiğinde, toplamda 110.882 işçi çalıştıran 61 adet eğirme fabrikası ile toplam 29.244 işçi istihdam eden 405 adet dokuma atölyesi bulunuyordu (Honig 1986: 16-17, 24-5).

1920'lerde mekanize tekstil üretimindeki bu küreselleşme eğilimi, dünya genelinde yoğun rekabetçi baskıların ortaya çıkmasına neden oldu. 1970'lerde benzer rekabetçi baskılarla karşı karşıya kalan otomobil üreticilerinin yaptığı gibi, tekstil sanayicileri de üretimi rasyonelleştirme ve maliyetleri azaltma yönünde girişimlerde bulundular. Bu girişimler ise 1920'ler ve 30'larda tekstil işçileri arasında dünya genelinde bir eylem dalgası yarattı. Tıpkı otomobil endüstrisinde olduğu gibi, emek ve sermaye arasındaki şiddetli çelişki, olgunluk döneminin sonunda üretimin rasyonelleştirilmesi adına yapılan birtakım gelişmeler karşısında ortaya çıktı. Tekstil endüstrisinin coğrafi açıdan giderek genişlemesi, emek-sermaye çelişkisinin de giderek yayılmasına neden oldu. 1960'ların sonu ve 1970'lerin başında otomobil ürün döngüsünün olgunluk aşamasında yaşanan işçi eylemi dalgaları büyük oranda merkez ülkelerini (Batı Avrupa) ilgilendiren bir konuyken, tekstil kompleksinin olgunluk dönemi 1920'lerde ve 30'larda hemen hemen dünyanın her yerinde yaşanan işçi eylemleriyle son buldu. Tekstil işçileri tarafından gerçekleştirilen kitlesel grevler, Manchester'dan Bombay'a, Gastonia'dan (Kuzey Carolina) Şanghay'a kadar uzanan geniş bir coğrafyada gerçekleşti (bkz. Tablo 3.1.).

Tekstil kompleksinin olgunluk döneminde tekstil işçilerinin gerçekleştirdiği eylemlerin giderek yayılması ve büyümesi, pazarlık gücünde elde edilen kazanımların bir işareti olarak yorumlanmamalıdır. Tam tersine, tekstil işçilerinin sergilemiş oldukları militanlıktan –örneğin, Kerr ve Siegel (1964) tekstil işçilerinin grev konusundaki eğilimlerini orta-yüksek derece olarak kategorize eder ki bu maden işçileri ve tersane/liman işçilerinin ardından gelen ikinci kategoridir– şüphe etmemekle beraber, yürüttükleri protestoları ba-

şarılı olarak yorumlamak olanaksızdır. 1960'ların sonu ve 70'lerin başında otomobil endüstrisinde yaşanan işçi ayaklanmaları sonucu elde edilen olağanüstü başarıların aksine, 1920'ler ve 30'larda tekstil endüstrisindeki işçi militanlığı neredeyse tüm dünyada yenilgiyle sonuçlanmıştır. Tekstil işçilerinin kalesi konumundaki Birleşik Krallık'ta bile 1920'li ve 30'lu yıllar yenilgi ile karakterize olan iki on yıl olmuştur.[51] Elbette ki, 1960'ların sonunda otomobil sektörü içindeki işçi militanlığının kazandığı (ve 1980'lerde sona eren) sosyal haklar, 1930'lar Amerika'sının CIO mücadeleleri sonucu elde edilen ve kırk yıl süren sosyal haklara oranla daha kısa ömürlü olmuştur. Fakat yine de, ürün döngüsünün aynı aşamasındaki tekstil endüstrisi içindeki işçi militanlığının sonuçları ile kıyaslandığında, elde edilen kazanımlar oldukça etkileyicidir.

Amerika'nın güneyindeki tekstil işçileri arasında yaşanan ve 1934'teki genel grevi de içine alan (CIO'nun otomobil endüstrisinde elde ettiği zaferden yalnızca iki yıl önce) en büyük eylem dalgasının kaderini de yukarıda bahsettiğimiz açıdan değerlendirebiliriz. Oldukça zor ve çetin mücadelelerle geçmiş olsa da, 1934 yılındaki genel grev de dâhil olmak üzere (ki bu Amerika tarihinde yaşanan en büyük grevdir) bu grevler "birer başarısızlık örneğidir" ve tümü emeğin "ezici yenilgisi" ile sonuçlanmıştır (Truchil 1988: 94-103; Irons 2000). Amerika'nın kuzeydoğusunda aynı dönemde greve giden tekstil işçileri için ise, daha büyük bir örgütsel pazarlık gücüne sahip olmaları ve görece uygun bir siyasi atmosfer içinde yer almaları nedeniyle, işler biraz daha yolunda gitmiştir. Ancak, elde ettikleri kazanımlar Amerikan tekstil sermayesinin Güney'e taşınması yönündeki devam eden eğilimi güçlendirmekten başka bir işe yaramamıştır (Truchil 1988: 102-3).

Tekstil işçilerinin endüstrinin olgunluk aşamasında elde ettiği başarılar, büyüyen ulusal hareketlerin desteğini sağlayabildikleri ülkelerle sınırlıdır. Hindistan'da, 1919 ve 1920 genel grevlerini de içine alan ve Birinci Dünya Savaşı sonrasında Bombay tekstil endüstrisinde

51 1926 yılında gerçekleşen genel grevin ardından tekstil sektöründe beş grev daha gerçekleşir. 1927-1933 yılları arasında gerçekleşen grevlerdeki 30 milyon kayıp günün 18 milyondan fazlasına, tekstil sektöründe yaşanan bu beş ulusal grev sebep olmuştur.

yaşanan grev dalgası, endüstrinin genel olarak "refah" içinde olduğu ve milliyetçi hareketlerin yükselişe geçtiği bir dönemde ortaya çıkmıştır. Bu grevlerin sonucu elbette ki açık bir yenilgi değildir, hatta bazı açılardan bir zafer olarak bile yorumlanabilir. 1920'lerin ortalarında bu "refah" hali yerini yoğun bir rekabet ortamına bıraktı ve fabrika sahipleri ücretleri düşürmek, istihdamı kısmak ve işi hızlandırmak yönünde girişimlerde bulunmaya başladılar. İşverenlerin bu yöndeki çabaları karşısında 1924 ve 1934 yıllarında şiddetli grevler gerçekleştirildi. Sonuç yine açık bir yenilgi olmaktan uzaktı. Milliyetçi liderler giderek artan bir biçimde işçilerin yürüttüğü mücadeleleri milliyetçi hareketin içine dâhil etmeye çalıştılar. Ayrıca, Britanya'nın Hindistan pazarını Lancashire'dan ithal edilen tekstil ürünlerine açık tutma yönünde uyguladığı strateji ile istihdam ve ücretler konusunda kendi yaşadıkları zorluklar arasındaki ilişki, Hintli işçileri çeşitli milliyetçi kampanyalara katılmaya teşvik etti (Chandavarkar 1994). Hindistan Ulusal Kongre Partisi'nin 1937 yılında Bombay eyaletinde iktidara gelmesiyle beraber, rasyonelleştirme süreci hem işçiler hem de sanayicilerle anlaşmaya çalışan hükümet tarafından yürütülmeye başlandı. Başlangıçta Kongre komünist ve sosyalist sendikalardan oluşan bir birlik kurmaya çalıştı. Fakat 1945 yılında bağımsızlığın artık iyiden iyiye ufukta görünmesiyle birlikte, Kongre'nin güdümü altında bir sendika kuruldu: RMMS (Rashtriya Mill Mazdoor Sangh). 1951 yılına gelindiğinde RMMS Bombay tekstil endüstrisi içinde sözü geçen bir sendika konumuna gelmişti ve işçilerin protestolarını resmi, hükümet destekli kanallara yönlendirebiliyordu (Morris 1965: 191-5; Sarkar 1993: 28).

Hindistan örneğinde olduğu gibi Çin'de de tekstil işçileri arasında baş gösteren eylem dalgaları, milliyetçi hareketlerle neredeyse organik bir bağ içindeydi. Aradaki bu bağ, başta hareketin kendisini güçlendirdi, fakat sonrasında siyasi atmosferde yaşanan birtakım değişiklikler karşısında onu savunmasız bıraktı. Pamuk tekstil işçileri, 1925 yılında gerçekleşen ve 13 Mayıs Hareketi olarak bilinen eylem dalgası içinde kaybolup gitti. Hareket, Japonlara ait pamuk fabrikasında çalışan bir işçinin Japon bekçiler tarafından vurulup öldürülmesi ile başladı. Bu olay, Şanghay'daki yaban-

cı kontrolüne karşı yapılan birçok öğrenci eylemini tetikledi, fakat eylemlerin tümü yabancı polis güçleri tarafından sert bir biçimde bastırıldı. 31 Mayıs 1925'te gösteri yapan eylemcilerin öldürülmesi üzerine Çin Ticaret Odası, işçileri, öğrencileri ve tüccarları grev yapmaya çağırdı. Grevcilerin talepleri, Şanghay'daki polis gücü üzerinde Çin kontrolünün tesis edilmesinden, Şanghay'daki fabrikalarda çalışan işçilerin koşullarını iyileştirmek adına Belediye Konseyi'nde temsiliyet hakkına kadar pek çok konuyu kapsıyordu. Özellikle Şanghay pamuk fabrikalarındaki grevler, Şanghay Genel Sendikası'nın yönlendirmesi ile giderek artan bir şiddette devam etti. Şubat 1927'de genel bir grev örgütlendi ve Çin'in kontrolündeki Zhabei'de bir belediye idare teşkilatı kurulması sağlandı. Ulusal Devrimci Ordu'nun başında bulunan Chiang Kai-shek, Mart ayının sonunda Şanghay'a tek bir kurşun bile sıkmadan girmeyi başardı. Tekstil işçileri bir süre için de olsa, ücretler ve sendikaların tanınması konularında belli birtakım kazanımlar elde ettiler (Chesneaux 1968; Honig 1986). Fakat diğer yandan da Çin'in yaşadığı bu deneyim bize, işçilerin örgütsel pazarlık gücü adına birtakım kazanımlar elde etmek için, siyasi hareketlerle kurulacak olan sınıflar arası bir birliğe muhtaç olduğunu, böyle olduğu ölçüde de işçi hareketlerinin aslında ne denli kırılgan olduğunu gösterdi. Tekstil işçilerin siyasi atmosferde meydana gelen değişimler karşısındaki kırılganlığı –mafya benzeri bir örgüt olan Yeşil Çete'nin silahlı üyeleri tarafından desteklenen– Chiang'ın askerlerinin 12 Nisan günü bir darbe yaparak işçi hareketini harap etmesi ve sonrasında Beyaz Terör olarak adlandırılan dönemi başlatması olaylarında da apaçık ortaya çıktı (Honig 1986: 27).

Kısacası, tekstil ve otomobil endüstrilerinde yaşanan işçi eylemleri her iki endüstrinin içinden geçtiği olgunluk dönemlerini baz alarak kıyasladığımızda, karşımıza hem birtakım benzerlikler hem de birtakım farklılıklar çıkar. Her iki endüstride de, kârlılık ve kontrol konularında yaşanan yerel krizler karşısına konan mekânsal çözümler, kapitalistler arası rekabetin yanı sıra işçi eylemlerinin kendisi tarafından belirlenmiştir. Ayrıca her iki endüstride de mekânsal çözümler, kârlılık ve kontrol krizlerinin yalnızca zaman-

sal ve mekânsal olarak ertelenmesi konusunda başarılı olmuş; fakat diğer yandan da bu krizlerin istikrarlı emek-sermaye uzlaşıları tarafından çözülebilmesi ihtimalini giderek daha da zorlaştırmıştır.

Diğer yandan iki endüstri arasında işçi eylemlerinin endüstriler içinde yayılma süreçleri noktasında iki önemli fark tespit ettik. İlki, ürün döngüsünün olgunluk aşamasında yaşanan işçi eylemi dalgalarının zirve yaptığı noktaların sayısının, tekstil endüstrisinde otomobil endüstrisine kıyasla daha fazla olduğudur. Örneğin, iki endüstrinin olgunluk aşamalarını karşılaştırdığımız Tablo 3.1'de de gördüğümüz üzere 1920'ler ve 30'larda tekstil endüstrisindeki yüksek işçi eylemi dalgaları on iki ülkede yaşanırken, 1960'lar ve 70'lerde otomobil endüstrisinde işçi eylemlerinin yükseldiği ülkelerin sayısı yalnızca beştir. İkinci olarak, işçi mücadelelerinin sermayeden birtakım imtiyazlar elde etmede gösterdiği başarı otomobil endüstrisinde tekstil endüstrisine kıyasla daha yüksektir. İşçi mücadelelerinin sonunda elde edilen başarıda endüstriler arası yaşanan bu farklılık, asıl olarak Tablo 3.1'de de görebileceğimiz üçüncü bir farklılığa işaret etmektedir. Bu da herhangi bir ülkede tekstil endüstrisi içinde yaşanan işçi eylemlerinin zirve yaptığı noktaların tekrarlanma olasılığının çok yüksek olduğudur.[52] Bu durum sonuç olarak, işçilerin sahip olduğu pazarlık gücünün derecesi ve işçi militanlığı arasındaki ilişkiyi sorgulayan birtakım soruları da beraberinde getirir ki bu sorulara ilerleyen bölümlerde döneceğiz.

İki endüstri arasında işçi mücadelelerinin elde ettiği genel başarı düzeylerinde görülen farklılık, büyük oranda iki endüstrinin örgütleniş tarzı ve bunun işçilerin pazarlık gücüne etkisiyle ilişkili olarak düşünülebilir. Tekstil üretiminin coğrafi olarak yayılmasını tartıştığımız bölümde bu örgütsel farklılıklara değinmiştik. Şimdi ise bunun emeğin pazarlık gücü -özellikle de işyeri pazarlık gücü- üzerindeki etkilerini tartışacağız. Tekstil işçilerinin sahip olduğu işyeri pazarlık gücü otomobil işçilerininkine kıyasla daha zayıftır. Otomobil sektöründe üretimin sürekli bir akış içinde olması işçi-

52 Örneğin otomobil endüstrisi içinde yaşanan işçi eylemlerinde birden fazla zirve noktası yaşayan tek ülke İtalya iken, tekstil endüstrisinde böyle bir deneyim yaşayan ülke sayısı beşe çıkmaktadır.

lerin üretimi sekteye uğratacak bir gücü elinde bulundurmalarını sağlar, oysa tekstilde işçiler böylesi önemli bir güçten yoksundur. Fordist kitle üretimini karakterize eden dikey entegrasyon ve kesintisiz üretim akışının aksine, tekstil endüstrisinde dikey bir ayrışma söz konusudur ve emek süreci somut birtakım aşamalarla bölünmüş durumdadır. Bir eğirici ya da dokumacının yaptığı iş, başka bir eğirici ya da dokuyucunun yaptığı işin bitmiş olmasına bağlı değildir. Dolayısıyla, birkaç tekstil işçisinin gerçekleştireceği bir iş durdurma eyleminin neden olacağı toplam zarar oldukça azdır. Fabrika içindeki bir veya birkaç makinenin çalışmasına, geriye kalan makineleri yavaşlatmadan ya da tamamen durdurmadan da son verilebilir. Her bir makine (ya da makinenin başında duran gözetçi konumundaki işçi), diğer makinelerden (ya da işçilerden) bağımsız bir biçimde çalışır. Böylesi bir durum, otomobil endüstrisi ya da kesintisiz üretim akışı esasıyla çalışan diğer endüstrilerde üretimin örgütlenişi açısından imkânsızdır.[53] Ayrıca tekstil endüstrisinde hem fabrikalar görece küçük hem de üretim dikey olarak ayrışmış olduğundan, tek bir fabrikada gerçekleştirilen bir grev ile boşa harcanacak olan sabit sermaye miktarı daha azdır ve neden olunan zararın gerek endüstri gerekse tüm bir bölge açısından fazlaca önemi yoktur.[54]

Tekstil işçilerinin sahip olduğu düşük işyeri pazarlık gücünün

53 Selfaktör eğiricilerin yaptıkları grevlere rağmen, fabrika sahiplerinin bilezikli eğirmeye dayalı üretime devam edebildikleri Amerika tekstil grevleri hakkında bkz. Cohen (1990).

54 Tekstil işçilerinin işyeri pazarlık gücü meselesindeki konumları, post-Fordist otomobil endüstrisi içinde yer alan tedarikçi endüstrilerde çalışan işçilerinkine birkaç noktada benzemektedir. İkinci Bölüm'de tartıştığımız üzere, taşeronluk ve tam zamanında üretim tekniği, otomobil montajcılarının tedarikçilerinden kendilerine gelecek olan parçaların akışındaki aksaklıklar karşısında kırılgan bir hale gelmesine neden olmuştur. Benzer şekilde iplik pek çok meslekte temel girdi konumunda olduğundan, iplik üretiminde yaşanacak olası bir genel grev, diğer üretim kollarında önemli aksaklıklara neden olabilir. Ancak tekstil işçilerinin farklı işverenlerin sahip olduğu binlerce küçük fabrikadan oluşan bir endüstri içinde çalıştıkları gerçeği göz önüne alındığında, bir genel grev örgütlemenin büyük çapta bir örgütsel gücün (sendikaların) varlığını gerektirdiği aşikârdır. İki endüstri arasında yer alan böylesi bir benzerlikte bile, otomobil işçilerinin ihtiyaç duyduğu örgütsel güç tekstil işçilerininkinden daha azdır, çünkü otomobil endüstrisindeki post-Fordist arz zinciri, firmalar arasında "birden aza" bir ilişki türü ile karakterize olurken, tekstil sektöründeki firmalar arasında yer alan ilişkinin türü "çoktan çoğa" bir durum arz eder (karş. Gereffi 1994).

nadir bulunan vasıflardan kaynaklanan yüksek bir piyasa pazarlık gücü tarafından dengelenmesi gibi bir durum çoğunlukla söz konusu değildir. Lancashire'da selfaktörleri çalıştıran işçiler için bile mesleki konumlar bu işçilerin nadir bulunan vasıflara sahip olmasından değil, sendikanın sahip olduğu güçten kaynaklanıyordu. Ayrıca, genel eğilim vasıf düzeylerinin sürekli olarak düşürülmesi yönündeydi. Şayet selfaktör yerini aldığı klasik vargelden daha az vasıf gerektiriyorsa, bilezik eğirme makinesi elbette ondan da az bir deneyim ve güç gerektirecekti.

Elbette ki, otomobil işçilerinin nadir bulunan vasıflarından kaynaklanan piyasa pazarlık güçleri tekstil işçilerininkinden daha yüksek değildi. Ancak tüm tekstil işçilerinin sahip olduğu piyasa temelli pazarlık gücü yine de daha zayıftı. İlk olarak, makineli üretimin makinesiz üretimin yerine geçmesiyle birlikte -ki bu durum tümüyle yeni bir endüstri olan otomobil endüstrisi için geçerli değildi- tekstil endüstrisinde çok büyük bir yedek işgücü havuzu oluşmaya başladı. İkinci olarak, tekstil endüstrisinin yükselişi ve yayılması, geçim düzeyinin giderek düştüğü ve tam da bu nedenle hayatta kalmak için ücret ihtiyaç ve talebinde olan yeni yeni proleterleşen emeğin sürekli olarak yeniden ve yeniden yaratıldığı bir süreçte meydana geldi. Üçüncü olarak, endüstriye girişteki engellerin oldukça az olması, yeni ve düşük maliyetli üretim yapabilen rakip firmaların ve bu nedenle de aşırı üretim krizleri yönünde kronik bir eğilimin ortaya çıkmasını sağladı. Sonuç, herhangi verili bir tekstil grubunda istihdam konusunda yaşanan istikrarsızlıklarla karakterize olan bir tablo idi. Dördüncü olarak, teknolojik değişikliklerin neden olduğu periyodik işsizlik süreçleri, emeğin piyasa pazarlık gücü üzerindeki döngüsel buhranın giderek artmasına neden oldu. Beşinci ve son olarak, sabit sermaye gereksinimlerinin giderek azalması, üretimin yeni yerlere taşınmasını (mekânsal bir çözüm ya da ithal ikameci sanayileşme politikası olarak) tekstil firmaları açısından daha kolay ve daha kârlı bir hale getirdi ve bu da işverenin elindeki potansiyel emek havuzunu genişletmesine ve tekstil sektöründe çalışan işçilerin piyasa pazarlık güçlerinin daha da azalmasına neden oldu.

Tekstil işçilerinin oldukça az bir yapısal pazarlık gücüne sahip

olduğunu düşündüğümüzde, örgütsel gücün daha önce bahsettiğimiz işçi hareketlerinin elde ettiği zaferlerin önemli bir bileşeni olduğu apaçık ortaya çıkar. On dokuzuncu yüzyılın sonunda Britanyalı tekstil işçilerinin kazandığı zaferlerin temelinde, uzun süreli ve bölge genelinde grevlerin örgütlenmesi ile birlikte yedek işgücü göçlerini finanse edebilecek denli güçlü sendikal örgütler vardı. Ancak, daha önce de bahsettiğimiz gibi, Britanyalı tekstil işçilerinin diğer tekstil işçilerinde olmayan birtakım avantajları mevcuttu. Bilhassa ürün döngüsünün yenilik/başlangıç aşamasında (ve bu aşama devam ettiği müddetçe) Britanya firmaları işçilerine ikramiye ya da prim gibi ekstra ödemeler yapabilen bir konumda idi. Bu durum, üyelerinin finansal desteğiyle ayakta duran Britanya tekstil sendikalarının örgütsel kapasitelerini sağlamlaştırmasına ve ekonomik gerileme dönemlerinde bile elde ettiği kazanımları korumasına imkân tanıyordu.[55] Benzer bir biçimde, ulusal özgürlük mücadeleleri etrafında şekillenen sınıflar arası ittifaklardan doğan (ve bu ittifaklar devam ettiği sürece devam eden) büyük örgütsel güç de, Çin ve Hindistan'da yaşanan işçi zaferlerinin önemli bir parçası durumundaydı. Yine de, bunlar istisnai örneklerdir ve çoğunlukla örgütsel güç, tekstil işçilerinin sahip olduğu düşük yapısal gücü telafi edecek denli büyük olmamıştır.

Otomobil endüstrisinin olgunluk aşamasının, 1960'ların sonu ve 70'lerin başında otomobil sektöründeki büyük grev dalgalarıyla sona ermesi gibi, tekstil endüstrisinin olgunluk evresinin sonu da, 1920'ler ve 30'larda tekstil endüstrisinde dünya çapında yaşanan işçi eylemlerine tekabül eder. Hem tekstil hem de otomobil endüstrisinde, olgunluk evresinin sonuna tekabül eden yükselen işçi militanlığı ve kapitalist rekabet, girişimcilerin –birbiriyle çelişki içinde olan birtakım sonuçlar doğuran– mekânsal ve teknolojik çözümler uygulama yönündeki çabalarını iki katına çıkarmasına neden olmuştur. Bir yandan, standartlaşma aşamasının mekânsal çözümü, üretimin çevreselleşmesine

55 Britanya maden işçilerinin üretim üzerinde sahip olduğu kontrolün boyutunun (ve özgüllüğünün), ellerinde bulundurdukları sendikal gücün asıl temelini oluşturduğu üzerine bir vurgu için bkz. Lazonick (1990: Üçüncü Bölüm). Ayrıca Britanya'da endüstri diğer hiçbir ülkede olmadığı kadar çok sayıda küçük aile şirketlerinden oluşmaktaydı. Sonuç olarak, tek tek işverenler, işçileri ile bir mücadele içine girecek denli çok kaynağa sahip değillerdi ve bu nedenle bir "işçi aristokrasisi" yaratarak endüstriyel barışı devam ettirme yoluna başvuruyorlardı.

katkıda bulunmuştur. Diğer yandan ise yine bu aşamada uygulanan teknolojik çözüm, yüksek-ücret bölgelerinde yapılan ve büyük oranda otomasyon üzerine kurulu üretimin rekabetçi konumunu kısmen de olsa iade etmiştir.[56]

Bu iki çözümün aynı anda uygulanmasının doğurduğu sonuç, merkezî yerellerde konumlanmış olan işgücünün boyut olarak hızla küçülmesi, geriye kalan (ve çoğu çevresel nitelikteki) işgücünün sahip olduğu piyasa pazarlık gücünün daha da azalması ve buna bağlı olarak da işçi eylemlerinin giderek silinip ortadan kalkması oldu. Tablo 3.1'de de görülebileceği üzere WLG veritabanı, 1950'lerde tekstil endüstrisi içinde yaşanan işçi eylemi dalgaları içindeki bazı "artakalan" yükselme noktalarını -ki bunların çoğu çevresel yerellerde yaşanmış ve bizim eşik kriterlerimize ulaşacak denli güçlü işçi eylemi dalgalarının giderek ortadan kalkmasıyla sonuçlanmıştır- saptamıştır.[57] Otomobil endüstrisinin benzer bir yol takip edip etmeyeceğine karar vermek için henüz çok erken. Bir yandan, otomobil ürün döngüsünün standartlaşma evresindeki işçi eylemlerinin tekstil endüstrisindeki gibi bir yol takip ettiği durumda, Tablo 3.1'de gösterdiğimiz 1970'ler ve 80'lerdeki yükselme noktalarını, otomobil işçilerinin gerçekleştirdiği eylemlerin "artakalan" örnekleri olarak pekala yorumlayabiliriz. Diğer yandan, otomobil işçilerinin sahip

56 Otomobil endüstrisi örneğinde olduğu gibi, yüksek-ücret bölgelerinde standartlaşma aşamasında üretimde yaşanan önemli durgunluğun nedeni büyük oranda korumacılıktır (bkz. Bu bölümde yer alan 2. dipnot). Amerika'da sendikalar tekstil imalatçılarıyla bir güç birliği içine girerek korumacı politikaların uygulanması için lobi çalışmaları yapmışlar ve böylelikle tekstil istihdamında yaşanan düşüşü yavaşlatmaya çalışmışlardır. Otomobil işçileri sendikaları tarafından hız kazandırılan "Amerikan ürünü kullan" kampanyaları asıl olarak tekstil ve giyim sektöründe çalışan işçilerin üyesi olduğu sendikalar tarafından başlatılmıştır. Yine de, korumacı politikaların öngörülmeyen bazı sonuçları olmuştur. Örneğin tekstil/otomobil üreticileri birtakım ihracat kotalarına maruz kalmıştır. Üreticiler yaptıkları üretimi kotalarını henüz doldurmamış olan ve ücretlerin daha da düşük olduğu coğrafi alanlara taşımak zorunda kalmışlardır ve bunun bir sonucu olarak da rekabetçi baskılar daha da yoğun hale gelmiştir. Bu dinamiğin tekrarı özellikle Japonya örneğinde daha da belirgin bir biçimde yaşanmıştır. Japonya ihracat kotaları karşısında ilk olarak 1930'larda tekstil üretimini, 1980'lerde ise otomobil üretimini Asya'daki düşük-ücret bölgelerine kaydırmıştır.

57 Dördüncü Bölüm'de bakış açımızı dünya siyasetini de içerecek şekilde genişlettiğimizde daha iyi göreceğimiz üzere, tekstil sektöründeki işçi eylemlerinde savaş sonrası yaşanan düşüş, tekstil endüstrisinin olgunluk ve standartlaşma aşamalarını tarif eden ve dünya genelinde yaşanan farklı siyasal koşullarda izi sürülebilecek türdendir.

olduğu görece yüksek işyeri pazarlık gücünü göz önüne aldığımızda ise, standartlaşma aşamasında bile işçi eylemlerinde yaşanan güçlü dalgaların çoğunlukla otomobil endüstrisinin genişlediği yeni yerlerde (bilhassa Çin'de) ortaya çıktığını görürüz. Ayrıca, Çin'in büyüklüğü ve küresel çapta sahip olduğu siyasi-ekonomik etki düşünüldüğünde, şahit olacağımız şey yalnızca otomobil işçileri arasında yaşanan "en son" ya da "artakalan" örnekler olmakla kalmayıp, aynı zamanda ve belki de bundan daha önemli bir biçimde, otomobil işçilerinin gerçekleştirdiği eylemlerin dünya-tarihsel bir öneme sahip yükselme noktaları olacaktır.

Buraya kadar temel odak noktamız, tekstil ve otomobil ürün döngülerinde yaşanan işçi eylemlerinin sergilediği endüstri-içi dinamiklerin aşama aşama karşılaştırılması oldu. Ancak belirtmemiz gerekir ki, otomobil ve tekstil ürün döngülerinde yaşanan işçi eylemlerinin sergilediği yükselme/düşüşler, bağımsız bir fenomenin iki ayrı aşaması ya da örneği değildir. Aksine, bu iki endüstride takip edilen yolların kendisi birbirleri ile "endüstriler-arası" bir dinamik aracılığıyla ilişkilidir ki biz bu dinamiğe "ürün çözümü" adını veriyoruz. Bu açıdan bakıldığında, tekstil ve otomobil ürün döngüleri birbirleri ile üst üste binen ve birbirlerinin etkileyen şeylerdir. Tekstil endüstrisi olgunluk aşamasının sonlarına yaklaştığında (ve işçi eylemleri ile rekabetçi baskılar tırmandığında) sermaye, yenilikçi ürün hatlarına doğru kayar ki otomobil endüstrinin de dâhil olduğu bu yeni ürün hatları işçi eylemleri ve rekabetçi baskılara daha az maruz kalan bir konuma sahiptir. Sonrasında, tekstil endüstrisi standartlaşma aşamasına ve otomobil endüstrisi de olgunluk aşamasına girdiğinde ise, tekstil endüstrisi içindeki işçi eylemlerinin yükselme kaydettiği noktalar ortadan kaybolurken, otomobil sektöründeki yükselme noktaları giderek yaygınlık kazanır. İşçi eylemlerinin endüstriyel merkez üssünde zaman içinde yaşanan bu kayma, Tablo 3.1.'de gösterilmiştir.

Her iki ürün döngüsüne, birbiri ile ilişkili ve tek bir fenomen olarak baktığımızda, dünya kapitalist gelişimi içinde yer alan her bir lider endüstri içinde yaşanan işçi eylemlerinin kaydettiği yükseliş ve düşüşlerin, endüstriler arasında yeni ürün döngülerinin ortaya çıkışının neden olduğu işçi eylemleri kaymalarında temellendiğini görü-

rüz. Ayrıca, yirminci yüzyılda dünya kapitalizminin lider endüstrisi olma noktasında tekstilden otomobil sektörüne yaşanan geçiş, işçi eylemi dinamiklerinde yaşanan bir dönüşüme de işaret eder. Burada sözünü ettiğimiz üzere, yeni lider endüstride (otomobil endüstrisi) çalışan işçilerin sahip olduğu yapısal pazarlık gücü, eski lider endüstride (tekstil endüstrisi) çalışan işçilerinkine kıyasla bir hayli fazladır. Endüstri, işçilerin üretim noktasında neden olabilecekleri kesintiler karşısında zayıf düştüğünden otomobil işçilerinin iş yeri pazarlık güçleri artmıştır. Ayrıca otomobil işçilerinin piyasa pazarlık güçlerinin yine daha fazla olması da, tekstile kıyasla otomobil endüstrisinin coğrafi olarak daha zor yer değiştirebilir olmasıdır.

Otomobil işçilerinin daha fazla pazarlık gücüne sahip olması, yürüttükleri mücadeleler sonucunda elde ettikleri başarılar ile yakından ilişkilidir. Ancak, işçilerin yüksek pazarlık gücüne sahip olması, başlı başına yüksek militanlık düzeyleri ile ilişkili değildir. Örneğin, Tablo 3.1'de gösterilen işçi eylemlerinin yükselme noktalarını saydığımızda bile, tekstil işçileri arasındaki militanlığın otomobil işçilerininkinden daha fazla olduğu sonucuna varabiliriz. Militanlık ve pazarlık gücü arasındaki bu ters orantı, işverenlerin yapısal olarak güçlü/zayıf emek hareketleri karşısında gösterdikleri farklı tepkilerle ilişkilendirilebilir. Gerçekten de, "diğer bütün şartlar sabit kalmak üzere, sermayenin emeğin doğrudan eylemi karşısındaki kırılganlığı ne kadar yüksek ve mekânsal bir çözüm üretme olanakları ne kadar sınırlı ise, işverenler işçilerin talep ve şikâyetleri yönünde hareket etme konusunda kendilerini o kadar baskı altında hissederler" gibi bir sonuca varmak oldukça makul görünmektedir. İşverenlerin işçilerin talep ve şikâyetlerin konusunda adım atması ise, sonuç olarak, işçilerin tekrarlayan bir militan eylem içine girme dürtülerini azaltacaktır.[58]

58 Militanlık ve pazarlık gücü arasındaki ters orantının örnekleri, yazımızın devamındaki birkaç noktada daha karşımıza çıkacak. Deyo (1989: 79-81) da Güney Kore işçi hareketleri üzerine yürüttüğü tartışmasında bu ters orantıdan bahseder. 1970'ler ve 80'lerde kadın tekstil işçileri ülkedeki en militan işçiler arasında yer alıyor ve aslında otomobil işçilerinden bile daha militan bir hâl arz ediyorlardı. Ancak elbette ki otomobil (ve diğer ağır sanayi) işçilerinin elde ettiği kazanımlar çok daha fazlaydı (Güney Kore otomobil işçilerinin elde ettiği kazanımlar için bkz. İkinci Bölüm).

Özetle söylemek gerekirse, dünya işçi eylemlerindeki genel geçer dinamik, ürün döngüleri içindeki yükseliş/düşüş ile işçilerin pazarlık gücünün düzeyi/doğasında yaşanan değişiklikler üzerinde temellenmektedir.[59] Dolayısıyla denilebilir ki, işçi eylemlerinin şimdiki ve gelecekteki dinamiklerini kavrayabilmek, otomobil endüstrisinden sonra dünya kapitalist sisteminin lider endüstrisi konumuna yükselecek olası endüstriyi ve bu endüstri içindeki işçilerin sahip olduğu pazarlık gücünün doğasını incelemeyi gerektirir. Bu bölümün dördüncü alt bölümünde bu incelemeyi yapacağız. Fakat bundan önce, imalat sektörüne yoğunlaştığımız için gözden uzak kalan ve fakat dünya işçi sınıfı oluşumu ile işçi eylemlerinin (geçmiş, günümüz ve gelecek) dinamiklerini anlamak adına elzem olan, üretim sürecinin merkezi bir unsurunu kısaca tartışalım.

III. Döngüler, Çözümler ve Taşımacılık Endüstrisi

Taşımacılık endüstrilerinin sattığı ürün "yer değişikliği"dir (Harvey 1999: 376). Her ikisi de "imal eden" tekstil ve otomobil endüstrileri kendi üretim süreçleri içindeki pek çok "uğrakta" taşımacılık sistemlerinden yararlanırlar: girdilerin alınması (ki buna işçilerin işyerine getirilmesi de dâhildir), ara malların bir üretim yerinden diğerine taşınması ve nihai ürünün pazara götürülmesi. Tarihsel olarak imalat çıktılarının belli bir yerde hızla yayılması, malların dağıtımı ve hammaddelerin alınması için yeni taşımacılık ve iletişim ağlarının gelişmesine bağlıdır (Riddle 1986: 3, 7, 22, 37-8; Hartwell 1973: 373).[60]

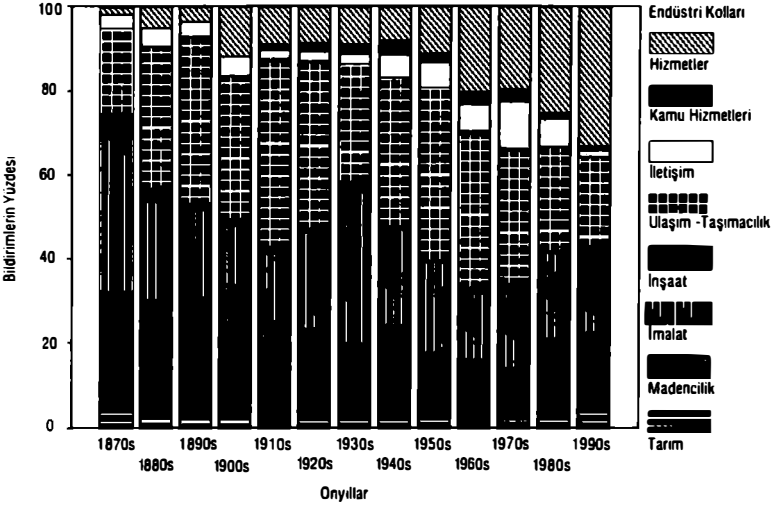
Tarihsel kapitalim açısından taşıma sistemlerinin oynadığı merkezi rolü göz önüne aldığımızda ve benimsediğimiz teorik çerçeve ile konuya eğildiğimizde, taşımacılık sektöründe gerçekleşen işçi eylemlerinin WLG veritabanın kapsadığı tarihsel süreç boyunca gerçekleşen tüm işçi eylemleri içinde hatırı sayılır bir orana sahip

59 Bu argüman, dünya siyaseti dinamiklerini analizimize dahil ettiğimiz Dördüncü Bölüm'de daha da geliştirilecek.

60 Taşımacılığın dünya sistemleri perspektifinden bir kavramsallaştırılması için bkz. Ciccantell ve Bunker (1998).

olacağı beklentisinde sahip olabiliriz. Ayrıca, nasıl ki imalat sektörü içindeki işçi eylemlerinin merkez üssünde birtakım kaymalar (tekstilden otomobile) tespit ettiysek, taşımacılık sektörü içinde de farklı taşımacılık türlerinin sahip olduğu önemde yaşanan kaymalara tekabül eden, benzer türde işçi eylemleri kaymalarının yer almasını bekleyebiliriz.[61]

Şekil 3.3. Endüstrilere göre dünyadaki işçi eylemleri, 1870-1996

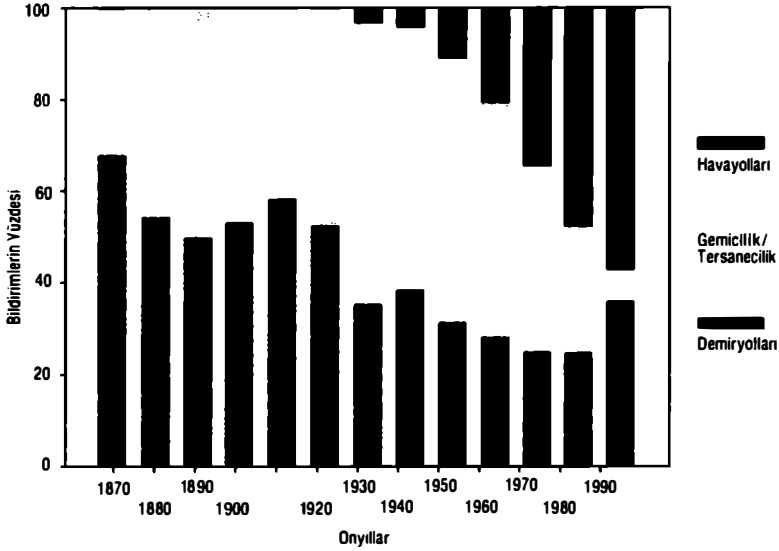

WLG verileri, yukarıda bahsi geçen her iki beklentiyi de onaylamaktadır. Şekil 3.3'te de gördüğümüz gibi, taşımacılıkta yaşanan işçi eylemleri, toplam işçi eylemlerinin önemli bir kısmını oluşturmaktadır: 1870-1996 yılları arasında ortalama % 35 gibi bir oran ki bu oran bu süreçte imalat sektöründe (% 21) ve madencilikte (%

61 Merkezilik (ve kaymalar) konusunda aynı argüman enerji endüstrileri ve dolayısıyla da kömür, petrol ve diğer enerji sektörlerinde çalışan işçilerin dünya işçi sınıfı oluşumu ve işçi eylemleri açısından sahip olduğu merkezi rol için de öne sürülebilir. Burada böyle bir analize girişmeyeceğiz, fakat işçi eylemleri ve genel olarak toplumsal eylemler/huzursuzluklar ile dünya enerji rejimlerindeki (özellikle de kömür ve pet rol) tarihsel dönüşümler arasındaki ilişkiyi inceleyen bir çalışma için bkz. Podobnik (2000).

18) yaşanan eylemlerin epey üzerindedir.[62] Taşımacılık sektöründe çalışan işçiler tarafından gerçekleştirilen eylemler, üç on yıllık süreç dışında her on yıllık süreç içinde diğer tüm kategorileri geride bırakmıştır. Bu istisnai üç on yıllık süreç, 1870'li yıllar, imalatın liderliği ele geçirdiği 1930'lar ve hizmet kategorisinin lider durumda olduğu 1990'lardır.[63]

Şekil 3.4. Taşımacılık sektöründeki işçi eylemlerinde yaşanan kaymalar, 1870-1996

Ayrıca, taşımacılığın üç temel alt sektörü içindeki işçi eylemlerinin dağılımını gösteren Şekil 3.4'te fark edilebileceği gibi, yirminci yüzyıl boyunca taşımacılık sektörü içindeki işçi eylemlerinin toplam ağırlığında bir kayma yaşanmıştır. Bu kayma, havayolu taşımacılığı ile kıyaslandığında denizyolu taşımacılığı/tersanecilikte daha dra-

62 Tüm bir madencilik sektörü içinde, kömür madenciliği en önemli kategori durumundadır. Kömür madenciliği sektöründe gerçekleşen işçi eylemlerinin gösterdiği eğilimin WLG veritabanına dayanılarak yapılmış olan bir analizi için bkz. Podobnik (2000).

63 1960'lardan itibaren toplam hizmet kategorisinin genel ağırlığında yaşanan sürekli artış (ki daha sonra detaylı bir biçimde tartışılacaktır), aynı dönemde taşımacılık sektöründe gerçekleşen işçi eylemlerinin sayısında bir düşüş meydana getirmiştir.

matik bir şekilde vuku bulmuştur. Gemi ve tersane işçileri tarafından gerçekleştirilen eylemler, 1870-1996 yılları arasında taşımacılık sektöründe yaşanan toplam eylem vakalarının % 52'sini oluşturmaktadır. Buna karşılık, demir ve havayolu işçilerinin taşımacılıktaki toplam vakalar içindeki oranı sırasıyla % 35 ve % 13'tür. Ancak 1970'lere gelindiğinde havayolu taşımacılığındaki işçi eylemlerinin oranı % 42'ye ulaşarak aynı yılın gemicilik/tersanecilik sektörünün % 35'lik oranını geride bırakmıştır. Ayrıca havayollarındaki işçi eylemlerinin gemicilik/tersanecilik karşısındaki yükselişi 1980'lerde (% 55 havayolu, % 24 gemicilik/tersanecilik) ve 1990'larda da (% 63 havayolu, % 7 gemicilik/tersanecilik) devam etmiştir. Benzer fakat daha az dramatik bir düşüş de demiryolları sektöründeki işçi eylemlerinin oranında yaşanmıştır: Yirminci yüzyılın ilk yarısında % 43 olan eylem vakaları, yüzyılın ikinci yarısında % 25'e gerilemiştir.

Taşımacılık sektöründe çalışan işçilerin sahip oldukları işyeri pazarlık gücü her daim yüksekti ve hâlâ da yüksektir. Bu durum, özellikle de bu işçilerin çalıştıkları yeri onların da içinde yer aldığı tüm bir dağıtım ağı olarak tanımladıktan sonra daha da açık hale gelecektir. Sonuç olarak bu işçilerin sahip olduğu işyeri pazarlık gücünün kaynağı, doğrudan eylemlerinin birincil (ve genellikle kamuya mensup) işverenleri üzerinde doğurduğu etkiden çok, yerine ulaşması gereken mal, hizmet ve (istediği yere ulaşmak isteyen) insanların dağıtımında yaşanan aksaklıkların neden olduğu aşağı veya yukarı yöndeki etkidir. "Kapitalistlerin farklı mekânlardaki kaderleri" yeni taşımacılık ağlarının gelişmesine (Harvey 1999: 378) ve halihazırdaki taşımacılık ağlarında yaşanabilecek (kimi zaman işçilerin de sebep olabileceği) aksaklıklara bağlıdır.

Taşımacılık endüstrilerinde, emeğin sahip olduğu yüksek işyeri pazarlık gücünü dengelemek için bunun karşısına birtakım mekânsal çözümler koymak çok da kolay değildir. Dağıtım ağındaki sorun çıkaran birtakım bölümler tamamen ortadan kaldırılabilir –idare edilmesi güçleşen ya da kâr getirmeyen bölümler ticaret ve üretim ağından tamamen çıkarılabilir. Fakat uygulamaya konacak böylesi bir mekânsal çözüm, taşımacılık sektörünün diğer alt birimlerinde yer alan endüstriler açısından oldukça acımasız ve bir o kadar

da yararsız bir çözüm olacaktır (özellikle de tüm bir bölgenin devre dışı bırakılması, kârlılık ve kontrol konusunda birtakım sorunları da beraberinde getiriyorsa). Ayrıca "kara ve demir yolları, kanallar ve havaalanları ortadan kaldırılırsa, taşıdıkları değer de ortadan kaybolur" ve ortaya şöylesi paradoksal bir sonuç çıkar: Sermayenin hareketliliği taşımacılık endüstrilerine yapılacak olan "sabit" yatırımlara ihtiyaç duyar (Harvey 1999: 380). Sonuç olarak, taşımacılık endüstrilerinin karşı karşıya olduğu, coğrafi yer değiştirme konusundaki caydırıcı faktörler, en sermaye-yoğun imalat endüstrilerindeki caydırıcı faktörlere kıyasla oldukça fazladır. Gerçekten de, WLG veritabanında 1870-1996 yılları arasında taşımacılık endüstrilerindeki işçi eylemlerinin dünya genelinde giderek artan bir biçimde yayılması da bize, bu sektörde yaşanan işçi eylemlerine karşı verilen en temel yanıtın mekânsal çözümler olmadığını gösterir.[64]

Diğer yandan teknolojik çözümler, taşımacılık sektöründe çalışan işçiler tarafından gerçekleştirilen eylemler ile karşı karşıya kalan işverenlerin ellerinde kullanabilecekleri çok daha önemli bir koz olarak karşımıza çıkar. Bu konuda en etraflıca analiz edilmiş olan örnek, gemicilik endüstrisindeki konteyner taşımacılığı ve dok otomasyonudur. Üretim sürecinin geliştirilmesine dönük bu uygulamalar, tarihsel olarak militan bir özellik arz eden tersane işgücünün yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren giderek küçülmesine neden olmuştur ki bu da daha önce sözünü ettiğimiz işçi eylemlerinde yaşanan düşüşün de önemli bir nedenidir. Taşımacılık sektöründeki emek sürecinde kayda değer dönüşümler görece az yaşanmıştır, ancak ürün çözümleri, eylemler karşısında işverenler tarafından verilmeye çalışılan en yaygın yanıt olmuştur. Örneğin, demiryolu işçileri ve genel olarak demiryolu taşımacılığı yeni alternatifler –kamyon taşımacılığı, havayolu kargo taşımacılığı, otomobiller ve havayolu yolcu taşımacılığı– nedeniyle yoğun bir rekabetçi baskı altına girmiştir.

64 Taşımacılık sektöründe yaşanan işçi eylemleri oldukça geniş bir coğrafi alana yayılmış olması şu karşılaştırmadan da görülebilir: Otomobil endüstrisi içindeki işçi eylemleri açısından önem arz eden yerlerle ilgili belirlemiş olduğumuz % 1'lik eşik kriterine yalnızca 11 ülke uyarken, tekstil için belirlemiş olduğumuz kritere uyan ülke sayısı 15, taşımacılığın üç alt sektörü için belirlemiş olduğumuz eşik kriterine uyan ülke sayısı ise 27'dir (demiryolu için 17, gemicilik/tersanecilik için 12, havayolu için ise 17).

Son olarak, devlet tarafından yapılan düzenlemelerin taşımacılık sektöründe yaşanan işçi eylemlerinin sahip olduğu dinamikler üzerindeki etkisi, diğer endüstrilere kıyasla daha fazla olmuştur. Düzgün işleyen taşımacılık sistemlerinin sermaye bikrimi açısından oldukça önemli olması -bununla birlikte taşımacılıkta çalışan işçilerin sahip olduğu yüksek işyeri pazarlık gücü ve mekânsal çözümlerin kısıtlı bir uygulama imkânına sahip olması- devletlerin taşımacılık sektöründe yaşanan işçi eylemlerine neden bu denli müdahale ettiğini açıkça ortaya koyar. Örneğin, demiryolu işçileri yasal haklar elde etme (örn. sendikaların yasallaşması) konusunda her zaman ilk sırada yer almıştır. Fakat bu yeni hakların tanınması ile eş zamanlı olarak, işçilerin eylemlerini kısıtlayan bir dizi kanun (örn. grevin yasal hak olmaktan çıkarılması) yürürlüğe konmaya devam etmiştir.

İmalat endüstrileri ile ilgili olarak, ürün döngüsü ilerleyip geliştikçe, baskıların arttığından ve bu nedenle de geç endüstrileşenlerin işçi eylemleri ile mücadele edebilecek daha az kaynağa sahip olduğundan bahsetmiştik. Buna karşılık taşımacılık endüstrilerinde, bir ağın farklı parçaları (demiryolu, havayolu) birbirleri ile doğrudan bir rekabet içinde yer almaz yahut da bu rekabetin doğası oldukça karmaşık bir hâl arz eder. İşte tam da bu nedenle, bizim burada benimsemiş olduğumuz ürün döngüsü argümanı, taşımacılıkta yaşanan işçi eylemlerinin doğurduğu, mekânsal olarak birbirinden farklı sonuçları açıklamak konusunda yetersiz kalır. Bu noktada, taşımacılık sektöründe yaşanan işçi eylemlerinin doğurduğu sonuçların imalat sektöründekilere kıyasla merkez-çevre hattı boyunca mekânsal olarak daha az farklılaşmış olmasını bekleyebiliriz. Ayrıca, daha az doğrudan rekabet ve işçiler arasında mekânsal olarak daha az farklılaşma kombinasyonu, şöyle bir sonuca varmamızı da sağlayabilir: Emek enternasyonalizminin maddi temelleri taşımacılık sektöründe çalışan işçiler arasında, imalat sektöründekilere kıyasla daha güçlüdür.[65]

65 Bu durum, taşımacılık endüstrileri içinde devletin (hem işveren hem de anlaşmazlık-giderici) olarak oynadığı merkezi role işaret eder. Daha zengin ülkelerdeki hükümetlerin anlaşmazlıkları çözmek adına daha yoksul ülke hükümetlerine kıyasla daha çok maddi kaynağa sahip olduğunu varsayarsak, işçi eylemlerinin çok farklı sonuçlar do-

Bu beklentilerle aynı hatta düşünebilecek önemli bir gelişme yeni yeni ortaya çıkmaya başlayan uluslararası pilot birlikleridir. Bu birliklerin ortaya çıkışı, 1990'ların sonu ve 2000'lerin başında belli başlı havayolu şirketlerinin küresel çapta ittifaklar kurmak suretiyle izlenen rotalar, kullanılan uçaklar ve uygulanan pazarlama stratejilerinde ortaklaşmaya başladıkları bir sürecin yan etkileri olarak pekâlâ okunabilir. Önde gelen havayolu şirketlerinin kurduğu bu ittifaklarda yer alan pilotlar zaman içinde kendi pilot birliklerini kurmaya başladılar (örn. United Airlines'ın lider konumunda olduğu Star Alliance'ta çalışan pilotların kurduğu Star Alliance Pilots). Bu pilot birlikleri, aslında oldukça faal bir konumdadır. Örneğin Amerika ve Britanya Havayolları'nın önderliğindeki Oneworld Alliance'ta çalışan pilotların kurduğu "The Oneworld Cockpit Crew Qoalition" 2001 yılında Miami'de bir toplantı düzenledi. Bu toplantıda, Amerikan Havayolları sendikasına bağlı pilotlar, bilgi aktarımında bulunarak sendikalarının Lan Chile ve Aer Lingus'taki meslektaşlarıyla dayanışmayı öngören stratejileri üzerine tartıştılar. Havayolu yetkilileri açısından havayollarında çalışan pilotlar arasındaki bu uluslararası dayanışma, "oldukça kaygı verici", "dünya genelinde yeni bir eğilim" olmaya başladı (Michaels 2001: 23, 28).

Şimdiye dek, taşımacılık endüstrileri arasındaki benzerliklere değindik. Şimdi ise sormamız gereken soru şu: Taşımacılık sektörü içinde vuku bulan kaymaların (ya da ürün çözümlerinin) işçi eylemlerinin günümüz dinamikleri üzerindeki etkileri nelerdir? Küreselleşmenin en son evresi tarafından yaratılmış olan yoğun ticaret ve üretim ağları, taşımacılıkta çalışan işçilerin tıpkı geçmişte oldukları gibi bugün de sermaye birikim süreci içinde merkezi bir konuma sahip olduklarını gösterir. Ayrıca havayolu sektöründe çalışan işçilerin sahip olduğu işyeri pazarlık gücünün gemicilik/tersanecilik ve demiryolları sektöründe çalışan işçilerinkinden daha az olduğunu düşünmek için bir neden yoktur. Aslında, özellikle de

---

ğurması beklenir bir durumdur. Yine de bu durum, farklı yerlerde konumlanmış olan fabrikalar (ve işçiler) arasındaki doğrudan rekabet dinamiğinden oldukça farklıdır ve bu nedenle de sınırlar arasında gerçekleşecek olan işbirliği ve dayanışma girişimlerinin önündeki engeller daha azdır.

küresel ağlar üzerindeki potansiyel etkileri göz önüne alındığında, havacılık sektöründeki işçilerin işyeri pazarlık güçleri diğerlerininkinden çok daha fazla olabilir. Ancak havayolu işçileri tarihsel olarak demiryolları ve gemicilik/tersane işçilerine kıyasla daha az militan bir konuma sahip olmuştur.[66] Kitabımızın Dördüncü Bölümünde de tartışacağımız üzere bu durum, 1920'ler, 1950'ler ve 1970'lerdeki (ki bu on yıllar WLG veritabanında sırasıyla demiryolu, gemicilik/tersanecilik ve havayolu endüstrilerinde yaşanan işçi eylemlerinin zirve yaptığı on yıllardır) farklı dünya siyasetleri bağlamında kısmen izi sürülebilecek türdendir. Ancak daha önce tekstil ve otomobil endüstrileri arasında yaşanan kayma bağlamında sözünü ettiğimiz üzere, bu durumun kendisi işyeri pazarlık gücünde yaşanan artışla -ki bu artış, işverenleri ve devletleri işçi eylemlerine bir son vermek adına birtakım tavizler vermek zorunda bırakmıştır– ilişkili bir biçimde de düşünülebilir. Bu şekilde düşünüldüğünde, havayolu taşımacılığına doğru yaşanan bu kayma, bir yüzyıl boyu devam eden, işyeri pazarlık gücüne doğru yaşanan ve giderek artan bir eğilimi temsil etmektedir.

Ancak, bir sonraki kısımda da göreceğimiz üzere, post-Fordist ürün çözümlerinin iş yeri pazarlık gücü üzerinde yarattığı etki, taşımacılık endüstrileri örneğinde yaşanandan çok daha karmaşıktır. Bir başka deyişle, her ne kadar kitabımızın bu bölümünde taşımacılık sektöründe çalışan işçilerin, İkinci Bölüm'de ise otomobil işçilerinin yüksek bir işyeri pazarlık gücüne sahip olmaya devam ettiklerinden bahsetmiş olsak da, istihdamın hızla büyüdüğü yerler, görece düşük işyeri pazarlık gücüne sahip bir işçiler ordusu yaratmaktadır. Yirmi birinci yüzyılın başında bu durumun işçiler üzerinde yarattığı sonuçlar açısından sorulması gereken önemli

66 Taşımacılık endüstrileri içinde bir ürün yaşam döngüsünün anlamlı bir biçimde kavramsallaştırmak oldukça güç olduğundan, karşılaştırılabilir aşamaları (örn. olgunluk aşamaları) birbirinden ayırmak da oldukça güçtür. Taşımacılığın üç alt sektörü için işçi eylemlerinin zirve yaptığı on yılları karşılaştıracak olursak, işçi eylemlerindeki en düşük oranların havayolu taşımacılığına ait olduğunu görürüz. Örneğin, gemicilik/tersane sektöründeki vakaların sayısı 1950'lerde 1887 ile zirve yapmışken, demiryolu taşımacılığı 1920'lerde 1165 vaka bildirimi ile zirve yapmıştır. Havayolu taşımacılığının zirve yaptığı on yıl olan 1970'lerde, vaka bildirimlerinin sayısı yalnızca 637'dir.

sorular vardır: Yüksek bir işyeri pazarlık gücüne sahip olanlar bu gücü nasıl kullanacaklar? Bu güç düşük bir işyeri pazarlık gücüne sahip işçileri de içine alan ve pek çok işçinin çıkarına hizmet eden geniş çaplı mücadelelerde mi yoksa daha dar kapsalı mücadelelerde mi kullanılacak?[67] Bu konuya hem bu bölümün hem kitabımızın sonunda yeniden döneceğiz.

IV. Yeni Bir Ürün Çözümü mü?

Bu bölümde, işçi eylemlerinin belli başlı dalgalarının, hem bir dönemin lider kapitalist endüstrisi *içinde*, hem de endüstriler *arasında* ürün döngülerinin yükseliş ve düşüşlerinde, üretimde yaşanan coğrafi kaymalarla eş zamanlı olarak birtakım kaymalar meydana geldiğinden bahsettik. Bu noktada karşımızda beliren önemli bir diğer görev de, dünya kapitalist sisteminin şu anki lider endüstrisi konumunda olan otomobilin yerini alacak olan endüstri kolunu belirlemek ve oradaki işçilerin sahip olduğu pazarlık gücünün doğasını ortaya koymak olacaktır. Ancak şu anda, on dokuzuncu yüzyılda tekstilin, yirminci yüzyılda ise otomobilin oynadığı role eşdeğer bir rol üstlenecek olan tek bir ürünü belirlemek oldukça güçtür. Post-Fordizm analistlerinin de vurguladığı gibi, günümüz kapitalizminin en önemli özelliklerinden biri de sahip olduğu eklektik ve esnek yapıdır ki bu özellik tüketim mallarındaki baş döndürücü çeşitlilik ile yeni metaların ve eski metaların yeni tüketim biçimlerinin inanılmaz bir hızla ortaya çıkışında en somut ifadesini bulmaktadır. Bu bölümün geri kalan kısmında, dünya genelinde yeni bir işçi sınıfının oluşumu ve işçi eylemi dalgalarının ortaya çıkışı konularında potansiyel olarak kritik bir yerde duran bazı endüstri kollarına değineceğiz.

67 İkinci Bölüm'de ortaya koyduğumuz gibi, otomobil işçileri tarafından gerçekleştirilen eylemlerin ülkeden ülkeye hızlı bir biçimde yayılması, başlangıçta genel olarak çalışan ve yoksul insanların daha geniş çapta yürüttüğü mücadeleler ve hatta demokrasi mücadeleleri ile birlikte gerçekleşti. Bu eğilim hiç şüphesiz birtakım yapısal koşulların bir aradalığından (örneğin otomobil işçilerinin geniş işçi sınıfı cemaatleri içinde yaşıyor olması) ve siyasi tercihlerden kaynaklanıyordu. Bu noktada sorulması gereken temel soru şöyle bir hâl alır: Yüksek pazarlık gücüne sahip olan işçileri kendi özgün çıkarlarının ötesindeki taleplerle buluşturabilecek benzer yapısal koşullar bugün de var mıdır?

Yarı-iletken Endüstrisi

Bu baş döndürücü ürün yelpazesinin varlığı asıl olarak tek bir ürün tarafından mümkün kılınmıştır: yarı-iletkenler. Peter Dicken (1998: 353-3), mikro-elektroniğin otomobilin yerini alarak günümüzde "endüstrilerin endüstrisi" konumuna yükseldiğini öne sürer. Tıpkı "kendinden önceki tekstil, çelik ve otomobil" gibi mikro-elektronik endüstrisi de artık "endüstriyel başarıda bir mihenk taşı olarak düşünülmeye başlanmıştır". Yarı-iletkenleri çok çeşitli ürün ve süreçlere dâhil eden mikro-elektronik endüstrisinin yaratmış olduğu etki, otomobil endüstrisine kıyasla daha dolaylı bir hâl arz eder. Otomobil endüstrisi gündelik hayatta, mekânsal ve endüstriyel banliyöleşmeden, enerji elde etmenin jeopolitiğinde yaşanan birtakım dönüşümlere ve dönemin kültürel sembollerine kadar pek çok farklı alanda önemli değişiklikler yaratmıştır. Yarı-iletken endüstrisi ise, tekstil ve otomobil üretimi de dâhil olmak üzere "her şeyin bilgisayarlaşması" aracılığıyla gündelik hayat ve çalışma deneyimleri üzerinde önemli etkiler yaratmıştır.

Yine de, yarı-iletken endüstrisindeki istihdamın işçi sınıfı oluşumu üzerindeki doğrudan etkisi, tekstil ve otomobil endüstrilerinin tarihsel etkisine eşdeğer değildir. 1970'lerde üretimde yaşanan olağanüstü büyümeye rağmen, yarı-iletken endüstrisi içinde yaratılan ve imalata dayanan işlerin sayısı yonga plaka üretiminin otomasyonu nedeniyle görece çok azdır. Yarı-iletken üretiminin yaratıcı ve teknolojik olarak oldukça karmaşık bir bölümü olan tasarım ve plaka üretimi yüksek-gelir düzeyine sahip ülkelerde konumlandırılmıştır. Bilim, teknik ve mühendislik alanlarında oldukça üst seviyede bir insan gücünün yanı sıra, üretim için "kusursuz" bir ortam sağlayacak olan pahalı ekipmanlara, imalat sürecinde ise çok az doğrudan emek girdisine ihtiyaç duyar.[68] Üretim sürecinin emek-yoğun olan bölümü montajdır ki o da 1960'ların başından itibaren özellikle Asya'daki düşük-ücret bölgelerinde yaptırılmaktadır (Dicken 1998: 373).

68 2003 yılında IBM tarafından Fishkill-New York'ta açılmış olan yarı-iletken üretim tesislerinde, 300 milimetre uzunluğundaki silikon plakalar 20 gün boyunca beş yüzden fazla işlemden geçiyor ve bu plakalara bir kez bile olsun insan eli değmiyor (Lohr 2002).

Yarı-iletken endüstrisinin hızla genişlemesi bir taraftan, yüksek-gelir düzeyine sahip ülkelerde az sayıda da olsa imalata dayalı birtakım işlerin ortaya çıkmasına neden oldu. Diğer taraftan, endüstrinin genişlemesi düşük gelir düzeyine sahip ülkelerde yeni bir endüstriyel proletaryanın, özellikle de genç ve kadınlardan oluşan bir proletaryanın gelişmesini sağladı. Böylesi bir gelişme, 1970'ler ve 80'lerde akademide "küresel montaj hattı" başlığı altında yeni birtakım çalışmalara konu olmaya başladı (örn bkz. Fernandez-Kelly 1983; Lim 1990; Ong 1987). Ancak yine de son yıllarda, montaj işinin kendisi de hızlı bir otomasyon sürecine girdi ve dolayısıyla düşük-gelir ülkelerinde bu sektörde yaşanan istihdam büyümesi de yavaşlamaya başladı (Dicken 1998: 383-6).[69]

Yine benzer şekilde, elektronik tüketim endüstrisinin genişlemesi (ve bununla birlikte ürünlerin çeşitlenmesi) de, benzer türde bir istihdam modeli ile ilişkili olarak düşünülebilir ki bu yeni istihdam modeli, merkezdeki endüstriyel proletaryanın küçülmesi ile birlikte seçilmiş birtakım düşük-ücret bölgelerindeki endüstriyel proletaryanın büyümesi eğilimi ile karakterize olur. Araştırma-geliştirme (AR-GE), pazarlama ve koordinasyon her ne kadar çok uluslu şirketlerin elinde kalmaya ve asıl olarak yüksek-ücret ülkelerinde yapılmaya devam etse de, hemen hemen tüm imalat ve montaj işleri düşük-ücret ülkelerinde yapılmaktadır. Çin bu alanda başı çeken ülke konumundadır. Televizyon setleri örneğinde Çin tam anlamıyla "yoktan var olarak", nihayet 1987 yılında dünyanın en büyük televizyon üreticisi durumuna gelmiştir (Dicken 1998: 357).[70]

Endüstriyel işçi sınıfının yüksek-ücret ülkelerinde giderek küçülmesi ile eş zamanlı olarak düşük-ücret ülkelerinde giderek büyümesi yönündeki bu eğilim, tekstil ve otomobil endüstrileri için daha önce ortaya koyduğumuz modelin bir tekrarı niteliğindedir. Birbirleri ile ilişkili tüm bu süreçlerin sonucu olarak, düşük-ücret

69 Donanımın aksine yazılım işi Hindistan'da çok önemli bir istihdam kaynağı durumundadır ki bu konuya daha sonra değineceğiz.

70 RCA'nın sahip olduğu elektronik üretim tesislerinin yirminci yüzyıl boyunca sürekli olarak Kuzey Amerika'nın sendikalaşmanın ve ücretlerin daha az olduğu bölgelerine kaydırılması üzerine bkz. Cowie (1999).

ülkelerinde kitle üretim endüstrilerinde çalışan proletarya gerek boyut gerekse merkeziyet anlamında giderek büyümektedir. Özellikle de 1980'lerin ortalarından itibaren, Çin başta olmak üzere Asya kıtası endüstriyel genişlemenin ve yeni bir endüstriyel işçi sınıfı oluşumunun kilit bölgesi olmuştur. Geçmiş deneyimler üzerine yapmış olduğumuz analiz, yakın bir gelecekte Çin'de kitlesel işçi hareketlerinin ortaya çıkması yönünde bir beklenti içine girmemize neden olur. Çin'in gerek Doğu Asya bölgesi gerekse küresel çapta sahip olduğu boyutu ve arz ettiği merkezi önemi göz önüne aldığımızda, bu hareketin ortaya çıktığı takdirde yaratacağı etki, tıpkı yirminci yüzyılın ortalarında köylülerin başını çektiği devrim hareketinin yarattığı etki gibi, dünyayı yerinden oynatacaktır.

Gerçekten de, Çin'de giderek artan sayıda işçi eylemleri yaşanmaktadır. Resmi kaynaklara göre sadece 2000 yılında gerçekleştirilen gösterilerin sayısı 30.000'i bulmuştur. Ancak bu protesto eylemlerinin çoğu işten çıkarmalara, zamanında ödenmeyen maaş ve diğer ödemelere karşı yapılmıştır. Bunun ardında yatan en önemli neden ise Çin'in yabancı doğrudan yatırımlar aracılığıyla hızla sanayileşmesi ve bununla ilişkili olarak da devlete ait endüstriyel teşebbüslerin hızla özelleştirilmesidir. Sonuç olarak, Çin'de giderek artan işçi eylemleri, daha önce yerleşmiş hayat ve geçim tarzlarında yaşanan bozulmalar karşısında örgütlenen hareketler olarak tanımladığımız, Polanyi-tarzı hareketlere bir örnek teşkil etmektedir. Bir yandan, bu tarz protestoların ardında yatan o dürtü ya da itici güç hâlâ tükenmiş değildir. Kamu iktisadi teşebbüslerinden hâlihazırda çıkarılmış olan 45-50 milyon işçiye, Çin'in Dünya Ticaret Örgütü'ne dâhil olmasının ardından, bir 40 milyon işçinin daha eklenmesi beklenmektedir (Solinger 2001; ayrıca bkz. Solinger 1999). Diğer yandan, şu ana kadar yapmış olduğumuz analiz, Marx-tarzı işçi eylemlerinin de gelecekte ortaya çıkacağını ummak için bize her türlü nedeni vermektedir. Farklı endüstri kollarında çalışan işçilerin sahip olduğu pazarlık gücü elbette farklıdır ancak bazılarının (örneğin otomobil işçilerinin) sahip olduğu işyeri pazarlık gücü oldukça fazladır. Bu Marx-tarzı işçi eylemlerinin tam olarak ne zaman ortaya çıkacağı ve bu işçilerin işsizler tarafından yürütülen

protesto eylemleri ile nasıl bir ilişki içinde olacağı türünden sorular açık uçludur. Yine de, Çin'deki endüstriyel işçi sınıfının dünyadaki işçi eylemlerinin geleceği açısından taşıdığı önem tartışılmazdır.

Üretim Hizmetleri

Daha önce tartıştığımız, imalat aktivitelerinin coğrafi olarak âdemi merkezileşmesi süreci, küresel "komuta ve kontrol" fonksiyonlarının büyümesi ve merkezileşmesi ile birlikte sermayenin giderek finansallaşması süreçleri ile eş zamanlı olarak yaşanmıştır.[71] Saskia Sassen'e göre, "sermayenin artan hareketliliği, imalat ve finansın yeni örgütleniş biçimi için gerekli olan işletme, kontrol ve hizmet mekanizmalarını garanti altına alan yeni üretim biçimleri için bir talep yaratmıştır" (2001: 24). Bu yeni üretim biçimleri, telekomünikasyondan hukuk, finans, reklamcılık, danışmanlık ve muhasebe konularında özelleşmiş bir dizi hizmete kadar değişen geniş bir yelpazede yer alır. Bu üretim hizmetleri, fabrikalar, ofisler ve finans piyasalarının oluşturduğu küresel şebekeleri idare eden firma ve kuruluşlara destek olsalar da, bu hizmetlerin kendisi, Sassen'e göre toplaşma ekonomilerine maruz kalmış durumdadır. Sonuç olarak, üretimin coğrafi olarak yayılması ve finans kapitalin aşırı hareketliliğinin bir başka etkisi de çok uluslu şirketlerin genel merkezleri ile bunların ihtiyaç duyduğu birtakım üretim hizmetlerinin merkez ülkelerindeki belli başlı kentlerde toplanmasıdır. Bu kentler, "küresel sistemin idare edildiği yerlerdir" (Sassen 2000: 1). Ayrıca yine bu kentler, işçi sınıfı oluşumu ve yeni ortaya çıkan işçi eylemleri açısından özellikle tetkik edilmesi gereken yerlerdir.

1970'lerden itibaren, üretim hizmetlerindeki istihdam, merkez ülkelerindeki diğer ekonomik sektörlerin tümünden daha hızlı bir büyüme kaydetmiştir (Sassen 2000: 62-4; ayrıca bkz. Castells ve Aoyama 1994; Marshall ve Wood 1995: 9-11). Örneğin Amerika'da

71 Dördüncü Bölüm'de, sermayenin finansal bir çözüm olarak giderek artan biçimde finansallaşması konusunu yeniden kavramsallaştıracağız. Bu finansal çözüm ürün döngüsünün başka araçlar yardımıyla devam ettirilmesi olarak da okunabilir. Rekabet giderek yoğun hale geldiğinde, yeni imal edilen ürünlere yatırım yapmak yerine sermaye, ticaret ve üretimden tamamen çekilerek birtakım finansal anlaşmalara yahut spekülasyona yatırılabilir (Arrighi 1994; Arrighi ve Silver 1999).

1970 yılında 76,8 milyon olan toplam istihdam, 1996 yılında 102,2 milyona ulaşmıştır; bu yıllar arasında üretim hizmetlerindeki toplam istihdam ise 6,3 milyondan 17,6 milyona çıkmıştır. Buna karşılık imalat sektöründeki toplam istihdam 19,9 milyondan yalnızca 20,4 milyona ulaşmıştır (Sassen 2000: Şekil 4.1.). Bazı gözlemciler bu rakamları, post-endüstriyel toplumların yüksek maaşlı, profesyonel, teknik ve yönetimsel meslekler yarattığının bir kanıtı olarak kullanırlar. Bu türden bir tespit bundan yaklaşık otuz yıl kadar önce Daniel Bell (1973) tarafından *The Coming of Post-Industrial Society* isimli eserde yapılmıştır ki buradaki temel sav "gelişmiş kapitalist ekonomilerin" hem eğitim seviyesi daha yüksek bir işgücü hem de daha barışçıl emek-sermaye ilişkileri yarattığı yönündedir. Bu görüş 1990'larda "Yeni Ekonomi" akımına düzülen kimi övgülerde daha da net bir biçimde vurgulanmıştır. Ancak yine de elimizdeki kanıtlar bu görüşle giderek artan bir biçimde çelişmeye başlamıştır. Bunun temel nedeni üretim hizmetlerinin –üretimlerinin vazgeçilmez bir parçası olarak– sekreterden telefon operatörüne, bakım ekibinden temizlik görevlisine, garson ve bulaşıkçıdan çocuk bakıcısına kadar, geleneksel olarak pembe ve mavi yakalı meslek gruplarının desteğine ihtiyaç duymasıdır. Sonuç olarak, üretim hizmetleri hızlı bir biçimde büyürken, bir yandan da yüksek-ücretli profesyoneller ile düşük-ücretli işçiler arasında bir kutuplaşma meydana getirmiştir (*Wall Street Journal* 2000; Greenhouse 2000).[72]

Bu kitapta benimsediğimiz teorik çerçeve, yeni mesleklerin önemli bir büyüme kaydettiği yerleri yeni bir işçi sınıfı oluşumu ve

72 New York'taki istihdam eğilimleri üzerine yayınlanmış bir çalışmaya referansla Steven Greenhouse (2000) şunları kaydetmiştir: "New York'un ekonomiye yön veren hali, rekor sayıda meslek kolunun bu kentte ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ancak yeni yayımlanmış olan bir çalışmaya göre, yıllık 25.000 dolardan daha az kazandıran düşük ücretli işlerin sayısı orta ve yüksek ücretli işlere kıyasla daha hızlı bir biçimde artmaktadır. Yapılan bu çalışma... son yıllarda Wall Street ve Silikon Vadisi'nde yüksek ücretli işlerin sayısının artmaya devam ettiğini ve fakat bununla birlikte en hızlı büyüyen meslek kolunun restoran işçileri, güvenlik görevlileri ile çocuk ve yaşlı bakıcılarının da içinde olduğu düşük ücretli hizmet çalışanları olduğunu ortaya koymuştur." Çalışma "ayrıca kentteki düşük-ücretle çalışan işçiler için geçerli olan ortalama ücretin (enflasyonu da göz önünde bulundurarak) 1989-1999 yılları arasında % 2 oranında azaldığını saptamıştır." Avrupa'da istihdamda yaşanan büyüme de benzer şekilde, yarı-zamanlı ve görece düşük ücretli işlerin artması üzerinde temellenmektedir (bkz. Sassen 2000).

hareketleri açısından kritik bir konuma sahip yerler olarak değerlendirmemizi gerektirir. Üretim hizmetlerini WLG veritabanında bahsi geçen diğer hizmetlerden ayıramayız. Ancak WLG veritabanında işçi eylemlerinin endüstrilere göre dağılımını gösteren Şekil 3.3, bu türden bir beklentiyle aynı hatta ilerleyen bir eğilimi ortaya çıkarır. Hizmetleri bir bütün olarak aldığımızda, hizmetlerin yirminci yüzyılın son kırk yılı içinde dünya genelinde gerçekleşmiş olan işçi eylemleri içindeki görece öneminin hızlı bir biçimde artmış olduğunu görürüz. Örneğin, yirminci yüzyılın ilk yarısında meydana gelmiş olan endüstrilere özgü toplam işçi eylemleri içinde hizmet sektörünün oranı % 9 ile % 12 arasında seyretmiştir. Bu rakam 1960'larda % 21'e, 1980'lerde % 26'ya, 1990'larda ise % 34'e çıkmıştır.[73]

İlk bakışta, üretim hizmetleri sektöründe çalışan düşük-maaşlı destek işçilerinin çoğu çok düşük bir pazarlık gücüne sahipmiş gibi görünür. Ancak Sassen, çoğunlukla görmezden gelinen –hatta kimi zaman bilinçli bir biçimde sözü edilmeyen– bir güç kaynağından bahseder. Şayet üretim hizmetlerinin işleyiş mantığı toplaşma ekonomilerininkiyle aynıysa, o zaman küresel ekonominin komuta ve kontrol fonksiyonları (ve bunların desteklenmesi) dâhilinde yer alan endüstrilerin kendisi mekânla sınırlanmıştır. Ayrıca küresel kentlerin işlevlerini yerine getirmesine dönük yapılan bazı yatırım türleri büyük oranda sermaye yoğun yatırımlardır[74] ve batık sabit sermaye açısından büyük kayıpların oluşmasına neden olmaksızın, kolayca terk edilemezler. Bunlar arasında telekomünikasyon ağları ve modern ofis binalarının gelişmiş komünikasyon teknolojileri ile donatılması yer alır. Bir başka deyişle, üretim hizmetleri kompleksi işçi eylemlerine mekânsal çözüm ya da coğrafi hareketlilik gibi yöntemler yoluyla cevap veremez.

---

73 Bu bağlantıda, Amerika Hizmet Çalışanları Uluslararası Sendikası (SEIU) ve sendikanın eski başkanı John Sweeney'in AFL-CIO içinde yeni bir aktivist uyanış yaratma çabalarında ön sıralarda yer almaları gerçekten oldukça ilginçtir.

74 Hizmetlerin sermaye-yoğunluğunu artırmaya dönük genel bir eğilim mevcuttur. Riddle'a göre (1986: 8), "Amerika'daki hizmetlerin büyük bir çoğunluğu emek-yoğun değil, aksine sermaye-yoğun bir özellik gösterir." R. E. Kutscher ve J. A. Mark (1983)'ın çalışan başına düşen sermaye stokunu baz alarak yaptıkları sıralamada yer alan 145 endüstri bölümü içinde "hizmet endüstrisi bölümlerinin sayısı, sıralamanın onda ikisi içinde yer alan 30 bölümün neredeyse yarısını oluşturmaktadır" (aktaran Riddle 1986: 29).

> Hâkim iktisat anlatılarının, mekânın artık bir önemi olmadığı, telematikler sayesinde firmaların herhangi bir yerde kurulabileceği, temel endüstrilerin artık enformasyon temelli olduğu ve mekânla bağlı olmadığı gibi argümanlar öne sürmesi gerçekten çok ilginç. Bu argümanların doğruluğunu varsayarsak o vakit şirketler hükümetlerden [ve işçilerden] birtakım imtiyazlar elde edebilirler çünkü ne de olsa bir yeri basitçe terk edip başka bir yere gidebilirler. Ancak firmaların oluşturduğu karmaşık yapı düşünüldüğünde bunun doğru olmadığı gün gibi ortadadır (Sassen 2000: 144).

Üretim hizmetlerinin mekâna bağlı doğası elbette abartılabilir. Üretim hizmetlerinin yoğunlaştığı yerlerde maliyetlerin artmasının sermayeyi belki daha bile maliyetli olan bir mekânsal çözüm üretmeye teşvik etmesi anlamlı bir noktadır. Ayrıca ulusal ve yerel hükümetler, üretim hizmetleri sektörünün (parlayan yeni yıldızın) yapacağı yatırımları çekmenin yolunun gelişmiş telekomünikasyon altyapısının desteklenmesinden geçtiğini fark ettikçe, yeni üretim hizmetleri merkezlerine ev sahipliği yapmak adına bu tarz altyapıların tesis edilmesini rekabetçi tekliflerin bir parçası olacak şekilde yeniden düzenlemeye ve maddi olarak desteklemeye başladılar.

Benzer şekilde, üretim hizmetleri dâhilindeki üretim süreçlerinin kimi bölümleri muhakkak merkezi bir ofiste gerçekleşmek zorunda değildir. Böyle olduğu ölçüde, üretim hizmetleri kompleksi içinde iki farklı emek süreci türünden bahsedebiliriz: mekânsal çözümler ilk tür için gerçek bir tercih konumunda değilken, ikinci tür için tam da bir tercih meselesidir. Bu durumu belki şu şekilde örnekleyebiliriz: Şirketlerin genel merkezi konumundaki binaları temizlenmeleri için her gece düşük-gelir düzeyine sahip ülkelere gönderemeyiz. Temizlik işi yerinde yapılması gereken bir iştir. Ancak buna karşılık, üretim hizmetlerinin ihtiyaç duyduğu veri girişi, kelime işleme gibi rutin işler düzenli olarak düşük-gelir ülkelerine gönderilebilir (ki hâlihazırda gönderiliyor da). Bu iki tür emek sürecinden daha sonra tekrar bahsedeceğiz.

Şimdi ise Los Angeles şehir merkezindeki ticaret bölgesinde yer alan gökdelenleri temizleyen temizlik işçileri örneğini ele alalım.

Bu işçiler çok düşük bir pazarlık gücüne sahipmiş gibi görüneceklerdir. Yaptıkları iş ender bulunan vasıflar gerektiren bir iş değildir. Bu tür pozisyonlar genellikle yarı-zamanlı ya da geçicidir, sosyal yardım, kariyer merdiveni, iş güvencesi gibi unsurlar ihtiva etmezler ve sürekli bir sirkülasyon ile maluldürler. İşçilerin büyük bir bölümü göçmenlerden ya da azınlık konumundaki kadınlardan oluşur. Böylesi bir profile sahip işçilerin çoğunun ya ikinci bir işi ya da çocuk bakımı ile ilgili sorumlulukları vardır ve dolayısıyla da sendikal bir faaliyete ayıracak zamanları yoktur. Ayrıca "işveren" konumundakiler çoğunlukla ya hayalet ya da taşeron firmalardır ve amaçları işçilerle sendika sözleşmesi imzalamaktan kaçınarak maliyetlerini olabildiğince düşürmektir. Fakat 1990'ların sonunda bu işçiler ve Amerika'nın diğer şehirlerindeki üretim hizmetleri komplekslerinin en alt basamaklarında çalışan diğer işçiler, önemli zaferler kazandılar. Bunlar arasında, Baltimore'da Geçinebilecek Ücret talebiyle başlatılan kampanyanın diğer otuz şehre daha yayılması ile Los Angeles başta olmak üzere birkaç şehirde yürütülen Temizlikçiler İçin Adalet kampanyası sayılabilir. Yürütülen bu kampanyalar aracılığıyla ofis binalarında çalışan temizlik ekipleri gibi düşük ücretle çalışan işçiler için ücretler ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi sağlandı. Ayrıca elde edilen bu kazanımlar, Amerika'da işçi eylemleri düzeyinin görece düşük olduğu bir dönemde, işçi hareketlerinden beslenen toplumsal bir aktivizm ateşi için bir kıvılcım niteliğindeydi.

Peki, elde edilen bu zaferlerin temelinde ne yatmaktadır? Bir yandan, bu işçilerin işverenlerinin mekâna bağımlı doğasından kaynaklanan yapısal bir güç elde ettiklerinden söz edebiliriz. Daha önce de bahsettiğimiz gibi, işverenler binaları temizletmek için düşük-ücretle çalışacak olan işçi arayışı içindedirler ve binaları temizlenmek üzere başka bir yere gönderemezler. Ancak tek başına bu argüman, bu bölümde şimdiye dek geliştirmeye çalıştığımız analizi de göz önünde bulundurduğumuzda, çok düşük bir yapısal pazarlık gücüne sahip bu işçiler bağlamında sınırlı da olsa elde edilen başarıyı açıklamak için yeterli değildir. Bu zaferler daha ziyade "örgütsel güç"ün nasıl bir kaldıraç işlevi görebileceği üzerine stratejik bir yeniden düşünüp değer-

lendirme süreci üzerinde temellenmiş gibi görünüyordu. Yürütülmüş olan bu kampanyalar, yerleşmiş bir hal arz eden işyeri odaklı örgütlenme modelinin yeniden değerlendirilmesi ile daha cemaat temelli bir örgütlenmeyi esas alan yeni bir modele geçişi içeriyordu. İşçilerin farklı işyerlerine dağılmış olduğu ve istihdam ilişkilerinin yüksek geçicilik ve sirkülasyon seviyeleri ile karakterize olduğu bir ortamda, tek tek işyerlerini örgütleme girişimi tam bir "deli işi" olurdu. Örneğin Baltimore'da yürütülen Geçinebilecek Ücret kampanyasında çalışan yoksullar için ücretleri ve çalışma koşullarını iyileştirmek adına şehir genelinde bir hareket örgütlenmeye çalışıldı. Kampanyanın örgütlenmesinde görev alan birine göre amaç "insanlar açısından bir işyerinden diğerine taşınabilir olan" yeni türde bir emek örgütlenmesi oluşturmaktı (aktaran Harvey 2000: 126). Sonuç olarak, tıpkı farklı farklı işverenlerle karşı karşıya olan Birleşik Krallık tekstil işçileri örneğinde olduğu gibi, bölge genelinde elde edilecek olan örgütsel pazarlık gücü son derece önemliydi.

Temizlikçiler İçin Adalet kampanyası da işyerlerini örgütlemeye dönük yerleşik prosedürlerden özellikle kaçınma yolunu tercih etti. Bunun bir nedeni kampanyayı yürütenlerin, koşulları değiştirmek için gerekli olan gerçek gücün görünürdeki "işverenler"de (taşeron temizlik şirketlerinde) değil ve fakat taşeron şirketleri sendikalaşmanın önüne geçmek için bir strateji olarak benimseyen mülk sahiplerinde olduğunu fark etmeleriydi. Kampanyayı yürütenler, National Labor Relations Board [Ulusal Emek İlişkileri Kurulu] seçimlerinden sendikaları tanımayan hayalet şirketlerin kapatılmasını ve "sendikasız işyeri" statüsü altında yeniden açılmasını sağlamak adına faydalanabilirlerdi. Fakat onlar bu yoldan gitmeyip doğrudan bina sahipleri ve bu binaları kiralayanları hedef alan sokak gösterileri düzenlemeyi tercih ettiler (Waldinger vd. 1998: 110). Yine benzer şekilde, Geçinebilecek Ücret kampanyası da hükümetleri, büyük şirketleri ve üniversiteleri yalnızca çalıştırdıkları işçilerin nasıl bir muameleye maruz kaldıkları konusunda değil, aynı zamanda işe aldıkları taşeronların davranışları konusunda da sorumlu tutmayı amaçlıyordu. Taşeronluğun giderek yayılması "sorumluluk ve hesap-verebilirliği gizleyen bir Bizans sistemi" yaratmıştı (Needleman 1998: 79). Yürütülen başarılı

kampanyalar, koşulları değiştirme gücüne sahip gerçekten "sorumlu" olan ajanları belirleyip yalnızca onları hedef alarak bu duruma karşı durabilmeyi başardılar.[75]

Bu kampanyaların tümü büyük oranda "konuyla doğrudan alakası olmayan çeşitli toplumsal katmanlardaki müttefiklerine" dayanıyordu (Marx'ın görüşlerini açımlayan Harvey 2000: 125). Baltimore'da yürütülen Geçinebilecek Ücret kampanyası örneğinde, kilise temelli dinler arası bir ittifak, başlangıçta lider konumundaydı ve kampanyayı büyük oranda bu ittifak finanse ediyordu. Temizlikçiler İçin Adalet örneğinde ise, yeniden canlandırılmış ve (şimdilerde) merkezileşmiş bir sendikal örgütün temsilcilikleri -Service Employees International Union [Hizmet Çalışanları Uluslararası Sendikası]- daha muhafazakâr bir duruşa sahip yerel sendikayı saf dışı bırakarak kampanyanın liderliğini üstlenmişti. Temizlikçiler İçin Adalet kampanyasında bir yandan tabandan gelen geniş bir seferberlik hali söz konusuydu ki zaten başka türlü başarıya ulaşılamazdı. Ancak diğer yandan da kampanya maddi kaynağı bir arada toplama ve yeniden dağıtma kapasitesine sahip büyük organizasyonların desteği ile yürütüldü. Waldinger ve diğerleri, bir kampanya örgütleme süreci içindeki maliyetleri şu şekilde sınıflandırır: araştırma-yoğun maliyetler (araştırmacılardan oluşan bir grubun endüstrinin yapısını ve zayıflıklarını analiz etmesi), avukat-yoğun maliyetler (yüksek risk taşıyan karşı taktiklerin yanı sıra "yasal gerilla taktikleri"nin uygulanması) ve organizatör-yoğun maliyetler (1998: 112-13). Temizlikçiler İçin Adalet kampanyasının sadece Los Angeles'a bir yıllık maliyeti yarım milyon dolardan fazlaydı.[76]

75 Bu Bizans sistemi aynı zamanda giyim sektörünün de özelliklerinden biriydi. Perakendecileri ve moda evlerini taşeronlarının davranışlarından sorumlu tutmayı sağlamak adına birtakım yollar bulmak, bu sektördeki emek örgütlenmesi için de kilit stratejilerden biriydi (bkz. Bonacich ve Appelbaum 2000; Ness 1998). Needleman (1998) da evde hasta bakmakla görevli işçiler konusunda aynı noktayı vurgulamıştır ki bu, özelleştirilen sosyal hizmetler sektöründe çalışan işçiler ile ilgili güzel bir örnektir.

76 Waldinger vd. (1998), bu işçilerin kendi memleketlerinden (özellikle de Orta Amerika) getirdikleri sınıf bilincinin oynadığı role de vurgu yaparlar. Bu hikâyeyle, memleketleri Lancashire'dan New England'a (başarı için gerekli olan yapısal koşulları olmasa bile) güçlü bir militanlık geleneğini beraberlerinde getiren tekstil işçileri üzerine bizim anlattığımız hikâye arasında önemli paralellikler mevcuttur.

Sonuç olarak, üretimin örgütlenişinde yaşanan bu tür dönüşümler işçi sınıfının cinsiyet ve etnik bileşimindeki dönüşümlerle el ele yürüdüğünden, yürütülen kampanyalar ırk, cinsiyet, vatandaşlık ve sınıfa dair konuların tümüyle eş zamanlı olarak uğraşmak zorundaydı. Başarılı kampanyalar, işçi hareketleri aktivistlerinin genel görünümünü işçileri daha iyi yansıtacak şekilde dönüştürüp bu yeni işgücünün özgül ihtiyaç ve taleplerini (örn. yeterli çocuk bakımı ve İngilizce dil kursları) ön plana çıkarabildiler.[77] Bu yeni işgücünün cinsiyet, ırk, milliyet ve sınıf baskısı gibi konuların tümünü aynı anda gündeme taşıdıklarından, sivil hak örgütlerinden kadın örgütlerine kadar çok çeşitli toplumsal örgütün desteğini kazandılar (Bronfenbrenner vd. 1998).

Son kertede karşımızda beliren tabloda, sermayenin görece hareketsizliği elde edilen zaferleri açıklamak konusunda yetersiz kalır. Buna rağmen, eğer işçiler elde etmiş oldukları kazanımları gelecek on yılda da ellerinde tutmayı başarırlarsa, zaferler konusunda yapılacak açıklamanın önemli bir kısmını sermayenin mekânsal çözümler ile karşılık vermesinin önündeki engeller oluşturacaktır.

Peki, acaba üretim hizmetleri emek süreçlerinin, rutin veri girişi gibi daha hareketli bölümlerinde durum nasıldır? Bu konudaki en önemli gelişmelerden biri, Hindistan'ın eğitimli ve İngilizce konuşan işçilerinden yararlanmayı amaçlayan Amerikan ve Avrupa şirketleri tarafından gerçekleştirilmiştir. Bilgi işlem, çağrı merkezi ve diğer "enformasyon temelli" işlerin -ki bu işler arasında yazılım ve mühendislik gibi yüksek nitelikli üretim hizmetleri de vardır- görülmesi için yeni mekânlar oluşturulmuştur. İrlanda, Jamaika ve Filipinler de yine yabancı şirketler için düşük maliyetli "arka-ofis" eleman kadrosu sağlayan ülkeler arasındadır, ancak bu şekilde istihdam edilen Hintli işçilerin sayısının bu türden tüm örnekleri silip süpürmesi beklenmektedir. Şu anda tahmini olarak 40.000 Hintli uzaktan hizmet endüstrisi adı verilen bu sektörde çalışmaktadır ve bu sektörün giderek büyümesi ve 2008 yılına gelindiğinde 700.000 insan istihdam etmesi beklenmektedir (Filkins 2000).

[77] İşçilerin devam ettiği şehir kulüplerinin önemi üzerine bkz. Needleman (1998) ve Ness (1998).

"Denizaşırı şirketler [işi] uydu aracılığıyla gönderiyorlar ve Hintli işçiler de bu işi dosyalara giriyor, sınıflandırıyor, analiz ediyor ve... çok az bir ücret karşılığında eve geri yolluyorlar." Örneğin Britanya Havayolları "bir yılda sattığı 35 milyon biletin her birinin taranmış kopyasını Hindistan'a gönderiyor ve oradaki işçiler de biletleri seyahat acentelerinden gelen fatura bilgileri ile karşılaştırıyorlar." Ayrıca General Electric de Yeni Delhi'de "borçları takip etmek, muhasebe işlerini yapmak ve Amerika'da yaşayan müşterileri arayıp ödemelerinin geciktiği konusunda uyarmak"la görevli 1000 kadar çalışanın sayısını önümüzdeki iki yıl içinde dört katına çıkarmayı planlamakta (Filkins 2000).

Bu noktada, yirmi birinci yüzyılın başlarındaki işçi eylemleri potansiyeli ve işçi sınıfı oluşumu konusunda başka bir endüstriyel ve coğrafi boyut karşımıza çıkmaktadır. Ancak öncelikli olarak şu sorunun sorulması gerekiyor: Bu işçiler ne tür bir pazarlık gücüne sahipler? Bu işçilerin yaptığı iş türü, hammaddeyi elde etmek, nihai ürünü gerekli yerlere iletmek ve birçok durumda da üretim süreci içindeki "aracı" adımları atmak için internet ve diğer gelişmiş iletişim sistemlerinden faydalanıyor. Hacker ve virüs deneyimlerinden çıkarsadığımız kadarıyla, siber uzayın aksaklıklar karşısındaki kırılganlığı üretim hattı ve tam zamanında üretim (JIT) sistemlerinin kırılganlığından çok daha fazla. Ancak yine de, bu kırılganlığın etkin bir işyeri pazarlık gücüne nasıl dönüştürülebileceği meselesi, işçilerin yeni bir ortam için yeni mücadele biçimleri geliştirmek konusundaki yaratıcılıklarına bağlı (karş. Piven ve Cloward 2001).

Böylesi değişken bir endüstride, herhangi bir işçi eylemi vakası karşısında verilecek olan tepki acil bir coğrafi yer değişikliği olabilir. Örneğin Bangalore-Hindistan'da bulunan ve Cincinnati-merkezli bir sigorta şirketinin alacaklarını takip eden 120 çalışanlı bir firmanın yetkilisi şunları kaydediyor: "Bu işlemi dünyanın herhangi bir yerine götürebilirim. Tamamıyla portatif bir iş bu" (aktaran Filkins 2000: 5). Yine de, işçi eylemleri konusunda kalıcı bir mekânsal çözüm olarak bu tür ifadeler biraz abartılı olabilir. Endüstri zaten hâlihazırda dünyanın en düşük gelir seviyesine sahip ülkelerine kaydırılmış durumda. Bu ülkelerden başka daha nereye taşınabilir?

Ayrıca işyeri pazarlık gücünün yeni biçimleri ortaya çıktıkça ve bu yeni enformasyon-temelli endüstrilerde kullanıldıkça, işverenler (tıpkı kendilerinden önceki otomobil şirketleri gibi) endüstrinin taşındığı yeni yerlerde ortaya çıkacak olan yeni işçi hareketleriyle karşılaşmayacaklar mı?

Elbette bu tür işler, az önce bahsi geçen temizlik işinden çok daha değişken ve hareketlidir ve bu durumun örgütsel güç üzerinde önemli etkileri vardır. Daha önce tartıştığımız üzere, temizlik işçileri tarafından kazanılan zaferler büyük ölçüde cemaat-temelli örgütsel güce (bu güç, özellikle de işverenlerin kendilerini cemaatin dışında tutamadıkları durumlarda etkilidir) dayanmaktaydı. Cemaat düzeyindeki örgütsel güç, yaptıkları iş farklı cemaatlere ve hatta ülkelere taşınabilir olan işçiler açısından elbette daha az etkindir. Bu durumda, örgütsel gücün etkin olabilmesi için cemaat düzeyinde değil ve fakat sermayenin hareketli olduğu düzeyde yani küresel düzeyde olması gerekir. Bu da bizi sonuç olarak –Birinci Bölüm'de ilk kez dile getirdiğimiz ve Beşinci Bölüm'de detaylı biçimde tartışacak olduğumuz– emek enternasyonalizmine duyulan ihtiyaca (ve bununla birlikte sahip olduğu zorluk ve sınırlılıklara) götürüyor.

Enformasyon temelli bu yeni işgücünün kitlesel olarak genişlemesinin bir ön koşulu da kitlesel eğitimin yaygınlaşmasıdır. Hatta "eğitim endüstrisi"nin yirminci yüzyılın sonu ve yirmi birinci yüzyılın başı için sermaye malları üretim sektörünün merkezi endüstrisi olduğu bile öne sürülebilir. Şimdi bu endüstri ve işçileri üzerine bir tartışmaya girişebiliriz.

Eğitim Endüstrisi

Post-Fordist dönüşümlerin genel doğasını anlamak çabasındaki farklı analistler, "enformasyon"un ya da bilgi-temelli yeni bir ekonominin merkeziliğine vurgu yapmaktadır. Örneğin Manuel Castells (1997), "enformasyonel ekonomi" terimini literatüre kazandırmıştır. David Harvey (1989: 186) ise kapitalizmin giderek artan bir biçimde "entelektüel emeği birikimin bir aracı olarak seferber etme" eğiliminde olduğundan bahseder. Peter Drucker'e göre, "temel ekonomik kaynak" sermaye, toprak ya da emek değildir, "*bilgidir ve bilgi olacaktır*"

(1993: 8). Fakat Michael Hardt ve Antonio Negri'nin de vurguladığı gibi, bilginin kendisinin üretilmesi gerekir. Dahası, bilginin üretimi "yeni üretim ve emek biçimlerini içerir" (2000: 461-2). Bahsettiğimiz bu perspektifleri bir araya getirip konuya eğildiğimizde kitlesel eğitim –"bilgi" üretmesi ve daha da önemlisi sermaye birikim sürecinin yeni, bilgi temelli biçimi için gerekli vasıflara sahip işçiler üretmesi noktasında– yirmi birinci yüzyılın en önemli "sermaye malları endüstrisi" olarak karşımıza çıkar.[78] Tıpkı on dokuzuncu yüzyılda tekstil işçilerinin ve yirminci yüzyılda otomobil işçilerinin olduğu gibi eğitim işçileri de (öğretmenler) yirmi birinci yüzyılın sermaye bikrim sürecinin merkezi aktörleri konumundadır.

Öğretmenler proletaryadır. Öğretmenlerin pek çoğunun kendi üretim araçlarının sahibi olduğu yıllardan günümüze epey bir zaman geçti ve şimdi hayatta kalmak için kendi emeklerini (genellikle devlete) satmak zorundalar. Yine de sosyal bilimciler öğretmenleri çoğunlukla işçi statüsü içinde değerlendirmiyorlar. Bunun nedeni, yaptıkları işin vasıflı olarak değerlendirilmesi ve/veya müfredat ve sınıfları üzerinde bir ölçüde de olsa bir otonomileri olması ve/veya devlet memuru olmaları olabilir. Ayrıca her ne kadar devletler öğretmenlerin çalışma koşullarını ciddi biçimde etkileyen mali krizlere maruz kalsalar da, eğitim sistemi genellikle kâr amacı güden bir özellik göstermemektedir. Bu kitapta benimsediğimiz yaklaşım açısından sorulması gereken merkezi soru, öğretmenler ve yaptıkları işle ilgili (doğruluğunu varsaydığımız) bu özelliklerin öğretmenleri emeklerinin metalaştırılmasından kaynaklanan olumsuz etkilerden tamamıyla muaf kılıp kılmadığıdır. Eğer kılmıyorsa o zaman bu olumsuz etkiler karşısında birtakım eylemlerin –ki bunun "işçi eylemleri" kategorisinde değerlendirilmesi gerekir– ortaya çıkacağını umabiliriz.[79]

78 Öğretmenler, "işgücü, değeri yükseltilmiş bir meta" üretir (Lawn ve Ozga 1988: 84).

79 Öğretmenlerin işçiler olarak kavramsallaştırılması ile ilgili olarak Ozga (1988b) içinde derlenmiş olan makalelere bakılabilir. Jenny Ozga (1988a: x) öğretmenleri işçi olarak deneyimlerinin devletin, mali yahut da kapitalizmin genel bir kriz içinde yer alıp almamasına göre zaman içinde büyük oranda değiştiğini savlamaktadır. Ekonomik kriz zamanlarında, "merkezi devlet, öğretmenlerin işe alınması, eğitilmesi, maaşları ve statüleri, müfredat ve sınav içerikleri üzerinde denetim kurmayı sağlayan güçlü

Tablo 3.2. Dünya eğitim endüstrisi içinde işçi eylemlerinin yükseldiği noktalar, 1870-1996

	1870s	1880s	1890s	1900s	1910s	1920s	1930s	1940s	1950s	1960s	1970s	1980s	1990s*
İrlanda								X		X			
Japonya								X	X				
Belçika									X			X	X
İtalya									X	X	X		
Bolivya									X	X		X	
Şili									X			X	
Meksika									X			X	
Hindistan									X				
Amerika										X	X		
İsveç										X	X		
Birleşik Krallık										X			
Yunanistan										X			X
Ajantin										X			
Kenya										X			
Kanada											X	X	
Fransa											X		
İspanya											X	X	
Avustralya												X	X
Yeni Zelanda												X	X
İsrail / Filistin												X	
Güney Afrika												X	X
Rusya / SSCB													X
Nijerya													X

* Yalnızca 1990-96 yılları arasını kapsamaktadır.

ve yönlendirici bir yönetim modeline yönelir." Kaynakların bol olduğu dönemlerde ise yönetim, "bir denetim mekanizması olarak, öğretmen profesyonelliğinin desteklenmesi yolunu benimser." Bu döngüsel dinamiğin ardında asıl olarak seküler bir eğilim mevcuttur: Öğretmenlerin değer (eğitimli işgücü) yaratma konusundaki rolleri ne denli merkezi olursa eğitim ve öğretim emek süreci o denli " etkinliğini (ve üretkenliğini) artıracak biçimde analiz edilip yeniden yapılandırılacaktır" (Lawn ve Ozga 1988: 87-8). Ozga'nın ampirik referans noktası Birleşik Krallık'tır. Bu hipotezleri dünya-tarihsel düzeyde yeniden formüle edip kullanmak heyecan verici bir çaba olabilir, fakat bu kitabın sınırları dışında kalmaktadır.

Not: Tablodaki 23 ülke; 'WLG veritabanında yer verilen eğitim endüstrisi içindeki işçi eylemlerinin toplam sayısının en az % 1'lik kısmını içerme' eşit kriterine uymaktadır. "X" ile işaretlenmiş olan yerler, söz konusu ülkenin eğitim endüstrisi içinde kaydedilen işçi eylemleri bildirimlerinin toplam sayısının % 20'sinden daha fazla sayıda eylemin gerçekleştiği "zirve" dönem veya dönemlerini bilirtmektedir.

Dünyada öğretmen kadrosunun hızla genişlemesi asıl olarak yüzyılın ortalarında başlamıştır. UNESCO verilerine göre 1950 yılında 8 milyon olan öğretmen sayısı 1990 yılında 47 milyona çıkmıştır (Legters 1993).[80] Eğitim endüstrisi yalnızca istihdam anlamında büyümekle kalmadı, aynı zamanda yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren dünya genelinde büyüyen işçi eylemi dalgalarına da tanık oldu. WLG verilerine göre eğitim endüstrisi, yirminci yüzyılın son birkaç on yılı içinde işçi eylemlerinde artış kaydeden çok az endüstri kolundan biridir. Ayrıca öğretmenler tarafından gerçekleştirilen eylemlerin coğrafi olarak yaygınlığı, tekstil ve otomobil işçileri arasında olduğundan çok daha fazladır. Tablo 3.2'de de görüldüğü gibi, öğretmenlerin dâhil olduğu işçi eylemleri eşiğinde yer verdiğimiz ülkelerin sayısı yirmi üç iken, tekstil işçileri için bu sayı on beş ve otomobil endüstrisi içinse yalnızca on birdir (karş. Tablo 3.1. ve Tablo 3.2.). Aynı eşik kriterini kullandığımızda, öğretmenlerin gerçekleştirdiği eylemlerin coğrafi yaygınlığı (23), demiryolu (17), havayolu (17) ve gemicilik/tersane (20) işçilerininkinden yine oldukça fazladır.

Eğitim sistemlerinin doğası günümüzde de bir değişim süreci içinde yer almaktadır ki bu noktaya daha sonra döneceğiz. Yine de biz şimdi öğretmenlerin en azından günümüze dek sahip olduğu

80 Eğitim oldukça emek-yoğun bir endüstri olduğundan (öğrenci sayısının artması, daha fazla sayıda öğretmenin işe alınmasını gerektirir), okula kayıt olanların sayısında yaşanan artış, öğretmen istihdamında yaşanan büyüme açısından iyi bir göstergedir. Her düzeydeki okullara kayıt olanların sayısı (fakat özellikle de ilkokullara kayıt olanların sayısı) 1960'larda Latin Amerika'da, 1970'lerde Afrika ve Orta Doğu'da, 1980'lerde ise Asya'da hızla artmaya başlamıştır. Yüksek gelir düzeyine sahip ülkelerde, ilkokula kayıtlı olanların sayısı yüzyılın ortasına kadar neredeyse aynıydı ve yüzyılın ikinci yarısında görülen artış ortaokul düzeyinde yaşanmıştı. Yüksek gelir düzeyindeki ülkelerde ortaokula kayıtlı olanların sayısı 1990'larda evrensel düzeye ulaşmıştı. Yoksul ülkelerde ise bu sayı % 50'ler civarındaydı (UNESCO verilerinden aktaran Legters 1993: 6-7). Eğitim endüstrisinin ağırlığı, 1990'larda devlet okullarındaki istihdamın toplam kamu sektörü istihdamının yarısını oluşturduğu Amerika örneği için de geçerlidir (Marshall ve Wood 1995: 11).

pazarlık gücünü şimdiye dek tartışmış olduğumuz diğer endüstriler içindeki pazarlık güçleriyle kıyaslayalım. Bir yandan otomobil işçileri ile kıyaslandığında denilebilir ki öğretmenlerin sahip olduğu işyeri pazarlık gücü görece zayıftır. Otomobil işçilerinin aksine öğretmenler, üretim noktasındaki karmaşık *teknik iş bölümü* içinde yer almazlar. Öğretmenler genellikle kendi başlarına bağımsız sınıflarda çalışırlar. Eğer bir öğretmen çalışmayı bırakırsa (örn. grevler ya da hastalık izni vb.), aynı okulda görev yapan diğer öğretmenler önemli bir aksamaya mahal vermeden o öğretmenin yerine geçebilirler. Ayrıca, bir eğitim sistemi içinde yer alan okullar arasında çok az bir bağımlılık ilişkisi vardır. Yani temel tedarikçi konumundaki bir fabrikada gerçekleşen iş durdurmanın tüm bir şirket üretimini durma noktasına getirebildiği otomobil endüstrisinin aksine, bir okulda gerçekleşen bir grev sistemdeki diğer okulların çalışması üzerinde önemli bir etki yaratmayacaktır. Tekstil örneğinde bile eğirmede yaşanacak olan bir genel grev dokumacılık ve devamındaki pek çok faaliyeti durma noktasına getirebilirken ortaokul öğretmenleri tarafından gerçekleştirilecek olan bir genel grev, ilkokul öğretmenlerinin çalışmasını durdurmayacaktır.

Diğer yandan ise öğretmenler *toplumsal iş bölümü* içinde stratejik bir biçimde konumlanmış durumdadır. Tekstil ve otomobil endüstrisinde kullanılacak olan hammadde girdisi grev süresince muhafaza edilebilirken, eğitim endüstrisi içindeki hammadde girdileri (öğrenciler) ile aynı şeyi yapmak mümkün değildir. Öğretmenler tarafından gerçekleştirilen grevlerin toplumsal iş bölümü içinde, aile rutinlerini altüst edip çalışan ebeveynlerin işlerini yapmalarını zorlaştırmak noktasında dalgalanma etkisi yarattığı bir gerçektir. Ayrıca, eğitim sisteminde uzun süreli sık grevlerin yaşandığı (ya da öğretmenler ile işverenleri arasında derin husumetlerin bulunduğu) yerlerde, öğretmenler tarafından gerçekleştirilen eylemlerin nihai ürün –öğrencilerin öğrenim hayatlarında gösterdikleri başarı ve birer vatandaş olarak sosyalleşmeleri– üzerindeki uzun vadeli etkileri konusunda duyulan endişe de artar.

Aynı zamanda öğretmenlerin sahip olduğu piyasa pazarlık gücü otomobil ve tekstil işçilerininkinden genellikle daha fazladır.

Şimdiye dek eğitim endüstrisi teknolojik çözümler karşısında kayıtsız kalmıştır. Bu, eğitim sisteminde yaşanan bir genişlemenin öğretmen istihdamını artıracağı anlamına gelmektedir. Tekstil ve otomobil endüstrilerinde emekten tasarruf etmeye dönük olarak uygulanan yeni teknolojiler sürekli olarak teknolojik işsizliğe neden olur ve bu durum, aktif işgücünün pazarlık gücü üzerinde oldukça olumsuz etkiler doğurur. Oysaki eğitim endüstrisi bu tür bir dinamikten çoğunlukla etkilenmez. Örneğin Larry Cuban'ın eğitim ve öğretim aktivitelerinin bir yüzyıllık seyrini incelediği çalışması, eğitim ve öğretim pratiği ve teknolojisinde çok az değişikliğin meydana geldiğini ortaya koyar (1984).[81]

Teknolojik yenilikler aracılığıyla üretimi artırmanın zorluğu, maliyetleri düşürmeye dönük baskıların, öğretmen başına düşen çalışma saati ve öğrenci sayısını artırmak yoluyla işin yoğunlaştırılması şeklini almasıdır (Danylewycz ve Prentice 1988; Lawn 1987). Buna rağmen, bu yöndeki çabaların kendisi önemli işçi eylemi dalgalarının (örneğin; 1970'lerde merkez ülkelerinin içinde bulunduğu mali kriz nedeniyle uygulamaya konan birtakım dönüşümler karşısında örgütlenen eylem dalgalarının) ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu konuyla ilgili bir diğer örnek de, düşük ve orta gelir düzeyindeki ülkelerde, 1980'li yıllarda uygulamaya konan IMF yapısal uyum paketleri kapsamında yer alan iş yoğunlaştırmaları ve maaş indirimleri yönündeki uygulamalar ile 1990'lardaki özelleştirme eğilimlerine karşı öğretmenler arasında ortaya çıkan eylem dalgalarıdır.

Teknolojik çözümler uygulamanın içerdiği zorluklara ek olarak, eğitim endüstrisi mekânsal çözümler karşısında da kayıtsız kalmıştır. İmalatçılar (ve hizmet sektörü içindeki işverenlerin büyük bir kısmı) işçilerini küresel yedek işgücünü gerekçe göstererek –üretici sermayenin yer değiştirmesi ya da göçmen işçilerin getirtilmesi aracılığıyla– tehdit etme "şans"ına sahipken, öğretmenlere bu anlamda yöneltilebilecek bir tehdit çok da inandırıcı olmayacaktır. Bir yandan, üretimin yapıldığı alan genellikle kilit önemdeki hammadde-

81 Cuban'ın çalışması Amerika'ya odaklanmış olsa da, elde ettiği bulgular daha geniş bir coğrafyaya uygulanabilir.

nin –öğrencilerin– bulunduğu yere yakın olmalıdır ki böyle olduğu ölçüde coğrafi bir yer değiştirme büyük oranda imkânsız olacaktır. Diğer yandan ise, dil ve kültürel engeller öğretmenleri daha ucuza çalışan göçmen öğretmen kadrosuyla girecekleri bir rekabetten korumaktadır. Eğitim endüstrisi içinde anlamlı ürün döngüleri arasında coğrafi yer değiştirme aracılığıyla herhangi bir ayrım yapmamız elbette mümkün değildir. Seçkin üniversite eğitimi kısmen bir istisna olmak kaydıyla (çünkü burada "göçmen" öğrencilerden bahsetmek mümkündür), farklı ulusal (hatta yerel) eğitim kompleksleri arasında bir rekabet ya da "yerine geçebilirlik" durumu söz konusu değildir. Sonuç olarak, öğretmenler (tıpkı tekstil işçileri örneğinde olduğu gibi) farklı çalışma yerlerine dağılmış olsalar da, muhatap oldukları işveren tektir. Bu işveren, minimum düzeyde şehir genelinde ve aslen daha sık bir biçimde ulusal düzeyde devlettir ve bu durum, öğretmenler tarafından gerçekleştirilecek eylemleri idare etmek gibi örgütsel bir işe bir bütünlük kazandırmış olur. Dolayısıyla eğitim endüstrisinin mekânsal ve teknolojik çözümler (özellikle de coğrafi yer değiştirme ve otomasyon) karşısındaki kayıtsızlığı büyük ölçüde öğretmenlerin sahip olduğu pazarlık gücünün temellerinde aranabilir.[82]

Son dönemde eğitim alanındaki reform girişimleri kısmen de olsa öğretmenler üzerinde rekabetçi bir baskı yaratma çabalarının bir parçası olarak okunabilir. Çeşitli sertifika programları öğrencileri farklı okullarla yönlendirmek noktasında, devlet okullarında çalışan öğretmenleri devlet tarafından sağlanan zorunlu eğitimin ortadan kaldırılmasıyla tehdit etmektedir. Okullara yapılan liyakat

82 Kitabımızın ilk bölümünde de vurguladığımız üzere, emeğin sahip olduğu pazarlık gücünü denetim altına almanın güç olduğu durumlarda "sınır çizme", maliyetleri düşürmek (ve sistem-düzeyindeki sorunları çözmek) adına uygulanacak bir strateji olarak daha da önem kazanır. Gerçekten de öğretmenler arasında gerek profesyonellik ideolojisi gerekse cinsiyet baz alınarak sınır çizme durumu oldukça yaygındır. Erkek öğretmenler kadın öğretmenlerden, ortaokul öğretmenleri ise ilkokul öğretmenlerinden daha çok kazanırlar. Ancak "sınır çizme" emeğin kontrolü açısından iki taraflı keskin kılıç gibidir. Örneğin, New York'ta 1960'larda yaşanan grevler başlangıçta yüksek lisans derecesine sahip erkek ortaokul öğretmenlerinin (çoğu kadınlardan oluşan) ilkokul öğretmenleri karşısında statülerini kaybetmeleri üzerine gerçekleştirdikleri protesto eylemleri biçimini almıştı (Cole 1969).

temelli kaynak aktarımı okulların/öğretmenlerin gerekli kaynakları elde etmek için birbirleri ile bir rekabete girmelerine neden olmaktadır. Bir yandan özelleştirme, diğer yandan cemaat kontrolü devletin tek büyük ve görünür işveren olmasını engelleyen reformlardandır. Bu reformların her biri piyasa baskılarını öğretmenlere karşı harekete geçirmenin bir yoludur. Ancak diğer endüstrilerle kıyaslandığında eğitim endüstrisinin küresel çapta öğretmenlerle rekabet içinde olan bir yedek işgücünü seferber etme yeteneği oldukça sınırlıdır. Her şeyden önce, sertifika programlarının yarattığı rekabet ortamı bile şehir-içi ya da en fazla ülke-içi düzeydedir.[83]

Eğitim teknolojik dönüşümler karşısında tarihsel olarak kayıtsız kalmış olsa da, internet ve diğer gelişmiş iletişim teknolojilerinin öğretmenler üzerinde yaratacağı baskının (tıpkı otomasyonun imalat işçileri üzerinde yarattığı baskı gibi) boyutları hakkında tahminlerde bulunmak oldukça zordur (örn. bkz. Traub 2000). Ancak otomobil endüstrisini tartışırken ortaya koyduğumuz üzere, piyasa pazarlık gücünü zayıflatan süreçler bir yandan işyeri pazarlık gücünü artırmaktadır. Yani eğitim sektöründeki emek sürecinde yaşanacak bu türden teknolojik yeniliklerin, karmaşık bir teknik iş bölümü içinde yer alan öğretmenlerin süreçteki olası aksaklıklar karşısındaki kırılganlıklarını –bağımsız sınıf modelinde olmadığı kadar– artırmasını bekleyebiliriz.

Kişisel Hizmetler

İstihdamın hızla arttığı alanlardan biri de kişisel hizmetlerdir. Aslında bunlara yeniden üretimi sağlayan hizmetler de diyebiliriz, çünkü bu hizmetler öncesinde hane içinde gerçekleştirilen kimi aktivitelerin (örn. yiyecek hazırlama, çocuk bakımı, eğlence vb.) metalaştırılması sonucu ortaya çıkmıştır. Kişisel hizmetler, yirminci yüzyıldaki güçlü işyeri pazarlık gücü yönündeki eğilimi tamamıyla tersine çeviren bir örnektir. Bu sektörde çalışan ve çok düşük oranlarda işyeri ve piyasa pazarlık gücüne sahip olan işçiler, sektör

83 Bir sınıf stratejisi olarak sertifika programları üzerine bir tartışma için bkz. Ball (1993).

içindeki yarı zamanlı ve/veya geçici olarak çalışabilecek olan işgücü oranının yüksek olması nedeniyle, enformel çalışma pratiklerini bile kabul etmeye mecbur durumdadır.

Kişisel hizmetler sektöründe çalışan işçilerin düşük bir işyeri pazarlık gücüne sahip olmasının bir nedeni de sektörün coğrafi olarak oldukça dağılmış bir hâl arz etmesidir. Kişisel hizmetler bireysel tüketiciye yöneliktir ve bunun için de büyük oranda nüfus ve zenginliğin dağılımıyla orantılı bir dağılım eğilimi gösterir.[84] Dolayısıyla, kişisel hizmetler içinde, çalışma yerleri küçük çaplı ve dağınık bir özellik sergiler ve bu da, çok farklı yerlerde konumlanmış işgücünün bir arada hareket etmesini oldukça güçleştirir. Ayrıca, öğretmenler örneğinde olduğunun aksine, bu düşük işyeri pazarlık gücü toplumsal iş bölümü içinde sahip olunan stratejik bir konumla da dengelenmemiştir.

Otomobil endüstrisinin aksine, örneğin fast food endüstrisinde tüm bir zincirin bir veya birkaç şubesinde yaşanacak bir grev aynı zincirde yer alan diğer şubelerin çalışmasını etkilemeyecektir. Ayrıca, tüm bir zincirde yaşanacak olan bir grev şirkete zarar verebilecek olsa da, fast food işçileri (öğretmenlerin aksine) toplumsal iş bölümü içinde stratejik bir konuma sahip değildir. Tüm bir fast food zinciri greve gitse bile, insanlar açlıktan ölmeyecektir. Devlet eğitimi örneğinin aksine, hazır yemek konusunda birbirleri ile rekabet halinde olan pek çok farklı alternatif mevcuttur. Hazır yemek hizmeti sunan dükkânların ne denli çok olduğunu düşünürsek, işçiler arasında hazır yemek üretimini (ve dolayısıyla toplumsal iş bölümünün işleyişini) durma noktasına getirecek düzeyde bir dayanışma düzeyinin yakalanması oldukça zordur. Sonuç olarak, teknolojik işsizliğin yarattığı baskılar olmadan bile, gerekli vasıflara sahip işçi arzının çok yüksek olması nedeniyle,

---

84 Devlet tarafından finanse edilen (eğitim gibi) sosyal hizmetler genellikle, devletin bu hizmetleri istisnasız herkese sunmak yönündeki kararlılığına dayanır. Bu nedenle bu hizmetlerin gerçek dağılımı, nüfus dağılımıyla eşleştirme gibi bir kuramsal standarda dayanır. Kişisel hizmetler sektöründe ise, hizmetlerin coğrafi dağılımı nüfusun dağılımından ziyade büyük ölçüde servetin dağılımını takip eder.

kişisel hizmetlerdeki işyeri pazarlık gücü de oldukça zayıf bir görünüm arz eder.

İşçilerin stratejik pazarlık gücünün zayıf olduğu yerlerde elde edilen kazanımların güçlü bir örgütsel güce (ya Britanya tekstil işçileri örneğinde olduğu gibi bağımsız sendikal örgütlerin varlığına ya da Hindistan ve Çin tekstil işçileri örneğinde olduğu gibi sınıflar arası siyasi ittifakların varlığına) bağlı olduğunu öne sürmüştük. WLG verileri tarafından ortaya konan, kişisel hizmetler sektöründe çalışan işçilerin gerçekleştirdiği eylemlerin gösterdiği tarihsel eğilim bu argümanla uyumludur. Restoran ve otel işçilerini göz önüne aldığımızda, yirminci yüzyıl boyunca kişisel hizmetler sektöründeki işçi eylemlerinin istisnasız tümünün bu işçilerin bulunduğu şehir ve bölgelerde yaşanan vakalarla eş zamanlı olarak meydana gelmiş olduğunu görüyoruz. Dolayısıyla da, kişisel hizmetler sektöründe yaşanan eylem vakalarının, cemaat düzeyindeki örgüt ve/veya daha tercih edilir bir konuma sahip işçilerin sahip olduğu stratejik pazarlık gücünün sağladığı "yansıyan" güce dayandığından bahsedebiliriz. Yine benzer şekilde, Amerika'da kişisel hizmetler sektöründeki sendikalar tarafından (örneğin huzurevleri ve evde sağlık hizmeti veren işçiler açısından) elde edilen kazanımlar da, tıpkı Temizlikçiler İçin Adalet örneğinde olduğu gibi, büyük oranda örgütsel güce dayanmaktadır (Needleman 1998).

Sonuç olarak yirminci yüzyılın sonlarında kişisel hizmetler sektöründe yaşanan büyüme, emeğin sahip olduğu işyeri pazarlık gücünde yaşanan genel bir daralma ile karakterize olur. Özellikle de yirminci yüzyılın sonlarında daha önceleri devlet tarafından finanse edilen kimi sosyal hizmetlerin özelleştirildiği ve/veya taşeronlar tarafından üstlenildiği ve dolayısıyla da sosyal hizmetler alanındaki pek çok işin (tek bir görünür işverenin hedef durumunda olmadığı) kişisel hizmetler modeline dâhil olduğu gerçeğini göz önüne aldığımızda bu durum daha da belirgin bir biçimde ortaya çıkar. Ancak, ölçek ekonomilerinden faydalanmak adına kişisel hizmetlerin üretiminin dağıtımından ayrılması yönünde bir karşı eğilimin varlığını da inkâr edemeyiz (Riddle 1986: 143). Daha

önce de belirttiğimiz üzere, ölçek ekonomilerinin olduğu yerde işyeri pazarlık gücü genellikle çok yüksektir.

Gerçekten de, kişisel hizmetlerin çoğu artık mekânsal olarak basit ve dağılmış bir biçimde örgütlenmiyor. Günümüzde kişisel hizmetlerin en kârlı ve hızlı büyüyen alanları, hizmetin tüketiciye nihai olarak ulaştırılması ile hizmetin üretilmesi arasında çok sayıda aracılık katmanına sahip. Bunun bir örneği eğlence endüstrisi olabilir. Yirminci yüzyılın başında eğlence sektörünün çoğu nihai tüketici ile doğrudan bir temas içindeydi (örn. canlı performanslar) ve WLG veritabanı tarafından ortaya konan endüstri içindeki işçi eylemlerinin tarihsel eğilimi, restoran ve otel işçilerininkiyle oldukça benzer bir özellik gösteriyordu. Bir başka deyişle, işçi eylemleri belli bir şehirdeki daha genel işçi eylemleri ile eş zamanlı olarak gerçekleşiyordu. Ancak bugünün film endüstrisinde, yalnızca son aşamada (filmin sinemalarda gösterilmesi) nihai tüketici ile doğrudan bir temas söz konusudur (hatta televizyon sektöründe herhangi bir temas söz konusu bile değildir). Günümüzde filmin gösterime sokulmasındaki üretim süreci oldukça karmaşık bir teknik iş bölümünü içeriyor ve dağılmadan çok toplaşma ekonomilerine maruz kalıyor.

Durum böyle olduğu ölçüde, son dönemde Hollywood'da yaşanan grevler ve grev tehditlerinin biraz önce tasvir ettiğimiz kişisel hizmetler modelinden farklı bir yerde durması hiç de şaşırtıcı değil. Endüstride yaşanan teknolojik değişim dalgası (kablolu televizyon, video, DVD, İnternet ile film ve dizi pazarının küreselleşmesi), ödemeler ve statüler ile ilgili yeni tür şikâyetlerin ortaya çıkmasına neden oldu. Ayrıca, teknik iş bölümünün giderek artan karmaşıklığı ve (endüstrinin Hollywood'da yoğunlaşması da dâhil olmak üzere) ortaya çıkan yeni toplaşma ekonomileri nedeniyle, bir meslek kategorisinde (örn. senaristler) yaşanan grevler oldukça etkili "dalgalanma etkileri" meydana getirmektedir. Bu nedenle, örneğin eğlence sektörünün herhangi bir kolunda yaşanan grevlerin yaratacağı etki ile ilgili tahminlerin çoğu, Los Angeles'ta eğlence

sektöründe çalışan 272.000 işçinin aylık kazançlarındaki toplam 680 milyon dolarlık bir düşüşe vurgu yaparak başlamaktadır.[85]

Özetle söylemek gerekirse, kişisel hizmetler sektöründe bile, emeğin pazarlık gücünün sergilediği eğilim göründüğü kadar açık ve net değildir. Elbette ki, eğlence endüstrisindeki işçi eylemleri, yalnızca nüfusun gelir dağılımı konusunda ayrıcalıklı bir konuma sahip kesimleri açısından önemli olan bir tartışma konusu olarak görülme eğilimindedir. Ayrıca bu tür işçi eylemleri bizi tekrardan şu soruya götürmektedir: Bu sektör içinde yer alan ve yüksek bir işyeri pazarlık gücüne sahip olan işçiler, ya farklı ülkelerdeki aynı endüstri içinde yahut da kendi ülkelerindeki farklı endüstrilerde çalışan ve görece düşük bir pazarlık gücüne sahip işçiler ile nasıl bir etkileşim içinde olacaklar?

V. Sonuç

Bu bölümde şunu öne sürdük: İşçi sınıfı oluşumunun ve protestolarının ana mekânı, üretimin coğrafi olarak yer değiştirmesi ile birlikte endüstriler *içinde;* yeni endüstrilerin ortaya çıkması ve eskilerinin düşüşe geçmesi ile birlikte ise endüstriler *arasında* bir-

85 Hollywood'da gerçekleşen işçi eylemleri için bkz. Bernard Weintraub (2000: A1, A25). Daha önce tartışılan konulara ek olarak Weintraub, günümüzde büyük şirketlerin eğlence sektörüne de sahip olduğundan bahseder. Weintraub'un makalesinde eğlence sektöründe lider firmalardan birinin avukatı olan Ken Ziffren'in şu ifadeleri yer alır: "Time Warner AOL ve kablolu TV'dir, Sony ticari bir elektronik şirketidir. Fox bir televizyon ağı, bir televizyon istasyonu grubu, bir uydu operatörü ve bir medya imparatorluğudur. Universal tam anlamıyla bir müzik şirketidir. Disney bir konulu eğlence parkı, bir kablolu TV kanalı ve ABC'nin parçasıdır. Bu böyle devam edip gider. Film ve dizi sektörü bu şirketlerin yalnızca çok ufak bir parçasını oluşturmaktadır. Şimdi çok daha farklı konular ve çıkarlar söz konusu ve bunlar artık emek değil işletme meselesi." Weintraub şu şekilde devam eder: "Emek ile ilgili müzakerelerde büyük şirketlerin çoğu söz sahibi durumda. Örneğin Fox ya da Disney'in televizyon departmanları kazancın düşük olduğu kötü bir yılla karşılaşırlarsa, müzakerelerde katı ve uzlaşmaz bir tutum benimseyebilirler, çünkü ana firmanın kaybedecek fazla bir şeyi yoktur. Bu büyük şirketler kendi televizyon birimlerini toplu görüşme süreci aracılığıyla finansal olarak destekleyebilirler. Fakat örneğin Time Warner şirketinin televizyon birimi başarılı ise -ve yine şirketin sahip olduğu dergi ve kablolu TV birimleri aynı başarıyı gösterememişse- yürütülen bir greve, yayınlanan dizilerin devam etmesi ve daha başarılı olması adına, derhal bir son vermek şirketin önceliklerinden biri olacaktır" (2000: A25).

takım kaymalar yaşamıştır. Böyle olduğu ölçüde, yirmi birinci yüzyıldaki işçi eylemlerinin günümüzün yeni lider endüstrileri içinde yaşanmasını bekleyebiliriz. Fakat bu bölümün son kısmında, hangi imalat endüstrisinin dünya genelindeki sermaye birikim süreçlerinde –on dokuzuncu yüzyılda tekstil yirminci yüzyılda ise otomobil endüstrisinin oynadığına benzer bir– lider rol oynadığını tespit etmenin imkânsız olduğundan bahsettik.

Yeni lider endüstri olma sıfatını bazı yönlerden hak eden tek imalat endüstrisi olan yarı-iletken endüstrisi, tekstil ve otomobil endüstrilerini karakterize eden, düşük-ücret bölgelerine doğru üretimin sürekli olarak yer değiştirmesi eğiliminden büyük ölçüde ayrılmaktadır. Yarı-iletken endüstrisi içindeki imalata yönelik işler, başından itibaren (yani ürün döngüsünün yenilik aşamasından itibaren) düşük gelir düzeyine sahip ülkelerde konumlandırılmış durumda iken, AR-GE, yönetimsel ve diğer yüksek katma değerli işler yüksek gelir düzeyine sahip ülkelerde yoğunlaştırılmıştı. Ayrıca yarı-iletken endüstrisi (montaj işi de dâhil olmak üzere) giderek otomasyona doğru kaydığından, dünya genelindeki istihdam büyümesi için zayıf bir kaynak durumuna gelmiştir.

O halde yirmi birinci yüzyılın başlarında, yarı-iletken endüstrisi gibi yeni lider endüstriler ile otomobil ve tekstil endüstrileri gibi eski ve yerleşik endüstrilerde çalışacak olan işgücü daha çok düşük ve orta gelir düzeyine sahip ülkelerde yoğunlaşmış durumdadır. Dolayısıyla da, yirmi birinci yüzyılda imalat sektöründe yaşanacak olan işçi eylemlerinin merkez üssü bu ülkeler olacaktır.

Aynı zamanda, hizmet sektörlerinin genelinde istihdam oranı ve işçi eylemlerinin sayısı artmaktadır ve gelecekte de artmaya devam edecektir. Hizmetlerin kendi içindeki heterojenliği nedeniyle, hizmet sektöründeki istihdamda yaşanan bu artışın işçilerin sahip olduğu genel pazarlık gücü üzerindeki etkilerini kestirmek oldukça güçtür. Bir yandan, en hızlı gelişen hizmet endüstrilerinden bazılarının (örn. havayolu taşımacılığı) işçilerine hatırı sayılır bir işyeri pazarlık gücü sağlarken, diğer bazılarının (örn. eğitim endüstrisi ve kişisel hizmetler) ise mekânsal çözümler (coğrafi yer değiştirme) karşısında imalat endüstrilerine göre çok daha kayıtsız olduğundan bahsettik.

Diğer yandan ise, üretimin dikey olarak ayrışması ve dolayısıyla üretim yerlerinin sayıca artması ile işçilerin muhatap olduğu (gerçek ya da hayali) işverenler, emeğin yapısal gücünü oldukça zayıflatan unsurlardır. Bu yapısal zayıflık, örgütsel gücü daha da önemli hale getirmiştir. Gerçekten de, yirmi birinci yüzyılın başlarında işçilerin karşı karşıya olduğu örgütleyici atmosfer ile on dokuzuncu yüzyıl tekstil işçileri ve sonrasında otomobil işçilerinin içinde bulunduğu ortam arasında pek çok ortak nokta mevcuttur.

İşçi eylemlerinin gelecekteki olası dinamikleri tartışmasına Beşinci Bölüm'de döneceğiz. Fakat öncelikle analizimizin görüş açısını biraz daha genişletmemiz gerekiyor. Yirminci yüzyılda işçi eylemlerinin dünya genelinde izlediği yol yalnızca ürün döngüleri ile değil aynı zamanda dünya siyaseti ile de yakından ilişkilidir. Yirminci yüzyıl işçi eylemleri üzerine olan anlayışımızı zenginleştirmek ve gelecekteki eğilimleri değerlendirirken başvuracağımız zemini güçlendirmek adına Dördüncü Bölüm'de dünyadaki işçi eylemleri ve dünya siyaseti dinamiklerini karşılaştıracağız.

IV. BÖLÜM

İŞÇİ HAREKETLERİ VE DÜNYA SİYASETİ

Önceki iki bölümde emek ve küresel ekonomik dinamikler –özellikle de üretimin örgütlenmesi/konumlanmasında ve işçilerin pazarlık gücünde yaşanan dönüşümler ile işçi eylemlerinin dünya-tarihsel eğilimleri arasındaki ilişki– üzerinde yoğunlaştık. Bu bölümde ise, bakış açımızı biraz daha genişleterek küresel siyaset ile işçi hareketleri arasındaki ilişkiyi merkeze alacağız. Ne de olsa, Birinci Bölüm'de de belirttiğimiz üzere, küresel ekonomik süreçlerin kendisi, devlet formasyonundan vatandaşlık bağına, tek tek devletler içerisinde yaşanan çatışmalardan dünya savaşlarına dek uzanan küresel siyasi dinamiklerle yakın bir ilişki içindedir.

Birinci Bölüm'de, Polanyici bir perspektiften bakıldığında yirminci yüzyılın, bir yandan emeğin metalaşması ile yerleşik sosyal sözleşmelerin bozulması, bir yandan da emeğin meta olmaktan çıkması ile yeni sosyal sözleşmelerin inşası arasında salınan sarkaçvari bir hatta ilerlediğinden bahsetmiştik. Sarkacın ilk salınımı –ki bu süreç, on dokuzuncu yüzyılın sonları ve yirminci yüzyılın başlarında "emeğin metalaşması" yönünde yaşanan gelişmeler ile buna karşı ortaya çıkan işçi hareketlerine tekabül eder– bu bölümün ikinci alt bölümünün temel meselesi olacaktır. Beşinci alt bölümde ise sarkacın geri salınımı –emeği, sermayeyi ve devletleri bağlayan yeni ulusal ve uluslararası sosyal sözleşmelerin inşa edilmesi ve böylelikle de emeğin, İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki tarihsel süreci karakterize eden düzensiz küresel piyasanın aşırılıklarından kısmen de olsa korunması– üzerinde yoğunlaşacağız.

Sarkacın bu geri salınımı, kırk yıl boyunca süren dünya savaşı, ekonomik kriz, giderek büyüyen işçi militanlığı ve dünya genelinde yaşanan devrimci başkaldırı gibi deneyimler karşısında ortaya çıkan bir tepki olarak pekâlâ okunabilir. Savaş ve işçi eylemlerinin oluşturduğu bir kısır döngü ile karakterize olan bu süreç Dördüncü Bölüm'ün üçüncü ve dördüncü alt bölümlerinin konusu olacaktır.

Sarkacın İkinci Dünya Savaşı sonrasında emeğin meta olmaktan çıkması yönündeki geri salınımı asıl olarak kısa ömürlü bir süreç olmuştur. Sosyal sözleşmeler uzun vadede kârlılığın önünde giderek büyüyen bir engel –ki bu engel yirminci yüzyılın sonlarındaki küreselleşme dalgası ile birlikte ortadan kalkmıştır– haline gelmeksizin zaten devam ettirilemezdi. Altıncı ve yedinci alt bölümlerde tam da bu konu üzerinde duracağız. Savaş sonrası dönemin sosyal sözleşmelerinin içinde barındırdığı bu çelişkiler, "liberal korporatizm"in sınırlılıkları (Panitch 1977, 1981; Apple 1980) ve "hegemonik fabrika rejimleri" (Buroway 1983: 602-3; Buroway 1985) adları altında hâlihazırda analiz edilmiştir ki beşinci alt bölüm bu analizler üzerinde temellenmektedir.

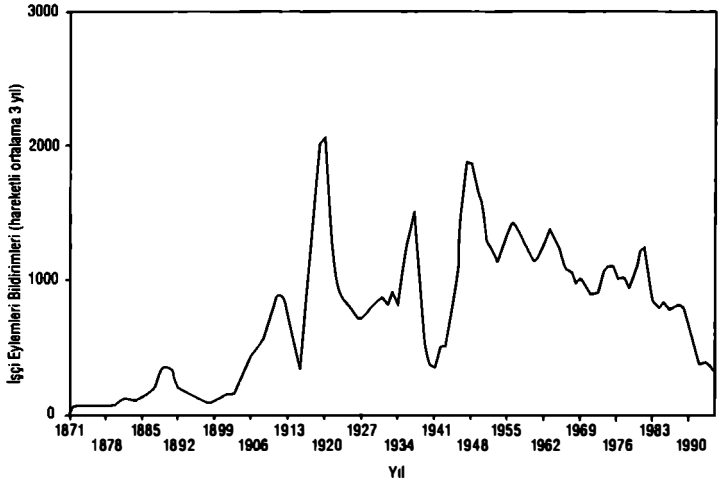
Sarkacın ilk salınımını betimlemeye girişmeden evvel, yirminci yüzyılda dünyadaki işçi eylemlerinin WLG veritabanı temel alınarak oluşturulmuş ampirik bir resmini ortaya koymaya çalışacağız. Bu resim bir yandan, yirminci yüzyıldaki işçi eylemlerinin gidişatının büyük oranda dünya savaşlarının oynadığı merkezi rol tarafından belirlendiğini ortaya koymaktadır. Diğer yandan ise, yirminci yüzyılın iki bölüme ayrılarak incelenebileceğinden bahsetmektedir: Polanyici sarkaç salınımları ve bununla ilişkili bir biçimde dünya hegemonyasının evreleri.

I. Dünya Savaşları ve İşçi Eylemleri

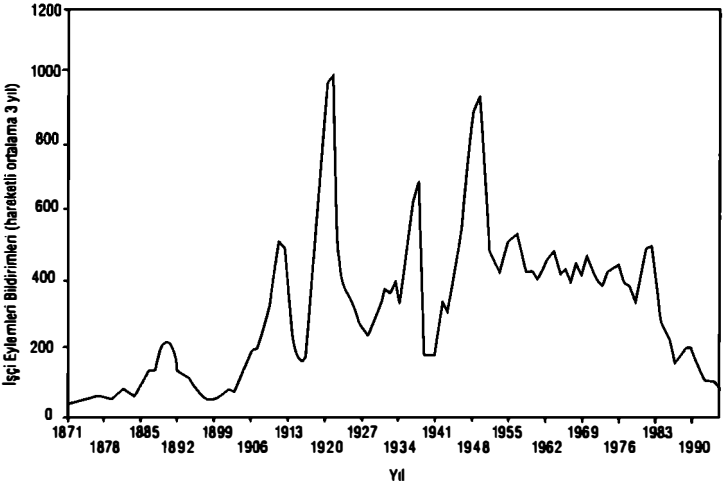
Yirminci yüzyılda dünyadaki işçi eylemlerinin WLG veritabanına dayanan bütünlüklü bir resminin ilk bakışta en dikkat çekici olan özelliği işçi eylemleri ile yaşanan iki dünya savaşı arasındaki ilişkiselliktir. Şekil 4.1., WLG veritabanında yer alan 1870'lerden günümüze dünya genelindeki işçi eylemi bildirimlerinin sayısı için geçerli olan zaman dizilerini göstermektedir. Şekil 4.2. ve 4.3. ise bu

dizilerin metropolitan ve sömürge/yarı-sömürge ülkeleri içindeki dağılımını göstermektedir. Her üç şekil için geçerli olan 'hareketli ortalama' üç yıl olarak belirlenmiştir (her üç şekle dâhil edilen ülkelerin listesi için bkz. Ek C).

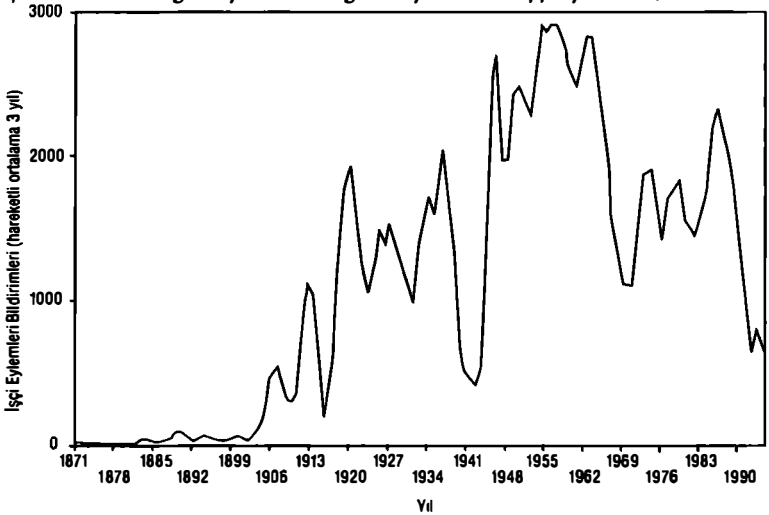
Şekil 4.1. Dünyadaki işçi eylemleri, 1870-1996

Şekil 4.2. Metropolitan ülkelerdeki işçi eylemleri, 1870-1996

Şekil 4.3 Sömürge ve yarı-sömürge dünyasındaki işçi eylemleri, 1870-1996

Şekillerin tümü iki dünya savaşının işçi eylemlerinin zaman içinde gösterdiği eğilimler üzerindeki derin etkilerini yansıtmaktadır. Dünya işçi eylemlerindeki iki zirve noktası, iki dünya savaşını takip eden iki yılda yaşanmıştır. 1919 ve 1920 zirve yıllarındaki toplam işçi eylemi bildirimlerinin sayısı sırasıyla 2720 ve 2293'tür. Bir sonraki zirve noktaları 1946 ve 1947 yıllarında yaşanmıştır ve bu yıllardaki toplam işçi eylemi bildirimleri ise sırasıyla 1857 ve 2122'dir.

Savaşların ilk yılları, bu zaman dizileri içindeki en düşük noktalar arasında yer alır.[86] Düşük noktalar üç kategoriden oluşur: 1898-1904 yılları arasındaki süreç, savaş yılları (1915 yılında 196, 1940 yılında 248, 1942 yılında ise 279 işçi eylemi bildirilmiştir)[87] ve son

86 Hem dünya savaşı hem de savaş sonrası döneme dair bu bulgular, Douglas Hibbs'in (1978: 157) bulgularına tekabül etmektedir. Hibbs, on bir Batı Avrupa ve Kuzey Amerika ülkesinde yaşanan grevlerin uzun vadeli bir analizini yapmış ve endüstriyel çatışmaların Birinci ve İkinci Dünya Savaşları süresince "büyük oranda düştüğü" sonucuna ulaşmıştır. Hibbs'e göre "pek çok ülke savaşların sonuna doğru yahut da savaşların hemen ardından grev patlaması yaşamıştır."

87 Yaşanan iki dünya savaşı süresince işçi eylemlerinin tamamıyla ortadan kaybolduğundan bahsetmek hiçbir suretle mümkün değildir. Örneğin WLG veritabanı Birinci

olarak ise 1990'ların ortası (1995 yılında 301, 1996'da ise 202 bildirim olmuştur).[88]

Son olarak ise, savaşların başlamasından hemen önceki yıllar, işçi eylemlerinin hızla yükselişe geçtiği ve diziler içinde kısmi zirvelerin yaşandığı yıllar olmuştur. Örneğin Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcından önceki son on yıllık süreç içinde, 1905 yılında 325 olarak bildirilen işçi eylemlerinin sayısı 1909 yılında 604'e, 1913 yılında ise 875'e çıkmıştır. Benzer şekilde, İkinci Dünya Savaşı'nın başlangıcından önceki on yıllık süreç içinde, işçi eylemi bildirimlerinin sayısı artış göstermiştir (1930'da 859, 1934'te 1101, 1938'de 1186). Ancak işçi eylemlerinde yaşanan bu artış daha düşük bir oranda gerçekleşmiştir ve üçüncü alt bölümde de göreceğimiz üzere bu artışı yorumlamak çok da basit olmayacaktır.

Dünya savaşları ve işçi eylemlerinin zaman içindeki eğilimleri arasındaki ilişkisellik metropolitan ülkeler açısından çok daha dikkat çekici olmakla birlikte (bkz. Şekil 4.2.), sömürge/yarı-sömürge ülkeleri açısından bile aradaki ilişki oldukça açıktır: dünya savaşlarından hemen önceki tarihsel süreçte işçi eylemlerinde hızlı bir artış savaşlar esnası ve sonrasında ise kısa-süreli düşüşler yaşanmıştır (bkz. Şekil 4.3.). Metropolitan ve sömürge/yarı-sömürge ülkelerinin gösterdiği eğilimler arasındaki en dikkat çekici fark, her iki savaş sonrası dönemde yaşanan işçi eylemi dalgalarının boyutudur. Metropolitan ülkeler açısından, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra yaşanan işçi eylemleri dalgası İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan işçi eylemleri dalgasından daha büyüktür (fakat daha uzun süreli değildir).

Dünya Savaşı'nın tam ortasında yaşanan (1917-18 yıllarında Almanya ve Rusya başta olmak üzere diğer bazı Avrupa ülkelerindeki) işçi eylemlerine işaret etmektedir. İkinci Dünya Savaşı'nın ortasında ise, Amerika (1941), Kanada (1943), Birleşik Krallık'ta (1943), ayrıca Zambiya (1940-1) ve Singapur (1940) gibi bazı Afrika ve Asya sömürgelerinde bazı işçi eylemleri yaşanmıştır. Fakat yine de, dünya savaşlarının (özellikle de savaşın patlak vermesinin) genel etkisi, dünya genelindeki işçi militanlığı düzeyini düşürmek yönünde olmustur. Dünya savaşlarının yarattığı bu etkinin boyutu ve süresi ile ilgili daha detavlı bir tartışma için, bu bölümün ikinci ve üçüncü alt bölümlerine bakılabilir.

88 Yirminci yüzyılın sonları (1990'lar) ile on dokuzuncu yüzyılın sonları (1890'lar) arasındaki benzerlikler üzerine olan tartışmaya bu bölümün altıncı alt bölümünde yeniden döneceğiz.

Sömürge ve yarı sömürge ülkelerinde ise, bunun tam tersi bir durum geçerlidir: İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan işçi eylemleri dalgası Birinci Dünya Savaşı sonrasındakine göre hem daha büyük hem de daha uzun sürelidir."[89]

Dünya savaşları ve işçi eylemleri arasındaki bu ilişki aslında bir sürpriz olarak değerlendirilmemelidir. Gerçekten de Sosyal Bilimler literatürü içinde savaşları işçi militanlığı yahut da daha genel olarak toplumsal çatışmalarla ilişkilendirme eğiliminde olan ve öteden beri süregelen bir gelenek mevcuttur.[90] Michael Stohl'a göre, "sivil ve uluslararası çatışmalar arasında varsayılan bağlantı noktası", "sosyal bilimler literatürünün en eski hipotezlerinden biri"dir (1980: 297). Ancak bununla birlikte Stohl, bu bağlantı noktasının gerçek biçimi ve zamansal-mekânsal anlamı üzerinde dönen tartışmalara da değinmektedir.

Stohl (1980: 297-8), bu "bağlantı noktası" hipotezinin akademik literatürde sıklıkla yer verilen üç farklı (ve görünüşte birbirleri ile çelişkili) biçiminden bahseder:

1. Savaşa dâhil olmak ulusal düzeyde toplumsal uyum ve bütünlüğü artırarak ülke içinde bir huzur ortamı tesis eder;
2. Savaşa dâhil olmak ulusal düzeyde toplumsal çatışmalara yol açarak devrim olasılıklarını artırır;
3. Ulusal düzeyde yaşanan toplumsal çatışma, devletleri savaşa dâhil olmak yönünde teşvik eder.

İlginç bir biçimde, bu bölümde tartıştığımız eğilimlerin, Stohl'un bahsettiği hipotezlerin tümünü (*işçi eylemleri* ve *dünya savaşları*nı eşitliğin iki tarafı olarak aldığımızda) desteklediği öne sürülebilir.[91]

89 İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan işçi eylemleri dalgasının sahip olduğu boyutun küçümsenmesinin potansiyel bir kaynağı olarak İkinci Dünya Savaşı sonrasında *The Times* (Londra)'da yaşanan kâğıt kıtlığı üzerine bir tartışma için bkz. Ek A.

90 Örn. bkz. Lenin ([1916] 1971), Semmel (1960), Laqueur (1968), Hibbs (1978), Tilly (1978), Skocpol (1979), Mann (1988, 1993), karş. Goldstone (1991). Bu literatürle ilgili daha geniş değerlendirmeler için bkz. Levy (1989, 1998) ve Stohl (1980).

91 Stohl tarafından aktarılan üç hipotezin, savaşları eşitliğin bir yanına, toplumsal çatışma ve devrimleri de eşitliğin diğer yanına alan oldukça muğlak bir formülasyonları vardır. Stohl de bu muğlaklığa literatürün ciddi bir sorunu olarak işaret etmektedir.

Genellikle birbirlerini dışlayan alternatifler olarak değerlendirilse de, biz burada bu hipotezleri birbirlerini tamamlayan fakat farklı zamansal geçerliliklere sahip hipotezler olarak ele alacağız. Bir başka deyişle, üçüncü hipotez (çoğunlukla günah keçisi yahut da oyalama-şaşırtma hipotezi olarak adlandırılır) dünya savaşlarından önce gelen tarihsel süreci, ikinci hipotez savaş sonrası süreci, birinci hipotez ise düşmanlık ve husumetin devam ettiği süreci karakterize eder.

Örneğin, bir sonraki kısımda bahsedeceğimiz üzere, on dokuzuncu yüzyılın sonlarındaki küreselleşme eğilimi var olan sosyal sözleşmeleri ortadan kaldırarak yeni işçi sınıflarını yaratmış/güçlendirmiş ve böylelikle de Marx-ve Polanyi-tarzı işçi eylemi dalgalarının ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır.[92] Ayrıca, üçüncü ve dördüncü alt bölümlerde tartışacağımız üzere, büyüyen bu işçi eylemi dalgaları, emperyalist güçler arasındaki rekabeti hem besleyip hem de onun tarafından beslenerek, yirminci yüzyılın ilk yarısını karakterize eden savaş ve işçi eylemleri arasındaki "kısır döngü"nün genişleyip derinleşmesine neden olmuştur.

Tablo 4.1. Yirminci yüzyılda dünyadaki işçi eylemleri

Betimleyici İstatistikler

	19.6-49	1950-96
Eğilim / anlamlılık*	.257 (.09)	-7.8 (.00)
Bildirimlerin ortalanması	935	984
Tahripkârlık: Bildirim dizilerinin standart sapması	573	352

* Standart lineer katsayı.

İlgili literatürde, eşitliğin savaşların yer aldığı tarafı ile ilgili, tüm savaşların aynı kuramsal çerçeve ile yorumlanıp yorumlanamayacağı üzerinden dönen önemli bir tartışma vardır. Bu tartışmanın bir örneği için bkz. Midlarsky (1990, "Big Wars, Little Wars- A Single Theory?"). Levy (1998) de benzer şekilde, ulusal-uluslararası çatışma literatürü içinde ilgili değişkenlerin kavramsallaştırılması ve ölçümü ile ilgili var olan bir karışıklıkla ilgili şikâyetini dile getirmektedir. Ulusal çatışma, anketlerden, başkanın popülerliğine ve devrimlere kadar birçok şeyle ölçülmektedir. Uluslararası çatışma değişkeni ise, açık savaş durumundan tehdit ve askeri tutuma kadar pek çok şeyle ölçülmektedir. Açık olmak adına burada yararlandığımız eşitliğin iki tarafı *işçi eylemleri* ve *savaşlar* olarak alınmıştır

92 Polanyi-ve Marx-tarzı işçi eylemleri arasındaki fark ile ilgi bkz. Birinci Bölüm.

Yirminci yüzyılın ilk yarısında savaş ve işçi eylemleri arasında oluşan kısır döngü ile yüzyılın ikinci yarısında dünya işçi eylemlerinin izlediği yol arasında bariz bir fark mevcuttur. Yüzyılın ilk yarısındaki işçi eylemleri giderek yükselip tahripkâr bir hal arz ederken, yüzyılın ikinci yarısındaki işçi eylemleri giderek azalan ve daha az tahripkâr bir hatta ilerlemiştir. Eğilimler arasındaki bu farklılık Şekil 4.1. ve 4.2'de (Şekil 4.3'te görülen farklılık durumu çok da mühim bir düzeyde değildir) ve Tablo 4.1'deki betimleyici istatistiklerde açıkça görülebilir. Her iki süreç için geçerli olan yıllık ortalama işçi eylemleri düzeyi neredeyse aynıdır: Yıllık işçi eylemi bildirimlerinin sayısı sırasıyla 935 ve 984'tür. Fakat yüzyılın ilk yarısında işçi eylemlerinde yaşanan yükselme eğilimi, yüzyılın ikinci yarısındaki düşüş eğilimi ile açıkça çelişmektedir. Ayrıca, yüzyılın ilk yarısında işçi eylemlerinin doğası oldukça tahripkâr bir hâl arz ederken (ki bu durum ortalamada meydana gelen standart sapmada kendini belli etmektedir), yüzyılın ikinci yarısında çok daha az tahripkâr bir özellik göstermektedir.

Giderek artan ve tahripkâr bir işçi militanlığından giderek azalan ve ılımlı bir eğilim gösteren işçi militanlığına geçiş, İkinci Dünya Savaşı sonlarında yeni dünya hegemonik rejiminin kurulması ile yakından ilişkilidir (bkz. Bu bölümün beşinci alt bölümü). Bu geçiş özellikle de metropolitan ülkeler açısından oldukça belirgin bir biçimde yaşanmıştır (karş. Şekil 4.2.ve Şekil 4.3.). İşçi hareketleri –özellikle de merkezde yaşanan işçi hareketleri– fabrika düzeyinde, ulusal ve uluslararası düzeylerde gerçekleştirilen birbiri ile bağlantılı çeşitli sosyal sözleşmeler (ve bu sözleşmeleri destekleyen birtakım yapısal dönüşümler) aracılığıyla gerçekleşmiştir. Savaştan sonraki birkaç on yıl boyunca metropolitan ülkelerdeki işçi eylemleri görece yüksek düzeylerde seyretmiştir. Fakat bu sözleşmeler ile gündeme gelen emeğin meta olmaktan çıkması hadisesi, merkezdeki yoğun ve siyasi olarak devrimci işçi militanlığına bir son vermiştir.[93]

93 On yedinci yüzyıl Hollanda hegemonyasından yirminci yüzyıl Amerikan hegemonyasına uzanır bir biçimde, dünya hegemonyası döngüleri bağlamı içinde kavramsallaştırılmış toplumsal çatışmanın yükseldiği (ve düştüğü) süreçler üzerine bir tartışma için bkz. Silver ve Slater (1999).

Fakat İkinci Dünya Savaşı'ndan elli yıl sonraki tarihsel süreç, tek bir homojen eğilim göstermemektedir, çünkü altıncı alt bölümde de öne süreceğimiz üzere, emek ve sermaye arasındaki istikrarlı ilişkiler üzerinde temellenen sosyal sözleşmeler başından itibaren birtakım çelişkiler ile maluldür. 1980'lerde bu sosyal sözleşmeler çöktüğü zaman, merkez ülkelerindeki işçi eylemleri ilkin aleni bir biçimde yükselmiş ve sonrasındaysa hemen sönümlenmiştir. 1980'lerde işçi eylemlerinde yaşanan bu sönümlenme durumu ilk bakışta merkez ülkelerine özgü bir durum gibi görünmektedir (bkz. Şekil 4.2.). Fakat 1990'ların başında, gecikmeli olmakla beraber benzer bir eğilim –işçi eylemlerinde 1980'lerin sonunda yaşanan aleni (ve büyük) bir yükselişin ardından 1990'ların başında meydana gelen (küçük çapta) bir düşüş– sömürge-sonrası ülkelerde de yaşanmıştır (bkz. Şekil 4.3).

Daha sonra tekrar değinecek olduğumuz son bir nokta da, Üçüncü Bölüm'de tartışmış olduğumuz ürün döngüsü dinamiği ile burada ortaya koyduğumuz dünya savaşı dinamiği/hegemonik dinamik arasındaki ilişkidir. Ürün döngüsü ve dünya savaşı dinamiklerinin dünya işçi eylemlerinin zamansal-mekânsal profili üzerindeki etkileri birbirinin tamamen zıddıdır. Dünya savaşı dinamiğinin kümeleyici bir etkisi vardır ve bu etki tahripkâr bir eğilim gösteren işçi militanlığında dünya genelinde bir patlamanın yaşandığı tarihsel dönemlerin (örneğin iki dünya savaşı sonrasında yaşanan tarihsel dönemlerin) ortaya çıkışına neden olmuştur. Buna karşılık, ürün döngüsü dinamiği ile ilişkilendirilen mekânsal çözümler –üretimin coğrafi olarak yer değiştirmesi, üretimin merkez üssünde zaman içinde önemli mekânsal kaymalar meydana getirdiğinden– işçi eylemleri üzerinde "yatıştırıcı" bir etki meydana getirmiştir. Bir yerde gerçekleşen ayaklanmalar, başka yerlerde yaşanan düşüşler ile dengelenmiştir. Yirminci yüzyılın ilk yarısında dünya savaşı dinamiği ürün döngüsü dinamiğinden daha baskın olmuştur. Buna karşılık, Amerikan hegemonyası ile karakterize olan tarihsel süreç içinde, dünya piyasalarının yeniden yapılandırılması ve dünya si-

yasi atmosferinin geçirdiği dönüşümlerin bir sonucu olarak, ürün döngüsü dinamiği biraz daha ön plana çıkmıştır.[94]

II. On Dokuzuncu Yüzyılın Sonlarındaki Küreselleşme Eğilimi ve Modern İşçi Hareketinin Ortaya Çıkışı

Dünya ekonomisinin on dokuzuncu yüzyılın ortalarında kaydettiği büyüme -Kapitalizmin Altın Çağı- 1873-96 yılları arasındaki kapitalistler arasındaki yoğun rekabet ile karakterize olan Büyük Buhran süreci ile birlikte sona ermiştir. Bu rekabetçi baskılar, sonuç olarak, dünya genelindeki sermaye birikim süreçlerinde bir dizi dönüşümün yaşanmasına neden olmuştur. Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'daki modern işçi hareketleri, derin, hızlı ve çok çeşitli dönüşümlerin yaşandığı böylesi bir bağlamda ortaya çıkmıştır.

Bu dönüşümler asıl olarak dört tür çözümü içinde barındırmaktadır ki bu çözümlerin üçünden (mekânsal, teknolojik/örgütsel ve ürün çözümleri) daha önceki bölümlerde bahsetmiştik. Burada ilk kez tartışacağımız çözüm türü ise finansal çözümdür. Bizce, bu çözümler tarafından ortaya konan dönüşümler, yerleşik gelenekleri ve yaşam tarzını (zanaat işçileri ve köylüler arasında Polanyi tarzı "kendini koruma" hareketleri yaratarak) büyük oranda ortadan kaldırmıştır. Fakat bu gelişmelerle eş zamanlı bir biçimde bu dönüşümler, küresel ekonominin yeni yeni gelişen ve yüksek kârlılık oranlarına sahip olan sektörlerinde stratejik pazarlık gücüne sahip yeni işçi sınıflarının oluşmasına ve güçlenmesine neden olmuş ve böylelikle de Marx-tarzı işçi eylemi dalgalarının ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır.

On dokuzuncu yüzyılın üçüncü çeyreğinde, rekabet dünya genelinde şiddetini artırdığında, tarım ve endüstri sektörlerindeki emtia fiyatları çökmüş ve elde edilen kârlar büyük oranda azalmıştır

94 İşçi eylemi dalgalarını içeren bir küme (örn. 1920'ler ve 30'lardaki tekstil endüstrisi) ortaya koyduğumuz Üçüncü Bölüm'de, bu kümeleme işlemini üretimin örgütlenişi ve ürün döngüsünü baz alarak yapmıştık. Yani, mekanize tekstil üretimin geniş bir alana, eş zamanlı olarak yayılmasının, geniş bir alana yayılan eş zamanlı işçi eylemi dalgaları yarattığını öne sürmüştük. Bu bölümde ise, yaptığımız bu açıklamaları, 1920'ler ve 30'ların dünya siyaseti bağlamına oturtmaya çalışıyoruz.

(Landes 1969: 231). Firmaların bu durum karşısında verdiği yanıt, mekânsal ve teknolojik/örgütsel çözümlerden oluşan bir kombinasyon olmuştur. Üçüncü Bölüm'de gördüğümüz üzere, on dokuzuncu yüzyılın sonlarında tekstil endüstrisinde bilezikli eğirme teknolojisinin selfaktör eğirme teknolojisinin yerini alması ve bu durumun da yerleşik üretim yerlerindeki tekstil işçileri arasındaki işsizlik oranını artırmasıyla beraber, mekanize tekstil üretimi hızlı bir biçimde düşük-ücret bölgelerine doğru kaymıştır. Bu süreç aynı zamanda, üretimin hem yatay hem de dikey olarak entegrasyonu yönünde atılmış olan ilk önemli adımlar ile de karakterize olmuştur. Bu örgütsel yenilikler bir yandan, kapitalistlerin karşı karşıya olduğu rekabetçi baskıları azaltmıştır –özellikle de dikey olarak entegre olan firmalar, sektöre girişi engelleyici bariyerler durumuna gelmiştir (Chandler 1977: 285, 299). Diğer yandan ise, işçiler ve işçi hareketleri ile karşı karşıya olan kapitalist örgütlerin boyutunu ve kaynaklarını artırmıştır.

Ürün çözümleri yönündeki arayışlar –sermayenin daha az rekabet içeren yeni endüstri dallarına ve ürün hatlarına yönelmesi– da oldukça yoğunlaşmıştır. Sermaye malları ilk bakışta böylesi bir çözüme olanak tanır görünmekteydi. Fakat sermaye malları sektörüne giderek daha fazla yatırımın gerçekleşmesi ile birlikte, rekabetçi baskılar bu sefer de bu sektörde ortaya çıkmaya başladı. Bunun sonucu olarak da, teknolojik çözümler aracılığıyla maliyetleri düşürüp denetimi artırma yönündeki girişimler hız kazanır oldu. On dokuzuncu yüzyılın sonlarındaki Büyük Buhran dönemi sona erdiğinde, sermaye malları sektörü emek sürecindeki dönüşümlerin odak noktası –David Montgomery'nin sözleriyle, "bilimsel yönetimin beşiği" (1987: 56)– durumuna geldi.

Ürün çözümü konusunda önemli bir adım da silah endüstrisinde atıldı. 1880'ler ve 1890'larda emperyalistler arasındaki rekabetin artmasıyla birlikte, "küresel, endüstrileşmiş silah işi" (McNeill 1982: 241) kârlı yatırımlar için yeni bir alan haline geldi. Ayrıca, bir sonraki kısımda da göreceğimiz üzere, silah endüstrisi işçi sınıfı oluşumu ve militanlığı açısından en önemli sektörlerden biri olmaya başladı.

Son olarak, silahlanma yarışı finansal çözüm olarak adlandırabileceğimiz yeni bir çözüm arayışına kapı araladı.[95] Finansal çözüm ile ürün çözümü arasında birtakım benzerlikler mevcuttu: Ürün çözümü aracılığıyla daha az rekabet içeren yeni ticaret ve üretim hatlarına kayan kapitalistler, sermayeyi ticaret ve üretimden tamamıyla çekerek faizle ödünç para verme, finansal aracılık ve spekülasyon gibi aktivitelere de yatırıyorlardı. On dokuzuncu yüzyılın sonlarındaki finansal çözümün kârlılığı, silahlanma yarışının giderek artmasıyla yakından ilişkiliydi. Silahlanma yarışı, devletler arasında askeri yapılanmada kullanılmak için borç alınacak paraya erişim konusunda ciddi bir rekabet yarattı ve bu durum da finansın kârlılığını giderek artırdı (Arrighi 1994: 171-3). Sermayenin finansallaşması, sermayenin çekilme eğiliminde olduğu "aşırı kalabalık" endüstrilerde çalışan işçilerin piyasa pazarlık gücünü giderek zayıflattı. Bu zayıflama durumunun silahlanma endüstrisinde giderek artan işgücü talebi tarafından ne ölçüde dengelendiği meselesi ise oldukça belirsizdi.

Belirli olan şey ise, 1890'larda finansal çözüm ve diğer çözümlerden oluşan bir kombinasyonun sermaye üzerindeki rekabetçi baskıları azaltırken, emek üzerindeki rekabetçi baskıları artırdığıydı. Fiyatlar ücretlerden daha hızlı bir biçimde artmaya başladı, yapısal işsizlik kalıcı bir hâl aldı ve zengin ile yoksul arasındaki servet kutuplaşması giderek artan bir eğilim göstermeye başladı (Gordon, Edwards ve Reich 1982: 95-9; Boyer 1979; Phelps Brown ve Browne 1968; Silver ve Slater 1999). Avrupa ve özellikle de Britanya burjuvazisi açısından, 1896 ile Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi arasındaki süreç tarihe *belle époque* (güzel dönem) olarak geçti (Hobsbawm 1987: 168-9).

Metropolitan ülkelerdeki işçilerin sermayenin yeniden yapılanması karşısında gösterdiği ilk tepki, 1880'lerde işçi eylemlerinde yaşanan artış oldu (bkz. Şekil 4.2.). 1890'ların sonunda ise, finansal

95 Bu kavram, dünya ölçeğindeki kapitalist gelişmenin tekrarlayan dönemlerini tarif eden finansal büyüme kavramından elde edilmiştir (Arrighi 1994; Arrighi ve Silver 1999). Tekrarlayan bir olgu olarak görülen on dokuzuncu yüzyılın sonlarındaki finansal büyüme/çözümün yirminci yüzyılın sonlarındaki haliyle önemli benzerlikleri vardır ki bu noktaya hem bu bölümün sonunda hem de Beşinci Bölüm'de döneceğiz.

büyüme ile eş zamanlı bir biçimde bu işçi eylemleri dalgası düşüşe geçti.[96] Buna rağmen, on yıllık bir süre içinde işçi eylemleri tekrardan hızlı bir biçimde yükselmeye başladı ve Birinci Dünya Savaşı başlayıncaya dek bu şekilde devam etti. İşçi militanlığında yaşanan bu yükseliş çok farklı biçimler aldı. 1890'ların sonunda sendikalar ve işçi sınıfı partileri Avrupa ile Kuzey ve Güney Amerika'da hızla çoğalmaya başladı. İkinci Enternasyonal gerçekleştirildi, birçok sosyalist parlamentolara seçildi ve sendika üyeliği önemli bir artış kaydetti (Abendroth 1972: Üçüncü Bölüm; Hobsbawm 1987: 130).

1848 (ya da 1871) deneyimlerinin aksine, bu ayaklanmaları bastırmak yönünde elde edilen başarı oldukça kısa süreli oldu. On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında endüstriyel işçi sınıfının gerek sayısı gerekse etki alanında yaşanan artış inanılmaz boyuttaydı. Almanya'da 1850 yılında madencilik ve imalat sektörlerinde çalışan işçilerin sayısı 600.000 (yahut da toplam işgücünün % 4'ü) iken, 1990 yılına gelindiğinde bu sayı üç katına çıkarak 5.7 milyona (yahut da toplam işgücünün % 22'sine) ulaştı (Kocka 1986: 296-7). Amerika'da 1840 ile 1870 yılları arasında imalat sektöründeki istihdam oranı beş katına ulaştı. Boston'da önde gelen endüstrilerde istihdam edilen işçilerin sayısı 1845 ve 1855 yılları arasında iki katına, 1855 ve 1865 yılları arasında ise bir kez daha iki katına ulaştı. İç Savaş sonrasındaki otuz yıl içinde, endüstriyel üretim ve istihdamda kaydedilen ilerlemeler, dev fabrikaların kurulması ve zanaata dayalı işletmelerin hızla ortadan kalkması gibi gelişmeler çok hızlı bir biçimde gerçekleşti (Gordon vd. 1982: 82-3; Shefter 1986: 199-200; Bridges 1986: 173).

Çeşitli teknolojik/örgütsel çözümler, zanaat standartlarına saldırarak "işçi aristokrasisi"nin "rıza"sına meydan okudu ve vasıflı işçilerin giderek büyüyen vasıfsız işçiler ordusuna katılmasına neden oldu. Britanya'da, zanaat seçkinlerinin memnuniyetsizliği ve vasıfsız işçilerin giderek artan sayısı ve gücü, 1880'lerin sonunda

96 Bu düşüşün bir tesadüf olup olmadığı ya da on dokuzuncu yüzyılın sonlarındaki finansal çözümün işçi hareketlerini gerçekten zayıflatıp zayıflatmadığı sorusuna, yirminci yüzyılın sonlarındaki finansal çözümü ve bunun işçi hareketleri üzerindeki etkilerini tartıştıktan sonra son bölümde döneceğiz.

"yeni sendikacılık" adı verilen bir hareketin ortaya çıkmasına neden oldu. 1888 yılını takip eden dört yıl içinde (maden ve taşımacılık sektörlerindeki sendikaların başını çektiği), sendika üyeliği iki katına çıkarak % 5'ten % 11'e ulaştı. 1890'larda işverenler tarafından gerçekleştirilen taarruzun ardından, savaştan önceki on yıllık süreç içinde sendikacılıkta yeni bir atılım daha yaşandı: Sendika üyeliği 4 milyona, yoğunluğu ise % 25'e ulaştı.[97] "Vasıflı, vasıfsız ve yarı-vasıflı benzer işçileri bir araya toplayan" sendikacılık hareketi daha saldırgan, daha siyasi ve fakat daha az parçalı bir hâl almaya başladı (Mann 1993: 601-9).

Farklı vasıf düzeyleri arasında eylem ve amaç birliği yönündeki giderek artan eğilim, eski zanaat seçkinlerinin yeni endüstriyel işgücünün giderek artan sayısı karşısında kendilerini tehdit altında hissettikleri her yerde görülüyordu. Fransa'da bu süreç, "sosyalist galeyan ve örgütlenmenin ikinci büyük patlaması"na da sahne oldu. Bu ikinci büyük patlama aynı zamanda, "fabrika işçileri ve zanaatkârların ortak bir sınıf bilinci ile bir araya geldiği" ilk hareketti (Sewell 1986: 67-70). Amerika'da 1880 ile 1890 yılları arasında sendika üyeliği dört katına çıkarken, 1890'lar ve yirminci yüzyılın ilk on yılı içinde gerçekleştirilen grevlerin sayısı da hızla arttı. Bu süreçte grevlerin fitilini ateşleyen şey genellikle zanaat işçilerinin sahip olduğu geleneksel haklara yapılan saldırılardı. Fakat grevler hızla yayıldı ve büyük fabrikalarda çalışan işçileri de kuşattı. Vasıflı ve vasıfsız işçiler (ve kadınlar ile erkekler) arasındaki dayanışma, imalat kentlerindeki grev yapan işçilerin sağladığı geniş cemaat desteğinde de açık bir biçimde ortadadır. On dokuzuncu yüzyılın sonlarındaki grevler genellikle bir fabrikadan diğerine yapılan yürüyüşler ve işçi sınıfı mahallelerinden bu yürüyüşlere verilen büyük destek ile karakterize olur. İşçi sınıfı cemaatinin greve girmeyen üyeleri çoğunlukla bu yürüyüşlere ve açık hava mitinglerine katılmayı tercih etmişlerdir (Shefter 1986: 217-218; Brecher 1972; Gordon vd. 1982: 121-7; Montgomery 1979).

Vasıfsız işgücünün giderek artan sayısı, bu işgücünün genellik-

97 O yıllar için, işçi eylemlerinde yaşanan yükseliş ve düşüşlerin benzer bir zamanlaması, metropolitan ülkeler için de geçerlidir (bkz. Şekil 4.2.).

le şehir merkezlerindeki fabrikalarda yoğunlaşması ve işçi sınıfı mahalleleri, protestoların işçiler ve fabrikalar arasında hızla yayılmasını ve ortak bir sınıf bilincinin güçlenmesini kolaylaştırmıştır. Bir fabrika ya da bir mahallede başlayan protestolar hızla yayılarak günümüz gözlemcilerinin protestoların yayılmasını tarif etmek için "bulaşıcı hastalık" gibi epidemiyolojik bir metafor kullanmalarına neden olmuştur. Gordon ve diğerlerine göre, "bu bulaşıcı protestoların yoğunluğu ve şiddeti, ücretli işçi kitlelerin sahip olduğu giderek homojenleşen çalışma koşullarında temellenmekte ve bu işçilerin ortak sorunlar ve koşullar ile ilgili bilinçliliklerinin giderek artmasına katkıda bulunmaktadır" (1982: 126).

Sendikal anlamda yaşanan en dikkat çekici büyüme Britanya'da gerçekleşmiş olsa da, en şiddetli sınıf mücadelesi Amerika'da patlak vermiştir. İşçi sınıfı partisinin kaydettiği büyüme ile ilgili en çarpıcı örnek ise Almanya'dır. Alman Sosyal Demokrat Partisi (SDP), 1890 yılında sosyalizm karşıtı kanunların yürürlükten kaldırılmasının ardından Almanya'nın en büyük siyasi partisi olmuştur. 1887 yılında oyların % 10'unu, 1893'te ise % 23'ünü alan SDP böylelikle seçim başarısını iki katına çıkarmıştır. SDP, "1890 yılında 1,5 milyon oy, 1989 yılında 2 milyondan fazla oy, 1903 yılında 9 milyon seçmen tarafından kullanılan oyların 3 milyonunu, 1912 yılında ise yaklaşık 4 milyon 250 bin oy almıştır." Almanya örneği, genel süreç içindeki en çarpıcı örnektir. 1880'lerde kitlesel işçi partilerinin sayısı oldukça azken, 1906 yılında bu partiler, yasal bir konuma sahip oldukları sanayileşen ülkelerde bir "norm" halini almışlardır. İskandinavya ve Almanya'da işçi partileri (bir çoğunluk olmamakla beraber) en büyük parti konumdaydılar (Barraclough 1967: 135; Piven 1992: 2).

İşçi sınıfı partilerinin yükselişi ve genel oy hakkı konusundaki genel ajitasyon hali, Britanya merkezli dünya kapitalist sistemi karşısında büyük bir meydan okuma niteliğindeydi. Polanyi'nin sözleriyle: "İngiltere'nin içinde ve dışında... demokrasinin kapitalizme bir tehdit oluşturduğu yönündeki inancını dile getirmemiş olan tek bir militan liberal yoktur" ([1944] 1957: 229). Bu meydan okuma karşısında verilen ortak tepki bastırmaydı (Alman Sosyal Demokrat Parti 1879 yılında siyasetten men edildi), fakat tek başına bastırma yeterli

bir tepki olamazdı. 1890 yılında, SDP'ye konan yasak kaldırıldı ve yüzyılın sonuna gelindiğinde ise Avrupa'nın genelinde oy hakkı konusunda önemli kazanımlar elde edildi. Elbette ki, oy kullanma hakkının genişletilmesi ile birlikte, önlem olarak birtakım taktikler (örn. doğrudan seçilen birimlerin anayasal bazı haklarının kısıtlanması, seçimlere hile karıştırılması vb.) uygulanmaya başlandı (Hobsbawm 1987: 85-99, 116-18). Tüm bunlara rağmen, siyasi olarak örgütlenmiş işçi sınıflarının ortaya çıkışı çok büyük bir dönüşümdü ve taktiklerde yapılacak birtakım değişikliklerden çok daha fazlasına, özellikle de yönetici sınıfın uyguladığı stratejilerin temelden değiştirilmesine ihtiyaç duyuyordu (Therborn 1977: 23-8).

Yapılan bu temel değişiklik, "devletin sosyalleşmesi" olarak adlandırılabilir. Polanyi'ye göre, on dokuzuncu yüzyılın sonlarında yaşanan Büyük Buhran döneminin sona erdiği zamana dek, "tüm Batılı ülkeler... ulusal zihniyet veya tarihlerine bakılmaksızın", vatandaşlarını kendi kendini düzenleyen piyasanın yol açtığı aksaklıklardan korumak amacıyla birtakım politikalar uygulamaya başlamışlardı ([1944] (1957: 216-17). Sosyal güvenlik programları (emekli aylığı, sağlık ve işsizlik güvenceleri), sosyalist çalkalanmaların bir anlamda "havasını almak" çabalarının yalnızca bir parçasıydı. Almanya, 1880'lerdeki ilk hareketlenmeler deneyiminden doğru sosyal güvenlik programları konusunda biraz daha önce davranmıştı, fakat kısa süre sonra diğer ülkeler de ona katılmaya başladılar (Abbott ve DeViney 1992).[98]

Bu tür önlemler asıl olarak, güçlü ve eylemci bir devlet talebiyle oluşmaya başlayan sınıflar arası ittifakın bir parçasıydı. Büyük Buhran dönemini karakterize eden yoğun rekabet, tüm sınıfların korunma talep eden feryatlarını giderek artırdı. Buharlı gemiler ve

98 1873-79 yılları arasındaki düşüş Almanya'yı vurduğunda, yani giderek artan işsizlik, işçi eylemleri ve sosyalist ajitasyon, Reich genelindeki finansal kriz ile birleştiğinde, Şansölye Bismarck, piyasa rekabetinin yol açtığı tahribat, yeni kurmuş olduğu imparatorluğu yıkacak korkusuyla, duruma müdahale etmeye karar verdi. Aynı zamanda, tarımsal ve endüstriyel çıkarların yabancı rekabet karşısında hükümet koruması talep etmeye başlamaları da Bismarck'ın Reich'ın idaresindeki siyasi gücünü "Reich ve devletler arasında yeni bir güç dengesi kurmak ve ulusal birleşmeyi kırılmaz ekonomik bağlarla tamamlamak adına" artırması için gerekli ortamı hazırlamış oldu (Rosenberg 1943: 67-8; Arrighi ve Silver 1999: 124-5).

demiryolları (ve serbest ticaret politikaları) aracılığıyla Amerika ve Rusya'dan gelen tahıl ve hububat türü ürünlerin Avrupa piyasasına akın etmesi nedeniyle çiftçiler, Kıta Avrupa'sında Büyük Buhran'dan en çok zarar gören sınıf durumundaydı (Mayer 1981). Ayrıca, on dokuzuncu yüzyılın ortaları boyunca uluslararası serbest ticaretin hem kendilerinin hem de Britanya'nın çıkarına olduğunu düşünen, Kıta Avrupa'sının ulusal burjuvazileri, 1878 Berlin Konferansı ile birlikte bu düşüncelerini değiştirmeye başladılar. Sonrasında ise, hükümetlerin etki alanlarının genişletilmesi, piyasaların korunması ve ayrıcalıklı arz kaynaklarının yaratılması gibi taleplerle ortaya çıkan tarım seçkinlerine katılmaya başladılar.

Amerika'da, tarımda yaşanan ve sürekli tekrar eden aşırı üretim krizleri nedeniyle çiftçiler hükümetten piyasaları genişletmesini ve ucuz demiryolu taşımacılığını kolaylaştırmasını talep etmeye başladılar (LaFeber 1963: 9-10; Williams 1969: 20-2). 1893 krizi (Amerika'da imalat sektörünü tarım sektöründen çok daha kötü bir biçimde etkileyen ilk kriz), çiftçiler ve sanayiciler arasında denizaşırı genişleme yanlısı bir ittifakın oluşmasına zemin hazırladı. Bu krizin geniş bir toplumsal huzursuzluk dalgasıyla bir arada yaşanması gerçeği ise, acilen bir şeyler yapılması gerektiği konusundaki hissiyatı giderek artırdı. William A. Williams'ın belirttiği üzere (1969: 41), "krizin [1893] ekonomik etkisi ve bunun üretim üzerindeki yansımaları, toplumsal huzursuzluk ve hatta olası bir devrim konusunda büyük korku yarattı." Bu korku, Amerika'daki iş çevrelerinin ve hükümet liderlerinin "denizaşırı genişlemeyi ülkenin ekonomik ve toplumsal sorunları karşısında önemli bir stratejik çözüm" olarak nihayet kabul etmelerine neden oldu. Bu durumun hemen ortaya çıkardığı bir sonuç, 1898 yılında Amerikan hükümetinin İspanya ile iki cephede savaşma kararı alması oldu ki bu savaş büyük ölçüde Amerika'nın Asya piyasalarına erişimini genişletmeye dönük olarak tasarlanmıştı.

Bu sömürge savaşları ve giderek hız kazanan emperyalist mücadele sonuç olarak, "devletin sosyalleşmesi" için başka bir neden daha ortaya çıkarmış oldu. Yöneticiler, emperyalist genişleme ve savaşlar için vatandaşlarının aktif desteğine daha çok ihtiyaç duy-

maya başladılar. On dokuzuncu yüzyıldan önce devletler savaşlarda daha çok profesyonel paralı askerlerden ve "centilmen"lerden yararlanıyordu ve bu durum herhangi bir toplumsal huzursuzluğa neden olmadan yıllar boyu bu şekilde sürüp gitmişti. Napolyon Savaşları sırasında vatandaşlardan oluşan orduların seferber edilmesi gelecekte olacakların ilk habercisi gibiydi. Savaşların ardından Avrupalı yöneticiler, birtakım denemeler yapmaktan vazgeçerek eski tarzdaki ordularını yeniden oluşturmaya başladılar. William McNeill'in de belirttiği gibi, devrim çağındaki savaş deneyimi Avrupalı yöneticileri şu hususta ikna etti: "Fransız askerlerinin 1793-95 yılları arasındaki acımasız enerjisi ve Alman ordularının 1813-14 yıllarındaki milliyetçi coşkusu yerleşik otoriteyi sağlamlaştırdığı ve güçlendirdiği kadar kolay bir biçimde ona meydan da okuyabilirdi." Avrupalı yöneticiler eski tarzdaki ordularını yeniden kurarak, "devrimci yılların başarılı bir biçimde gizlemeyi başardığı milliyetçi enerjiyi açığa çıkarmaktan kaçındılar" Ancak diğer yandan da "devrimci hareketlerin ortaya çıkması ihtimalini de kendilerinden uzak tutmaya" devam ettiler (McNeill 1982: 221).

Bunlara rağmen, on dokuzuncu yüzyılın sonlarına gelindiğinde, devletler milliyetçilik ve vatanseverlikten yeni bir sivil din ve askerleri vatandaşlar olarak seferber etmenin bir yolu olarak bir kez daha yararlanmaya başladılar (Tilly 1990; Mann 1988). Ayrıca, on dokuzuncu yüzyılın sonları ve yirminci yüzyılın başlarında savaşın giderek endüstrileşmesi ile birlikte (McNeill 1982: 7. ve 8. Bölümler) işçiler -yalnızca cephede değil, fabrikalarda da- savaş makinesinin önemli dişlileri haline geldiler. Böylelikle savaşların başarılı bir şekilde sürdürülmesi giderek artan bir biçimde işçi-vatandaşların desteğine ihtiyaç duymaya başladı. Demokratik hakların ve işçi haklarının genişletilmesiyle asıl olarak amaçlanan, işçi sınıflarının devlete karşı bağlılıklarını artırmak böylelikle de devrim ihtimalini mümkün olduğunca uzakta tutmaktı. Ancak, modern savaşların ne denli yıkıcı olduğu göz önüne alındığında böylesi bir çözümün çok da istikrarlı olmayacağı oldukça açıktı ki bu konuya ileride tekrar değineceğiz.

Sonuç olarak, Birinci Dünya Savaşı arifesinde dünya ve emek siyaseti oldukça derin (ve bir o kadar da işlevsiz) bir biçimde birbirinin içine geçmiş durumdaydı. Eğer konuya, Birinci Dünya Savaşı'ndan önceki yıllarda meydana gelen kitlesel işçi protestoları açısından yaklaşacak olursak diyebiliriz ki; ulusal ve toplumsal korumayı bir arada gerçekleştirme çabasındaki ulusal hegemonik projeler toplumsal gerginlik ve huzursuzluğu engellemek konusunda başarılı olamamıştır. Şekil 4.2.'de de görüldüğü üzere, metropolitan ülkelerdeki işçi eylemleri Birinci Dünya Savaşı öncesindeki on yıllık süre içinde giderek artmıştır. *Belle époque* (güzel dönem) sırasında ise, stratejik bir konuma sahip olan işçi sınıfları sayıca artmaya devam etmiştir. Ayrıca, bu işçi sınıfları sahip oldukları stratejik konumdan giderek daha planlı ve bilinçli bir şekilde faydalanarak, dünya kapitalist sisteminin kan damarı durumundaki sektörler içinde (örn. kömür madenciliği, denizyolu taşımacılığı ve demiryolları) kitlesel grevler örgütlemeyi başarmışlardır.

III. Uluslararası ve Ulusal Çatışmalar Kısır Döngüsü

Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesine neden olan hareketler ve karşı hareketlerin, günah keçisi hipotezini (birinci alt bölümdeki üçüncü hipotez) büyük ölçüde desteklediği düşünülür. Bir başka deyişle, savaşın başlama nedeninin bazı Avrupalı liderlerin uyguladığı "şaşırtma" taktikleri olduğu konusunda yaygın bir kanı mevcuttur. Örneğin, A. J. P. Taylor (1954: 529) 1914 yılında Avrupa'nın lider devlet adamlarının, "savaşın toplumsal ve siyasi problemlerini çözeceği" gibi bir inanca sahip olduklarını öne sürer. Benzer şekilde, Kaiser'e göre, "1897 yılından sonraki Alman dış politikasının ülke içindeki sosyalizm ve demokrasi tehlikelerine bir yanıt niteliğinde olduğu konusunda günümüzde yaygın bir mutabakat vardır" (1983). Bu türden argümanların ortak noktası, işçi eylemleri ile Birinci Dünya Savaşı arasında doğrudan bir bağlantı kurmalarıdır.

Yukarıda belirtilen görüşlere ek olarak, işçi eylemleri ve Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi arasında kurulan daha dolaylı bağlantılar, 1890'ların sonu ve 1900'lerde hız kazanan sömürgeci

maceralarda bulunabilir. Kısmen de olsa giderek artan sınıf karşıtlıklarını başka yöne çevirme çabasından beslenen bu çatışmaların, Birinci Dünya Savaşı'nın ortaya çıkışına neden olan gerginlikler içinde doğrudan payı vardır (Semmel 1960; Fischer 1975; Mayer 1967, 1977; Berghahn 1973; ayrıca bkz. Levy 1998; Rosecrance 1963; Lebow 1981: 4. Bölüm; Ritter 1970, 2. Cilt: 227-39). Ayrıca, devletlerin giderek artan korumacı ve toplumsal rolünün yalnızca piyasaların genişlemesi ve kaynaklara erişimin sağlanması ile başarılı bir biçimde uygulanabileceği gerçeği göz önüne alındığında, emperyalistler arasında yaşanan çatışmaların –özellikle de, sayıları giderek artan rakiplerin benzer stratejiler uyguladığı düşünüldüğünde– büyüme olasılığı artmaktadır.

Yirminci yüzyıl başladığında, yöneticiler zaferle sonuçlanan küçük savaşların "oyalayıcı" bir özellikleri olduğunu ve hükümetleri güçlendirdiklerini öğrenmiş bulunuyorlardı. İspanya-Amerika Savaşı (Amerika tarafı açısından) ve Güney Afrika Savaşı (Birleşik Krallık açısından) bu tür örneklerdir. Fakat diğer yandan 1905 yılında Japonya karşısında uğradığı yenilginin ardından devrimci ayaklanmalar ile sarsılan Rusya İmparatorluğu da, kaybedilen (yahut da kamuoyunca tasvip edilmeyen) savaşların neden olabileceği bumerang etkisine bir örnek teşkil etmektedir. 1904 Rus-Japon Savaşı'nın arifesinde, Rusya içişleri bakanı açık bir şekilde şunları kaydetmiştir: "bu ülkenin devrimci dalgayı yavaşlatmak adına ihtiyaç duyduğu şey... kısa sürecek ve fakat zaferle sonuçlanacak olan bir savaştır" (Levy 1989: 264). Avrupalı yöneticiler şayet Birinci Dünya Savaşı'nın popüler ve küçük bir savaş olacağını umdularsa, o zaman giderek endüstrileşen ve millileşen savaşlar tarafından değiştirilen koşulları çok yanlış bir biçimde yorumlamışlar demektir.

Yöneticilerin Birinci Dünya Savaşı'nın inşasında benimsedikleri tutumun, üçüncü hipotezi desteklediği yönünde yaygın bir kanı varsa, o zaman İkinci Enternasyonal'in çöküşü ve savaşın çıkmasıyla birlikte işçi militanlığının düşüşe geçmesi de (savaş ile toplumsal uyum-bütünlük arasında bağlantı kuran) birinci hipotezi destekleyen kanıtlar olarak yorumlanmalıdır. Savaştan önceki on yıllarda

Avrupa işçi sınıfının sergilediği militan tutum göz önüne alındığında, (işçi sınıfının büyük bir kısmını içeren) Avrupa vatandaşlarının 1914 yılında savaşa girmek konusunda gösterdikleri coşku, günümüz araştırmacılarının büyük bir kısmını şaşırtmaktadır. Bu durumda karşımızda çıkan şey, metropolitan ülkelerin yönetici seçkinlerinin, tüm sınıfların devlete olan bağlılığını artırmaya dönük bir ulusal hegemonik proje uygulamak konusunda başarılı oldukları bir tablodur. Gerçekten de, kitleler bir kez devletlerinden sosyal ve ekonomik koruma talep eder konuma geldiklerinde, işçiler devletlerine arka çıkmışlar, milliyetçilik giderek artmış ve enternasyonal sosyalizm çökmüştür (Carr 1945: 20-1; ayrıca bkz. Abendroth 1972; Haupt 1972).

Savaşı planlayanların aslında hiç beklemedikleri bir biçimde, askerlikten kaçma gibi bir durum asla söz konusu olmadı. Savaşın ilk yıllarında, savaşa katılan ülkelerdeki işçi militanlığı ve sosyalist ajitasyon büyük oranda azaldı (karş. Şekil 4.2.). Elbette ki, bu azalmanın kısmen de olsa zorunluluktan kaynaklanan nedenleri vardı[99] fakat sendikaların rızasını ve işbirliğini sağlamaya dönük hükümet çabalarının etkisi de azımsanmayacak düzeydeydi. Sendikalar, işverenler ve hükümetler arasında imzalanan üçlü anlaşmalar sonucunda, sendika liderlerinden greve gitmeme sözü alındı; bunun karşılığında hükümet ve işverenler ise sendikaların tanınması ve toplu görüşme ile şikâyet prosedürlerinin kurulması konusunda sendika liderlerine söz verdiler. Birçok ülkedeki (örn. Amerika) sendika hareketleri açısından Birinci Dünya Savaşı, işverenlerin sendikalara karşı olan düşmanca tutumlarını ilk kez olarak yumuşattıkları dönem oldu (Hibbs 1978: 157; ayrıca bkz. Feldman 1966; Brody 1980; Dubofsky 1983; Davis 1986; Giddens 1987).

Savaş süresince yalnızca sendikal haklar değil, oy kullanma hakları da oldukça genişletildi Sonuç olarak, John Markoff'un da belirt-

99 Tilly'ye göre, hükümetlerin sahip olduğu baskıcı güç savaş zamanlarında artma eğilimi gösterir (1989: 441-2). Ona göre, devletlerin bu bastırma kabiliyeti, savaş zamanında işçi hareketlerinin örgütsel kabiliyetlerinin azalmasının bir sonucu olarak daha da artar. Örgütlü işçiler askere alınırlar yahut da savaşla ilgili endüstrilere kaydırılırlar. Buna karşılık, örgütsel geleneklere sahip olmayan yeni proleterler ise toplu halde fabrikalarda istihdam edilirler.

tiği üzere, savaş sırasında işçi sınıfı ile barış yapılması konusundaki "yaşamsal milli çıkar" savaş dönemini, hem mülksüz erkekler hem de kadınlar (kadınların çoğu savaş fabrikalarına çekilmiş durumdaydı) için geçerli olan oy kullanma haklarının genişletilmesi konusunda oldukça cömert kıldı. Örneğin Belçika'da 1886, 1888, 1891, 1893, 1902 ve 1913 yıllarında, dile getirilen temel talebin oy kullanma hakkı olduğu bir dizi grev gerçekleştirildi, fakat Belçika Birinci Dünya Savaşı'na mülk sahibi yaşlı erkeklerin üç oy hakkına sahip olduğu bir seçim sistemine sahip olarak girdi. Savaş sona erdiğinde ise Belçikalı erkekler eşit oy kullanma hakkına kavuşmuşlardı (1996: 73-4, 85).[100]

Yine de yirminci yüzyılın başlarını karakterize eden en merkezi unsur, tüm bu ulusal hegemonik sözleşmelerin oldukça istikrarsız bir hâl arz eden doğasıydı. Savaşın acımasızlığı kısa süre sonra pek çok insanın, vatandaşları koruyacak formülün bulunduğu fikrinden vazgeçmesine yol açtı. Genel atmosfer milliyetçilik hevesinden devrimci bir coşkuya dönüştüğünde, geçmişte yerleşik düzeni korumakla görevli olan ordular bu kez de ona meydan okumak adına kullanılmaya başlandı. Terhis olan yahut da firar eden askerler cepheden, geldikleri şehir ve köylere döndüler. Yanlarında hem devrim mesajını hem de bunun için mücadele edecekleri silahları getirmişlerdi (Wolf 1969). Savaşın tam ortasında büyük bir isyan ve devrim dalgası ortalığı sarmaya başladı ve savaş sona erdikten sonra da devam etti.

Eğer İkinci Enternasyonal'in çöküşü, birinci hipotezi destekleyen en canlı kanıtlardan biri ise, o zaman Birinci Dünya Savaşı'nın son yıllarında ve hatta savaş sonrasından yaşanan devrimci krizler de, savaş ve devrim arasında bağlantı kuran ikinci hipotezi destekleyen en canlı kanıtlar arasında yer almalıdır. Gerçekten de, Birinci

100 Tam ters açıdan bakıldığında, askeri stratejiler düşman halklar arasındaki "kitlesel desteği" ortadan kaldırmak için tasarlanmış kampanyalar geliştirir. Birinci Dünya Savaşı sırasında, (deniz ablukaları) gibi yeni askeri stratejiler, besin kaynaklarını keserek siviller arasındaki kitlesel açlık riskini artırmayı amaçlamıştır. Düşmanların sivil nüfusu arasında bir çatışma ve isyan hâli başlatmak için tasarlanmış bu stratejiler, kitle desteği ve bağlılığını sağlamanın savaşta başarılı olabilmek için ne denli önemli olduğunu çoktan fark etmiş bulunuyordu (Offer 1985).

Dünya Savaşı örneğinde savaşın işçi eylemleri üzerindeki kısıtlayıcı etkisi savaşın sonuna kadar bile sürmemiştir. 1916 yılında sayıları giderek artan grev, askerden kaçma ve ayaklanma gibi vakalar, istikrarlı ulusal hegemonyaların kurulduğu fikrini büyük ölçüde yalanlamaktaydı. 1917 Rus Devrimi esnasında Avrupa halkları arasında yaygın olan hissiyat, derin bir savaş karşıtlığı idi. 1918 yılına gelindiğinde ise sosyalist devrim, tüm Avrupa'ya yayılacak gibi görünüyordu.

1904-1914 yılları arasında gerçekleşen grevler, sermayenin taşımacılık ve madencilik sektörlerinde çalışan işçiler arasındaki herhangi bir hareketlilik karşısında ne denli kırılgan olduğunu ortaya koydu. Savaş sırasında en hızlı büyüme kaydeden silah endüstrisinin işçi militanlığı karşısındaki en kırılgan sektör olduğu ortaya çıktı (bkz. ikinci alt bölüm). Savaşın endüstrileşmesi, devletin ve özel sektörün silah üretimine büyük yatırımlar yapması anlamına geliyordu. Metal endüstrisinde çalışan işçiler, savaş makinesinin cephedeki askerlere destek veren en kritik dişlileri durumuna geldi. Ancak savaşın endüstrileşmesi bir yandan da, silah üretimin giderek mekanikleşmesinin teşvik edilmesi nedeniyle, zanaat işçileri ile karşı karşıya gelme anlamına da geliyordu. Üçlü anlaşmaların ilk bocaladığı yer de doğal olarak metal endüstrisi oldu, çünkü metal endüstrisi "emek örgütlenişinin geleneksel gücünün" (vasıflı zanaat işçilerinin) "modern fabrika üretimi" ile karşı karşıya geldiği endüstri koluydu. Britanya, Almanya, Fransa, Rusya ve Amerika'daki büyük silah endüstrileri, vasıflı vasıfsız işçiler arasında endüstriyel ve savaş karşıtı militanlığın yayıldığı merkez konumuna geldi. Fabrikalarda çalışan metal işçileri -ki bunlar arasında Kronstadt ve Kiel'deki "yeni ileri teknoloji donanmaları" ve "yüzen fabrikalar"da çalışan işçiler de vardı- savaş sırasında ve sonrasında yüzlerini devrime dönmeye başladılar (Hobsbawm 1994; 1987: 123-4; Cronin 1983: 33-5).

Büyük Savaş'ın ardından, devrim korkusu Avrupa'nın yönetici seçkinlerini sarmaya başladı. Savaştan yenik ayrılan tüm ülkeler -Almanya, Macaristan, Türkiye, Bulgaristan ve Rusya- devrimler ve devletin parçalanması gibi hadiselerle yüz yüze kaldı. Ayrıca,

savaştan galip çıkan devletlerde bile büyük toplumsal huzursuzluklar baş göstermeye başladı. 1919 yılında, Britanya Başbakanı Lloyd George şunları kaydetti: "Avrupa'nın tamamı devrim ruhuyla sarmalanmış durumda. Genel bir memnuniyetsizlik durumuna ek olarak, işçi sınıfı arasında savaş öncesi koşullar karşısında giderek artan bir öfke ve isyan durumuyla da karşı karşıyayız. Siyasi, toplumsal ve ekonomik veçheleriyle var olan düzenin tamamı, geniş kitleler tarafından Avrupa'nın bir ucundan diğerine her yerde sorgulanıyor" (aktaran: Cronin 1983: 23). Lenin'in emperyalizmin, kapitalizmin sahip olduğu çelişkileri daha da artıracağı ve bu durumun da "proletaryanın toplumsal devriminin arifesi" demek olduğu yönünde 1916 yılında yapmış olduğu tahmin doğru çıkmış gibi görünüyordu ([1917] 1971: 175).

Fakat Almanya'da devrimin başarısızlıkla sonuçlanması ve İtalya'da iktidarın faşistlerce ele geçirilmesi ile birlikte, işçi eylemleri ve devrim dalgaları yavaş yavaş azalmaya başladı. Polanyi tarafından ([1944] 1957) "muhafazakâr yirmiler" olarak adlandırılan yıllarda Avrupa'nın siyasi ve ekonomik seçkinleri arasında, zamanı on dokuzuncu yüzyıla geri döndürmek amacıyla tasarlanmış politikaların uygulanması gerektiği yönünde bir fikir birliği oluşmaya başladı. Böylesi bir geriye dönüşü savunanlara göre, altın standardı ve uluslararası serbest ticarete geri dönmek, on dokuzuncu yüzyıl ortalarını karakterize eden, uluslararası ve ulusal barışın oluşturduğu döngünün yeniden tesisi için elzemdi. Ancak aynı dönemde yaşamış ileri görüşlü biri (Keynes [1971] 1920) tarafından tahmin edildiği üzere, böylesi bir geri dönüş çabası yeni bir toplumsal huzursuzluk dalgası yaratmaya ve uluslararası ve ulusal çatışmaların oluşturduğu kısır döngüyü bir kez daha ortaya çıkarmaya mahkûmdu.

Kendi kendini düzenleyen küresel bir piyasa, 1920'lerde on dokuzuncu yüzyılda olduğundan çok daha ütopik bir tasarı durumundaydı. On dokuzuncu yüzyılda *laissez-faire* politikalarının neden olduğu toplumsal gerilimleri kısa süreliğine de olsa yatıştırmayı başarmış olan mekanizmalar 1920'li yıllarda artık mevcut değildi. İlk olarak, zenginlik ve iktidarın yeni merkezi (büyük oranda kendine yeten ve korumacı bir Amerika), on dokuzuncu yüzyılda dünyanın

endüstriyel olmayan ihracatı içinden en büyük payı kapmaya niyetli Britanya ile kıyaslandığında oldukça zayıf bir halef konumundaydı. İkinci olarak ise, en büyük endüstri ülkeleri –her şeyden önce Amerika– sınırlarını savaş sonrası yaşanan büyük çaplı göçlere kapatmışlar ve böylelikle de "on dokuzuncu yüzyıl uluslararası düzeninin en etkili ve gerekli emniyet supaplarından birini" (Carr 1945: 22-3) bertaraf etmişlerdi (ayrıca bkz. O'Rourke ve Williamson 1999: 10. Bölüm).

Göç politikasında gerçekleştirilen bu değişiklik kısmen, işçi hareketlerinin emek piyasasındaki yoğun rekabetten korunma taleplerine verilen bir karşılıktı. Bu durum, Britanya sponsorluğunda gerçekleştirilen dünya ekonomisindeki serbestleşme ile karakterize olan on dokuzuncu yüzyıl ortaları atmosferi ile geriye dönüş çabalarıyla karakterize olan 1920'ler atmosferi arasındaki bir başka önemli farklılığa daha işaret ediyordu. Bir başka deyişle, işçi hareketleri ve sosyalist hareketlerin uğradıkları büyük yenilgilere rağmen, 1920'lerde işçi sınıflarının *laissez-faire* politikalarına karşı koyma gücü, 1840'larda ve 1850'lerde olduğundan çok daha fazlaydı. 1920'lerde demokratik hükümetler, işçilerinin (ve daha genel olarak vatandaşlarının) ücret düzeyleri ve yaşam standartları ile daha yakından ilgilenmek durumundaydı –on dokuzuncu yüzyıl liberallerinin bu türden kaygıları oldukça azdı.

Böylesi elverişsiz bir ortamda, Cenevre'de bulunan uluslararası altın komisyonu ülkeleri, sağlıklı (konvertible) para birimlerini desteklemeye dönük olarak, bugün "yapısal uyum" politikaları olarak adlandırdığımız birtakım önlemler almaya zorluyordu. Uygulanan bu politikalar büyük çapta toplumsal altüst oluşlar yarattı. Hükümetler "sağlam para birimi" ile iyileştirilmiş sosyal hizmetler arasında, uluslararası finans piyasalarının güvenini sağlamak ile kitlelerin güvenini kazanmak arasında, Cenevre'nin emirlerini uygulamak ile demokratik seçim sandığından çıkacak sonuçlara göre hareket etmek arasında bir seçim yapmaya zorlandı. Yanlış seçimi yapma gafletinde bulunarak emirlere uymayan hükümetler için birtakım cezalandırma mekanizmaları gündeme geldi. "Sermayenin kaçışı... Fransa'daki liberal hükümetlerin 1925 ve 1938 yıllarında

devrilmesi ile Almanya'da 1930 yılında faşist bir hareketin gelişmesi üzerinde oldukça büyük bir rol oynamıştır." Avusturya'da 1923 yılında, Fransa ve Belçika'da 1926 yılında, Almanya ve İngiltere'de ise 1931 yılında "para birimini korumak" gibi beyhude bir çaba uğruna işçi partileri saf dışı bırakılmış, sağlanan sosyal hizmetler azaltılmış, ödenen ücretler düşürülmüş ve sendika yetkilileri tutuklanmıştır" (Polanyi [1944] 1957: 24, 229-33).

Altın standardının yeniden inşa edilmesi meselesi, 1920'lerde "dünya dayanışmasının sembolü" haline geldi. Fakat Wall Street'in çökmesini takip eden bir iki yıl içinde, eski sistemi yeniden inşa etmek isteyenlerin çabalarının başarısızlıkla sonuçlandığı kesinleşti. Başarısızlıkla sonuçlanmış olmasına rağmen, altın standardını yeniden kurma çabalarının önemli toplumsal ve siyasi etkileri oldu: "Devletlerin gösterdikleri çaba ve fedakârlığa rağmen, serbest piyasalar yeniden inşa edilemedi." "Başka koşullarda faşist felaketi bertaraf edebilecek olan" demokratik güçler, deflasyonist politikaların hizmetinde olan ve 1920'ler boyunca (çoğunluğu demokratik seçimlerle iş başına gelmiş olan) hükümetler tarafından uygulanan otoriter politikalara destek veren "iktisadi liberallerin inatçılığı" nedeniyle oldukça zayıfladı (Polanyi [1944] 1957: 26, 233-4). Fakat 1920'lerde uygulanan baskıcı politikalar on dokuzuncu yüzyıl dünya düzenini yeniden tesis etmeyi başaramadı ve seçkinler tarafından oluşturulan uluslararası birlik bu geriye dönüş çabaları ile birlikte çökmeye mahkûm oldu.

1929 yılındaki Büyük Bunalım'ın ardından, liberal hükümetler ile yüksek finans konusundaki siyasi güvenilirliğin çökmesiyle beraber, ulusal ve toplumsal hegemonya projelerini birleştiren denemeler, Birinci Dünya Savaşı öncesinde olduğundan çok daha ilerilere taşındı. Yeni Düzen (New Deal), Beş Yıllık Sovyet Planı, faşizm ve Nazizm acımasız dünya piyasasından ulusal ekonominin cankurtaran salına atlamak için kullanılan farklı yollardan bazılarıydı. Birbirleriyle rekabet halinde olan bu farklı ulusal projelerin iki ortak özelliği vardı. İlk olarak, hiçbiri *laissez-faire* prensiplerini kabul etmiyordu. İkinci olarak ise, bu projelerin tümü hızlı endüstriyel büyümeyi, piyasa sisteminin başarısızlığının (özellikle de kitlesel

işsizliğin) neden olduğu toplumsal ve siyasi huzursuzluklar karşısında bir çözüm olarak görüyordu (Polanyi [1944] 1957: 2. Bölüm).

Fakat hızlı endüstriyel büyüme işsizlik sorununa ancak diğer bazı ulusal ve uluslararası gerilim kaynaklarını alevlendirerek bir çözüm bulabildi. Öncelikli olarak, bu hızlı endüstrileşme süreci yeni pazarlar ve yeni hammadde kaynakları bulunması yönündeki baskıları artırdı. Bu baskılar, sonuç olarak, emperyalistler arasındaki rekabetin yeniden tırmanmasına neden oldu; çünkü dünyanın önde gelen güçleri herkesin kolaylıkla ulaşamayacağı, korumalı yeni denizaşırı etkinlik alanları arıyorlardı. Denizaşırı genişleme konusunda büyük bir üstünlüğe sahip olan Britanya, Asya ve Afrika'daki büyük bir imparatorluğu hâlihazırda kontrolü altına almış bulunuyordu. Amerika bir kıta imparatorluğuydu ve Latin Amerika'ya doğru kolaylıkla yayılıyordu. Böylelikle de resmi olmayan bir imparatorluğun merkezi olarak Britanya'nın yerini alıyordu. Benzer şekilde Rusya da kıtasal bir boyuta sahipti, fakat kendi resmi olmayan imparatorluğuna sahip değildi ve sınırları Amerika'nınkiler kadar güvenli değildi. Buna karşılık, eksen devletler imparatorluk inşa etme konusunda görece geri kalmışlıkları ile görece küçük bir coğrafi alana sahip olmaları nedeniyle kısıtlanmış hissediyorlardı. Bu kısıtlanmışlık hissi nedeniyle, var olan siyasi-ekonomik alan dağılımına aktif ve de saldırgan bir biçimde meydan okumaya başladılar (Neuman 1942).

Emperyalist rekabetin yeniden hız kazanması ile birlikte, endüstriyel ve askeri kabiliyetler arasındaki yakın ilişki nedeniyle, endüstrileşme yönündeki baskılar da giderek artmaya başladı. Edward dönemini karakterize eden ulusal ve uluslararası çatışmalar kısır döngüsü, merkez ülkelerinde 1930'lar ve 40'larda yeniden ortaya çıktı. Şekil 4.2., savaş arifesinde yükselişe geçen işçi eylemleri, savaşın başlamasıyla birlikte azalan militanlık ve savaş sonrası dönemde ortaya çıkan büyük bir patlama eğilimin somut bir tekrarını ortaya koymaktadır. Yine de, işçi eylemleri ile savaşın patlak vermesi arasındaki nedensel ilişki –üçüncü hipotez olan "oyalama-şaşırtma" hipotezinin rolü– İkinci Dünya Savaşı örneği için Birinci Dünya Savaşı'na kıyasla çok daha geçerlidir. İkinci Dünya Savaşı'nın patlak

vermesinden hemen önceki yıllarda, metropolitan işçi eylemlerinin yaşandığı belli başlı ülkeler (örn. Amerika, Fransa), İkinci Dünya Savaşı'nı başlatan ülkeler değillerdi. Bu durumda İkinci Dünya Savaşı örneğindeki temel ilişkililik hali daha çok, büyük işçi eylemi dalgaları ile 1920'lerde Almanya, İtalya ve Japonya'da yaşanan devrimci krizler arasında gibi görünmektedir. Emek hareketleri adamakıllı yenilgiye uğramıştır, fakat emek karşıtı, karşı-devrimci ittifaklar bu süreç içinde saldırgan bir biçimde genişlemeci eğilimler gösteren hükümetleri iktidara getirmiştir.

Bahsi geçen kısır döngünün ikinci kez ortaya çıkışında kapladığı coğrafi alan ilkine göre çok daha genişti. Savaş süresince karşı karşıya gelen endüstriyel ve askeri komplekslerin sahip olduğu yıkıcı güç kıyaslanamayacak denli büyüktü. İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan işçi eylemleri ve devrimci ayaklanmaların dünyanın çok daha büyük bir bölümüne yayıldığı gerçeği de yine bu durumla alakalıdır. Şimdi ise, işçi eylemleri ve devrimci süreçlerin yirminci yüzyıl ortasında yaşadığı küreselleşme deneyiminden bahsedeceğiz.

IV. İşçi Eylemleri, Dünya Savaşı ve Sömürge Dünyasındaki Ulusal Özgürlük Hareketleri

Şu ana dek yürütmüş olduğumuz tartışma çoğunlukla metropolitan ya da merkez ülkeler üzerinde yoğunlaştı. Fakat giderek artan emperyalist rekabet ve sömürgecilik yarışından kaynaklanan bazı altüst oluşlar ve dönüşümler, sömürge ve yarı-sömürge dünyasında hem Marx- hem de Polanyi-tarzı işçi militanlığı ve toplumsal çatışmaları da beraberinde getirdi. On dokuzuncu yüzyılın sonlarında yaşanan buhran döneminden Birinci Dünya Savaşı'na kadar olan süreç, dünya genelinde yaşanan kitlesel proleterleşme dalgaları ile karakterize olur. Demiryolları ve buharlı gemilerin giderek yaygınlık kazanması ile beraber, on dokuzuncu yüzyılın sonlarındaki Büyük Buhran dönemini tanımlayan büyük rekabet ortamı, Güney Amerika'dan Asya ve Afrika'ya kadar birçok yerde yerel sınıf ilişkilerini temelinden sarstı. Morelos-Meksika'daki şeker pancarı tarlalarından, Cezayir'in batısındaki üzüm bağlarına ve güney Vietnam'daki kauçuk imalat-

hanelerine kadar her yerde, bu ihracat ürünlerini dünya pazarlarında satma olanaklarından yararlanmak adına, yabancı ve yerel kapitalist müteşebbisler arasında arazi, emek ve diğer kaynakları elde etmek için çok büyük bir yarış başladı. Bu yarışın ortaya çıkardığı sonuç, köylüler açısından ağır bir geçim krizi ve siyasi istikrarın üzerinde yükseldiği sosyal sözleşmeler açısından ise bir meşruiyet kriziydi (Wolf 1969; Walton 1984).

On dokuzuncu yüzyılın sonlarında sömürge ve yarı-sömürge dünyasındaki işçi eylemlerinin fitilini ateşleyen asıl unsur ise, proleterleşme karşısında gösterilen (Polanyi-tarzı direnişlerin bir alt türünü oluşturan) direnişti.[101] Fakat bununla eş zamanlı olarak stratejik bir biçimde konumlanmış yeni işçi sınıfları da oluşuyordu ki bu durum gelecekte ortaya çıkacak olan Marx-tarzı işçi eylemlerinin temelini oluşturuyordu.

Birinci Dünya Savaşı'ndan önceki on yıllarda, WLG veritabanına göre sömürge ve yarı-sömürge dünyasında gerçekleşmiş olan işçi eylemleri genellikle madencilik ve taşımacılık endüstrilerinde yoğunlaşmaktadır. İşçi eylemlerindeki artış (bkz. Şekil 4.3.), geçmişin *ancien régime*leri ve Batı'nın üstünlüğü konularında büyük bir hayal kırıklığı yaşayan Batılılaşmış seçkinlerin liderliğindeki milliyetçi ayaklanmaların baş gösterdiği bir tarihsel bağlamda gerçekleşti.[102] İşçi eylemleri savaş süresince bir düşüş yaşasa da, savaşın kendisi

101 Proleterleşmeye karşı gösterilen direnişi, işçiler tarafından gerçekleştirilen bir eylem biçimi olarak tanımlamıştık, fakat gazeteler bu tür eylemlerden "yerli isyanlar" olarak bahsetme eğiliminde ki biz de bu nedenle WLG veritabanında bu tür eylemlere yer vermedik (bkz. Ek A). Sonuç olarak, on dokuzuncu yüzyıl sömürge dünyasındaki işçi eylemlerinin genel düzeyi WLG veritabanında ve Şekil 4.3.'te şüphesiz ki olduğundan daha düşük bir düzeyde aktarılmış oldu. Proleterleşmeye gösterilen direniş o dönemde Avrupa'da görülen ve genellikle tarım sektöründe yaşanan bozulmaya karşı örgütlenen genel işçi eylemlerinin önemli bir unsuruydu.

102 1905 yılında Japonya'nın Rusya karşısında kazandığı askeri zaferin Asya'daki sömürge elitleri üzerindeki etkisi 1905 Rus Devrimi'nin yarattığı etkiden çok daha fazlaydı. Sun Zhongshan konuyla ilgili şunları kaydeder: "Rusya'nın Japonya'ya yenilmesi Batı'nın Doğu'ya yenilmesi olarak görüldü. Japonya'nın kazandığı zaferi kendi zaferimizmiş gibi sahiplendik." O yıllarda Hindistan'da öğrenci olan Jawaharlal Nehru ise şunları aktarmaktadır: "Japonya'nın kazandığı zaferler içimdeki heyecanı daha da körükledi... Zihnim milliyetçi fikirlerle doluydu. Hindistan'ın özgürlüğünü hayal etmeye başladım... Elimde kılıç, Hindistan'ın özgürlüğü için savaştığımı hayal etmeye başladım" (aktaran Stavrianos 1981: 389).

sömürge dünyasındaki işçi hareketleri üzerinde radikalleştirici bir etki yarattı. Avrupalı devletlerin kolları sömürgelerine uzanacak denli uzundu ve buradaki işçileri sömürge ordularında savaşacak askerlere dönüştürüp uzak cephelere yollamak konusunda da kararlılardı. Bu durum karşısındaki memnuniyetsizlik, işçi radikalizmi ve sömürgecilik-karşıtlığını daha da besledi (Chandavarkar 1994).

Birinci Dünya Savaşı sonrasında, WLG veritabanındaki sömürge ve yarı-sömürge dünyalarında yaşanan (madencilik ve taşımacılık sektörlerinin hâlâ başı çektiği) işçi eylemleri tarihi bir zirve yaptı (bkz. Şekil 4.3.). Savaşın hemen ardından yaşanan zirve noktasının ardından hafif bir düşüş yaşandı, fakat sonrasında işçi eylemi bildirimlerinin sayısı 1920'ler ve 30'lardan İkinci Dünya Savaşı arifesine kadar artmaya devam etti. Bu süreç boyunca, ihracat endüstrileri (özellikle de madencilik) ve taşımacılık endüstrileri önemini korumaya devam etti (Bergquist 1986; Brown 1988; Silver 1995b: 179). Fakat 1920'ler ve 30'lar boyunca fabrika işçilerinin gerçekleştirdiği eylemler de artmaya devam ediyordu ki bu durum geçen otuz yıl içinde imalat endüstrilerinin sömürge ve yarı-sömürge dünyalarında ne denli yayılmış olduğunu gösteriyordu (bkz. 3. Bölüm).[103]

İkinci Dünya Savaşı arifesine dek, sömürge ve yarı-sömürgelerin emperyalist güçlerin sahip oldukları ekonomik arz yapıları (hem insan hem de materyal arzı) ile sıkı sıkıya bütünleşmiş olmaları gerçeği, bu kitlesel seferberlik hâlinin yıkıcı gücünü daha da artırıyordu. İkinci Dünya Savaşı (ve öncesinde buna zemin hazırlayan unsurlar), hızlı bir şehirleşmenin başlamasına ve kapalı ihracat bölgelerinin boyutlarının giderek büyümesine neden oldu. Sonuç olarak ise, bu kapalı ihracat bölgelerinde çalışan işçilerin sahip olduğu pazarlık gücü arttı. Nasıl ki savaşa katılan metropolitan ülkelerin silah endüstrile-

103 Üçüncü Bölüm'de tekstil endüstrisi üzerine yaptığımız tartışmaya dönüp baktığımızda, küresel siyasi atmosferin 1920'ler ve 30'larda tekstil işçileri arasında hızla yükselen eylem dalgaları üzerinde aslında ne denli önemli bir rol oynamış olduğunu şimdi daha iyi görebiliriz. Benzer şekilde, 1920/1930'lar ile 1960/1970'lerin farklı siyasi atmosferlerinin, otomobil ve tekstil endüstrilerinin yapısal özelliklerinde görülen (ve Üçüncü Bölüm'de bahsettiğimiz) farklılıklara ek olarak, iki endüstri içindeki işçi eylemi eğilimlerindeki olgun dönem farklılıkları üzerinde de ne denli etkili olduğunu görebiliriz.

rinde çalışan işçiler, askeri-endüstriyel kompleksler içinde stratejik bir konum elde ettilerse, sömürgelerdeki kapalı ihracat bölgeleri de emperyalist güçlerin kaynak-ihtiyacı yapıları içinde öylesine stratejik bir konum elde ettiler (Bergquist 1986; Brown 1988).

Elbette ki savaş her yerde işçi sınıflarını güçlendirmedi. Örneğin, tekstil endüstrisi ve işçi sınıfı oluşumunun merkezi konumundaki Şanghay'da, fabrikaların kapanması işçi sınıfının kökünü kazıdı ve işçiler hayatta kalmak için kırsal bölgelere geri dönmek zorunda kaldılar (Honig 1986).[104] Fakat talan edilmek yerine, kaynak tedariki mekanizmalarına iyi entegre olmayı başarmış bölgelerde, savaş işçilerin pazarlık gücünü artırdı. Bu tür sektörlerde yapılan grevlerin yarattığı etkinin bir göstergesi de, Britanya'nın İkinci Dünya Savaşı sırasında imparatorluğun her yerinde sendikalar ile arabuluculuk ve hakemlik mekanizmaları kurmuş olmasıdır. Birinci Dünya Savaşı sırasında sendikalar, işverenler ve devletler arasındaki üçlü anlaşmalar yalnızca metropolitan ülkelerde imzalanmış ve savaştan sonra ise yürürlükten kaldırılmıştı. İkinci Dünya Savaşı sırasında imzalanan üçlü anlaşmalar ise daha kalıcıydı, metropolitan ülkelerdeki işçilere daha fazla ayrıcalık tanıyordu ve coğrafi olarak da daha geniş kapsamlıydı (Britanya'nın sendika politikaları üzerine bkz. Cooper 1996; Brown 1998; Buroway 1982).[105]

Giderek artan işçi militanlığı, giderek büyüyen milliyetçi ajitasyon ile iç içe geçmiş durumdaydı. Birinci Dünya Savaşı öncesindeki milliyetçi hareketlere öncülük eden seçkinlerin, kitleleri milliyetçi mücadele konusunda seferber etmek konusunda ya çok az çabaları oldu ya da hiç olmadı. Ancak iki savaş arası dönemde, kısmen 1917 Rus Devrimi'ne ve sosyalist ideolojinin yayılmasına bir yanıt olarak, (başarılı) milliyetçi liderler –hem komünist olanlar hem de olmayanlar– "yabancı sömürgeci güçler karşısındaki direnişin temellerini, köylüleri ve işçileri kitlesel olarak örgütleyerek ve liderler ile

104 Böylesi bir geri dönüş, diğer yandan ise, köylülerin devrim için seferber olmalarına katkı sağladı.

105 Elbette ki, işçi hakları fikrinin sömürge dünyasına emperyalist güçler tarafından yayılması, yeni sınır-çizme programlarının ortaya çıkmasına neden olan, sistem düzeyinde kârlılık sorunlarının ortaya çıkmasına neden oldu ki Birinci Bölüm'de zaten sözünü etmiş olduğumuz bu konuya ilerleyen kısımlarda yeniden döneceğiz.

kitleler arasındaki bağı kuvvetlendirmeye çalışarak genişletmeye" başladılar (Barraclough 1967: 178).

Hindistan'da "görece dar orta-sınıf temelli milliyetçi ajitasyon"dan kitlesel seferberliğe geçiş, 1920 yılında Gandhi ilk ulusal sivil itaatsizlik kampanyasını başlattığı zaman gerçekleşti. Gandhi'nin "en büyük katkısı, Birinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından gelen süreçte Kongre'yi kitlelerle buluşturmak ve bu hareketi bir kitle hareketi haline getirmek oldu" (Barraclough 1967: 180; ayrıca bkz. Chatterjee 1986).

Çin'de buna benzer bir geçiş, Çin'de gerçekleşen bir işçi militanlığı dalgasının ardından sınıfların milliyetçi hareketlerde oynadığı rolü yeniden düşünmeye başlayan Sun Zhongshan'ın 1924 yılında Guomindang (GMD)'ı yeniden örgütlemesiyle gerçekleşti. 1924 yılından önce, bu program içinde toplumsal meseleler çok az yer tutuyordu. Ancak 1924 yılına gelindiğinde Sun Zhongshan, Rus Bolşevikleri ile temasa geçmiş, ekonomik sorunları programın en öncelikli meselesi olarak ortaya koymuş, Komünist Parti ile bir ittifak içine girmiş ve GMD'yi liderliği devrimci bir ordunun üstlendiği bir kitle partisi olarak yeniden örgütlemişti (Barraclough 1967: 182).

Benzer şekilde 1940'larda Afrika'daki milliyetçi hareketler (örn. Gold Coast ve Nijerya), "halkla sınırlı bir temasa sahip orta-sınıf partileri" olmaktan çıkarak "tüm insanların ulaşmak için çabalayacakları ulusal ve toplumsal amaçları bir araya getiren bir kitle partisi" haline gelmiştir (Barraclough 1967: 189). Sonuç olarak, Asya ve Afrika'daki milliyetçi hareketler toplumsal devrimlerle giderek daha da artan bir biçimde bütünleşmiştir. Başarılı özgürlük hareketlerinin kitle ajitasyonuna ihtiyaç duyduğu açıkça ortaya çıkmıştır. Kwame Nkrumah'nın da belirttiği üzere, "orta sınıf seçkinleri, eğitimsiz kitlelerden oluşan bir şahmerdana sahip olmadan, sömürgeci güçleri ezme umudunu asla taşıyamaz." Ancak kitlelerin bağlılığı da radikal bir toplumsal değişimin ("yeni bir toplumun inşası") milliyetçi hareketin en önemli gündem maddelerinden biri olduğunu söylemeden sağlanamaz (Barraclough 1967: 190; Nkrumah 1965: 177).

Tıpkı Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki süreçte olduğu gibi İkinci Dünya Savaşı sonrasında da işçi eylemi dalgaları sömürge ve

yarı-sömürge dünyasına doğru hızla yayıldı. Ancak İkinci Dünya Savaşı sonrası yaşanan bu dalga daha büyük ve daha uzun süreliydi (bkz. Şekil 4.3.).

Çin'de komünistlerin 1940 yılında elde ettiği zaferle birlikte, Batı-dışı dünyadan gelen, toplumsal devrimci meydan okumayı bastırma ya da yumuşatma sorunu, yeni hegemonik gücün küresel gündeminin ilk sırasına gelip yerleşti. 1949'a kadar, Amerika'nın asıl odaklandığı yer Avrupa'ydı. 1947 yılında Amerikan ticaret müsteşarı Başkan Truman'a şunları bildiriyordu: "pek çok... ülke [devrimin] kıyısında duruyor ve her an devrilmeye hazırlar; diğerleri ise ağır tehdit altında" (aktaran Loth 1988: 137). 1949 yılına gelindiğinde ise, toplumsal devrimci tehdit artık hafife alınamayacak bir duruma gelmişti. "Küresel devrimin ikinci büyük dalgasından beri", "yalnız, zayıf ve soyutlanmış bir SSCB" yerine, "neredeyse bir düzine devlet ortaya çıkmıştı ve hâlâ ortaya çıkmaya devam ediyordu... Dahası, küresel devrimin ardındaki itici güç de hâlâ tükenmemişti, çünkü eski emperyalistlerin denizaşırı topraklarındaki dekolonizasyon hareketleri tüm hızıyla devam ediyordu" (Hobsbawm 1994: 82):

IV. Amerikan Hegemonyası, Kitle Tüketimi ve Kalkınmacı Sosyal Sözleşmeler

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Amerikan hegemonyasının kurulması ile birlikte, savaş ve işçi eylemleri kısır döngüsü de bir sona ulaşmış oldu. Yirminci yüzyılın ilk yarısında dünya genelindeki işçi hareketlerinin gücü ve militanlık düzeyi giderek artmış; bununla birlikte bu hareketleri baskı altına almak veya durdurmak için gösterilen çabalar başarısızlıkla sonuçlanmıştı. İşçi eylemi dalgaları dünyanın dört bir yanında devrimci başkaldırılarla bütünleşti. Fakat bu bölümün ilk kısmında da ortaya koyduğumuz gibi, dünya işçi eylemi dinamiklerinde – yüzyılın ilk yarısındaki artan/tahripkâr halinden İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki istikrarlı/azalan haline doğru– bariz bir kayma yaşandı (bkz. Şekil 4.1. ve Şekil 4.2.).

Bu kayma kısmen, İkinci Dünya Savaşı sonunda askeri ve ekonomik gücün beklenmedik bir biçimde Amerika'nın ellerinde top-

lanmış olması ve bu durumun da savaş ve işçi eylemleri kısır döngüsünü besleyen büyük güç savaşlarına bir son vermesiyle ilişkilidir. Buna rağmen, ekonomik ve siyasi gücün Amerika'nın ellerinde toplanması durumunun kendisi, bu kaymayı açıklamak için tek başına yeterli değildir. Aynı derecede önemli olan bir diğer unsur da, fabrika düzeyinde, ulusal ve özellikle de küresel düzeyde gerçekleştirilen ve emeği kısmen de olsa meta olmaktan çıkaran kurumsal reformlardır. Burada bahsedilen reformlar yüzyılın ilk yarısında dünya genelinde giderek güçlenen emeğe ve devlet iktidarını ele geçirmek konusunda büyük başarılar elde eden devrimci hareketlere (özellikle de Sovyetler ve Çin) karşı verilen bir cevap niteliğindeydi.[106]

Küresel düzeyde gerçekleştirilen kurumsal reformlar özellikle de, ulusal sosyal sözleşmelerin belli bir istikrar kazanmalarını sağlama noktasında oldukça önemliydi. Yüzyılın ilk yarısında, daha önce de sözünü etiğimiz gibi, ulusal sosyal sözleşmelerin tesisi ile ilgili çeşitli çabalar, küresel ekonomik istikrarsızlık ve savaş gibi beklenmedik bir eğilim ortaya çıkarmıştı. Şirket düzeyinde ve ulusal düzeyde emeğin meta olmaktan çıkarılmasına kısmen de olsa imkân tanıyan küresel kurumsal dönüşümleri destekleyen

106 Küresel düzeydeki devrimci hareketler tarafından ortaya konan sürekli meydan okumanın, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Amerikan hegemonyasının gösterdiği görece reformist eğilimi belirlemede oynadığı rol, Britanya'nın Britanya dünya hegemonyasının ilk yıllarında karşı karşıya olduğu durum ile Amerika'nın Amerikan dünya hegemonyasının ilk yıllarında karşı karşıya olduğu durum ile kıyaslandığında, daha açık bir biçimde karşımıza çıkar. Britanya hegemonyasının başlangıcında Fransa (on sekizinci yüzyılın sonları ile on dokuzuncu yüzyılın başlarında devrimci meydan okumanın merkezi durumundaki temel güç), Britanya'daki işçi hareketlerinin uğradığı yenilgiyle eş zamanlı olarak, ağır bir askeri yenilgi almıştı. Britanya ciddi bir kitlesel devrimci meydan okumayla karşılaşmamıştı ve bu nedenle Britanya'nın Napolyon Savaşları sonrasında benimsediği ulusal ve uluslararası politikaların başlangıçtaki amacı, ülke içinde baskı uygulamak ve Kıta'da ise *ancien regime*'leri yeniden kurmaktı. Reform politikaları daha sonraki yıllarda ortaya çıkacaktı. Buna karşılık, Amerikan hegemonyasının başlangıcında, Sovyetler Birliği (yirminci yüzyılın ilk yarısındaki devrimci meydan okumanın merkezi durumundaki temel güç) İkinci Dünya Savaşı'ndan oldukça yıpranmış ve fakat siyasi ve askeri olarak daha da güçlenmiş bir biçimde çıkmıştı. Ayrıca, hem işçi hareketleri hem de milliyetçi hareketler yirminci yüzyılın dünya savaşlarından daha da güçlenmiş ve radikalleşmiş bir biçimde çıkmıştı. Eksen güçlerinin karşıdevrimci meydan okuması savaşta yenilgiye uğratılmış ve devrimci meydan okumanın sahip olduğu güç ve itibar daha da artmıştı (bkz. Silver ve Slater 1999: 202-3).

Amerika, Gramscici anlamıyla hegemonik güç durumuna gelmişti. Bu durum, tüm dünya kapitalist sistemini, geçen elli yılda yaşanan toplumsal ve emek alanındaki huzursuzluklar nedeniyle ortaya atılan bazı talep ve meydan okumaları karşılayabilmek gibi bir motivasyonla belli bir yöne çevirdi (bkz. Arrighi ve Silver 1999; özellikle de 3. Bölüm).

Dünya kapitalist sistemi içinde işçilerin giderek artan pazarlık güçlerine uyum sağlamak için pek çok reform yapılmış olsa da, bu uyum süreci aşırı derecede istikrarsız temellerde gerçekleşmiştir. Bu uyum, reformların maliyetlerinden kaynaklanan bir kârlılık krizi ile söz verilen reformların tamamının gerçekleştirilmesinde başarısız olunmasından kaynaklanan bir meşruiyet krizi arasında çok hassas bir çizgide gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bu çelişkili hâl de sonuç olarak 1970'lerde yaşanan krize zemin hazırlamıştır.[107]

Bu çelişkinin zaman içinde izlediği yol mekânsal farklılaştırma stratejilerden çok fazla etkilenmiştir. Reform ve baskı arasındaki hassas denge, sömürge/sömürge-sonrası ülkelerde büyük oranda bozulmuş ve ibre, metropolitan ülkelerde olduğundan daha fazla bir biçimde baskıya doğru kaymıştır.[108] Sonuç olarak, meşruiyet krizleri sömürge/sömürge-sonrası ülkelerde, metropolitan ülkelere kıyasla hem daha erken hem de daha yüksek boyutlarda yaşanmıştır. WLG veritabanından alınan zaman dizileri, böylesi bir çatallanma durumunu destekler görünmektedir (bkz Şekil 4.2. ve 4.3.). Metropolitan ülkelerde, İkinci Dünya Savaşı sonrası birkaç on yıl boyunca, işçi eylemlerinin ortalama sayısı tarihsel olarak yüksek düzeylerde seyretse de, işçi eylemi bildirimlerinin sayısında yine de sürekli bir azalış söz konusudur. Ayrıca, işçi eylemi dalgaları devrimci krizlerden giderek ayrılma eğiliminde olmuştur. Buna karşılık, sömürge ve yarı-sömürge ülkelerindeki işçi eylemi

107 Tarihsel kapitalizm içindeki temel bir çelişki olarak kârlılık ve meşruiyet krizleri arasındaki gerilim üzerine bkz. Birinci Bölüm.

108 Sömürge ve sömürge sonrası dünyada bu hassas dengenin ibresinin baskıya doğru kayması, Üçüncü Bölüm'de geliştirmiş olduğumuz ürün döngüsü argümanına referansla çok daha iyi bir biçimde anlaşılabilir.

dalgaları 1950'ler ve 60'lar boyunca tarihsel yüksekliğinde kalmaya devam etmiş, dekolonizasyon dalgaları normal seyrinde ilerlerken bir düşüşe geçmiş ve hemen sonrasında yeniden yükselmeye başlamıştır.

Bu kısmın geri kalanında, işçi eylemlerinin savaş sonrası eğilimlerini etkileyen dönüşümlere daha yakından bakacağız. Bunu yaparken ilk olarak, gerçekleştirilen reformların kapsamı ve doğası, sonrasında ise baskının oynadığı rol üzerinde yoğunlaşacağız. Son olarak ise, dünya ekonomisinin yeniden yapılanması süreçlerine –özellikle de, mekânsal, teknolojik/örgütsel ve ürün çözümlerinin işçilerin sahip olduğu pazarlık gücünü nasıl zayıflattığı meselesine– daha yakından bakacağız. Bu yeniden yapılanma/zayıflatma meselesi, sonuç olarak, 1970'ler krizinin işçiler, özellikle de metropolitan ülkelerdeki içiler üzerinde oldukça olumsuz etkiler yaratmasına neden olmuştur.

Reform

Savaş sonrası dönemde dünya genelinde devam eden devrimci meydan okuma, Büyük Buhran ve faşizm ile de birleşince, önde gelen kapitalist devletlerin yönetici seçkinlerini dünya kapitalist sisteminde gerçekleştirecek reformların, savaş sonrası yeniden yapılanma stratejisinin en önde gelmesi gereken unsuru olduğu konusunda ikna etti. Franz Schurman'a göre (1974: 4-5):

> Kapitalizmin çöküşü ve faşizmin yükselişi, insanları on dokuzuncu yüzyılın başlarından itibaren gelişerek devam eden barış ve ilerleme sistemlerinin sona erdiği konusunda ikna etti. En yüksek çıkarlar seviyesinde, yeni toplum ve dünya düzenleri üzerine deneyler yapmak konusunda büyük bir açlık varken, en altlarda hâkim olan şey ise büyük bir karamsarlıktı.

Laissez faire ekonomisi ve siyasetinin savaşlar süresince ve iki savaş arası dönemde yaşanan toplumsal ve siyasi kaosa neden olduğu yönünde genel bir kanı hâkimdi. Bu kanı, sonuç olarak, uluslararası kurumların inşası süreçlerine yön veren felsefelerde de birtakım değişiklikler meydana getirdi. Inis Claude'a göre, Milletler Cemiyeti'ni

kuranlara ilham veren fikir, on dokuzuncu yüzyılın gece bekçisi devleti iken, Birleşmiş Milletler'in kuruluşunun ardında yatan destekleyici fikir yirminci yüzyılın refah devletiydi. Barışı sağlamak görevini yerine getirmek için uluslararası örgütler "savaş probleminin temelinde yatan ekonomik, toplumsal ve ideolojik yapılarla" mücadele edebilecek şekilde güçlendirilmeliydi (Claude 1956: 87-9).

Benzer şekilde, uluslararası mali ve ticari kurumlar da, ulus-devletlerin hak ve görevlerinin işçilerini, işletmelerini ve para birimlerini dünya piyasalarının kontrolsüz güçlerinin neden olduğu zararlardan korumak olduğu fikri etrafında yeniden düzenlendiler. Tam da bu nedenle, 1950'ler ve 60'larda on dokuzuncu yüzyıl tarzı serbest ticaret rejimine geri dönmek gibi çabalar yoktu. Bunun yerine GATT (General Agreement on Tarrifs and Trade-Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması) toplantıları aracılığıyla, ticaretin zaman içinde kontrollü bir biçimde serbestleştirilmesini amaçlayan çok taraflı müzakereler sistemi kuruldu (Ruggie 1982; Maier 1987: 121-52; Ikenberry 1989; Mjöset 1990; Burley 1993; karş. Cronin 1996). Ayrıca, Bretton Woods sistemi hükümetlerin işsizliği ve enflasyonist baskıları azaltmak için para politikalarını bir araç olarak kullanabilmesine onay verdi. Bretton Woods'ta finansın düzenlenişi özel sektörden kamu sektörüne kaydırıldı (Ingham 1994: 40). Henry Morgenthau'nun da sonraları belirttiği üzere Roosevelt ve kendisi "para sermayesini Londra'dan Wall Street'e kaydırdılar ve [büyük bankerler] bu nedenle [onlardan] nefret etti" (aktaran Frieden 1987: 60).

Küresel ekonomik kurumlar ulusal düzeyde Keynesci politikaların uygulanmasını sağlamak ve onları bu politikalarla bütünleştirmek fikriyle tasarlanmıştı. Albert Hirschman'ın sözleriyle Amerikan ekonomi danışmanları "dünyanın Amerika tarafından kontrol edilen uzak köşelerine yayılarak" Keynes mucizesini salık veriyorlardı. Mesajlarını ise, savaştan yenik ayrılan ülkeler için askeri hükümetler, müttefikleri için ise Marshall yardımı aracılığıyla iletiyorlardı (1989: 347-56; ayrıca bkz. Maier 1978, 1981). Keynescilik, (1930'lar ve 40'larda güç ve itibar kazanan) Sovyet

merkezî planlama modeli ile -Büyük Buhran dönemi ve o dönemde yaşanan toplumsal ve siyasi felaketler nedeniyle güvenilirliğini tamamen yitirmiş olan- geleneksel *laissez faire* politikaları arasında bir üçüncü yol olarak görülüyordu.

Fakat verilen ekonomik reçeteler noktasında, merkez ve çevre ülkeleri arasında çok büyük farklılıklar bulunuyordu. Keynescilik "gelişmiş" ülkeler için bir reçete olarak sunulurken, daha yoksul ülkeler için güçlü Keynesci yansımaları olan yeni türde bir kalkınma ekonomisi öneriliyordu. İlk olarak, merkez ülkeleri için önerilen Keynesci pakete daha yakından bakıp, sonrasında ise merkez ve çevre ülkeleri arasında ekonomik reçeteler konusunda var olan ayrımla ve bunun yansımalarıyla ilgili bir tartışmaya girişeceğiz.

Keynesci paket, hükümetler, sendikalar ve ticari şirketler arasında imzalanacak ve emek-sermaye çatışmasına son verecek bir ateşkes öngörüyordu. Hükümetler ve ticari şirketler sendikacılığın daimiliğini, sendikalar da yönetimin verimliliği artırmak adına üretimin örgütlenişinde birtakım değişiklikler yapmaya hakkı olduğunu kabul ettiler (bu noktaya Yeniden Yapılanma başlığı altında yeniden döneceğiz). Hükümetler, tam istihdamı sağlamak adına birtakım makro-ekonomik mekanizmalar kullanılacağı garantisini verirken, şirketler de verimlilik artışı ile yükselen kâr paylarını reel ücretlere yansıttılar. Bu durum, sonuç olarak, üretimin giderek arttığı endüstri için bir kitle pazarını güvence altına aldı ve ürün çözümlerinin uygulanması için geniş bir alan yarattı. Benzer biçimde, yükselen reel ücretler de, emek-sermaye çatışmasının dizginlenmesi ve depolitize edilmesi sürecine, "yüksek kitle tüketimi" konusunda güvence vererek – bir başka deyişle "Amerikan Rüyası"na herkesin ulaşabileceğinin garantisini vererek- katkıda bulundu (Aglietta 1979; Gordon vd. 1982; Arrighi ve Silver 1984; Harvey 1989).

Tarafların karşılıklı olarak verdiği bu ödünler, kapitalizmin birtakım reformlara tabi tutulduğu bir bağlamda, emeğin giderek artan gücünü dizginlemek ve işçi militanlığını yumuşatmak adına gösterilen çabalardı. Fakat tam istihdam politikaları ve sendikaların tanınması zorunluluğu, hem yedek işgücünün çalışanlar üzerindeki yükünü hem de yönetimin işyerinde uyguladığı gücün

keyfiliğini azalttı. Böylelikle de emeğin pazarlık gücü daha da artmış oldu. Tam da bu nedenle, yapılan bu anlaşmaların sermaye birikim süreciyle uyum içinde olması (firmaların kârlı bir üretim yapması ile eş zamanlı olarak hiper enflasyondan da kaçınılması) için, hem ulusal düzeyde hem de firma düzeyinde bunlara eşlik edecek birtakım kurumsal yapıların oluşturulması gerekiyordu.

Leo Panitch'e göre, ulusal düzeyde sendikaların makro-ekonomik politika geliştirme süreçlerinde rol oynadığı "liberal korporatist" yapılar son derece önemliydi. Bu politika geliştirme süreçlerinde önemli rol oynayan sendikaların, bunun karşılığında, ücret taleplerini "kapitalist büyüme kriteri" ile uyumlu olacak şekilde dile getirmeleri öngörülmüştü. Genellikle sosyal demokrat partilerle ortak hareket eden sendika liderlerden üyelerinden, ücret sınırlamaları dayatmaları ve uygulanacak politikaların kararlaştırıldığı masada bir yer edinebilmek için işçi militanlığını denetim altından tutmaları bekleniyordu (ayrıca bkz. Panitch 1981). Michael Buroway'e göre ise fabrika düzeyinde "despotik" bir rejimden "hegemonik" rejime bir geçiş yaşanmıştı. 1983: 589). Bu yeni fabrika rejiminde, işçilerin üretkenliği baskıdan ziyade işçilerin aktif rızalarının alınmasına dayanıyordu. Emek piyasaları içindeki terfi basamakları işçilerin desteğini ve bağlılığını garanti altına alırken, yapılan işe ve şikâyet prosedürlerine dair detaylı kuralların varlığı, fabrika ya da şirket düzeyindeki anlaşmazlıkların çözümü ile ilgili yasal bir çerçeve sağlıyordu.

Fakat hem Buroway hem de Panitch tarafından vurgulandığı gibi, bu tür kurumsal çözümlerin etkileri oldukça sınırlıydı. Buroway'e göre, hegemonik fabrika rejimleri "birikim üzerinde öylesine engeller" oluşturmuştur ki; yüksek üretim esnekliğine sahip firmalar ve/veya ülkeler arasında yaşanan rekabet bu rejimlerin uygulanabilirliğini (ve kârlılığını) tehdit eder hale gelmiştir (1983: 602). Buna karşılık Panitch, işçi hareketleri *içinde* korporatist yapılara dâhil olma durumundan kaynaklanan içsel gerilimlere vurgu yapmaktadır. Sendika liderlerine atfedilen işçi militanlığını denetim altında tutma rolü, liderler ve sendika üyelerinin aralarının açılması tehdidini ortaya çıkarmıştır. Bu durum gerçekleştiği

takdirde, sendika liderlerinin işçileri daha fazla denetim altında tutamayacağı bir gerçektir. Diğer yandan ise, işçilerden gelen şikâyetlere kulak verdikleri durumda sendika liderleri, korporatist yapılardan çekilmeye mecbur olurlar. Yani her iki durumda da sonuç ortaktır: işçi militanlığını denetim altına almak mümkün değildir (Panitch 1981: 35-6). Buroway ve Panitch, var olan bu çelişkileri göz önüne alarak şöylesi bir sonuca varırlar: Rızaya dayalı bu tür yapılar, ya tamamıyla çökmek ya da giderek artan bir biçimde otoriter ve baskıcı (ve elbette ki daha az karşılıklı anlaşmaya dayalı) bir özellik kazanmak ve dolayısıyla da meşrulaştırıcı fonksiyonlarını yitirmek gibi iki tür eğilim gösterirler (Panitch 1977: 87; Buroway 1983: 590; ayrıca bkz. Apple 1980; Buroway 1985).

Yine de, Birinci Bölüm'de dile getirdiğimiz gibi, kârlılık ve meşruiyet arasındaki bu çelişkilerin zaman içinde nasıl bir yol izleyeceği meselesi, mekânsal farklılaştırma ve sınır çizme stratejileriyle yakından ilgilidir. Yani, ülke içindeki emek piyasaları kendi sınırları içindeki işçileri metalaşmanın etkilerinden korurken, belli başlı firmaların çoğu sahip oldukları işgücüne çok daha az hak ve imtiyaza sahip olan yarı-zamanlı veya geçici işçiler olarak davranarak onları koruma duvarının dışında bırakırlar. Bu sürecin arz tarafı için önemli olan şey, İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki süreçte merkez ülkelerdeki evli kadınların ücretli işgücüne kitleler halinde dâhil olmaya başlamasıdır. Onların bu daha "esnek" işlerde çalışmaya başlaması, kadınları ailenin geçimini sağlamak noktasında ikincil yahut da geçici olarak gören ideolojinin –bu düşünüş tarzı, kadınların ücretli işgücüne dâhil olmalarının kalıcı bir nitelik kazanmasıyla birlikte daha fazla savunulamaz bir hâle gelmiştir– giderek yaygınlaşması ile mümkün olmuştur (Arrighi ve Silver 1984: 203-4).

En az "koruma duvarları" içinde kalan işçilerin sayısını azaltmak adına uygulanan stratejiler kadar önemli bir diğer unsur da, sermayenin düşük-ücret bölgelerine doğru ulus-ötesi bir biçimde genişlemesidir. Bu strateji, Kuzey ve Güney arasında servet ve iktidar konularında var olan eşitsizliklerin tarihsel mirası ve bu eşitsizliklerin süregiden gerçekliği üzerinde temellenmektedir. Sermayenin ulus-ötesi bir biçimde genişlemesi, sömürge ve yarı-sömürge dünyasını

hedef alan dünya genelinde reformların uygulandığı bir bağlamda gerçekleşmiştir. Elbette ki, daha önce tartıştığımız Keynesci paket reçetesi, yalnızca "gelişmiş" ülkeler için öngörülmüştü. Yüksek kitle tüketimi ve tam istihdam –refah devletinin yapı taşları– "azgelişmiş" ülkelerin erişemeyeceği türden hedeflerdi. Ulusal ve/veya fabrika düzeyinde uygulanacak olan mutabakata dayalı siyaset de bu "azgelişmiş" ülkeler için bir lükstü ve sanayileşme ile modernleşme çabaları uğruna kolayca feda edilebilirdi (Huntington 1968; ayrıca bkz. Rostow 1960). Buna rağmen, Amerikalı politika yapıcılar, savaş sonrası küresel reform çabalarının yalnızca metropolitan ülkelerle sınırlı kalamayacağını biliyorlardı. İşçi hareketlerinin pek çok Üçüncü Dünya ülkesindeki toplumsal devrim süreçlerine aktif ve kitlesel güç sağlayabileceğinin de farkındaydılar (bkz. dördüncü alt bölüm). Ayrıca Soğuk Savaş dönemini karakterize eden rekabet, giderek artan bir biçimde Üçüncü Dünya ülkeleri üzerinden dönmeye başlamıştı. Arturo Escobar'ın sözleriyle, 1940'ların sonuna gelindiğinde "Doğu ve Batı arasındaki gerçek mücadele Üçüncü Dünya'ya doğru çoktan kaymış durumdaydı" ve "yoksul ülkelerin yoksulluktan kurtarılmadıkları takdirde komünizme teslim olacakları fikri 1950'lerin başında yaygın bir kanı haline gelmişti" (1995: 33-4).[109]

Fakat bu ülkelerin yoksulluktan acilen kurtarılmaları çok da olası gözükmemekteydi.[110] Amerikan hegemonyası altında kurulan yeniden düzenlenmiş uluslararası rejimin retoriği, öncelikli olarak kitle tüketiminin (Amerikan Rüyası'nın) evrenselleştirilme-

109 Soğuk Savaş'ın etkileri Amerikan politikasının aniden iki farklı yöne doğru gitmesine neden oldu. Bir yandan, SSCB ve Çin ile olan rekabet, toplumsal refah konusunda kapitalizmin komünizmden daha üstün olduğunu kanıtlamak gibi bir çaba içine giren Amerika'nın toplumsal reformlara destek vermesini sağladı. Diğer yandan, Amerikan hükümetinin demokrasi karşısındaki kuşkulu tutumu ve Üçüncü Dünya ülkelerinde diktatörlük rejimlerinin kurulmasına verdiği destek, Soğuk Savaş rekabetinin "gereklilik"leri olarak adlandırılan şeyden –özellikle de insanların sevgi ve güvenini kazanmak adına verilen mücadeleler başarısızlıkla sonuçlandığında– büyük oranda etkilendi. Bu konuya, baskıyı tartışacağımız alt bölümde yeniden döneceğiz.

110 Soğuk Savaş rekabetinin Amerika'nın resmi ve yarı-resmi düşünüşü ile Üçüncü Dünya'da uyguladığı politikalar üzerindeki etki ve baskısı Rostow'un kitabının başlığında da açık bir biçimde görülmektedir: "*Ekonomik Büyümenin Aşamaları: Komünist Olmayan Manifesto*".

sinden dem vuruyordu. Fakat Birinci Dünya ülkelerindeki işçilere kapitalist büyümenin meyvelerinden pay alacaklarına dair garanti verilirken, Üçüncü Dünya işçilerine, öncelikli olarak sanayileşme ve "kalkınma" yönünde bir atılımlarının olması gerektiği söyleniyordu. Walt Rostow (1960)'un "ekonomik büyümenin aşamaları" tezinde açıkça ifade edilen hegemonik vaat, tüm dünya insanlarının Amerikan Rüyası'na ulaşabileceğini söylüyordu. Her ülkenin, bu (arzu edilen) hedefe -"Yüksek Kitle Tüketim Çağı"na- ulaşmak için geçmesi gereken bir dizi benzer aşama vardı. Sonuç olarak, bu kalkınma söylemi[11], kitle tüketiminin evrenselleşmesinin yarattığı sistem düzeyindeki sorunla (bkz. Birinci Bölüm) sorunun çözümünü ertelemeye çalışarak başa çıktı. Bir başka deyişle, Üçüncü Dünya işçilerinin reel ücretleri ve hakları geleceğe ertelenebildiği ölçüde, kârlılık sorunu da ertelenebilecekti. Dahası, işçiler gelecekte kurtulacaklarına dair verilen vaatleri inanılır buldukları müddetçe ve ancak o ölçüde, meşruiyet krizi de ertelenmiş olacaktı.

Buna rağmen, özellikle de ulusal kurtuluş ve devrimci hareketler tarafından iyiden iyiye açığa çıkarılan fedakârlık dürtüsü azalmaya yüz tuttuğunda, edilen bu vaatler işçi militanlığını denetim altına almak konusunda başarısız oldular. Nasıl ki, merkez ülkelerdeki işçilerin "ulusal çıkar" adına fedakârlıkta bulunma girişimleri, liberal korporatizme sağlam bir temel oluşturmaya yetmediyse, ulusal kalkınma adına sınıflar arasında ittifak oluşturma fikri de Üçüncü Dünya'da oldukça zayıf ve yetersiz kaldı. Fakat tıpkı merkez ülkelerde olduğu gibi, Üçüncü Dünya'da da işçi sınıfının en azından bir bölümünü metalaşmanın saldırılarından koruyan ulusal düzeyde ve fabrika düzeyinde birtakım reformlar uygulandı. Bu reformlar işbirliği için maddi bir temel sağladı, birçok şekle büründü, fakat ortak bazı eğilimler de elbette mevcuttu.

Sonuç olarak, Üçüncü Dünya için bir Marshall planı olmamakla birlikte, Amerika'yla ittifak içinde yer alan ülkelerde, Amerikan çok uluslu şirketleri tarafından yapılacak olan doğrudan yatırıma

11 Savaş sonrası kalkınma söylemi üzerine bkz. Escobar (1995), Esteva (1992) ve McMichael (1996).

kapılarını sonuna kadar açmak kaydıyla, ithal ikameci sanayileşmeye izin verildi ve hatta desteklendi. Benzer şekilde, Amerika ya da SSCB ile ittifak halinde bulunan bölgelerde de, hükümetin ekonomik büyüme ve istihdamı destekleme konusunda aktif rol oynaması gerektiği kabul edildi. (Hirschman 1979: 1-24). Son olarak, merkez ülkelerdeki emek piyasaları tarafından uygulanan koruma girişimlerinin bazıları İkinci ve Üçüncü Dünya ülkelerinde de uygulandı (Stark 1986; Walder 1986; Cooper 1996; Solinger 1999).

Tıpkı merkez ülkelerinde olduğu gibi, bu emek piyasalarının maliyetleri, işgücünü koruma duvarlarının içinde ve dışında yer alanlar olarak ikiye bölen sınırların çizilmesi yoluyla kontrol altına alındı. Fakat merkez ülkelerinin aksine, İkinci ve Üçüncü Dünya ülkelerinin görece yoksulluğu nedeniyle, bu koruma duvarlarının dışında kalan işçilerin yüzdesi daha fazlaydı. Örneğin, Birinci Bölüm'de de tartıştığımız üzere, sömürge döneminin sonlarında ve sömürge sonrası dönemde Afrika'da, kırsal kitleler ve kentli alt sınıflardan oluşan, küçük kompakt ve sabit bir işçi sınıfını tanımlama yönünde birtakım girişimlerde bulunulmuştu (Cooper 1996; Mamdani 1996). Benzer şekilde, Bryan Roberts (1995: 4) tarafından da belirtildiği üzere, Latin Amerika'nın "köylü şehirleri"nde, kentli yoksulların yalnızca çok küçük bir kısmı ithal ikameci sanayileşme ile beslenen resmi sektör işletmelerinde ya da devlet destekli sosyal hizmet ve altyapı kurumlarında çalışıyordu. Bu durumun değişik bir versiyonu da, hane-halkı kayıt sisteminin (hukou) uygulandığı Maocu Çin'de yaşandı. Bu sistem aracılığıyla, kentlere erişim sınırlandırılıyor ve böylelikle az sayıdaki kentli işçi sınıfı, sistem tarafından kırsala mahkûm edilen çok sayıdaki köylüyle, iş ve barınma için girişeceği olası rekabetten korunmuş oluyordu (Solinger 1999).[112]

112 Kırsal-kentsel göç üzerindeki bu sınırlamaların gevşetilmesi, Mao sonrası dönemde Çin'de kapitalist gelişme için yeni bir "esneklik" yaratan en temel reformlardan biri oldu. Bu reform, işçilerin devlete ait işletmelerden kitlesel olarak çıkarılmaları ve yerleşik kentli işçi sınıfı ile yapılmış bulunan uzun süredir var olan sosyal sözleşmelerin feshedilmesi ile eş zamanlı olarak gerçekleşti. Bu "pirinç kasesinin kırılması" durumu, sonuç olarak, 1990'ların sonu ve 2000'lerde devlet teşekküllerinde çalışan işçiler arasında Polanyi-tarzı işçi eylemi dalgalarının ortaya çıkmasına sebep oldu (Eckholm 2001; Pan 2002; Solinger 2001). Bu konuya altıncı alt bölümde yeniden döneceğiz.

Baskı

Üçüncü Dünya işçilerine sunulan reform sepetinin Birinci Dünya işçilerine sunulana kıyasla ne denli boş olduğu göz önüne alındığında, emeğin bastırılmasının Üçüncü Dünya ülkelerinde Birinci Dünya'ya kıyasla çok daha önemli bir denetim mekanizması olması hiç de şaşırtıcı değildir. Elbette ki, metropolitan ülkelerde bile işçi hareketinin "sorumlu" unsurlarının atanması, "sorumsuz" unsurların acımasızca bastırılması ile bütünlenmiştir. Örneğin Amerika'da, 1947'de çıkarılan Taft-Hartley yasası kapsamındaki bağlılık yeminleri ile başlayan ve McCartycilik ile en son noktasına ulaşan bir süreç içinde, radikal ve komünist sol örgütlü emek kategorisinden tasfiye edilmiştir. Amerikalı işçi liderleri, Avrupa'nın savaş sonrası yeniden yapılanmasında, var olan sendika hareketleri ile bir rekabet içinde olacak antikomünist sendikalar kurmak suretiyle Amerikan hükümetine yardımcı olmaya davet edilmeleri nedeniyle, Batı Avrupa'da da, reformizm ve baskı süreçleri hep bir arada var olmuştur (McCormick 1989: 82-4; Radosh 1969; Rupert 1995).

Yine de, reform ve baskı arasındaki hassas denge içinde, baskı Üçüncü Dünya'da hep daha ağır basan unsur olmuştu. Dekolonizasyon –hukuki egemenliğin tüm milletleri kapsayacak biçimde genişletilmesi– sömürge dünyası tarafından savaş ve devrim süreci sonunda elde edilen küresel bir reformdu. Toplumsal devrimi asla tasvip etmeyen milliyetçi seçkinler (yahut da toplumun, ittifakın taktiksel bir çıkar olmaktan öteye gitmediği hizipleri) için merkezi bir hedef olan siyasi özgürlük ve egemenlik elde edildi. Milliyetçi seçkinler arasında, toplumsal ve ulusal devrimlerin birbirinden ayrılamayacağını düşünenler bile, kalkınmanın (ve endüstrileşmenin) insanların ihtiyaçlarının karşılanması için bir ön gereklilik olduğu fikrini kabul ediyorlardı. Üçüncü Dünya'nın tamamı için bir Marshall Planı öngörülmediğinden[113], yoksul ülkelere "yerli

113 Başarılı kapitalist gelişmenin vitrini durumundaki bir avuç dolusu ülke haricinde (Arrighi 1990b; Grosfoguel 1996), az sayıda fon kalkınma projelerini desteklemek için Amerikan hükümeti tarafından gönderildi ki bu durum Amerika'nın Avrupa'nın yeniden inşası sürecinde üstlendiği rol ile taban tabana zıttı. İlginç bir biçimde, Amerika'nın Asya'da (Kore ve Vietnem'da) yapılan savaşlar için satın aldığı kaynaklar, o bölgedeki bağlı müttefiklerin ekonomilerini (ve bunun yanı sıra endüstrileşme ve proleterleşmeyi) destekledi.

ve yabancı özel sermayeye bel bağlamaları öğütleniyordu" Ancak özel sermayeyi çekebilmek için, disiplinli ve çalışkan bir işgücünü içeren doğru bir yatırım ortamı yaratmak gerekliydi (Walton 1984; ayrıca bkz. Escobar 1995: 33; Bataille 1988).[114]

Sonuç olarak dekolonizasyon, sömürge dünyasındaki işçi hareketlerinin sahip olduğu gücün dayandığı merkezi temellerden birini saf dışı bıraktı. Sömürgeler teker teker özgürlüklerine kavuştukça, milliyetçi hareketlerin sınıflar arası ittifakı giderek çözülmeye başladı. Milliyetçi hareket liderleri bir kez iktidarı ele geçirdiklerinde, işçi ve köylü mücadeleleri toplum içindeki diğer sınıflardan sağladığı desteği büyük oranda kaybetti (örn. bkz. Kenya üzerine Walton 1984; Vietnam üzerine Post 1988; Mısır üzerine ve daha genel olarak Beinin ve Lockman 1987: 14-18). Ayrıca, küresel antikomünist mücadelenin bir parçası olarak, Amerikan politikaları –Brezilya'daki askeri hükümetlerden, İran'daki Şah rejimine ve Güney Vietnam'daki kukla hükümetlere kadar– diktatörlük rejimlerini aktif bir biçimde destekleyerek, emek karşıtı baskı yönündeki eğilimleri daha da güçlendirdi.

Ancak tek başına baskı, oldukça istikrarsız bir yönetim biçimidir ve reformların ne denli masraflı olduğu göz önüne alındığında, savaş sonrası dönemde Üçüncü Dünya'daki işçi eylemleri için öngörülen çözümlerin de krizlerle malul olduğu aşikârdır. Bu durum, özellikle de Üçüncü (ve İkinci) Dünya'daki hızla endüstrileşen bölgeler içindeki birikim süreçlerinin dünya genelinde yeniden yapılandırılmasının yarattığı etkileri göz önüne aldığımızda, daha da açık ve somut bir biçimde karşımıza çıkar.

Yeniden Yapılandırma

Savaş sonrası dönemde güçlü işçi hareketleri karşısında verilen tepkinin üçüncü unsuru da, sermaye birikim süreçlerinin dünya

114 Sovyetlerin bu cephedeki meydan okuması aslen hiçbir zaman tam bir meydan okuma olmadı. Sovyet tarzı "kalkınma" da yine endüstriyelleşmeyi komünizme ulaşmanın ön şartı olarak görüyor ve bu nedenle disiplinli ve çalışkan bir işgücünün önemine vurgu yapıyordu. Bu disiplin ve çalışmanın semeresi ise sosyalizmden komünizme geçişte alınacaktı.

çapında yeniden yapılandırılmasıdır. 1970'lerin sonunda, bu yeniden yapılanma süreçleri gerek hız gerekse kapsam bakımından büyüyerek devam ediyordu ki bu, 1970 sonrası dünya kapitalizminin tanımlayıcı niteliği olarak görülüyordu. Fakat henüz 1950'lerde ve 60'larda bu yeniden yapılanma süreçleri (finansal çözüm haricinde) başlamıştı ve işçilerin pazarlık gücü üzerinde önemli etkileri hâlihazırda görülüyordu.

Para politikalarının kontrolünün özelden kamuya geçişiyle birlikte Bretton Woods, sermayeyi spekülasyondan ayrılıp yeniden ticaret ve üretim yatırımlarına dönmeye zorlayarak, kârlı finansal çözümlerin uygulama alanını büyük oranda daraltmıştır. Fakat bununla eş zamanlı bir biçimde, mekânsal, teknolojik/örgütsel ve ürün çözümlerinin kârlı uygulama alanları büyük oranda genişletilmiştir. Merkez ülkelerdeki savaş sonrası sosyal sözleşmelerin, verimliliği artırmak üzere tasarlanmış yeni teknolojilerin uygulanmasını sağlamak için sendikaların desteğine ihtiyaç duyduğundan daha önce de söz etmiştik. Ayrıca, kitle tüketiminin kârlı ürün çözümleri için yeni alanlar yaratmak konusunda oynadığı rolden de yine daha önce bahsetmiştik. Benzer şekilde, Amerika'nın Üçüncü Dünya'daki ithal ikameci sanayileşmeyi desteklemesinin ön koşulunun bu ülkelerin doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına kapılarını açmaları olduğunu da daha önce vurgulamıştık. Bu ön koşul, eş zamanlı bir biçimde, hem (merkezdeki işçiler karşısında) mekânsal çözümler hem de (çok uluslu şirket sermayesinin aktığı yerlerde çalışan işçiler karşısında) teknolojik/örgütsel çözümlerin uygulanabilmesi için uygun ortamı yaratmaktaydı.

Amerikan hükümeti, Batı Avrupa'da –Amerikan şirketlerinin yaptığı yatırımları kârlı hale getirecek ve aynı zamanda Fordist kitle üretiminin özelliği olan teknolojik/örgütsel dönüşümleri destekleyecek denli büyük bir pazar olan– Avrupa Topluluğu'nun kurulmasını desteklemişti. Ayrıca, Amerikan hükümeti Amerikan sermayesinin Batı Avrupa'ya (ve dünyanın dört bir yanına) akışını artırmak üzere tasarlanmış mali ve diğer başka mekanizmalar da yaratmıştı. Tüm bunlara rağmen, likidite sıkıntıları ve siyasi istikrarsızlıklar nedeniyle, özel sermaye bu mekanizmalara cevap vermek konusunda ol-

dukça yavaş davrandı. Amerikan sermayesinin Batı Avrupa'ya ulusötesi bir biçimde akışı ancak Soğuk Savaş'ın giderek kızışmasıyla mümkün oldu. 1949'da Çin'de yaşanan komünist zaferin ardından 1950'de patlak veren Kore Savaşı ile birlikte, daha önce oldukça isteksiz bir tutum sergileyen Amerikan Kongresi askeri harcamaları finanse edebilmek için çok sayıda devlet fonunu serbest bıraktı ve böylelikle Avrupa'nın başına bela olan likidite sıkıntısını engelledi ve yabancı doğrudan yatırımı için elverişli koşulların yaratılmasına yardımcı oldu (Block 1977: 114; Arrighi ve Silver 1999: 87; Borden 1984: 23; McCormick 1989: 77-8; Maier 1978; 1981).

Amerikan şirketlerinin 1950'ler ve 60'larda Batı Avrupa'ya yatırım yapması ve Avrupa'nın bu "meydan okuma" karşısında verdiği yanıt, Fordist kitle üretim tekniklerinin Batı Avrupa'da hızla yayılmasına neden oldu. İkinci Bölüm'de özelikle de otomobil endüstrisine referansla belirttiğimiz üzere, yer değiştirmenin doğurduğu birincil sonuç hem Batı Avrupa hem de Amerika'daki işçi hareketlerinin en güçlü kısımlarının giderek zayıflaması oldu. Kitle üretim tekniklerinin Avrupa'da yayılması ile beraber, –yirminci yüzyılın ilk yarısında Avrupa işçi hareketinin bel kemiği durumunda olan– zanaat işçileri giderek artan bir biçimde üretim sürecinden dışlandılar ve dolayısıyla da sahip oldukları pazarlık gücü giderek ortadan kalkmaya başladı. Aynı zamanda, Amerikan şirket sermayesinin coğrafi yer değiştirmesi sürecinin devam etmesiyle birlikte, –1930'lar ve 40'larda Amerikan işçi hareketinin belkemiğini oluşturan– yarı vasıflı kitle üretim işçileri de giderek güçsüzleşmeye başladı (ayrıca bkz. Arrighi ve Silver 1984; Edwards 1979; Goldfield 1987; Moody 1988).

1950'ler ve 60'larda endüstriyel sosyoloji literatürü, "modernleşme"nin kaçınılmaz ve aynı zamanda faydalı bir sonucu olarak görülen "grevlerin ortadan kalkması" meselesinden bahsetmeye başladı (Ross ve Hartman 1960). Burada yaptığımız analize göre, bu ortadan kalkma durumu, bu kısımda tartıştığımız reformlar, baskı ve yeniden yapılandırma unsurlarının bir sonucudur. Fakat, nasıl ki bu "ortadan kalkma" tezi endüstriyel sosyoloji literatürü içinde hâkim tez haline geldiyse, önemli bir işçi eylemleri

dalgası da Batı Avrupa kitle üretim endüstrileri içinde yayılmaya başladı. Yeniden yapılandırma sürecinin bir yanı, Avrupalı zanaat işçilerinin giderek zayıflamasına neden olurken diğer yanı, işçi eylemleri dalgasının yeni başrol oyuncusu olacak, yarı vasıflı fabrika işçilerinden oluşan bir sınıfın doğmasına ve güçlenmesine neden oldu (bkz. İkinci Bölüm).[115] 1960'larm sonu ve 70'lerin başında yaşanan işçi eylemi dalgaları, sonuç olarak, Batı Avrupa şirket sermayesinin düşük-ücret bölgelerine yayılması ile Amerikan doğrudan yabancı yatırımının büyüyüp genişlemesinin başlangıcı oldu.

Özetle söylemek gerekirse bu kısımda, savaş sonrası dönemdeki işçi hareketlerini denetim altına almak yönündeki muhtelif çabaların kendi sınırlılıkları ve çelişkileri olduğundan bahsetmeye çalıştık. Reformlar, bütünüyle gerçekleştirildikleri ve dünya işgücünün görece büyük bir kısmı tarafından benimsendikleri takdirde, oldukça masraflı uygulamalar olmuşlardır. Ayrıca reformlar, işçileri piyasa güçlerinin saldırılarından korumakla, işçilerin pazarlık gücünü artırmış ve tasarlanan korporatist yapıların (tamamıyla olmasa bile) çözmesi öngörülen birtakım gerilimler yaratmıştır. Emeğin denetimi konusunda hâlâ önemli bir mekanizma durumunda olan

115 Şekil 4.2.'de görülen, 1950'ler ve 60'larda işçi eylemlerinde yaşanan düşüş, sönümlenme tezinin öne sürdüğünden çok daha az dramatik, 1960'ların sonu ile 1970'lerin başında yaşanan yükseliş ise, Batı Avrupa'da "sınıf çatışmasının yeniden canlanması" literatürünün öne sürdüğünden çok daha az belirgin olmuştur. Fakat verileri ülke ülke ayırdığımızda, beklediğimiz yer ve zamanda bu tür dalgaların gerçekleşmiş olduğunu (Fransa'da 1968 yılında, İtalya'da 1969-70 yıllarında) görebiliriz. Bunların metropolitan ülkeler toplamının zaman dizisinde görünmemesi gerçeği pek çok nedenle alakalıdır. İlk olarak, yaşanan patlamalar Avrupa'nın tüm ülkelerinde eş zamanlı bir biçimde gerçekleşmemiştir. Bu nedenle de bu patlamalar toplam zaman dizileri içinde birbirlerini ortalama eğilimindedir. İkinci olarak, dalga şiddetli olmakla beraber çok kısa ömürlü olmuştur. Üçüncü olarak, bu dönemde yaşanan toplumsal eylemlerin birçoğu öğrenci eylemlerine, feminist hareketlere ve Vietnam Savaşı karşıtı eylemlere bağlı olarak gerçekleşmiştir. Saydığımız bu diğer hareketler bazen bu işçi eylemliliği unsuruyla beslenmişlerdir. Özellikle de, savaş sonrası yıllarda kadınların "ucuz emek" olarak ücretli işgücüne dâhil olmaya başlaması ile birlikte, feminist protestolar "eşit işe eşit ücret" gibi birtakım taleplerden beslenmeye başlamıştır. Benzer şekilde, Amerika'da siyahlar tarafından yürütülen sivil hak mücadeleleri içinde de işçi eylemliliği önemli bir bileşen olmuştur (Arrighi ve Silver 1984: 204; Piore 1979: 160-1). Yine de, bu tür eylemlerin çoğunu işçi eylemleri kategorisi altında sınıflandırmak mümkün değildir. Böyle yapsak bile, bunlar gazetelerde işçi eylemleri olarak geçmeyecek ve dolayısıyla da WLG veritabanında yer almayacaktır.

baskı da yine istikrarsız yahut güvenilmez bir çözümdür. Son olarak, savaş sonrası dönemde sermaye birikim süreçlerinin dünya ölçeğinde yeniden yapılandırmasının da kendi çelişkili etkileri mevcuttur. Mekânsal çözümler genellikle, yüksek işyeri pazarlık gücünü ve militanlığı bir yerden başka bir yere taşırken, teknolojik/örgütsel ve ürün sabitleri ise emeğin pazarlık gücünü kesin olarak zayıflatmamış ve hatta bazı durumlarda güçlendirmiştir. Bu kısımda öne sürdüğümüz bir diğer argüman da, Birinci, İkinci ve Üçüncü Dünya'da –temel konular ve bunlar arasında var olan bağlar konusunda önemli farklılıklar olmakla beraber– benzer çelişkilerin var olduğudur. Başka bir deyişle çelişkiler, birbirinden soyutlanmış ulusal örnekler içinde değil, örnekler arasındaki dinamik etkileşimin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Ticaret ve yatırım arasındaki ekonomik bağlantılar önemli olmakla beraber, Soğuk Savaş dönemine damgasını vuran politik-ideolojik rekabet de çatışma ve uzlaşı süreçlerine yön vermiştir.

Yeniden düzenlenmiş bir dünya kapitalist sistemi içinde işçi hareketlerinin gücü ile nasıl uzlaşılacağı ya da bu gücün nerede konumlandırılacağı meselesi hâlâ çözülememiş bir düğüm durumundaydı. Bu düğümün dünya ölçeğinde yeni bir krize neden olacağı aşikârdı ki bu kriz 1970'lerde patlak verdi. İlk başta, dünya kapitalizminin ve Amerika'nın bir dünya devi olarak sahip olduğu gücün bir krizi şeklinde gerçekleşse de, 1980'lerin sonuna gelindiğinde işçi hareketlerinin dünya ölçeğindeki krizi şekline büründü.

V. Amerikan Hegemonyasının Krizinden Dünya Emeğinin Krizine

Dünya kapitalist sisteminin Amerikan desteğiyle yeniden yapılandırılması süreci, 1950'ler ve 60'larda yirmi yıl süresince sürdürülebilir ve kârlı bir kalkınmanın gerçekleşebilmesi –"Kapitalizmin Altın Çağı"– için gerekli olan zemini hazırlamış oldu. Bu beklenmeyen büyüme ve kârlılık, sonuç olarak, savaş sonrası yılların sosyal sözleşmeleri için gerekli olan maddi kaynakları da sağlamış oldu. Fakat tıpkı kapitalizmin on dokuzuncu yüzyılın ortalarındaki Altın

Çağı gibi (bkz. ikinci alt bölüm), 1950'ler ve 60'larda dünya ticareti ve üretimin kaydettiği hızlı büyüme de en sonunda, kapitalistler arasında yoğun rekabet ve kârlar üzerindeki büyük baskılar ile karakterize olan bir aşırı birikim kriziyle karşılaştı. İşte böylesi bir bağlamda, giderek güçlenen emek ile başa çıkmaya çalışan savaş sonrası sosyal sözleşmelerde bir patlama yaşadı.

Şirket sermayesinin 1960'ların kârlılık krizini çözmek için işin temposunu artırmak suretiyle sarf ettiği ilk çabalar ters etki yarattı, çünkü bu işe hız kazandırma girişimleri isyan ve direnişleri provoke etmişti. General Motors'un Lordstown, Ohio'da bulunan fabrikasındaki işçi eylemlerine atfen "Lordstown Bunalımı" olarak adlandırılan olaylar, bu direnişlerin sembolü haline geldi. Benzer şekilde, 1960'ların sonu 70'lerin başında Batı Avrupa'daki Fordist kitle üretim endüstrilerinde yoğunlaşan kitlesel grev dalgaları ve işçi radikalizmi, kapitalist rekabete karşı koymak adına yürürlüğe konan bu iş hızlandırma süreçlerine bir tepki olarak ortaya çıktı. İşçi eylemi dalgaları ücretlerde beklenmeyen bir patlama ile kapitalistler, devletler ve sendikaların işçiler ve işyerleri üzerindeki denetimlerini tamamen kaybettiklerine dair yaygın bir inançla sonuçlandı (Crouch ve Pizzorno 1978).

1970'lerde, kapitalistler ve devletlerin işçi hareketlerine yönelik karşı saldırıları dolaylı bir biçim almaya başladı. Bu durum asıl olarak işçi hareketlerinin doğrudan saldırılamayacak denli güçlü olduğuna yahut en azından öyle algılandığına işaret ediyordu. Batı Avrupa'da işçi militanlığı dalgası ilk başta liberal korporatist yapıların krizine neden oldu. Sendika liderleri "yalnızca örgütsel kontrolü ellerine geçirmek gibi kuşkucu bir tavırla değil ve fakat kendi kitlesel tabanlarına hakiki bir yanıt vermek amacıyla üyelerinin peşinden koşmaya başladılar" (Panitch 1981: 35). Baskıcı mekanizmalar (örn. grevlerin yasaklanması) işçi militanlığını denetim altına almada başarısız olduğunda, işçilerin daha yüksek pazarlık güçlerini yansıtan yeni korporatist anlaşmalar gündeme geldi. Kısmen sendikaların taleplerine bir yanıt olarak, yeni korporatist yapılar sendikaları fabrika düzeyindeki karar alma mekanizmalarına dâhil etmeye ve böylelikle Buroway'in "hegemonik fabrika rejimleri"

olarak adlandırdığı rejimleri yaratmaya yahut da güçlendirmeye başladılar.[116] Sendikalardan beklenen, fabrika karar alma süreçlerine katılım hakkı elde etmeleri karşılığında işçileri ve işçi militanlığını denetim altında tutmalarıydı. Buna rağmen, sermayenin esnekliği üzerindeki gerçek engelleri oluşturan bu fabrika rejimleri hâlâ istikrarsızlık ve gerilimlerle karakterize oluyordu. Sonuçta, bu rejimler krize karşı geçici çözümler olmaktan öteye gidemiyordu (Dubois 1978: 30; Panitch 1981: 35-8).

Amerika'da kitle tüketimine dayalı sosyal sözleşmenin önde gelen şirketler ve/veya hükümet tarafından yadsınması 1970'lerde söz konusu bile değildi. Özel sektördeki toplu sözleşme kurumlarına dokunulmadı. Emeği kısmen de olsa meta olmaktan çıkaran içsel işgücü piyasaları ve firma düzeyinde uygulanan diğer bazı stratejiler taşeronluğun gündeme gelmesiyle birlikte büyük oranda aşındırıldı, fakat yine de doğrudan saldırıya uğramadı. Sonuç olarak, 1970'lerde reel ücretlere doğrudan bir saldırı hâlâ söz konusu değildi. Aksine, enflasyon reel ücretleri kemirmeye devam ederken, nominal ücret oranları hızla artmaya devam ediyordu (Goldfield 1987; Moody).

Kitle tüketimine dayalı sosyal sözleşme yalnızca reel ücretlerin sürekli olarak artmasını değil aynı zamanda işsizliğin -gerektiğinde hükümetin yaptığı işe alımların da artırılması aracılığıyla- engellenmesini öngörüyordu. Fakat bu hegemonik vaatleri karşılamak, ulusal ve yerel hükümetler ile devletleri derin mali krizlerle karşı karşıya getirdi ve vergi oranlarını daha da artırarak kârların daha da daralmasına neden oldu. Amerika'da yaşanan bu güçlükler Vietnam Savaşı'nın giderek artan (hem finansal hem insan) maliyetleri ile daha da kötü bir hâl almaya başladı. Savaş karşıtlığı ile yoksulluk ve istihdam konularına yoğunlaşan sivil hak hareketleri karşısında Amerikan hükümeti ileriye doğru, "devletin sosyalleşmesi" gibi dev bir adım daha atma yoluna gitti. Sosyal refah prog-

116 Makroekonomik politikalar konusunda sendikaların korporatist yapılar içinde yer almaları 1960'ların sonundan önceki süreçte Batı Avrupa'da oldukça sık rastlanan bir durum iken, sendikaların fabrika düzeyindeki karar alma mekanizmalarında yer almaları büyük oranda 1960'ların sonlarında yaşanan işçi eylemleri dalgasının bir sonucudur.

ramlarının başlıca açılımlarından olan Yoksullukla Savaş, Vietnam Savaşı ile bir araya gelince, Amerikan hükümeti derin bir mali krizin içine girdi. Bu savaşlar, aynı zamanda, dünyanın dört bir yanındaki işçilerin piyasa pazarlık güçlerini artıran, küresel çapta güçlü talep koşullarının yaratılmasına da yardımcı oldu.

Böylelikle 1970'lerde, hegemonik vaatleri yerine getirmek için aşağıdan gelen talepleri karşılamak ile kapitalistlerin sermaye birikimi için gerekli olan koşulların yeniden tesisi yönündeki taleplerini karşılamak arasında bir seçim yapmak durumunda kalan metropolitan ülkeler, bu noktada bir tercih yapmamayı tercih ettiler. Buna karşılık sermaye "greve gitti". Giderek hareketli hale gelen sermaye, hem üretici sermayenin düşük-ücret bölgelerine kaydırılması sürecine hız vererek hem de sermayeyi çeşitli off-shore vergi cennetlerinde likit halde biriktirerek, bir bakıma durumdan duyduğu memnuniyetsizliği dile getiriyordu. Ayrıca, endüstriyel üretim hâlâ merkez ülkelerde gerçekleştirildiği ölçüde, teknolojik çözümler ve giderek artan sayıda göçmen işçi çalıştırılması, önemli kapitalist stratejiler haline geldi.

1970'lerde, mekânsal, teknolojik/örgütsel ve finansal çözümlerin bir arada kullanılması, işçilere arkadan saldırarak güçlerini oldukça zayıflattı ve 1980'lerde devlet ve sermayenin merkezdeki işçi hareketlerine yönelik doğrudan saldırılarına zemin hazırlamış oldu. 1980'lerin başında, merkez işçi hareketlerinin fabrika düzeyindeki kazanımları büyük oranda tersine çevrildi. Liberal korporatist yapılar ya kazanımların dağıtılması konusunda başarısız oldular ve işçiler nazarında tüm güvenilirliklerini yitirdiler (Batı Avrupa'da işsizliğin hızla yükselişe geçmesi ile birlikte), yahut da hükümet stratejilerinin bariz bir biçimde baskı uygulama yönünde değişmesiyle birlikte (örn. Britanya'da Thatcher'ın seçilmesi) tamamen çöktüler. İşçiler yerleşik sosyal sözleşmeleri korumak adına mücadele ettiler ki bu mücadeleler 1980'lerin başında metropolitan ülkelerde giderek tırmanan işçi eylemleri raporlarında da açıkça görülebilir (bkz. Şekil 4.2.). Britanya'daki maden işçilerinin grevi, Amerika'daki hava trafik kontrolörlerinin grevi ve İtalya'da Fiat'da yaşanan restleşmeler, 1980'lerin başında giderek artan işçi eylemlerine katkıda bulunan

olaylar arasında yer alıyordu. Bu grevler genellikle (yerleşik yaşam tarzları ve var olan sosyal sözleşmelerin göz ardı edilmesine karşı bir direniş niteliğinde) savunmacı mücadeleler yahut da Polanyi-tarzı işçi eylemleriydi. Tümü de yenilgiyle sonuçlandı.

1980'lerde merkez ülkelerinin içine düştüğü derin kriz, dünyanın başka yerlerinde hemen tekrarlanmadı. Aksine, 1970'lerin sonu ve 80'lerdeki işçi militanlığı dalgaları, İkinci ve Üçüncü Dünya'nın hızlı endüstrileşme "vitrinleri"ni vurmuştu. Bu işçi eylemi dalgaları Polanyi-tarzı olmaktan ziyade Marx-tarzı dalgalardı. Çok uluslu şirket sermayesi tarafından uygulanan mekânsal çözümler ve modernleştirici devletler tarafından uygulanan ithal ikameci sanayileşme stratejileri, yeni ve güçlü işçi sınıfı hareketlerini ortaya çıkardı. Brezilya otomobil işçileri gibi bazı örneklerde, işçi militanlığı yeni yeni büyümeye başlayan dayanıklı tüketim kitle endüstrilerinde temelleniyordu (bkz. İkinci Bölüm). Başka bazı örneklerde (örn. Polonya tersanelerinde giderek yükselen *Solidarnosc*) militanlık, sermaye malları üreten devasa kuruluşlarda yoğunlaşıyordu (Silver 1992: İkinci Bölüm; Singer 1982). İran petrol işçileri gibi bazı başka örneklerde ise işçi militanlığı doğal kaynak ihracat endüstrilerinde yoğunlaşıyordu (Abrahamian 1982).

Finansal çözüm, ilk başta İkinci ve Üçüncü Dünya'daki işçilerin pazarlık gücünü daha da artırdı. 1970'lerde (1980'lerdeki gelişmelerle tam tamına zıt bir biçimde), borç sermaye özgür bir biçimde İkinci ve Üçüncü Dünya ülkelerine aktı. Birinci Dünya'da sermayenin "grevde" olması ve petrodolarların aşırı birikimi nedeniyle, Birinci Dünya bankaları İkinci ve Üçüncü Dünya hükümetlerine uygun geri ödeme şartlarıyla borç vermek konusunda çok hevesliydi. Örneğin 1981 yılında (borç krizi arifesinde) Birinci Dünya bankalarının İkinci ve Üçüncü Dünya ülkelerine verdiği borç miktarı (net) 40 milyar dolardı (UNDP 1992). Borç, savaş sonrası dönemdeki kalkınmacı sosyal sözleşmelerin çelişkilerini kısa vadede çözen önemli bir mekanizma haline geldi. Örneğin Polonya'da yoğun denizaşırı borçlanma Polonya hükümetinin hızlı endüstrileşmeye destek vermesine imkân tanıdı. Aynı zamanda, Polonya hükümeti borç alınan bu paraları, ücretleri, gıda yardımlarını ve istihdamı artırmak, ayrıca da sermaye yatırımla-

rını yüksek bir seviyede tutmak için kullanarak 1970'lerdeki işçi militanlığı dalgaları ile uzlaşmayı başardı. 1970'lerde Polonya hükümeti endüstrileşmenin ihracatta bir artışa neden olacağını bekliyordu. İhracatta yaşanan bu artışın, hükümetlerin borçlarını geri ödemesine imkân tanıması ve artan ulusal zenginliğin de sosyalizmin vaatleri çerçevesinde sabırsız işçi sınıfına dağıtılması öngörülüyordu (Silver 1992: 2. Bölüm; Singer 1982).

Elbette ki, kalkınmacı sosyal sözleşmenin çelişkilerini borçlanma ile çözmeye çalışmak oldukça faydasız bir çabaydı. İkinci ve Üçüncü Dünya ülkeleri aldıkları borçları endüstriyelleşmeyi desteklemek ve sosyal hizmetler alanındaki devlet istihdamını artırmak adına kullandıkları ölçüde, emeğin piyasa pazarlık gücü (ve potansiyel olarak işyeri pazarlık gücü) artmış oldu. Eğer emeğin bu giderek artan gücü ile uzlaşacak olurlarsa, yabancı yatırımlara olan erişimlerini kaybetme ve/veya uluslararası piyasalardaki rekabet güçlerini kaybederek borçlarını geri ödeyememe riskiyle karşı karşıya kalacaklardı. Emeğin giderek artan gücüyle uzlaşmayı başaramadıkları takdirde ise, ulusal egemenliğin (ya da toplumsal devrimin) ve endüstrileşme/modernleşmenin sağlaması beklenen kazançları kitlelere dağıtmak konusunda başarısız oldukları için bu sefer de bir meşruiyet krizi riskiyle karşı karşıya kalacaklardı. Bu nedenle, İkinci ve Üçüncü Dünya'daki sosyal sözleşmeler, merkez ülkelerdeki sosyal sözleşmelerin sahip olduğu çelişkilere benzer çelişkileri barındırıyordu.

1970'lerde Üçüncü Dünya'dan yükselen Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen talepleri şüphesiz ki, bu kırılganlığa dair bir farkındalığı ortaya koyuyordu. Ayrıca 1970'lerde bu tür taleplerin başarı şansı varmış gibi görünüyordu. Amerika'nın Vietnam'daki askeri yenilgisi ve OPEC'in elde ettiği başarı nedeniyle, Üçüncü Dünya'nın sahip olduğu güç görece fazlaymış gibi görünüyordu. Üçüncü Dünya'daki yeni milliyetçi militanlık, ulusal özgürlük mücadeleleri sırasında işçi hareketlerinin gücünü beslemiş olan olumlu siyasi koşulların bazı veçhelerini yeniden yaratmıştı. 1970'lerde milliyetçilik dalgaları Üçüncü Dünya'yı kasıp kavurduğu sırada, işçi militanlığı (özellikle de yabancı şirketlere yönelik eylemler) sınıflar arası ittifakların desteğini bir kez daha almış oldu.

Buna rağmen, İkinci ve Üçüncü Dünya işçi hareketlerinin 1970'lerde çok güçlü olan büyük bir kısmı, 1980'lerde ve 90'larda bir kriz dönemine girdi. Bu zayıflama, bir ölçüde, mekânsal çözümlerin bir sonucuydu. Fakat kitap boyunca öne sürdüğümüz üzere, bu mekânsal sabitler işçi hareketlerinin içine girdiği genel zayıflama sürecini açıklamak için yeterli değildir, çünkü sermaye tarafından terk edilen yerlerdeki işçi hareketleri zayıflasa da, sermayenin yeni mekânındaki yerlerde yeni işçi hareketleri ortaya çıkmış ve güçlenmiştir.[117] İşçi hareketlerinin içine düştüğü krizi açıklayabilmenin merkezi bir parçası daha ziyade, 1980'lerde ve 1990'larda giderek ağırlığı artan finansal çözümler ve bunların doğasında yaşanan değişimlerdir.

1980 yılında uluslararası bankalar tarafından verilen kredi stoku, OECD ülkelerinin toplam gayri safi yurtiçi hâsılasının % 4'ü iken, 1991 yılında bu oran % 44'e çıktı (*The Economist* 1992). Aynı zamanda, Amerika'nın dünyanın dört bir yanındaki likiditeyi emmesiyle birlikte, finans sermayesinin akış yönünde bir geriye dönüş gerçekleşti. 1981 yılında Kuzey'den Güney'e gerçekleşen net sermaye girişi yaklaşık olarak 40 milyar dolarken, 1988 yılındaki net sermaye çıkışı da yaklaşık olarak 40 milyar dolara ulaşmıştı (UNDP 1992). Borçlanılan fonlarda yaşanan ani kıtlık, 1980'lerin başındaki borç krizinin ilk aşamasıydı. Sonuç olarak borç krizi, borçlanan ülkelerde geri ödemelerin bir koşulu olarak IMF tarafından dayatılan "yapısal uyum" paketleri için de kapıyı aralamış oldu. Devlet harcamalarında yapılan büyük kesintiler, kitlesel işten çıkarmalar, işsizliğin giderek artması ve emeğin piyasa pazarlık gücünün giderek azalması anlamına geliyordu. Ticaret engellerinin ortadan kaldırılması da endüstriyel faaliyetlerin ortadan kalkmasına, doğrudan devlete ait yahut da devlet destekli büyük endüstriyel girişimlerin kapanmasına, enformel sektörün giderek büyümesine ve emeğin hem piyasa hem de işyeri pazarlık gücünün giderek azalmasına neden oluyordu.

1980'ler ve 90'larda finansal genişlemenin karakterinde yaşanan

117 Yine daha önce öne sürdüğümüz gibi, bu tür bir akıl yürütme, çok da uzak olmayan gelecek bir tarihte Çin'de Marx-tarzı işçi eylemi dalgalarının ortaya çıkacağı yönünde tahminlerde bulunmamıza olanak tanımaktadır.

değişim Amerikan hükümet politikalarında yapılan bir dizi radikal değişiklik ile ilgiliydi (Arrighi 1994: 314-24). 1970'lerde Amerikan hükümeti likit formda sermaye kaçışını önlemeye (başarısız biçimde de olsa) çalışırken, 1980'lere gelindiğinde bu likit sermaye yarışına aktif bir biçimde katılmış ve bu sermaye ile eş zamanlı olarak hem ülke içindeki vergi kesintilerini hem de Soğuk Savaş'ın yükselişini finanse etmeye çalışmıştır. İkinci Dünya ülkelerinin de dâhil olduğu dünyanın geri kalan kısmına olan sermaye akışı kururken Amerika, SSCB (ki SSCB finansal alanda askeri alanda olduğu kadar başarılı bir biçimde rekabet edememiştir) ile girdiği Soğuk Savaş'ın son mücadelesinden galip ayrılmıştır. Amerikan hükümet politikasında yaşanan değişiklik yalnızca ekonomik/finansal temelde değildi, esas itibariyle bir "küresel karşıdevrim"i (savaş sonrası dönemin görece daha emek ve kalkınma dostu olan uluslararası rejiminin tasfiye edilmesi ve yerine on dokuzuncu yüzyılın sonu ve yirminci yüzyılın başlarındaki *belle epoque*'u hatırlatan bir uluslararası rejimin kurulmasını) içinde barındırıyordu. 1990'lara gelindiğinde, dünya kapitalizminin içine girdiği kriz ve Amerika'nın dünya çapında bir güç olması, dünya genelinde işçi hareketlerinin içine düştüğü bir kriz durumuna dönüştü.

Fakat bu bölümde de gördüğümüz üzere, yirminci yüzyılın sonlarında uygulamaya konan finansal çözüm daha önce eşi görülmemiş bir gelişme değildi. Finansal çözüm, on dokuzuncu yüzyılın sonlarındaki kapitalist küreselleşme süreci içinde de oldukça merkezi bir yerde duruyordu. Ayrıca, hem on dokuzuncu hem de yirminci yüzyılın sonlarında gerçekleşen finansal büyüme atılımlarını çok kısa süre içinde işçi hareketlerinde yaşanan krizler takip etti. İşçi hareketleri 1890'ların sonunda (finansal çözümün uygulanmasıyla beraber) oldukça büyük bir başarısızlık yaşamış olsa da, on yıldan daha kısa bir süre zarfında işçi eylemleri tekrardan yükselişe geçerek, işçi hareketleri ve militanlığının yirminci yüzyılın ilk yarısında dünya ölçeğinde artmasına sebebiyet vermişti. 2002 yılında karşımızda beliren tabloda, işçi hareketlerinin yirminci yüzyılın sonlarında içinde bulunduğu kriz, on dokuzuncu yüzyıldakine kıyasla daha uzun süreli ve daha derin görünmektedir.

Buna rağmen, burada yapmaya çalıştığımız tarihsel analizi göz önünde bulundurarak, işçi hareketlerinin günümüzde içinde bulunduğu kriz durumunun da geçici olduğunu mu düşünmeliyiz? Bir başka deyişle, on dokuzuncu ve yirminci yüzyılın sonlarındaki benzerlikleri göz önünde bulundurduğumuzda, şu an içinde bulunduğumuz tarihsel süreç, Marx- ve Polanyi-tarzı işçi eylemi dalgalarını bir araya getiren ve yirminci yüzyılın ilk yarısındakilere benzer bir işçi eylemleri yükselişinin arifesi midir? Neticede, Polanyi-tarzı işçi eylemi dalgaları, kalkınmacı sosyal sözleşmelerin, 1980'lerdeki yapısal uyum paketlerinin Üçüncü Dünya'da "IMF karşıtı" kitlesel protestolara neden olmasıyla birlikte çökmesine eşlik etmiştir (Walton ve Ragin 1990). Bu işçi eylemi dalgaları yirmi birinci yüzyılın başlarında da devam etmiştir ki bunların en dramatik örnekleri 2001 yılında Arjantin'de yaşanmıştır. Benzer şekilde Çin'de demir pirinç kâsesinin kırılması, yerleşik yaşam tarzları ve geçim kaynakları altüst olan işçilerin öncülüğündeki Polanyi-tarzı işçi eylemlerine yol açmıştır (Solinger 1999; 2001; Eckholm 2001; Pan 2002). Aynı zamanda, merkez ülkelerde küreselleşme karşıtı eylemlerin Seattle'dan Cenova'ya dek yükselişe geçmesi büyük oranda bu Polanyi-tarzı işçi eylemlerinden beslenmiştir.

Yine de, günümüz küreselleşmesinin ve işçi eylemlerinin basitçe on dokuzuncu yüzyılın sonu ile yirminci yüzyılın başında izlediği yolu takip etmediği yönünde görüş bildirmek için de elimizde mantıklı nedenler mevcuttur. Kitabımızın üçüncü bölümünde işçilerin sahip olduğu pazarlık gücünün doğasının ve düzeyinin, lider endüstrilerin yükselişleri ve düşüşleri ile birlikte dönüştüğünden bahsetmiştik. Bu bölümde ise, genel olarak dünya siyasetinin ve özel olarak da savaşların, hem işçilerin sahip olduğu pazarlık gücünün doğası ve düzeyini, hem de işçi eylemlerinin zaman içinde gösterdiği eğilimleri belirlemede merkezi bir öneme sahip olduğundan bahsettik. Bu nedenle, işçi hareketlerinin geleceği üzerine düşünürken ortaya çıkan temel soru, yirmi birinci yüzyılın başındaki savaş ve dünya siyaseti dinamiklerinin, yirminci yüzyılda dünya genelindeki işçi eylemleri eğilimlerine şekil veren dinamiklerden temelde farklı olup olmadığı sorusudur. Bu soru, beşinci ve son bölümde de bizim temel sorumuz olacaktır.

V.BÖLÜM

DÜNYA-TARİHİ PERSPEKTİFİNDEN GÜNÜMÜZ DİNAMİKLERİ

Kitabımızın başında, emek çalışmalarını dünya-tarihsel bir perspektifle yeniden ele alarak işçi hareketlerinin günümüzde içinde bulunduğu küresel çaptaki krize yeni bir ışık tutabileceğimizi öne sürmüştük. Kitabımızın merkezi önemdeki bölümlerinde, birbirini takip eden farklı bakış açılarından bakarak, tekrarlayan dinamikler ile yeni ve dünya işçi eylemlerinin takip ettiği yol içinde benzeri görülmemiş dinamikler arasında bir ayrım yapmaya çalıştık. Bu son bölümde ise, işçi hareketlerinin günümüzde içinde bulunduğu krizin nedenleri, derinliği ve doğası üzerine bir tartışma yapacağız.

I.Dibe Doğru Bir Yarış mı?

Dünya otomobil endüstrisinde kitle üretiminin küreselleşmesi üzerine İkinci Bölüm'de yapmış olduğumuz analizde, üretimin coğrafi olarak yer değiştirmesinin basitçe bir dibe doğru yarış yaratmadığından bahsetmiştik. Daha ziyade, üretimin coğrafi olarak yer değiştirmesinin yeni yatırım yerlerinde yeni işçi sınıfları yaratıp güçlendirdiği yönünde tekrarlayan bir eğilim olduğunu vurgulamıştık. Çok uluslu sermaye ucuz ve kolay denetim altına alınabilir işgücünün cazibesine kapılırken, endüstrinin genişlemesinin beraberinde getirdiği dönüşümler sınıf güçleri arasındaki dengeyi

de dönüştürmektedir. Yeni ortaya çıkan işçi hareketleri, ücretlerin yükselmesinde, çalışma koşullarının iyileştirilmesinde ve işçi haklarının daha da güçlenmesinde başarılı olmuştur. Ayrıca, bu işçi hareketleri demokrasi hareketlerinde de öncü bir rol üstlenmiş ve böylelikle demokrasi yanlısı seçkinlerin öngördüğü toplumsal dönüşümlerin de ötesine geçilmiştir.

Elbette ki, sermayenin var olan yerleşik üretim bölgelerinden başka alanlara kaydırılması yerleşik işçi sınıflarını büyük oranda zayıflatmıştır. Buna rağmen, Üçüncü Dünya işçilerinin sahip olduğu "uluslararası korumadan yoksun umutsuz bir vaka" imajı (Greider 1999: 5) sermayenin her bir mekânsal çözümle tekrarlanan çelişkilerinden yakasını sıyırmayı başarmıştır, çünkü endüstrinin coğrafi olarak yayılmasıyla beraber yüksek işyeri pazarlık gücü de yayılmıştır. Böylece her bir yeni düşük-ücret (yatırım) bölgesinde çalışan işçiler sahip oldukları –hiç de azımsanmayacak düzeydeki– yapısal pazarlık güçlerine yaslanmayı başarmıştır. Sonuç olarak dünya otomobil endüstrisi üzerine anlattığımız "hikâye" bizi şöylesi bir çıkarıma götürmüştür: Endüstriyel hareketlerin yer değiştirmesi dünya kapitalizminin sürekli olarak yeniden yapılandırılmasının en temel itici gücü olduğundan, emeğin yapısal olarak zayıflaması gibi bir durum söz konusu olmamıştır. Ayrıca, eğer geçmiş eğilimler gelecek için bir rehberse, o zaman (Marx-tarzı) endüstriyel işçi eylemleri gelecekte ortaya çıkacağı yer, hızlı bir endüstrileşme ve proleterleşme süreçlerinden geçen bölgeler olacaktır. (Bu noktada Çin, dünya-tarihsel anlamda çok büyük önem arz etmektedir.)

Bir alternatif açıklama da, emeğin içinde bulunduğu kriz durumunu, üretimin örgütlenişinde yaşanan dönüşümlerin işçilerin sahip olduğu pazarlık gücü üzerinde yarattığı etki ile ilişkilendirmektedir. Fakat dünya otomobil endüstrisi ile ilgili İkinci Bölüm'de yapmış olduğumuz analiz de, bu tür teknolojik çözümlerin işçilerin pazarlık gücü üzerinde bariz bir zayıflatıcı etki yaratmadığını öne sürmektedir. Bilakis, tam zamanında üretim sistemleri, sermayenin

üretim akışında yaşanan aksaklıklar karşısındaki kırılganlığını artırarak işçilerin işyeri pazarlık gücünü büyük oranda yükseltmiştir.

Bu nedenle, emek ve işçi hareketlerinin yirminci yüzyılın sonlarındaki küresel krizini açıklamak için, başka yerlere bakmak durumundayız. Ürün çözümleri ve finansal çözümlerin yarattığı etkilere üçüncü ve dördüncü alt bölümlerde değineceğiz.

II. Kuzey-Güney Ayrımının Sonu mu?

İkinci Bölüm'de yapmış olduğumuz analizde, yerleşmiş kitle üretim endüstrilerinde uygulanan mekânsal çözümlerin dibe doğru doğrudan bir yarış yaratmadığını öne sürmüştük. Fakat diğer yandan bu durum, emek için geçerli olan koşulların küresel çapta homojenleşmesi ve Kuzey-Güney arasındaki ayrımın muğlâklaşması yönünde bir eğilim olarak da pekâlâ okunabilir. Anlattığımız hikâyede, otomobil endüstrisindeki kitle üretiminin nasıl olup da benzer toplumsal çelişkiler, işçilerin pazarlık gücü açısından benzer kaynaklar ve benzer mücadele türleri yarattığından bahsetmiştik. Buradan ortaya çıkan sonuç, Detroit ve Turin'den Ulsan'a kadar uzanan elli yıllık mücadeleler tarihi içinde yeşeren güçlü bir *déjà vu* hissidir.

İkinci Bölüm'de anlatmış olduğumuz *déjà vu* hikâyesi, sermayenin yer değiştirmesinin yaratmış olduğu homojenleştirici etki üzerinde vurgu yaparken, Üçüncü Bölüm'de kritik bir bakış açısıyla yeniden formüle ettiğimiz ürün döngüsü modeli ise Kuzey-Güney arasındaki ayrımı sürekli olarak yeniden üreten sistematik karşı-eğilimlerden ve bunların farklı yerlerdeki işçi hareketleri üzerindeki önemli etkilerden bahsetmektedir. *Déjà vu* eğiliminin her bir tekrarlanışı, birbirlerinden tamamen farklı çevrelerde gerçekleşmiştir. Hem otomobil hem de tekstil ürün döngüleri içinde, üretimin (ve işçi mücadelelerin) merkez üssü düşük-ücret bölgelerine kaydıkça, döngünün başlangıç aşamasında toplanan "tekelci beklenmeyen kârlar" daha fazla elde edilememekte ve bu durum da emek ve sermaye arasında kalıcı bir uyumun tesis edilmesi için gerekli olan manevra alanını giderek daraltmaktadır.

Daha genel bir biçimde ifade edecek olursak, teknolojik çözümler ve ürün çözümleri buluş ve yeniliklerin yoğunlaşmış olduğu yüksek gelir düzeyine sahip ülkelerde sürekli olarak tekelci beklenmeyen kârlar üretme konusunda sistemik bir eğilim göstermektedir. Buna karşılık düşük gelir düzeyine sahip ülkeler, bu beklenmedik kârlardan neredeyse hiç pay almamaktadır. Ayrıca, yüksek-ücret bölgelerinde yapılan üretimin küresel düzeyde sahip olduğu rekabetçi konumun sürdürülmesi ve yeniden tesis edilmesinde korumacılık önemli bir rol üstlenmektedir. Bir başka deyişle, mekânsal çözümler Kuzey-Güney ayrımını ortadan kaldırma eğilimindeyken, teknolojik çözümler ve ürün çözümleri ile korumacılık bu ayrımı sürekli olarak yeniden inşa etme eğilimdedir.

Üçüncü Bölüm'de benimsemiş olduğumuz bakış açısıyla konuya yaklaşırsak, Üçüncü Dünya işçilerinin karşı karşıya olduğu güçlüklerin emek standartlarının uygulanması yönünde uluslararası bir baskı mekanizmasının yokluğundan kaynaklanmadığını öne sürebiliriz. Sorunun kökenleri daha ziyade Kuzey-Güney ayrımını sürekli olarak yeniden üreten sistemik süreçlerde aranmalıdır. Mekânsal çözümler, kitle üretiminin toplumsal çelişkilerinin (ki bunlara güçlü işçi sınıfları da dâhildir) yerini değiştirmekte, fakat yüksek-ücret ülkelerinin aynı çelişkileri tarihsel olarak çözmek amacıyla kullandığı servetin yerini değiştirmemektedir. Sonuç olarak da, güçlü şikâyet ve memnuniyetsizlikler ile güçlü pazarlık gücü bir arada ilerlemekte ve bu da sömürge sonrası dünyanın çok büyük bir bölümünde kalıcı toplumsal krizler için gerekli olan koşulları yaratmaktadır.

III. İşçilerin Yapısal Pazarlık Gücü Zayıflıyor mu?

Yirminci yüzyıl dünya kapitalizminin lider endüstrisi konumundaki otomobil endüstrisinin, işçileri –üretim akışında meydana gelen aksaklıkların çok maliyetli olabileceği– sermaye-yoğun ve karmaşık bir teknik iş bölümü içindeki stratejik konumlarından kaynaklanan yüksek bir işyeri pazarlık gücü ile donattığından bahsettik (bkz. İkinci Bölüm). Ayrıca, post-Fordizm ile ilişkilendirilen

teknolojik/örgütsel çözümlerin de otomobil endüstrisinde çalışan işçilerin işyeri pazarlık gücünü azaltmadığından söz ettik. Son olarak ise, otomobil endüstrisinde istihdam edilen emeğin sahip olduğu işyeri pazarlık gücünün on dokuzuncu yüzyılın lider endüstrisi olan tekstil endüstrisine kıyasla çok daha fazla olduğundan bahsettik (bkz. Üçüncü Bölüm). Özetle, yirminci yüzyıl işçilerin sahip olduğu işyeri pazarlık gücü, genel olarak artma yönünde bir eğilimle karakterize olur gibi görünmektedir.

Fakat otomobil endüstrisi (ve daha genel olarak da dayanıklı tüketim malı kitle üretimi), ne sembolik olarak ne de istihdam büyümesi (özellikle de yüksek-ücret ülkelerinde) anlamında, yirmi birinci yüzyılın lider endüstrisi konumundadır. Bu durum bazı gözlemcileri, işçi hareketlerinin içinde bulunduğu krizi işçi sınıfının yok oluşu ile ilişkilendirmeye sevk etmiştir (bkz. Birinci Bölüm). Dünya işçi sınıfının sürekli olarak oluşumu ve yeniden oluşumu üzerinde yoğunlaştığımız için, bizim vardığımız sonuç elbette ki yukarıdakinden çok daha farklıdır. Üçüncü Bölüm'de işçi eylemlerinin merkez üssünün mekânsal çözümlerle bağlantılı bir biçimde yalnızca endüstriler içinde değil, aynı zamanda da ürün çözümleri ile bağlantılı bir biçimde bir endüstriden diğerine doğru kaydığından bahsetmiştik. Tarihsel olarak, böyle bir durumun tekstil endüstrisinden otomobil endüstrisine yaşanan geçişle gerçekleştiğini tespit ettik. Yirminci yüzyılın ilk yarısında tekstil endüstrisi içindeki işçi eylemleri önce çevreselleşmiş (periferileşmiş) sonrasında ise ortadan kaybolmuştur. Fakat aynı zamanda, yirminci yüzyılın lider endüstrisi olan otomobil endüstrisinde de yeni işçi sınıfları ortaya çıkmış ve güçlenmiştir (bkz. Tablo 3.1.). Benzer şekilde, yirmi birinci yüzyılda otomobil endüstrisi içindeki işçi eylemleri de çevreselleşmiş (ve sonuç olarak ortadan kalkmış) olsa da, yeni işçi sınıflarının oluşacağını ve yirmi birinci yüzyılın lider endüstrisi/endüstrileri içinde yeni işçi hareketlerinin ortaya çıkacağını umabiliriz. Bir başka deyişle, burada benimsemiş olduğumuz bakış açısıyla konuya yaklaştığımızda diyebiliriz ki; işçi hareketlerinin yirminci yüzyılın sonlarındaki krizi geçici bir krizdir ve "oluşum" halindeki yeni işçi sınıflarının yerleşik bir hâl almasıyla beraber üstesinden gelinecek türdendir.

Buna rağmen, yeni lider endüstri/endüstriler içinde işçilerin sahip olacağı pazarlık gücünün doğası ve düzeyi ile ilgili sorular hâlâ yanıt beklemektedir. Bir başka deyişle, işyeri pazarlık gücünde görülen artma eğilimi yirmi birinci yüzyılda da devam edecek midir? Bu soruyu cevaplamak adına Üçüncü Bölüm'de yirmi birinci yüzyılın lider endüstrilerini belirlemeye ve bu endüstrilerde çalışan işçilerin sahip oldukları pazarlık gücünün doğası ve düzeyini tekstil ve otomobil işçilerininkiyle kıyaslamaya çalıştık. Hem bu yeni endüstrilerin potansiyel adayları hem de emeğin pazarlık gücünün etkileri konusunda karşımıza oldukça heterojen bir tablo çıktı. Günümüzün bazı kilit sektörlerinde (örn. taşımacılık ve iletişim) çalışan işçilerin otomobil işçilerinin bir zamanlar sahip olduğu denli yüksek bir pazarlık gücüne sahip olduğu ve diğerlerinin ise (otel ve restoran işçileri) çok daha az bir pazarlık gücüne sahip olduğu gibi bir sonuca vardık. Öğretmenler gibi diğer bazı işçilerin yüksek bir işyeri pazarlık gücüne sahip olmadıklarını (yani karmaşık bir teknik iş bölümü içinde çalışmadıklarını), fakat yine de toplumsal iş bölümü içindeki stratejik konumlarından kaynaklanan önemli bir pazarlık gücüne sahip olduklarını öne sürdük.

Özetle söylememiz gerekirse, genellikle düşünüldüğünden daha az negatif bir biçimde, yirminci yüzyılda işyeri pazarlık gücünün sürekli olarak artması yönündeki eğilim, yirmi birinci yüzyılda kısmen de olsa tersine çevrilmiştir. Bugün, üretim ve kişisel hizmetler sektörlerinde düşük ücretle çalışan işçilerin çoğunun sahip olduğu pazarlık gücü, yirminci yüzyıl otomobil sektöründe çalışan işçilerinkinden ziyade, on dokuzuncu yüzyıl tekstil işçilerinin sahip olduğu pazarlık gücüne yakındır.

Bu açıdan bakıldığında, işçi militanlığının günümüzde yaşadığı düşüşün izi, emeğin pazarlık gücünün gösterdiği genel zayıflama eğiliminde sürülebilir. Fakat tekstil ve otomobil endüstrilerindeki işçi eylemlerinin tarihsel dinamikleri arasında yaptığımız karşılaştırmaya göre, yüksek işyeri pazarlık gücü ile işçi militanlığı arasında karşılıklı bir ilişki bulunmamaktadır. Aksine, taleplerini elde etmek konusunda daha başarısız olan tekstil işçileri otomobil işçilerine nazaran çok daha militan bir özellik göstermiştir. İki endüstri kolunda

çalışan işçiler arasındaki önemli bir fark, tekstil işçilerinin elde ettiği kazanımların yüksek (ve telafi edici) bir örgütsel pazarlık gücüne (sendikalar, siyasi partiler ve milliyetçi hareketlerle girişilecek sınıflar arası bir ittifak) çok daha fazla bağlı olmasıdır. Böylece, işçi hareketlerinin genel iktidar stratejileri içinde örgütsel gücün sahip olduğu ağırlığın ilerleyen yıllarda giderek artmasını bekleyebiliriz.

Gerçekten de, Üçüncü Bölüm'de de gördüğümüz gibi, hızla büyüyen hizmet sektörlerindeki işçi hareketlerinin yakın zamanlardaki başarılı kampanya stratejilerinin, on dokuzuncu yüzyılın sonu ve yirminci yüzyılın başında tekstil işçileri tarafından yürütülmüş kampanyalar ile pek çok ortak noktası vardır. Pek çok küçük firmanın ve istikrarlı olmayan bir istihdamın var olduğu, dikey olarak ayrışmış bir endüstride çalışan tekstil işçileri, şehir ya da bölge genelindeki siyasi ve sendikal örgütlere dayanan bir karşı güç geliştirmek durumundaydı. Benzer şekilde bugün, en azından görünüşte dikey bir biçimde ayrışmış[118] endüstrilerde düşük ücretle çalışan hizmet işçileri de, üretim noktasındaki konumlarından kaynaklanan bir model yerine, cemaat-temelli bir örgütlenme modeli geliştirmişlerdir. Amerika'da yürütülen Geçinebilecek Ücret ve Temizlikçiler İçin Adalet Kampanyaları, emek örgütlenmelerinin herhangi bir fabrikadaki sabit istihdama olan bağımlılığını daha da artırarak, bu örgütlenmeyi, cemaat temeli üzerinde gerçekleştirmeye çalışmıştır. Tarihsel olarak tekstil işçilerinin yaşadığı sürece benzer bir biçimde, zafer yalnızca işçilerin sahip olduğu özerk yapısal pazarlık gücüne dayanılarak elde edilemezdi. Onlar da daha ziyade, cemaat içinde yer alan çeşitli gruplar ve katmanlarla yaptıkları ittifaklara güvendiler.[119]

118 Geçmişe basitçe bir geri dönüş söz konusu değildir çünkü dikey ayrışma yalnızca görünüşte var olan bir özelliktir. Küçük firmaların yarattığı kalabalık görüntünün ardında, maliyetleri kısmak ve kendilerini sorumluluktan kurtarmak adına birtakım taşeronluk görevleri üstlenen büyük şirketler, hükümetler ve üniversiteler yer alır.

119 Merkez ülkelerde oluşum süreci içindeki yeni işçi sınıflarının çok büyük bir kısmının yasal veya yasadışı göçmenlerden oluştuğunu belirtmekte fayda var. Bu gerçek, örgütsel pazarlık gücünün kurulması için gerekli olan kaynakların türünü ve miktarını hem olumlu hem de olumsuz anlamda etkilemektedir. Yasal sınırlamalar en önde gelen olumsuz etkiler arasındadır. Etnik cemaat bağları ve ulus-ötesi kaynaklara olan potansiyel erişim de olumlu etkiler arasında yer alır. Tıpkı yirminci yüzyılın başlarında olduğu gibi, bugünün uluslararası hareketliliğe sahip işçi sınıfları da (gerçekten

Eğer örgütsel pazarlık gücünün önemi giderek artıyorsa, o zaman işçi hareketlerinin gelecekte izleyeceği yol büyük oranda içinde yer alacakları siyasi bağlam tarafından belirlenecek demektir. Üçüncü Bölüm'de yirminci yüzyılın başlarındaki tekstil işçileri üzerine yaptığımız tartışmada, işçi hareketleri ile ulusal özgürlük mücadeleleri arasındaki bağlantı üzerinde durmuştuk. Benzer bağlantılar, günümüz işçi hareketleri ile diğer bazı hareketler arasında da kurulmalı.

Ayrıca, işçilerin pazarlık gücünün son dönemde gösterdiği eğilimleri tam anlamıyla değerlendirebilmek, dünya siyasi bağlamını da etraflıca incelemeyi gerektiriyor. Şimdiye dek bu kısımda yaptığımız şey, üretimin örgütlenişinde yaşanan değişikliklerin işçilerin pazarlık gücü üzerindeki etkisini vurgulamak oldu. Fakat Dördüncü Bölüm'de de belirttiğimiz üzere, yirminci yüzyılda işçilerin sahip olduğu pazarlık gücü, devletlerin dünya iktidar stratejileri içindeki merkezi rollerinden olduğu kadar üretimin karmaşık süreçleri içindeki merkezi konumlarından da kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, yirmi birinci yüzyıl işçi hareketlerinin (değişen) savaş ve dünya siyaseti dinamikleri ile iç içe olmaya devam etmesini beklemek için elimizde her türlü neden mevcuttur ki bu tartışmaya şimdi başlayacağız.

IV. Savaş ve İşçi Hakları Nereye Doğru Gidiyor?

Dördüncü Bölüm'de de belirttiğimiz gibi, yirminci yüzyıldaki işçi eylemleri dünya siyaseti ve savaş dinamikleri ile iç içe geçmiş durumdadır. Bu noktada göze çarpan birkaç önemli eğilim mevcut. İlk olarak, işçilerin devletleri karşısında sahip olduğu güç, on dokuzuncu yüzyılın sonlarından itibaren artmaya başladı, çünkü devletler zafer kazanmak için giderek artan bir biçimde, hem cepheye gönderdikleri işçi-vatandaşlarının hem de cepheyi destekleyen fabrika işçilerinin istek ve coşkusuna yaslanmaya başladı. Özellikle

hareket edebildikleri ölçüde) işçi eylemlerinin dünya genelinde yayılması için yapısal bir temel sağlamaktadır. Zira bu işçiler, örgütsel pazarlık gücünün ulus-ötesi bir biçimde geliştirilmesi aracılığıyla (örn. sınır-ötesi işbirliği ve ulus-ötesi örgütlenme), ideolojilerin ve mücadele biçimlerinin taşıyıcısı durumundadır.

metropolitan ülkelerde işçilerin, devletlerini işçi haklarının ve demokratik hakların genişletilmesi konusunda zorlamayı başarması, yirminci yüzyılın ilk yarısında, emperyalistlerarası rekabetin ve silahlı mücadelenin giderek yükseldiği bir tarihsel süreçte gerçekleşti. Fakat devletin bu biçimde sosyalleşmesi, işçilerin devlete olan bağlılıklarını sağlamak ve devam ettirmek noktasında ancak sınırlı bir başarıya ulaştı. Modern endüstriyel savaşların neden olduğu dehşet ve korku ortamı, ulusal sosyal sözleşmelerin tesisi yönündeki çabaları giderek daha da istikrarsız bir hâle getirdi ve sonuç olarak da savaş, işçi eylemleri ve devrimci krizlerden oluşan bir kısır döngü yarattı. Yirminci yüzyılın ilk yarısına hâkim olan genel sistemik kaos ortamının sona erişi, İkinci Dünya Savaşı sonrasında küresel düzeyde gerçekleştirilen önemli siyasi ve ekonomik reformlar aracılığıyla mümkün oldu. Bu reformlar arasında, emeğin hayali bir meta olduğunu ve denetimsiz dünya piyasasının zararlarından korunması gerektiğini örtük bir biçimde kabul eden, uluslararası para ve ticaret rejimlerinin kurulması da yer alır. Bu küresel reformlar, ulusal düzeyde kitle tüketimine dayanan ve kalkınmacı sosyal sözleşmelerin tesisi için gerekli olan ortamı hazırlamış oldu (bkz. Dördüncü Bölüm).

Bu açıdan bakıldığında, yirminci yüzyılın ikinci yarısında işçi eylemlerinde yaşanan düşüş ve işçi hareketlerinin radikal olmaktan giderek uzaklaşması, daha denetimli ve sınırlı bir savaş durumuna geçilmesiyle olduğu kadar daha emek-dostu bir uluslararası ortamın inşa edilmiş olması ile de alakalıdır. Ayrıca, yirmi birinci yüzyılda dünya genelinde giderek tırmanan ve radikalleşen bir işçi eylemleri ortamına geri dönüp dönmeyeceğimiz de, yirminci yüzyılın ilk yarısını karakterize eden devletlerarası çatışma ve savaş ortamına geri dönüp dönmeyeceğimiz ile alakalıdır.

Bu anlamda Vietnam Savaşı pek çok noktada oldukça önemli bir tarihsel gelişmedir. İlk olarak, Vietnam Savaşı deneyimi, yüksek maliyetli ve kamuoyunca tasvip edilmeyen savaşların radikalleştirici etkisi ile devletlerin çelişkilerle mücadele etmek adına devleti daha da sosyalleştirme eğilimi konularında vardığımız yargıları destekler niteliktedir (bkz. Dördüncü Bölüm). Fakat Vietnam Savaşı, diğer

yandan, Amerika'nın küresel ekonomik ve askeri gücünü sarsması ve Amerikan küresel politikasındaki bir karşıdevrimle sonuçlanan bir dizi gelişmeye neden olması açısından da oldukça önemlidir. Bu karşıdevrimin merkezindeki unsur, Amerika'nın küresel düzeyde hem askeri hem de toplumsal-ekonomik stratejilerinde yaşanan değişimdir.

Askeri stratejideki karşıdevrim, Amerika'nın (ve diğer metropolitan ülkelerin) işçi-askerlerinin çok büyük bir kısmının hayatını tehlikeye atan savaşların toplumsal istikrarı da tehlikeye attığını kabul etmesidir. Bu gerçeğin tanınması ilk başta, 1970'lerde Amerika'nın askeri alanda felce uğramasına neden olmuştur. Buna karşılık 1980'lerde bu felç hali emek-yoğun savaş durumundan sermaye-yoğun savaş durumuna geçilmesiyle birlikte ortadan kalkmıştır. Yüksek teknolojik stratejilere maddi olarak gücü yeten ülkelerin sahip olduğu avantajlar ilk olarak Birleşik Krallık tarafından Falkland Adaları Savaşı'nda açıkça ortaya konmuştur. Bu durum daha sonraları Körfez Savaşı ile olağanüstü bir biçimde ve Kosova Savaşı ile daha az olağanüstü bir biçimde yeniden doğrulanmıştır. Birinci Dünya ülkeleri arasında bu savaşlar karşısında gösterilen tepki oldukça düşük olmuştur, çünkü Birinci Dünya hükümetleri (özellikle de Amerika) kendi işçi-vatandaş-askerleri arasından verilecek kayıpları en aza indirmek (hatta mümkünse hiç kayıp verilmemesi) için olağanüstü çaba sarf etmiştir. Ayrıca, AR-GE alanında savaşın otomasyonu (Birinci Dünya halklarının hem öldürülme hem de toplu kıyım süreci ile en ufak bir temas içinde olma riskini ortadan kaldırmak) üzerine sarf edilen enerji inanılmaz boyutlarda olmuştur (Greider 1998).

Bu, yirminci yüzyılın ilk yarısında işçileri radikalleştiren ve dünya genelinde işçi eylemlerinin patlama yaşamasına neden olan savaşlardan çok farklı bir savaştır. Son yıllarda yaşanan savaşlar, üzerlerine yüksek teknolojik patlayıcıların yağdığı ve gerek ekonomik altyapıların gerekse yerleşik işçi sınıflarının imha edildiği yoksul ülkelere çok büyük zararlar vermekle beraber, Birinci Dünya'da yaprak bile kıpırdatmamıştır. Sonuç olarak savaş, Birinci Dünya işçilerini (ve vatandaşlarını) korkunç etkilerinden muaf tutmaya ve

fakat bununla birlikte başka yerlerdeki işçileri yok etmeye devam ettiği takdirde, yirminci yüzyılın ilk yarısını karakterize eden güçlü ve patlamaya hazır işçi eylemleri ve hareketlerinin yeniden ortaya çıkması imkânsız gibi görünmektedir.[120]

Aynı zamanda, Birinci Dünya devletleri savaşın otomasyonu yönünde ne denli ilerlerse, savaşta başarılı olmak için işçi-vatandaşlarına duydukları ihtiyaç da o denli azalacaktır. Böylelikle, işçi hakları ve demokratik hakların genişlemesinin temelini oluşturan en güçlü süreçler de tersine dönecek ve bu tersine dönüşün işçi hakları ile demokratik haklar üzerinde bir daralma yaratıp yaratmayacağı sorusunu da beraberinde getirecektir. Gerçekten de, 1980'lerde askeri alanda yaşanan karşıdevrimin diğer yönü toplumsal ve ekonomik alanda yaşanan bir karşıdevrimdir. Görece daha emek ve kalkınma dostu olan uluslararası rejimin yerini 1980'li yıllarda kesinlikle emek ve kalkınma düşmanı bir rejim almıştır. Savaş sonrası dönemin Yeni Düzen'inin merkezinde bulunan, kitle tüketimine ve kalkınmaya dayanan sosyal sözleşmeler "yukarıdan" terk edilmiştir. Sosyal güvenlik ağları, uluslararası düzeyde çeşitli kurumlar tarafından desteklenmekle beraber, ulusal düzeyde tamamıyla terk edilmiştir. Sonuç olarak, sosyal ve ekonomik alanda yaşanan karşıdevrimin devletin sosyalleşmekten giderek uzaklaşması yönünde bir eğilimi de beraberinde getirdiğinden bahsedilebilir.

Şimdiye dek günümüz askeri-siyasi bağlamının, radikal ve tahripkâr işçi eylemi dalgaları üretmiş olan, on dokuzuncu yüzyılın sonu ile yirminci yüzyılın ilk yarısını karakterize eden askeri-siyasi bağlamlardan ne denli farklı olduğunu ortaya koymaya çalıştık. Yine de, emek-dostu uluslararası rejimin terk edilmesiyle beraber, günümüzün küresel sosyoekonomik bağlamı geçmiş dönemdeki sosyoekonomik bağlam ile pek çok noktada ortaklaşmaya başlamıştır. Her iki dönemde de, *laissez-faire* ideolojisi benimsenmiştir. Her iki dönemde de, sermayeyi sınırlamalardan kurtarmak ve böylece metalaşmamış ve toplumsal olarak korunan geçim kaynaklarını

120 "Terörizme karşı savaş"ın savaş ve işçi eylemleri arasındaki ilişkiyi ne yönde etkileyeceği, ilerleyen yıllarda ortaya çıkacaktır. Bunun Amerikan emeği üzerindeki etkileri üzerine "erken" bir değerlendirme için bkz. Kutalik 2002.

ortadan kaldıran sermaye birikim süreçlerinin yeniden yapılandırılmasını hızlandırmak yönünde girişimler mevcuttur. Her iki dönemde de, yatırımın ticaret ve üretimden finans ve spekülasyona kayması (ve bizim finansal çözüm adını verdiğimiz) bir durum söz konusudur.[121] Her iki dönemde de, sermayenin finansallaşmasının da dâhil olduğu bu dönüşümler yapısal işsizliğin giderek artmasına, eşitsizliğin giderek yükselmesine ve dünya genelindeki işçilerin yerleşik hayat tarzları ve geçim kaynaklarının büyük oranda bozulmasına neden olmuştur. Son olarak, her iki dönemde de, finansal çözümün devreye sokulması, işverenler arasında emek karşıtı saldırılar ve işçi eylemlerindeki düşüşle bir arada gerçekleşmiştir. On dokuzuncu yüzyılın sonlarında yaşanan bu düşüş oldukça kısa bir süre devam etmiştir. Yirminci yüzyılın ilk yarısında, işçilerin giderek artan memnuniyetsizliği ve (hem üretim noktasındaki hem de dünya siyaseti içindeki) yapısal pazarlık gücü bir araya gelmiş ve Marx- ve Polanyi-tarzı işçi eylemi dalgaları yaratmıştır (bkz. Birinci ve Dördüncü Bölüm). İşçi eylemlerinde yaşanan bu yükselişler, sonuç olarak, dünya elitlerini küresel düzeyde birtakım siyasi ve sosyoekonomik reformlar uygulamaya zorlamıştır (bkz. Dördüncü Bölüm).

On dokuzuncu yüzyılın sonu ile yirminci yüzyılın sonu arasında var olan benzerlikler şöyle bir soruyu gündeme getirmiştir: Günümüzde işçi eylemlerinde yaşanan düşüş de kısa süreli (ya da en azından geçici) bir düşüş olabilir mi? Pek çok gözlemci Seattle ve diğer yerlerdeki küreselleşme karşıtı gösterileri, yeni işçi hareketlerinin ortaya çıkışının ilk işareti olarak okuma eğilimindedir. TINA'ya ("there is no alternative") olan inanç temelden sarsılmış ve dünya siyasi ve sosyoekonomik rejiminin emek-dostu bir biçimde

121 Finansal çözüm ve uluslararası rejimlerde yaşanan dönüşümler oldukça açıklayıcı unsurlardır çünkü bunlar on dokuzuncu ve yirminci yüzyıl sonu küreselleşme süreçleri ile İkinci Dünya Savaşı sonrası otuz-kırk yıllık süreç arasındaki farkı ortaya koyarlar. Dördüncü Bölüm'de de belirttiğimiz gibi, 1950'ler ve 60'lara damgasını vuran Kapitalizmin Altın Çağı, işçi hareketlerini zaman ve mekân içindeki farklı noktalarda zayıflatan fakat bununla birlikte işçi hareketlerinin güçlenmesi yönünde 1970'lere kadar devam eden bir eğilim yaratan mekânsal, teknolojik ve ürün sabitleri ile karakterize olur. Bu süreç içindeki dönüm noktası, finansal çözüm uygulamalarına devam edildiği ve fakat emek-dostu uluslararası rejimin terk edildiği 1980'ler olmuştur.

dönüşmesi yönündeki talepler dile getirilmeye başlanmıştır. Yeni emek-dostu bir rejimin kurulma ihtimali nedir? Böylesi bir rejimin hakiki bir emek enternasyonalizminden doğması (ve onu yansıtması) ihtimali nedir? Bu sorular, bir sonraki alt bölümde cevaplarını arayacağımız sorulardır.

V. Yeni Bir Emek Enternasyonalizmi mi?

On dokuzuncu yüzyılın sonları ve yirminci yüzyılın başlarındaki küreselleşme süreci yalnızca giderek yükselen ve tahripkâr işçi eylemleri ile değil, aynı zamanda İkinci Enternasyonal'in çöküşü ve iki dünya savaşı ile de ilişkilendirilir. Daha önce, emek enternasyonalizminin çöküşünün emperyalizm ve devletin sosyalleşmesi gibi işçilerin geçim güvenliğini ulus-devletlerin gücüne bağlayan süreçler ile yakından ilişkili olduğundan bahsetmiştik. Yirminci yüzyılın sonlarında devletin giderek "sosyal" sıfatını kaybetmeye başlaması ile birlikte, koşullar emek enternasyonalizminin ortaya çıkışı için daha elverişli bir hale gelmiş midir?

Bu soruyu cevaplarken, küreselleşmenin iki dönemi arasında kurulacak olan bir başka paralellik oldukça yol gösterici olabilir. Her iki dönemde de, ırkçılık ve yabancı düşmanlığı ile bir arada yaşanan ulusal-korumacılık işçiler (ve diğerleri) tarafından küresel emek piyasasının neden olduğu altüst oluşlar karşısında gösterilen tepkinin önemli bir parçası olmuştur.[122] Birinci Bölüm'de, sırf sermaye tüm işçilere birbirinin yerine geçebilen eşitler olarak davranmayı kendisi açısından kârlı buldu diye, işçilerin de kendi çıkarları için bunu kabul edecekleri gibi bir beklenti içinde olmak için hiçbir mantıklı nedenimiz olmadığından bahsetmiştik. Aksine, hiçbir teminatı olmayan insanların (ve tabi ki işçilerin), ayrıcalıklı bir korunma talep etmenin bir yolu olarak sınıf temelli olmayan sınırların (örn. ırk, vatandaşlık, cinsiyet) görünürlüğü üzerinde ısrar etmeleri için birçok mantıklı neden vardır. İşte bu nedenle devletin "sosyal" sıfatını terk etmesi, kendi

122 Bu anlamda, Amerikan işçi hareketinin on dokuzuncu yüzyılın sonları ile yirminci yüzyılda Çin ve Çinliler karşısında benimsemiş olduğu tutum oldukça çarpıcıdır (bkz. Silver ve Arrighi 2000; Saxton 1971; Cockburn 2000).

başına emek enternasyonalizminin ortaya çıkacağı uygun ortamı yaratamaz. Gerçekten de, bugün Birinci Dünya işçilerinin sahip olduğu yaşam standartlarının, devletlerinin emperyalist mücadele içinde yer alma kabiliyetinden çok ithalat ve göç üzerine getireceği birtakım sınırlamalarla kendi işçilerini Üçüncü Dünya işçilerinin rekabetinden koruma kabiliyetine bağlı olduğu öne sürülebilir.

Dördüncü Bölüm'de, yirminci yüzyıldaki dünya işçi eylemlerinin kârlılık krizi ile toplumsal meşruiyet krizi arasındaki sarkaç salınımında temellendiğini belirtmiştik. On dokuzuncu yüzyılın sonlarındaki Büyük Bulıran döneminin neden olduğu kârlılık krizi, dünya genelindeki yaşam tarzları ve geçim kaynaklarının büyük oranda bozunmaya uğramasına neden olan bir dizi çözüm aracılığıyla önlenebilmiştir. Sonuçta ortaya çıkan şey, toplumsal meşruiyetin içine girdiği derin kriz durumu ile işçi eylemleri, devrimci krizler ve dünya savaşının oluşturduğu bir kısır döngü olmuştur. Giderek artan sistemik krizden tam yarım yüzyıl sonra gündeme gelen savaş sonrası sosyal sözleşmeler, işçilerin denetlenemeyen küresel piyasa güçlerinden korunması gerektiğini açık bir biçimde tanımıştır. Elde edilen kârlar tamamen işçilerin geçimine adanmamış olsa da şu konuda genel bir yargı oluşmuştur: Şayet kapitalizm fiziksel ve ekonomik güvenliği sağlama kapasitesine sahip bir sistem olarak sunulamazsa, aşağıdan gelen ve giderek büyüyen devrimci meydan okumalarla da başa çıkamaz. İşçiler basitçe, piyasa güçlerinin dayattığı şekilde kullanılan ya da kullanılmadan bırakılan metalar olarak görülemez. Buna rağmen, böylesi felsefi ve politik bir duruş 1970'lere gelindiğinde kârların önünde giderek büyüyen bir engel olarak görülmeye başlandı, 1980'lerde ise dünya seçkinleri tarafından tamamıyla terk edildi. Yirminci yüzyılın sonlarında düzenlenemeyen piyasalara doğru gerçekleşen salınım dünya genelinde yerleşmiş yaşam tarzları ve geçim kaynaklarında büyük altüst oluşlar meydana getirdi ve böylelikle dünya kapitalizmi için bir kez daha bir toplumsal meşruiyet krizi yaratmış oldu. Bu toplumsal meşruiyet krizinin, dünya seçkinlerini sarkacı geriye doğru (geçim ve güvenlik üzerinde bir vurguyla) hareket ettirmeye sevk edecek denli can sıkıcı bir kriz olup olmadığı (ve olup olmayacağı), ilerleyen günlerde belli olacak.

Yine de, bu kitapta yürütmeye çalıştığımız genel tartışma, savaş sonrası döneme damgasını vuran küresel sosyal sözleşmelerin ne emek ne de sermaye açısından kalıcı bir çözüm ortaya koyamadığını ve geçmişe dönüşün imkânsız olduğunu oldukça açık bir biçimde ortaya koymaktadır, çünkü Amerikan sponsorluğundaki küresel rejim dönemin giderek yükselen işçi hareketleri ile milliyetçi hareketler tarafından dile getirilen talepleri karşılama sözü vermekle, pek çok konuyu geçiştirmektedir. Küresel Yeni Düzen'i tanımlayan sınırsız büyüme ideolojisi, kitle tüketimi ve kalkınmacılık temelinde yükselen sözleşmelerin hem kapitalist hem de çevreyle ilgili sınırlarının bir süreliğine görmezden gelinmesi anlamına gelmektedir. 1970'lerdeki (petrol fiyatlarında yaşanan şoklar tarafından geleceği epey önceden ve yüksek sesle haber verilen) kârlılık ve çevre krizleri, dünya hegemonyasının vaatlerinin doğasında var olan sınırlılıkları ortaya çıkarmıştır. Ayrıca, sanayileşme ve kalkınma yıllarının -Üçüncü Dünya işçilerinin Yüksek Kitle Tüketim Çağı'na girişinin sözümona ön koşulu- Amerikan Yüzyılı'nın sonuna gelindiğinde başarmış olduğu tek şey, gelir ve kaynak kullanımı/kötüye kullanımı konularındaki eşitsizlikleri iyice pekiştirmek olmuştur. Dünya genelinde ırk ve servet bölünmesinde yaşanan örtüşme giderek sağlamlaşırken, çevresel bozunma insanlık tarihinde görülmemiş bir hız ve ölçekte artmaya devam ediyor. Sonuç olarak, yirmi birinci yüzyılda tüm dünya işçilerinin karşısında mücadele etmek zorunda olduğu en büyük sorun yalnızca sömürü ve dışlanma değildir. En az bunun kadar önemli olan ve uğruna mücadele edilmesi gereken şey, dünya kapitalistlerinin elde ettiği kârların tüm insanların geçimine tesis edildiği, yeni bir uluslararası rejimin kurulmasıdır.

EKLER

EK A: World Labor Group (WLG) Veritabanı: Kavramsallaştırma, Ölçüm ve Veri Toplama Prosedürleri

WLG veritabanı, işçi eylemlerinin dünya tarihsel eğilimlerini ortaya koymak adına bu kitapta kullandığımız en önemli ampirik kaynaklardan biridir. Bu veritabanı kolektif bir araştırma gerçekleştirme çabasıyla, Binghamton Üniversitesi- Fernand Braudel Merkezi'ndeki bir grup yüksek lisans öğrencisi ve fakülte üyesi (World Labor Research Çalışma Grubu) tarafından 80'li yıllarda oluşturulmuştur. Bu çalışma grubu tarafından ortaya konan iş, Review'un bir özel sayısı (ki sonraları bu işten kısaca "özel sayı" olarak bahsedilecektir) olarak yayımlanmıştır (bkz. Silver, Arrighi ve Dubofsky 1995). Şu an karşınızda olan yazar ise, bu projenin ilk aşaması sonunda ortaya çıkmış olan veri tabanını genişletmiş ve güncellemiştir.

Bu ek kısmında, WLG veri toplama projesini ve bunun içinde yer alan kavramsallaştırma, ölçüm ve veri toplama prosedürlerini ayrıntılı olarak tarif etmeye çalışacağız (bu meselelerle ilgili daha da derinlikli bir değerlendirme için bkz. Silver 1995a). Bir sonraki kısımda WLG veritabanında kullanıldığı haliyle "işçi eylemleri" kavramsallaştırması üzerinde duracağız (ayrıca bkz. Birinci Bölüm). İkinci kısımda ölçüm, üçüncü kısımda ise veri toplama prosedürleri üzerine bir tartışma yapacağız. Dördüncü kısımda ise yapılmış olan çeşitli güvenilirlik çalışmalarının sonuçları üzerinde duracağız. Son olarak Ek B kısmında ise, WLG veritabanı oluşturulurken kullanılan veri toplama yönergelerini tekrardan masaya yatıracağız.

1. İşçi Eylemleri Kavramı

İşçi eylemlerinin dünya ölçeğindeki uzun süreli eğilimleri ile ilgili kapsamlı bir resim oluşturmaya çabalarken, kavramsallaştırma

ve ölçüm konularında birtakım sorunlarla karşılaştık. İşçilerin göstermiş olduğu direniş, dünya ekonomik sistemi içindeki farklı zaman ve mekânlarda çok farklı biçimler alıyor. Sezgisel olarak ilk bakışta anlamı oldukça açıkmış gibi görünmekle beraber, dünya-tarihsel bir olgu olarak işçi eylemleri ve bunun nasıl ölçülebileceği meselesi aslında hiç de açık değil. Birinci Bölüm'de, Marx ve Polanyi'nin emek gücünü "hayali bir meta" olarak kavramsallaştırmalarından yola çıkarak, burada kullanmış olduğumuz işçi eylemleri kavramının kapsamlı bir kavramsallaştırılması üzerine bir tartışma yürüttük. Şimdi ise hangi tür eylemlerin işçi eylemleri kategorisi içine dâhil edilmesi gerektiği konusunu açıklığa kavuşturmaya çalışacağız. Bunu yaparken, kavramı oluşturan iki farklı unsuru –işçi ve eylem– ayrı ayrı ele alıp inceleyeceğiz.

İşçi Eylemleri

İşçi eylemlerini diğer toplumsal huzursuzluk ve eylem türlerinden ayıran şey, proleterlik durumu üzerinde temellenmektedir yahut da insanların meta olarak muamele görmek karşısındaki direniş ve tepkilerinden oluşmaktadır. İşçi eylemlerine karşılık gelen direniş türleri şunlardır:

(a) üretim noktasında meta olarak muamele görmek karşısında verilen mücadeleler (yani Marx'ın üzerinde durduğu, artı emeğin sızdırılması konusunda verilen mücadele), ve

(b) emek piyasasında meta olarak muamele görmek karşısında verilen mücadeleler (yani Polanyi'nin üzerinde durduğu, kendi kendini düzenleyen piyasa sisteminin yarattığı hasardan korunmak için verilen mücadele).

İşçi eylemleri kapsamı içindeki metalaşmaya karşı direniş gösterenler ise şunlardır:

(a) bütünüyle proleterleşmiş ve ücretli emekten kaçmak gibi bir fikre sahip olmaksızın mücadele eden işçiler,

(b) yeni ve kısmi olarak proleterleşmiş ve proleterlik durumundan kurtulmak için mücadele eden işçiler.

Özetle söylemek gerekirse, işçi eylemleri kavramı içinde yer alan aktörler kendi emek güçlerinin metalaştırılmasının yarattığı etkiler karşısında mücadele verenlerden oluşmaktadır.

Emek gücünün metalaşması farklı mücadele alanları yaratır:

(a) üretim noktasında işin uzatılması, yoğunlaştırılması ve değerinin düşürülmesi karşısında gösterilen direniş,

(b) emek piyasasında düşük ya da giderek düşen reel ücretler ve kitlesel işsizlik karşısında gösterilen direniş,

(c) ya doğrudan şiddet kullanımı ya da ücretli emek dışındaki seçeneklerin yok edilmesi nedeniyle ortaya çıkan zorla proleterleştirme ve alışılagelmiş yaşam tarzlarının yok edilmesi karşısında gösterilen direniş.

Proleterlik durumuna karşı gösterilen bu direniş eylemleri hedef aldıkları unsurlar temelinde şu şekilde sınıflandırılabilir:

Doğrudan işvereni hedef alanlar – işin süresinin uzatılması, yoğunlaştırılması ve değersizleştirilmesini protesto etmek amacıyla yapılan grevler, iş yavaşlatmalar ve sabotajlar; ücretlerin artırılmasını ve fabrika işçilerini emek piyasasının kararsızlıklarından koruyacak bir içsel emek piyasasının kurulmasını amaçlayan, yukarıda sayılanlara benzer türde eylemler;

(a) topraksız tarım işçileri tarafından gerçekleştirilen toprak işgalleri veya proleterlik durumundan kurtulmak isteyen işçilerin ücretsiz tarım sektörünü terk etmeleri.

(b) *Devleti hedef alanlar* – devletin kendi adlarına müdahale etmesini sağlayarak (ya da sermaye-yanlısı devlet müdahalesini durdurarak) hedeflerine ulaşmaya çalışabilirler. Bu tür direniş eylemleri içinde, iş gününün süresini sınırlamaya veya üretim noktasındaki başka diğer koşulların düzenlenmesine dönük politikaların uygulanması için yapılan gösteriler, genel grevler ve diğer protesto türleri yer alır. Ayrıca "şeklen özgür" olan emek piyasasının etkilerini azaltmak adına devletin yasal asgari ücret ve istihdam yaratmaya dönük hükümet harcamaları ve temel gıda yardımı gibi mekanizmalarla olaya müdahale etmesini amaçlayan eylemler de yukarıda bahsedildiği türden direniş eylemleri arsında yer

alır. Diğer benzer bir eylem türü de vergilendirme, çevreleme ya da askeri kampanyalar aracılığıyla yerleşmiş ve kapitalist olmayan geçim kaynaklarını kasıtlı bir biçimde yok etmek suretiyle zorla proleterleştirme sürecine destek sağladığı düşünülen devletlere karşı gerçekleştirilen isyan ve devrimlerdir.

Sonuç olarak, proleterlik durumu, emek gücünün metalaştırılmasının olumsuz etkilerini yansıtan bir dizi direniş türü ortaya çıkarmaktadır. Bu direniş türleri ise bir dizi toplumsal eylemi, yani işçi eylemleri kategorisini oluşturmaktadır.

Fakat işçiler tarihsel olarak farklı etnik, dini, ulusal ve cinsiyetle alakalı cemaatler/kimlikler içinde yer alırlar ve onları bir araya getiren dayanışma hâli de genellikle bu cemaat ve kimlikler üzerinde temellenir. Mücadelelerde taşınan "bayraklar", işçi sınıfı kimliğinden çok cemaatsel kimliğin bayraklarıdır. Bazı örneklerde, sınıf ile etnik köken, milliyet ya da cinsiyet arasındaki çakışma-örtüşme hâli öyle güçlüdür ki; cemaat bayrağı altında verilen mücadeleler kolayca işçi eylemleri (proleterlik durumuna karşı verilen bir mücadele) olarak yorumlanabilir. Fakat diğer bazı örneklerde ise, işçiler diğer sınıflarla bir ittifak içine girerler ve böylece yürüttükleri mücadele, ivmesinin bir kısmını proleterlik durumu karşısındaki direnişten alan ve fakat rahatça işçi eylemleri olarak sınıflandıramayacağımız bir mücadeleye dönüşerek, sınıf ötesi mücadelelerle birleşir yahut onlara eklemlenir. Böylesi durumlarda, olayın içinde yer alan proletarya unsurunu göz ardı etmek istemediğimiz, fakat bununla birlikte proletarya dışı unsurları da işçi eylemleri kavramsallaştırması içine dâhil etmekten kaçınmak istediğimiz için, birtakım sorunlarla karşı karşıya kalırız. Bu nedenle, bu tür hareketler için yapılması en doğru olan şey onları işçi eylemleri çalışmalarına ne basitçe dâhil ederek ne de basitçe dışarıda bırakarak, ayrı bir kategori altında değerlendirmek olacaktır.

İşçi *Eylemleri*

Ölçüm prosedürleri ile ilgili tartışmamıza geçmeden önce, kavramımızın içindeki eylem unsurunu açık bir biçimde tarif etmeliyiz. Bir önceki kısımda tartıştığımız üzere, işçi eylemleri, insanların metalara dönüştürülmesi veya meta olarak muamele görmesi karşısında gösterdiği direniş eylemlerinden oluşur. Bu direniş eylemlerinin birçoğu kolayca işçi eylemleri olarak nitelenebilir, çünkü aktörlerin kendisi amaçlarının sömürüye meydan okumak ya da onu engellemek olduğunu açıkça ifade ederler. Bazı açık protesto biçimleri (örn. grevler, boykotlar, ayaklanmalar ve gösteriler), bazı açık taleplerle (örn. ücretlerin artırılması, iş yükünün azaltılması, temel gıda ve ulaşım konularında hükümet yardımı ve tam istihdam) bir araya geldiğinde bu tür eylemler kolaylıkla işçi eylemleri olarak sınıflandırılabilir.

Fakat elbette başka örtük direniş türleri (ilan edilmeyen ve tanınmayan sınıf savaşımları) de mevcuttur. Bu tür direniş eylemleri açıkça beyan edilmemiş olduğundan eylem kategorisi altında değerlendirilmeleri de o kadar kolay olmamaktadır. Bu tür gizli direniş türleri James Scott (1985) tarafından "zayıfın silahları" yahut da "gündelik direniş biçimleri" (örn. ayak sürüme-ağırdan alma, çalışır gibi görünme, kötü işçilik, beyan edilmemiş iş yavaşlatma, ufak tefek şeyler aşırma, söylenenleri yerine getirmeme, verilen işi gereğince yapmama, işten kaytarma, işe gitmeme, iftira etme, sabotaj düzenleme, haberi olmadığı numarası yapma ve "kazalar") olarak adlandırılır. Scott'a göre (1985: 33):

> Gündelik direniş biçimleri ile aleni meydan okumalar arasındaki ortak yan, her ikisinin de hâkim sınıfın talep ve iddialarını hafifletme yahut da toptan reddetme ve bu hâkim sınıflar karşısında kendi talep ve iddialarını geliştirme eğiliminde olmasıdır... gündelik direnişin diğer direniş türlerinden ayrıldığı en belirgin nokta ise, aleni yahut sembolik hedefleri reddediyor olmasıdır. Kurumsallaşmış yerleşik siyaset yapma biçimleri resmi, açık, sistematik ve hukuki değişimden yana iken; gündelik direniş gayri resmi, sıklıkla örtük, acil ve fiili kazanımlardan yanadır.

Fiili direnişin, görünüşte boyun eğme ve kurallara riayet ediyor-

muş gibi yapma halleri ile maskelenmiş olması, bu tür direniş türlerinin gözlemciler tarafından genellikle görmezden gelinmesine neden olur. Oysaki bu direniş biçimleri, Van Onselen (1976) tarafından araştırılmış olan Rodezya madenlerinden, Beynon (1973)'un üzerine çalıştığı Ford montaj hattına ve Harazti (1977) tarafından incelenmiş olan Macar makine atölyelerine kadar pek çok örnekte açıkça görülebilir.

Afrika emek çalışmaları literatüründen beslenen Cohen (1980: 12-17), "gizli direniş türleri"ni şu şekilde sıralamıştır: firar etme (ücret dışı sektörlerden kaçma yahut da ücretli sektör içinde sistematik işçi devridaimi); toplu iş bırakma veya proleterleşme karşısında ayaklanma[123]; görev, süre ve liyakat pazarlığı (örn. kota sınırlamaları, çalışıyor gibi görünme, zaman-hareket denetçisini aldatma) ve sabotaj (işin makine tarafından yürütülen kısmı için işçilere izin vermek yahut da emekten tasarruf etmeye yönelik, çeşitli görev tanımlarının ortadan kalkmasına neden olan makinelerin kullanılmasını engelleme). Bu tür direniş türleri yaygın ve kolektif pratikler olduğu ölçüde, bizim analizimizde de işçi eylemleri kategorisi kapsamında değerlendirilmiştir.

Fakat Cohen bu gizli direniş biçimleri kavramı içine, işçiler tarafından gerçekleştirilen ve fakat bilinçli ve kasıtlı olmayan eylem türlerini de dâhil etmiştir. Ona göre hastalık ve kazalar, gayri iradi olsalar dahi, "direniş türleri arasında sayılmalıdır", çünkü bunlar kabul edilemez çalışma ve yaşam koşulları karşısında verilen bir tepki niteliğindedir (1980: 18-19). Biz bu noktada Cohen'in argümanlarından ayrılmak zorundayız, çünkü bizim tarif ettiğimiz şekliyle işçi eylemleri kavramı, işçilerin emeklerinin metalaştırılması karşısında gösterdikleri *bilinçli-iradi* direniş eylemlerini kapsamaktadır.

Bu gizli direniş biçimleri içinde Cohen son olarak, işçiler tarafından yaratılan karşı-kültürü (uyuşturucu kullanma, çözümün öteki dünyada olduğuna dair bir inanç) de saymaktadır. Yani, bazı bağlamlarda bun-

123 Bunun gizli bir direniş türü olarak sayılmasının temel nedeni, genellikle bir uzlaşı veya ön-milliyetçilik savaşı olarak yorumlanması ve içerdiği emek unsurunun görmezden gelinmesidir.

lar işçi eylemleri ya da direnişin bir türü iken, diğer başka bağlamlarda emeğin metalaştırılmasına uyum sağlama ve rıza gösterme-boyun eğme türüdür. Bu durum, bu tür eylemlerin sömürüye karşı gösterilen bir direniş mi yoksa sömürüyü tamamen unutma çabası mı olduğuna göre değişir.[124] Yani, bir yönüyle din "kitlelerin afyonu" olabilir (örn. işteki sömürüye, öteki dünyada bu çabaların ödüllendirileceğine dair bir inançla tahammül edilebilir). Diğer yönüyle ise, ezilenler için yürütülecek olan mücadelelerde işlevsel olan cemaat bağları ve adaletle ilgili bir karşı ideoloji yaratılmasını sağlayabilir (örn. Polonya ve Brezilya'da kilisenin işçi mücadelelerinde üstlendiği aktif rol). Benzer şekilde alkol ve uyuşturucu (ağır iş yükü ve işyerindeki baskıcı ilişki türlerini dayanılır hale getirerek) "kitlelerin afyonu" olabilir. Yahut da işverenlerin cemaatin emek gücünden etkin bir biçimde faydalanmasını engellemek için yapılan genel direniş eylemlerinin bir parçası olabilir (ne de olsa işe gelmeme ve kötü işçilik gibi durumlar işvereni oldukça büyük bir zarara sokacaktır). Sonuç olarak benzer ayrımlar karşı kültürler için de geçerlidir.

Hirschman'ın (1970), terk etme, sesini yükseltme ve sadakat kategorileri, işçi eylemleri kavramını daha iyi açıklamamızda bize yardımcı olabilir. Hirschman (1970: 30) "sesini yükseltme" kavramını, "itirazı kabil olan koşullardan kaçmak yerine onları değiştirmeye çabalamak" yönündeki her tür eylem olarak tanımlar. Bizim bu kitapta kullandığımız işçi eylemleri kavramı da Hirschman tarafından "sesini yükseltme" kategorisi altında sınıflandırılan her tür eylemi içine almaktadır. Hirschman (1970: 4-5), hem "sesini yükseltme" hem de "terk etme"nin bazı türlerinin "iyileştirici bir rol" oynadığından bahseder. Bunlar kapitalistlerde, eğer hayatta kalmak istiyorlarsa iş yapma biçimlerinde birtakım değişiklikler yapmaları gerektiği yönünde bir farkındalık yaratır. Bizim işçi eylemleri kavramımız, bu tarz iyileştirici veya dönüştürücü bir özelliğe sahip olan direniş türlerini de içine almaktadır. Bunları birazdan tartışacağız.

"Terk etme" biçimlerini şu şekilde sıralayabiliriz: (1) kolektif isyan ve firar aracılığıyla proleterleşmeden kurtulma çabaları (gürültücü-

124 Cohen'in kendisi de bunların her zaman bir direniş meydana getirip getirmediği konusunda muğlak bir duruş sergiler.

sesli terk etme); ve (2) emek kıtlığı dönemlerinde gerçekleştirilen sistematik devridaim aracılığıyla ücretleri ve çalışma koşullarını iyileştirme çabaları (sessiz terk etme). Emek kıtlığı yaşandığı bir dönemdeki sistematik devridaim kapitalistler tarafından bir işçi direniş biçimi veya aktif ve dönüştürücü bir yanıta ihtiyaç duyan bir tür sorun olarak algılanır. Bununla ilgili örnekler, Ford'un Beş Dolar Günü'nden Güney Afrika'da yerleşim-ikamet üzerindeki ırksal kısıtlamaların ortadan kaldırılmasına kadar uzanmaktadır. Diğer taraftan, emek artığı/fazlası bulunan firmalar yahut bölgelerden yaşanan kaçış/göç, bizim işçi eylemleri kavramımız içinde yer almamaktadır. İşçilerin terk etmesi ya da kaçması sömürü karşısında gösterilen direnişte olduğu gibi ilişkisel bir biçimde deneyimlenmemektedir. Artık işçilerin kaçışı yahut göçü, firmalar ya da bölgeler üzerinde "iyileştirici" (ya da dönüştürücü) bir etki yaratmamaktadır.

Daha önce tartıştığımız gündelik direniş biçimleri sahte sadakat kategorisi altında değerlendirilebilir. Eleştirel düşünceye sahip olan birinin bunu bilinçli bir biçimde dile getirmemesi ve sömürüye karşı dolaylı bir direniş göstermesi, bu tür sahte sadakat eylemleri arasında sayılabilir. Açık protestonun dolaylı hale getirilmesi ve sesinin kısılması, tabi sınıfların güçsüzlüğünden ve hâkim sınıfların itaat etmeyenler karşısında birtakım ağır yaptırımlar uygulayabilme yetisinden kaynaklanmaktadır. Hirschman'a göre, örgütler terk etme ve sesini yükseltme (protesto) eylemlerinin bedelini ağır yaptırımlar (işini ve hayatını kaybetme) konusunda uygulanan tehditler aracılığıyla çok fazla ağırlaştırırlarsa, "bizzat kendilerini de birtakım iyileştirici mekanizmalardan mahrum etmiş olurlar" (1970: 96-7). Bir başka deyişle, sahte sadakat maskesi ardına gizlenmiş olan zayıfların direnişi, kapitalistlere değişimin gerekliliği yönünde bir işaret göndermez; yani, daha açık protesto biçimlerini karakterize eden toplumsal ve ekonomik ilişkilerin yeniden yapılandırılması süreçlerini başlatmaz.

Hirschman'ın argümanları, gizli işçi eylemi biçimlerinin yenilgiye uğrayıp dağıldığı ve münferit olaylar olarak kaldığı durumlar için geçerlidir. Fakat bu gizli işçi eylemi biçimlerinin yaygınlık kazanıp patolojik bir düzeye geldiği durumlar için, bunların işverenlere yeniden yapılanma ihtiyacını vurgulayan sinyaller gönderecek oldu-

ğunu kesinlikle öne sürebiliriz. Bu durumla ilgili bir örnek, 1970'ler ve 80'lerde Sovyet işletmelerine hâkim olan genel sarhoşluk, işten kaytarma ve kötü işçilik durumlarıdır. Bu tür işçi eylemi biçimlerinin yukarıdan devrim (*perestroyka*) sürecini başlatmada, aleni protestolardan çok daha etkili olduğunu söyleyebiliriz. Yani, bizim işçi eylemleri kavramımız, *bu tür direniş eylemlerinin yaygın ve kolektif pratikler olması kaydıyla* "zayıfın silahları"nı içerirken; soyutlanmış ve münferit bireysel eylemler olarak kaldıkları takdirde aynı direniş türlerini dışarıda bırakmaktadır.

Son olarak, işçi eylemleri genellikle sınıflar arası (emek-sermaye) mücadele eylemleridir (örn. kapitalistlere karşı direniş yahut aracı ve sermaye ajanı olarak devlete karşı direniş). Fakat daha önce de tartıştığımız gibi, işçiler belli birtakım etnik, ulusal ve cinsiyet cemaatleri/kimlikler içinde var olurlar. Bu kimlikler coşturucu, harekete geçirici sloganların içine dâhil edilebilir ve sınıflar arası ittifakların kurulması sürecinde kullanılabilir. Ancak aynı kimlikler, bir işçi topluluğunu (örn, beyaz, erkek) diğer işçi topluluğu (siyah, kadın) ile girdiği rekabete karşı da harekete geçirebilir. Bu tür durumlarda, işçilerin yürüttüğü mücadele diğer işçiler karşısında verilmektedir (örn. beyaz/erkek işçilerin siyah/kadın işçilerin işe alınmasını protesto etmek amacıyla gittiği grevler). Fakat bu tür grevler bir yandan da kapitalistleri hedef almaktadır. Kapitalistlerin tüm işçilere eşit metalar olarak muamele etme yetisini sınırlandırmayı amaçlamaktadır. Böylelikle, ne denli sevimsiz olsalar da bu direniş türleri de işçi eylemleri kapsamında değerlendirilmelidir.

Peki, o halde, sınıflar arası ırkçı ittifaklar meydana getiren hareketler, işçiler ve kapitalistler arasında kurulan ittifaklar (örn. Amerikan tekstil ve otomobil işçilerinin, kendi endüstri kolları içindeki yabancı rekabetini önlemek adına gerçekleştirdikleri ittifaklar) hangi kategori altında değerlendirilmeli? Bir önceki bölümde tartıştığımız, sınıfötesi hareketler (örn. ulusal kurtuluş hareketleri) gibi, bu tür hareketler de basitçe işçi eylemleri olarak değerlendirilemez. Fakat diğer yandan da, bu tür eylemlerdeki proletarya unsurunu da görmezden gelmek istemeyiz. Bu durumda yapmamız gereken şey, bunları -ne basitçe analizimize dâhil ederek ne de bir çırpıda analizimizin kapsa-

mı dışında bırakarak– çok sınıflı hareketler gibi bir ara kategori içinde değerlendirmek olmalıdır.

Özetle söylemek gerekirse, bizim ölçmeyi amaçladığımız işçi eylemleri kavramı, hem üretim noktasında hem de emek piyasasında insanların meta olarak muamele görmek karşısında gösterdikleri her tür (gözlemlenebilir) direniş ve tepki biçimini kapsamaktadır. Bilinçli olarak amaçlanmış her tür açık direniş eylemini içermektedir. Yaygın ve kolektif pratikler olmaları kaydıyla gizli-örtük direniş biçimlerini içermektedir. Son olarak, emekten ziyade cemaat bayrakları altında örgütlenen işçilerin yürüttükleri mücadeleleri, proleterlik durumuna karşı bir direniş olarak ortaya kondukları takdirde, kapsamına almaktadır.

2. İşçi Eylemlerinin Ölçümü

Bu kısımda ilk olarak önceden var olan veri kaynaklarının sınırlılıkları üzerinde duracağız. Sonrasında ise gazetelerden dünya işçi eylemleri konusunda bir kaynak olarak faydalanmanın avantaj ve dezavantajları üzerine bir tartışma yürüteceğiz.

Resmi Grev İstatistiklerinin Kullanımı/Kötüye Kullanımı

Hükümetler tarafından toplanan grev istatistikleri işçi eylemleri ve işçi militanlığı göstergesi olarak en sık yararlanılan kaynaklardır. Bu istatistikler konuyla ilgili çok fazla şey söylemekle beraber, işçi eylemleri çalışmalarında –özellikle de işçi eylemlerini uzun süreli, dünya-tarihsel toplumsal değişiminin ayrılmaz bir parçası olarak analiz etmek istediğimizde– yalnızca (ya da büyük oranda) bu kaynaklardan yararlanmak, birtakım zorluklar ortaya çıkaracaktır.

Grev, farklı zaman ve mekânlarda farklı anlamlar ifade edebilen bir kavramdır. Yasadışı olduğu zaman ve mekânlarda gerçekleşen grevler, yasal ve hatta rutin bir aktivite olduğu zaman ve mekânlarda gerçekleşen grevlerle bir tutulamaz. Fakat bahsettiğimiz grev istatistikleri bu iki farklı grev türü arasında bir eşitlik kurmaktadır. Şu örnek sanırız ki problemi daha iyi açıklayacaktır. 1950'ler ve 60'lar Amerika'sında gerçekleştirilen grevlerin sayısı oldukça fazlaydı. Fakat

pek çok gözlemci bu gerçeği, İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki emek-sermaye çatışmasının kurumsallaşmasına dayandırmaktaydı. Resmi grevler, o dönemde sözleşme müzakereleri süreci içindeki olağan pazarlık mekanizmaları olarak tanınmış durumdaydı. Dolayısıyla bu grevlerin büyük bir kısmı büyük bir işçi eylemleri dalgasının varlığına işaret etmemektedir. Franco İspanyası'nda gerçekleştirilen grevlerin, 1960'lar Amerika'sında gerçekleştirilen grevlerle kabaca aynı işçi eylemleri düzeyine işaret ettiğini iddia etmek oldukça şüpheli bir eşitleme girişimi olacaktır.[125]

Ayrıca, birinci kısımda tartıştığımız gibi, grev işçi eylemlerinin tek veya en başta gelen formu değildir. İşçi eylemleri grev dışı mücadele formlarıyla da (örn. iş yavaşlatma, sabotaj, ayaklanma, gösteri) gerçekleştirilebilir. Grev dışı mücadele biçimlerinin yaygınlığı şu iki-uç durumda bilhassa önemli olabilir: grevlerin yasadışı ve açık bir karşı karşıya gelme durumunun imkânsız olduğu yerlerde veya grevlerin bir rutin haline geldiği veya proleterlik durumu karşısında verilen bir mücadele biçimi olarak artık bir anlam ifade etmemeye başladığı yerlerde gerçekleşmesi. Dolayısıyla, grevlerin işçi eylemlerinin en başta gelen formu ve göstergesi olduğu gibi yaygın bir kanı kabul edilebilir türden değildir ve çoğunlukla yanıltıcıdır.

Son olarak grev istatistikleri çoğunlukla, işçi eylemlerini ölçme noktasında konuyla oldukça alakalı olabilecek pek çok grevi dışarıda bırakan bir kriter temel alınarak oluşturulmaktadır. Örneğin, pek çok ülke "siyasi grevler"i resmi grev toplam sayısının dışında bırakmaktadır. Fakat birinci kısımda da tartıştığımız üzere, proleterlik durumuna karşı gösterdikleri direnişin bir parçası olarak işçiler taleplerini (siyasi grevler aracılığıyla) çoğunlukla devlete karşı dile getirmektedir.

Grev hesaplamalarının işçi eylemleri için iyi bir gösterge olup olmadığı sorusunun ötesinde, grev istatistiklerini uzun süreli, dünya-tarihsel toplumsal değişimleri analiz ederken kullanma noktasında ortaya çıkan çok daha belirgin bir sorun vardır. Bu sorun yahut sınırlılık, var olan

125 Benzer şekilde Piven ve Cloward (1992) da protestolar ile ilgilenen sosyal bilimler literatüründe bu tür rutin ve normatif olmayan kolektif eylemleri bir arada düşünme eğiliminden şikâyet etmektedir.

grev verilerinin sahip olduğu yetersiz zamansal ve coğrafi kapsamdır. Sadece bir avuç ülkenin, yirminci yüzyılın başlarına kadar uzanan bir veri dizisi vardır. Diğer pek çok ülkede ya hiç grev istatistiği yoktur yahut olanlar da ancak İkinci Dünya Savaşı sonrası süreci kapsamaktadır. Dahası, Birleşik Krallık örneği dışında hiçbir ülkenin veri dizileri, önemli tarihsel boşlukları (örn. Almanya, İtalya ve Fransa'da faşizm ve dünya savaşı süreçleri veya yirminci yüzyılın başlarında Amerikan hükümetinin grev verisi toplamaya ara verdiği süreç) içermemektedir. Ayrıca, grev dışı eylem biçimleri ile ilgili yapılan veri toplama girişimlerine bundan çok daha seyrek rastlanmaktadır.[126]

Yapılan bazı çalışmalar, grev istatistiklerinin coğrafi kapsam konusundaki sınırlılıklarının yarattığı zorlukları (açık ya da örtük bir biçimde), (birtakım verilerin mevcut olduğu) ulusal örnekleri diğer ülkelere hatta tüm dünyaya genellemenin mümkün olduğu gibi bir varsayımla hareket ederek aşmaya uğraştı. Başka birçok çalışmada ise, gelişmiş endüstriyel ülkeler üzerine genellemeler yapmanın akıllıca olup olmadığı ile ilgili pek çok soru dile getirildi (örn. Korpi ve Shalev 1979). Bu ülkelerin yaşadığı deneyimleri dünyanın geri kalanına genellemek çok daha şüpheli bir girişimdi.

Ayrıca, Birinci Bölüm'de de tartıştığımız üzere, ulusal örnekler üzerine yapılan çalışmalardan yola çıkmak, bizi her bir örneğin birbirinden soyut ve bağımsız bir biçimde gerçekleşmiş olduğu gibi bir varsayıma götürür. Eğer, varsaydığımız gibi, dünya genelindeki tek bir süreçler dizisi dünyanın farklı yerlerindeki işçileri birbirine bağlıyorsa, o zaman analizimizin tek kabul edilebilir başlangıç noktası tüm bir sistemin işleyişini resmeden bir tablo ortaya koymak ve sonrasında her bir örneğin izlediği yolu anlamaya (tahmin etmeye) çalışmak olur. Çalışmamıza devam etmek için bizim yapmamız gereken şey, işçi eylemlerinin tüm bir dünya ekonomisi içinde zaman içinde gösterdiği eğilimleri resmeden bir tablo yaratmaktır.

Sonuç olarak geldiğimiz noktada, işçi eylemlerinin hâlihazırda kullanılabilecek olan bir göstergesi yoktur ki bu, uzun bir zamana yayı-

126 Resmi grev istatistiklerinin oluşturulması ve kullanılması sürecinin içerdiği metodolojik problemlerle ilgili tartışmalar için bkz. Edwards (1981), Hyman (1972), Jackson (1987), Knowles (1952), Shalev (1978) ve Franzosi (1995).

lan, dünya-tarihsel bir çalışma yapma çabasında olduğumuz göz önüne alındığında oldukça kabul edilir ve anlaşılır bir durumdur.

Güvenilir Bilgi Kaynakları Olarak Gazeteler

Bu tür zorluklarla karşı karşıya kalan WLG çalışma grubu, dünya işçi eylemleri üzerine yeni bir veri tabanı yaratmaya karar verdi. Bu veritabanı, *The Times* ve *New York Times*'da –on dokuzuncu ve yirminci yüzyılın hegemonik güçlerinin sahip olduğu iki temel gazete– yayımlanmış olan işçi eylemleri haberlerinden derlendi.

Protesto eylemlerinden oluşan dizinler yaratmak için gazetelerden yararlanmak, sosyal bilimlerde sıklıkla başvurulmuş ve zamanla daha da geliştirilmiş bir yöntem haline geldi.[127] Burnstein (1985: 202), konuyla ilgili şunları kaydeder: "Son yıllarda... sosyal bilimcilerden oluşan küçük fakat giderek büyüyen bir grup, siyasetin daha görünür veçheleri ile ilgili geçerli zaman-dizileri verilerinin, oldukça görünür olmakla beraber şimdiye dek çok sık kullanılmamış bir veri kaynağına –gazetelere– dayanarak elde edilebileceği sonucuna varmıştır." Sivil haklarla ilgili taleplerin dile getirildiği gösteriler ve diğer protesto eylemleri üzerine *New York Times*'tan veri toplayan Burnstein, bu kaynaktan sağladığı verilerin "analiz ettiği olaylar ve eğilimler ile ilgili doğru bir resim ortaya koyduğunu... ve potansiyel olarak erişilebilir durumdaki verilerden çok daha güvenilir" olduğunu öne sürmüştür. Benzer şekilde Charles, Louise ve Richard Tilly (1975: 315), Fransa'daki kolektif şiddeti inceledikleri çalışmalarında kullandıkları yöntem ile ilgi olarak şunları söylemiştir: "Gazeteleri taramak, olaylarla ilgili alternatif kaynaklardan çok daha bütünlüklü ve düzenli bir tablo ortaya koymaktadır."

Bu çalışmalarda, ülkelerde gerçekleşen protesto eylemlerini ölçmek ve değerlendirmek için ulusal gazetelerden toplanan bilgilerden yararlanılmıştır. WLG çalışma grubu olarak ortaya koyduğumuz projenin

127 Protesto dizinleri oluşturmak için gazetelerden yararlanmış olan isimlerden bazıları şöyledir: Bernstein (1985), Danzger (1975), Jenkins ve Perrow (1977), Koopmans (1993), Korzeniewicz (1989), Kowalewski (1993), McAdam (1982), Paige (1975), Snyder ve Kelly (1977), Snyder ve Tilly (1972), Sugimoto (1978a, 1978b), Tarrow (1989), Tilly (1978, 1981) ve Tilly vd. (1975). Metodolojik meseleler ile ilgili olarak bkz. Franzosi (1987, 1990).

yenilikçi yönü ise, ulusal gazetelerden yararlanarak *dünya-ölçeğindeki* işçi eylemleri ile ilgili güvenilir bir gösterge yaratmaya çalışmaktı. Dünyadaki her bir ülke için, geçtiğimiz yüzyılda gerçekleşmiş olan tüm işçi eylemi vakalarını bir ulusal gazeteden okuyup kaydetmek mantık dışı bir girişimdi. Ayrıca, bu veri toplama işi gerçekleştirilebilir olsaydı bile, birçok farklı ulusal kaynaktan elde edilen bilgileri tek bir dünya göstergesi ile bağdaştırma çabası, veri kaynaklarının karşılaştırılması ile ilgili çözülmesi imkânsız sorunları beraberinde getirecekti. Bizim bu noktada bulduğumuz çözüm, dünya hegemonik güçlerinin sahip olduğu gazeteleri temel almak oldu. Şu şekilde mantık yürüttük:

1. *The Times* (Londra) ve *New York Times*, yirminci yüzyıl boyunca dünya genelinde bilgi toplama kapasitesine sahip gazeteler olmuşlardır. Sonuç olarak, gazete haberciliğinin teknolojik sınırlılıklarında temellenen coğrafi yanlılık durumu, bizim araştırmamızın zamansal kapsamını oluşturan süreç açısından, özellikle de *The Times* örneğinde, temel bir sorun yaratmamıştır (bkz. Dangler 1995 [özel sayı içinde]).
2. *The Times* ve *New York Times*'ı tercih etmemiz, yayıncılık politikalarından (teknolojik engellerin aksine) kaynaklanan habercilikteki coğrafi yanlılık sorununu en aza indirgemek istememizle alakalıdır. Dünya hegemonik güçleri, tanım gereği, tüm dünyayı kendi etki ya da çıkar alanları olarak görme eğilimindedir. Dolayısıyla her iki kaynaktaki habercilik kesinlikle küresel çaptadır (bkz. Dangler ve Ek B [özel sayı içinde]).
3. Her iki kaynakta ortaya konan habercilik küresel çapta olmakla birlikte, tarihsel olarak etki ve çıkar alanları olarak görülen kimi yerler lehine bölgesel bir yanlılık durumu (*The Times* için bu bölgeler Güney Asya ve Avustralya iken, *New York Times* için Latin Amerika'dır) söz konusudur (bkz. Ek B [özel sayı içinde]). Dünya işçi eylemleri ile ilgili tek bir gösterge yaratmaya çabalarken her iki kaynaktan da yararlandığımız için, her bir kaynakta yer alan bölgesel yanlılıkları dengelediğimizi umuyoruz.[128]

128 Ayrıca, işçi eylemleri ile ilgili haberler söz konusu olduğunda, bölgesel yanlılıklar çok daha az önemli gibi gözükmektedir. Her iki kaynak da, rutin olarak haber yapmadıkları ülkeler için bile işçi eylemi dalgaları ile ilgili haber yapma eğilimindedir.

Özetle, WLG çalışma grubu şöyle bir önermeyle yola çıktı: İşçi eylemlerinin dünya ölçeğindeki eğilimleri ile ilgili güvenilir göstergeler, *The Times* ve *New York Times* temel alınarak oluşturulabilir. Dördüncü kısım, WLG veritabanını baz alarak bu iddiayı doğrulamak veya yanlışlamak için yapmış olduğumuz güvenilirlik çalışmalarının sonuçlarını özetlemektedir. Fakat bundan önce, işçi eylemleri üzerine bir veri tabanı oluştururken WLG çalışma grubunun geçtiği aşamalardan bahsedeceğiz.

3. Veri Toplama Prosedürleri

Araştırma grubumuzun her bir üyesi, işçi eylemleri haberlerini belirleyebilmek için *The Times* ve *New York Times*'ın dizinlerini okudu.[129] Veri toplama sürecinin ilk aşaması, *New York Times*'ın 1870-1990 yılları arasındaki sayılarını, *The Times*'ın ise 1906-1990 yılları arasındaki sayılarını kapsıyordu. Projenin ikinci aşamasında veritaba-

129 İşçi eylemi bildirimlerinin dizinlerden derlenme sürecinin eksiksiz ve doğru olmasını sağlamak için çeşitli önlemler alındı. Fakat en önemli zorluk, bu eksikliksizliği sağlama noktasında yaşandı: İlgili işçi eylemi bildirimleri dizinlerin arasında ülke ve endüstri gibi başka başlıkların altında kaybolmuş yahut gözden kaçmış olabilirdi. Ayrıca, dizinlerin örgütleniş biçimi, farklı gazete kaynaklarında zaman içinde değişmişti. Dolayısıyla, veri toplama sürecinin ilk aşaması, kodlama prosedürü ile ilgili bir dizi test ve düzeltmeden oluşmak durumundaydı. Veri kaydı ile ilgili yönergeler, sonuçların kodlayıcılar arası tekrarlanabilirliğini azami seviyeye çıkarabilmek için sırayla sadeleştirildi. Kodlayıcılar arası güvenilirlik değerlendirmeleri kodlayıcıların geliştirilmesi prosedürünün bir parçasıydı.

İkinci olarak, kaynaklarımızı çok kısıtlı olduğu halde, işçi eylemleri ile ilgili araştırmamızın eksiksiz olması amacıyla *New York Times*'ın yıllık dizinleri üzerine birbirinden bağımsız olarak çalışan iki veri toplayıcısı görevlendirdik. Her iki kodlayıcı da *New York Times*'ın belirli bir yıla ait dizinlerinden veri toplama işini bitirdiğinde, kodlama kâğıtları birbirleriyle karşılaştırıldı ve birleştirildi. Böylelikle kodlayıcıların biri yahut diğeri tarafından veritabanına dâhil edilen girdilerin eksiksiz olmasına çalışıldı. Her bir kodlayıcının performansı ile her bir yılın güvenilirliğini değerlendirmek amacıyla Burnstein'ın (1985: 211-12) "içerme güvenilirliği"ne benzer bir ölçüm modeli kullanıldı. Kodlama görevini yerine getirirken, kodlayıcıların bireysel performansları ile ilgili değerlendirmelerden yararlandık. Yani, her bir yıl için en azından bir "yüksek güvenilirlikli" kodlayıcı belirlemeye çalıştık. Kaynaklarımız sınırlı olduğundan, bu çifte veri toplama sürecini *The Times* dizinleri için gerçekleştirmemiz mümkün olmadı. Fakat karşınızdaki yazar *The Times*'ın neredeyse tüm yayınlarından sorumludur ve belki bu durumun kendisi *The Times* veritabanının eksiksizliği ve tutarlılığına olan güvenimizi artırabilir.

nı aynı yöntemle 1996 yılına dek güncellendi. Buna ek olarak, bu ikinci aşama boyunca, *The Times*'ın 1870-1905 yılları arasındaki sayılarında yayımlanmış olan işçi eylemleri haberleri için Palmer dizinini kaynak olarak aldık, çünkü *The Times*'ın resmi dizinleri 1906 yılında tutulmaya başlanmıştı. [130]

Gazete dizinlerinde yer alan işçi eylemleri ile ilgili her bir haberi, özel olarak tasarlanmış standart bir kayıt formu ile kayıt altına aldık. Bu formda yer alan bilgiler şunlardı: ay, gün, yıl, makalenin sayfa ve sütunu, eylemin gerçekleştiği yer (ülke, şehir), eylemin türü (örn. grev, ayaklanma) ve ilgili endüstri veya endüstriler.[131]

Tüm ülkelerdeki işçi eylemleri haberleri tek bir istisnayla kayıt altına alındı. Ülke içinde gerçekleşen olaylarla ilgili çıkmış olan haberlerde oldukça orantısız bir kriter kullanılmış olduğundan Amerika ve Birleşik Krallık'ta gerçekleşmiş olan işçi eylemlerini sırasıyla *New York Times* ve *The Times* kayıtlarından toplamamayı tercih ettik. Bunun yerine, Amerika ile ilgili haberleri *The Times*'tan, İngiltere ile ilgili haberleri ise *New York Times*'tan takip ettik.

Projemizin ilk iki aşamasının sonunda, dünyanın dört bir yanındaki işçi eylemi bildirimleri ile ilgili dizinler konusunda tümüyle bir fikir birliğine varmış olduk. Daha açık bir biçimde ifade etmemiz ge-

130 Projede kullandığımız veri kaydı ile ilgili yönergeler EK B'de ayrıntılı bir biçimde verilmiştir. Yönergelere ek olarak, kodlayıcıları hem eğitmek hem de değerlendirmek amacıyla bir eğitim kiti hazırlanmıştır.

131 "Bildirim", dizinlerdeki işçi eylemleri için kullandığımız kayıt birimi oldu. Örneğin, aynı grev birkaç makalede birden geçtiği için birkaç kere bildirilmiş olabilirdi. Farklı makalelerde geçen her bir bildirim ayrı ayrı sayıldı ve bu şekilde kaydedildi. Benzer şekilde tek bir makale farklı farklı işçi eylemlerinden bahsediyor olabilirdi (örn. farklı yerlerde meydana gelen grevler, ya da aynı yerde meydana gelen bir grev ve bir ayaklanma). Her bir eylem, aynı makalede belirtilmiş olsa da, yine ayrı ayrı sayıldı ve bu şekilde kaydedildi. Diğer yandan, dizinin aynı bilgiyi iki farklı dizin girdisinde tekrarladığı durumlarda bu tekrarlama hali veritabanından çıkarıldı. Bu veri kayıt prosedürünün altında yatan varsayım, daha şiddetli ve yoğun işçi eylemlerinin daha az şiddetli ve yoğun eylemlere kıyasla daha sık haber konusu olduğudur. Dolayısıyla, bizim takip ettiğimiz prosedür, yalnızca bir kere bahsi geçmiş olan eylemlerden ziyade iki veya daha çok makalede yer verilmiş olan eylemlere ağırlık vermektedir. İleriki bir tarihte, bildirimlerin tümünü ayrı ayrı olaylar içerisinde toplamak belki mümkün olabilir, fakat bunun çok fazla çaba gerektirecek bir uğraş olacağı ortadadır. Bu nedenle, bu kitap içinde toplanmış olan veriler, belirli olay zincirlerini derinlemesine incelemekten ziyade belli başlı işçi eylemi dalgalarını belirlemek için kullanılmıştır.

rekirse, oluşturduğumuz veri tabanı *New York Times* ve *The Times*'ın 1870-1996 yılları arasındaki sayılarını kapsamaktadır.[132] Standart formlarımızda kaydetmiş olduğumuz, yıl, eylem türü, ülke, şehir ve endüstri bilgilerinin tamamını içeren vaka bildirimlerinin sayısı sonuç olarak 91.947'yi buldu.[133]

Bu bilgilerin tümü iki bilgisayar dosyasında toplandı: Bir dosya *New York Times*'taki işçi eylemi haberleri, diğer dosya ise *The Times*'taki işçi eylemi haberleri için kullanıldı. Her bir ülkenin işçi eylemi bildirimleri için, iki gazeteyi temel alan iki farklı zaman dizisi[134] oluşturuldu. Bu kitapta yapmaya çalıştığımız analiz için, her bir ülke için oluşturmuş olduğumuz iki zaman dizisi, tek bir dizi altında birleştirildi. Her bir yıl için işçi eylemi bildirimlerinin sayısı, her iki kaynakta çıkmış olan haberlerin toplam sayısı olarak alındı. Şekil 4.1., 4.2., 4.3. ve Tablo 4.1. 1870-1996 zaman dizileri temel alınarak hazırlandı.

Şekil 2.1., 3.3., 3.4. ile Tablo 2.1., 3.1. ve 3.2., her bir ülke ve/veya

132 *New York Times* bütünüyle resmi dizinlere dayanırken *The Times*, 1870-1905 yılları arasındaki süreci kapsayan Palmer Dizini ile 1906-1996 yılları arasındaki süreci kapsayan resmi dizinlere dayanmaktadır.

133 Projemizin bu aşamasında, kaynak olarak gazete dizinlerinden faydalandık. Varsayımımız gazete dizinlerinin gazete içeriğini doğru bir biçimde yansıttığı yahut da hatalara araştırmamızın sonuçlarını fazla etkilemeyecek denli seyrek rastlandığı yönündeydi. Dizinlerden ve mikrofilmlerde kayıtlı olan gazetelerden elde edilen örnek yılların Nexis elektronik arşivi aracılığıyla karşılaştırılması sonucunda şu tür yargılara vardık: (1) dizinlerdeki bilgileri kaydetmek, işçi eylemlerinden bahseden makalelerin sayısını olduğundan az gösteriyor; (2) bu olduğundan az gösterme durumu zaman ve mekân içindeki süreklilik ve tutarlılığını koruduğundan, verileri temel alarak oluşturduğumuz göstergelerin türü üzerinde önemli bir etki yaratmıyor; (3) işçi eylemi bildirimlerini toplarken mikrofilmlerdeki gazetelerdense dizinlerden yararlanmak oldukça zaman kazandırıyor (harcanan zamanı neredeyse yarı yarıya azaltıyor); (4) bu noktada, kaybolan bilgilerin hacmi, verileri mikrofilmlerdeki gazetelerden toplamak için gerekli olan görece fazla zamanı mazur gösterecek denli fazla değil. Son olarak, Nexis ve mikrofilm araştırmaları daha fazla bilgi vaat ediyor olsa da, dizin araştırması çoğu zaman, oldukça karmaşık bir yapıya sahip olan Nexis arama dizgesinden bizi kurtaracak denli önemli veriler ortaya koyabiliyor.

134 Çalışmamız boyunca ülkelerin 1990 yılında sahip olduğu isim ve sınırları kullandık. İsim ve/veya sınırların geçmişte farklı olduğu örneklerde, işçi eylemlerinin yaşandığı yerleri tam olarak belirleme (örn. şehir, bölge) ve bunları şu anda parçası oldukları "ülke" ile birlikte gruplandırma yoluna gittik. Dolayısıyla, örneğin dizinde "Avusturya-Macaristan İmparatorluğu" başlığı altında yer alan grevleri, Budapeşte'de gerçekleştilerse Macaristan, Viyana'da gerçekleştilerse Avusturya başlığı altında topladık. Benzer şekilde, her ne kadar sınırlar şimdi oldukça değişmiş de olsa, 1990 yılındaki sınırları, 1990 sonrası dönem içinde aynen olduğu gibi aldık.

endüstrinin bir araya getirilmiş olan zaman dizilerinin parçalanmış halini yansıtıyor. 91.947 işçi eylemi bildiriminin her biri için ülke ve endüstri kodları belirlendi, ülke ve endüstriler için parçalanmış zaman dizileri bu şekilde hazırlanmış oldu. Tablo 2.1., 3.1. ve 3.2.'de yer alan, endüstriler ve ülkeler için yükselme noktaları olarak belirtilmiş olan noktalar için, İkinci Bölüm'ün birinci ve üçüncü dipnotlarında, Üçüncü Bölüm'ün ise beşinci dipnotunda açıklamaya çalıştığımız kriterden yararlandık.

4. WLG Veritabanının Güvenilirliğini Ölçme

Belirtmemiz gereken önemli bir noktada bu veri toplama projesinin amacının, geçtiğimiz yüzyılda meydana gelmiş olan tüm işçi eylemlerini saymak olmadığıdır. Zira gazetelerde yayımlanmış olan haberler, gerçekte meydana gelmiş olan işçi eylemlerinin çok az bir kısmını kapsamaktadır. Bunun yerine bizim takip ettiğimiz prosedür, zaman ve mekân içindeki farklı noktalarda işçi eylemlerinin değişen düzeylerini -hangi zamanlarda yükselişe ve düşüşe geçtiğini, hangi zamanlarda zirve yaptığını- güvenilir bir şekilde ortaya koyan bir ölçüm mekanizması yaratmaktır.[135] Özellikle amaç edindiğimiz şey, dünya ekonomisi içindeki işçi eylemi dalgaları ile yüksek-zirve noktalarını belirli bir zaman ve mekân içinde ortaya koyabilmektir.

Yedi ülke için yapılmış olan güvenilirlik çalışmaları özel sayıda hâlihazırda yayımlanmış bulunmaktadır. Her bir ülke için geçerli olan işçi eylemi dalgaları arasında yılın dalgasını saptayabilmek için iki farklı kriter kullanıldı ki bu kriterler Shorter ve Tilly (1974) tarafından kullanılmış olan yöntemin[136] biraz değiştirilmiş bir versiyonudur:

135 Belirli bir yıl için veritabanında yer alan işçi eylemi bildirimlerinin sayısının mutlak bir anlamı yoktur. Bildirimlerin sayısı diğer yıllardaki vaka sayıları ile olan ilişkisinde (yüksek/düşük, artan/azalan) bir anlam kazanmaktadır.

136 Belli başlı işçi eylemi dalgalarını (yükselme noktalarını) belirleme ve kaynak olarak yararlandığımız iki gazetenin zaman dizilerini bir araya getirme noktasında bu kitapta takip ettiğimiz prosedür özel sayıdakinden biraz daha farklıdır (bkz. Silver 1995a). Bu kitapta takip ettiğimiz prosedür, büyük işçi eylemi yılları (yükselme noktaları) olarak belirlediğimiz yıllar arasında önemli farklılıklar yaratmamaktadır ve daha az hantal olması noktasında özel sayıya göre daha avantajlı konumdadır. Dolayısıyla, güvenilirlik çalışmalarının sonuçları hem özel sayı hem de bu kitaptaki veri detaylandırmaları için geçerlidir.

1. O yılki işçi eylemi bildirimlerinin sayısı, geçmiş beş yılın ortalamasından en az % 50 daha fazla olmalıdır.
2. O yılki işçi eylemi bildirimlerinin sayısı, o ülkede toplam seksen beş yıllık süreç içindeki işçi eylemi bildirimlerinin ortalama sayısından fazla olmalıdır (bu çalışmalarının yürütüldüğü dönemde, zaman dizileri 1990 yılında bitmiştir).

Güvenilirlik çalışmaları, araştırma grubumuzun üyeleri tarafından belirlenen kilit yıllar temel alınarak yapılmıştır. WLG veritabanı temel alınarak hazırlanan işçi eylemleri tablosu, yedi ülke için (Arjantin, Çin, Mısır, Almanya, İtalya, Güney Afrika ve Amerika) var olan diğer kaynaklar (emek tarihi literatürü, her tür istatistiksel dizi) tarafından ortaya konan tablo ile karşılaştırılmıştır. Bu güvenilirlik çalışmaları, özel sayının ikinci kısmında sunulmuştur ve dünya hegemonik güçlerinin sahip olduğu gazetelerin güvenilir kaynaklar olarak kullanılabileceğine dair inancımızı büyük oranda doğrulamaktadır.

Daha açık ifade etmemiz gerekirse, WLG veritabanının merkezi gücü, işçi eylemi dalgalarını –özellikle de emek-sermaye ilişkileri tarihi için bir dönüm noktası niteliğinde olanları– tek tek ülkeler için belirleyebilme yeteneğidir. İşçi eylemi dalgaları arasındaki dönüm noktalarını belirleyebilmedeki güvenilirlik durumu, gazetelerin sosyo-tarihsel veri kaynakları olarak sahip olduğu birtakım özelliklerden kaynaklanmaktadır. Bunlardan en önemlisi gazetelerin rutinleşmiş olaylardansa (kurumsallaşmış grevler) rutin olmayan işçi eylemlerini haber yapmayı tercih etmeleridir ki bu da bize olayların "yalnızca niceliksel açıdan değerlendirilmediği, emek-sermaye ilişkilerindeki dönüm noktaları" olarak görüldüğü bir bakış açısı kazandırır (Arrighi 1995 [özel sayı içinde]). Dolayısıyla WLG veritabanı göstergesi, özel sayının ikinci kısmında incelenen ülkelerdeki işçi eylemlerinin niteliksel ve niceliksel dönüm noktası niteliğine sahip olduğu yılları doğru bir biçimde ortaya koymaktadır.

Özel sayının ikinci kısmında yer alan ülke çalışmalarından kaynaklanan ve temkinli olunması gereken sistematik bir önyargı durumu söz konusudur. WLG göstergesi İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından gelen tarihsel dönemde birkaç ülkede yaşanmış olan işçi ey-

lemlerinin şiddetini gerçekte olduğundan az gösterme eğilimindedir. Çin, Mısır ve Amerika'da hemen savaş sonrası dönemde işçi eylemi dalgaları oldukça yoğun bir biçimde yaşanmıştır, işçi eylemi bildirimlerinin sayısı, o yüzyıldaki diğer "yoğun" yıllarla kıyaslandığında oldukça azdır. Ayrıca 1946 yılı başka kaynaklara göre Güney Afrika için işçi eylemi dalgalarının yoğun olarak yaşandığı bir yıl olmasına rağmen, WLG veritabanı bu yılı "yoğun" bir yıl olarak tanımlamamıştır. Aslında açıklama oldukça basittir: *The Times* savaş sonrası yıllarda kâğıt sıkıntısı içinde olduğundan, sayfa sayısını azaltmak zorunda kalmış ve bu nedenle sayfalarında yer verdiği haberlerin içeriği ve kapsamını sınırlandırmıştır. Neyse ki, *New York Times* o dönemde bu tür sorunlar yaşamamıştır.

WLG veritabanının güçlü olduğu bir diğer nokta da, birbirinden çok farklı işçi eylemi biçimlerini içeriyor olmasıdır. Bu, kullandığımız göstergenin kimi zaman resmi grev istatistikleri tarafından ihmal edilen ya da önemsenmeyen işçi eylemi dalgalarını belirlemek konusundaki başarısına işaret etmektedir. Yine de, hem sezgisel olarak hem de diğer araştırmacıların çalışmalarından çıkarsadığımız kadarıyla, gazeteler genellikle daha çatışmalı, daha şiddetli taktiklerin kullanıldığı, daha çok insanın katıldığı işçi eylemleriyle ilgili haberler yapma eğilimindedir (örn. bkz. Snyder ve Kelly 1977). Dolayısıyla, henüz işçi eylemlerinin eylem türlerne göre dağılımını inceleyen bir çalışma yapmamış olsak da, zayıfın silahları ya da gizli direniş biçimleri kategorisi altında incelediğimiz işçi eylemi biçimlerinin kaynak olarak kullandığımız gazetelerde, diğer açık direniş biçimlerine göre daha az haber konusu olacağı açıkça ortadadır. Scott'un (1985: 33-6) da belirttiği üzere:

> Fiili direnişlerin başarısının, kendisini maskeleyen sembolik boyun eğme ile doğru orantılı olduğu gün gibi ortadadır... Dolayısıyla, eylemlerin doğası ve tarafların çıkarcı sessizlikleri, gündelik direniş biçimlerini tarih kayıtlarından silen bir sessizlik yaratmak için işbirliği içine girerler.

Bizim oluşturmuş olduğumuz veri tabanı gizli direniş biçimleri üzerine yapılacak detaylı bir çalışmada kaynak olarak kullanılamaz,

fakat deneyimlerimizden yola çıkarak söyleyebiliriz ki; patolojik düzeylere ulaşan gizli direniş eylemleri, gazete haberlerinde kendilerine yer bulurlar. Örneğin, Sovyetler Birliği'nde işverenlerin işçilerin işe gelmemesi, işyerinde sarhoş olmaları ve işlerini doğru düzgün yapmamaları yönündeki şikâyetleri, yararlandığımız her iki gazete kaynağında 1970'ler ve 80'lerde geniş yer bulmuştur.

Özetle, WLG veritabanının işçi eylemlerinin dünya genelindeki eğilimlerini ortaya koyan güvenilir bir kaynak olduğu kanıtlanmış olsa da, diğer tüm veri kaynaklarına olduğu gibi WLG veri tabanına da temkinli bir biçimde yaklaşılmalıdır. WLG veritabanı tarihsel ve coğrafi kapsamı bakımından benzersizdir ve işçi eylemlerini dünya-tarihsel bir olgu olarak inceleyen ampirik çalışmalar için, daha önce var olmayan seçenekler yaratmıştır.

EK B: Dizinlerden Veri Kaydı Elde Etme Yönergeleri

Bu bölümde gazete dizinlerinden veri kaydederken kullandığımız yönergelerden bahsedeceğiz. Olayları nasıl sınıflandırdığımız, başlangıç önermemiz ve dizinleri tararken kullandığımız dizin başlıklarının listesine bu bölümde yer verilmemiştir. Bu dizin başlıkları listesi, endüstriler, ülkeler ve konu başlıklarından oluşan birkaç sayfalık bir listedir.

A. Kaydedilmesi Gereken Eylem Türleri:

1. İşçi eylemi göstergesi olan her tür eylem kaydedilmeli (tanıma bakınız).
2. "İşçi" ücretli işçiler ve işsizlerden oluşur (köylüler, öğrenciler, askerler ve komünistler bu tanımın dışında bırakıldı, tarım sektöründe çalışan ücretli emek tanıma dâhil edildi). İşsizler tarafından gerçekleştirilen eylemlerde, kodlama kâğıdının endüstri sütununa "işsiz" ibaresi düşülmeli.
3. Yalnızca bir söylenti, tehdit yahut da plan niteliğinde olan eylemler, yayımlanan haberde sona erdiği duyurulan eylemler ve iptal edilen eylemler de kaydedilmeli.
4. Yalnızca başmakalede değinilmiş, insanların üzerine yorum yaptığı haberlerde geçen veya eylemin etkilerini (örn. ulusal ekonomi üzerinde) konu alan değerlendirmelerde sözü edilen eylemler de kayıt altına alınmalı.
5. Devletin işçiler karşısındaki eylemleri üzerine olan haberler şu şekilde kaydedilmeli:

(a) Yalnızca hükümetin gerçekleştirmiş olduğu eylemi konu olan dizin girdileri, işçi eylemi ibaresi içermek kaydıyla kaydedilmeli (örn. grev karşıtı kanun koyma, tahkim ya da hakem usulünün uygulanması).

(b) Hem emek hem de hükümet eylemlerini konu olan dizin girdilerinde, yalnızca şu tür hükümet eylemleri kayıt altına alınmalı:

(i) İşçi eylemlerine karşı uygulanan darbe, olağanüstü hâl ve sıkıyönetim hâlleri (hükümetin orduyu devreye sokması olağa-

nüstü hâl kapsamında yer alırken, tutuklamalar bu kapsamda yer almaz.)

(ii) Şiddet içeren hükümet eylemleri (örn. polisle grevciler arasında çıkan çatışmalar).

Yukarıda bahsettiğimiz kural ve yönergelerin amacı, hükümet eylemlerini ayrı bir hatta değerlendirmek ve kayıt altına almaktır. Bunun için getirdiğimiz öncelikli şart, hükümetin dâhil olduğu eylemlerin emek unsurunu da içermesidir. Bu nedenle, hangi kategori altında değerlendirilmesi gerektiğinden emin olmadığımız hükümet eylemlerini, dizinlerde yer alan kelimelerin aynısını kullanarak kayda geçirmeliyiz.

6. Amerika'da gerçekleşmiş eylemler için *New York Times*'tan, Büyük Britanya'da gerçekleşmiş olanlar için ise *The Times*'tan yararlanılmamalı.
7. Porto Riko, İrlanda ve Kuzey İrlanda'da gerçekleşmiş olan eylemler her iki dizinden yararlanılarak kayda geçirilmeli.

B. *Gazete Dizinlerinde Taranması Gereken Kategoriler*

Öncelikle dizinlerin tamamı gözden geçirilmeli, konuyla ilgili olabilecek girdiler bulunmalı. Aşağıdakiler, ilgili girdilerin bulunabileceği olası kategorilerdir:

1. Emek
2. Sendikalar
3. Grevler
4. Ülkeler
5. Endüstriler
6. Kategoriler arası her tür referans takip edilmeli.

C. Veri Kayıt Kâğıdı Nasıl Kullanılmalı?

1. Her bir ülke ve her bir yıl için tek bir kodlama kâğıdı kullanılmalı (eğer belli bir ülke için otuz beşten fazla vaka bildirimi varsa, birden fazla kâğıt kullanılmalı).
2. "Kodlayıcı" bölümüne adınız ve soyadınızın baş harflerini yazınız.

3. Her bir işçi eylemi bildirimi için kodlama kâğıdının tek bir satırı kullanılmalı yani bir makalede iki ayrı olaydan bahsediliyorsa (örn. grev ve ayaklanma; otomobil sektöründe grev, madencilik sektöründe grev), kodlama kâğıdının iki satırı kullanılmalı.
4. Bir olayla ilgili çıkmış olan her haber, o gün o olaydan birden fazla makalede bahsediliyor olsa veya birbirini takip eden günler ve haftalar vs. içinde aynı olaydan sürekli olarak bahsediliyor olsa bile, ayrı ayrı kayıt altına alınmalı.
5. Dizin sayfa numarası kodlama kâğıdının ilk sütununda belirtilmeli. Makalenin tarihi, sayfa sayısı ve sütun numarası ikinci sütunda belirtilmeli. Eylem türü üçüncü sütunda, eylemin gerçekleştiği yer dördüncü sütunda, endüstri kolu ise (eğer biliniyorsa) beşinci sütunda belirtilmeli.
6. Ülke ve yıl bilgileri, kâğıdın en başında yer alan boşlukta belirtilmeli.

D. *Eylem Türünün Kaydedilmesi ile ilgili Yönergeler*

1. Genel Grevler

(a) Yalnızca dizinlerde "genel grev" kelimesi ile tanımlanan olaylar genel grev olarak kaydedilmeli

(b) Eğer genel grev belirli bir endüstri kolunda gerçekleşmiş ise, bu endüstri kolu "endüstri/iş kolu" başlığı altında muhakkak belirtilmeli

(c) İstisna: Eğer dizin "genel grev" kelimesini kullanmıyorsa ve fakat sizin elinizde olayın genel grev olduğuna dair güçlü kanıtlar varsa, genel grev olarak kaydedebilirsiniz. Bu güçlü kanıtlar şunlardır:

(i) Sandviç ilkesi 1- genel grevin ilan edilişi, 2- işçilerin eyleme katılışı, 3- genel grevin bitişi ile ilgili haberler.

(ii) Anında izleme raporu 1- Bari'de genel grev ilan edilişi 2- Bari'deki işçilerin eyleme katılışı

Eğer bu kanıtlar yoksa "genel grev" yerine "grev" olarak kaydedilmeli.

2. Grevler. Eğer dizin eylemleri özel olarak tanımlamıyorsa yalnız-

ca "grev" olarak kaydedilmeli. Fakat şayet makaleyle ilgili dizin girdisi birden fazla grevden bahsediyorsa (örn. "otomobil, tekstil ve tramvay işçileri grevi"), bunlar üç ayrı satırda, "grev" başlığı altında ve her bir örnek için endüstri kolları belirtilmek suretiyle (örn. 1- otomobil, 2- tekstil, 3- tramvay) kaydedilmeli.

3. Grev dalgası. Eğer dizin "grev dalgası" kelimesini kullanıyorsa, bu tür olaylar bu başlık altında kaydedilmeli.

4. Grev

(a) Yukarıdaki kategorilerden herhangi birine uymayan grevler "grev" başlığı altında kodlanmalı.

(b) Eğer tek bir makalede, bir endüstri içinde gerçekleşen birden fazla grevden bahsediliyorsa, her bir grev ayrı bir satırda endüstri koluyla birlikte belirtilmeli.

5. Ayaklanma

(a) Dizin özel olarak ayaklanma kelimesini belirtmişse, "ayaklanma" başlığı altında kaydedilmeli.

(b) Yalnızca işçilerin katıldığı ve emeği konu alan ayaklanmalar kaydedilmeli.

(c) İstisna: İşçilerden özel olarak bahsedilmese bile, ekmek, yemek ve konut için veya IMF'ye karşı gerçekleştirilen ayaklanmalar kaydedilmeli. Fakat ayaklanmaların ne için gerçekleştirildiği ayrıca belirtilmeli (örn. konut ayaklanması, IMF karşıtı ayaklanma).

(d) Eğer dizinde şiddet içeren bir olaydan bahsediliyorsa fakat "ayaklanma" kelimesi özel olarak kullanılmamışsa, bu tür olaylar "ayaklanma" başlığı altında kaydedilmemeli (örn. işçilerin polisle çatışması, grevde şiddet). Ayrıca, bu tür olaylar iki farklı satırda kaydedilmeli. Yani, kodlama kâğıdının bir satırına "grev", ikinci satırına ise "şiddet" veya "polisle çatışma" başlıkları altında kaydedilmeli.

6. İşsiz Protestoları

(a) İşsizler tarafından gerçekleştirilen eylemler eylem başlığı altında belirtilmeli (örn. gösteri, ayaklanma).

(b) Endüstri başlığı altına muhakkak "işsiz" ibaresi düşülmeli.

7. Protesto, İhtilaf. Eğer dizin "protesto" veya "ihtilaf" kelimelerini özel olarak kullanmışsa, bu başlık altında kaydedilmeli.

8. Gösteri. Eğer dizin "gösteri" kelimesini özel olarak kullanmışsa, bu başlık altında kaydedilmeli. Eğer dizin "miting" kelimesini kullanmışsa, "gösteri" veya "miting" başlıkları altında kaydedilebilir.

9. Lokavt. Eğer dizin "lokavt" kelimesini özel olarak kullanmışsa bu başlık altında kaydedilmeli.

10. "Zayıfın Silahları". İşten kaytarma, kötü işçilik, sarhoşluk ve tembellik gibi gizli direniş biçimleri bu başlık altında "ZS" kısaltması ile kaydedilmeli.

11. Diğer Eylemler. Bu listede yer almayan diğer eylem türleri, dizinde belirtilmiş olan sözcükle kaydedilmeli.

12. Eylem türleri ile ilgili Kısaltmalar

(a) Kodlama kâğıdının en altında on adet standart kısaltma belirtilmiştir.

(b) Eğer bir eylemin standart bir kısaltması yoksa dizinde eylemle ilgili kullanılmış olan sözcükler aynen kullanılmalı.

(c) Kendi kısaltmalarınızı yaratabilirsiniz. Fakat bunu yaparken, kodlama kâğıdının altında notlar için ayrılmış olan bölümde kullandığınız kısaltmaların ne anlama geldiğini belirtmelisiniz.

E. Yerin Kaydedilmesi İle İlgili Yönergeler

1. Ülke

(a) Eylemin gerçekleştiği ülkenin adı kodlama kâğıdının en üstünde belirtilmeli.

(b) Dizinde belirtilmiş olan coğrafi birimler ayrı ayrı kaydedilmeli (eğer dizinde Alsace-Lorraine ve Silezya ayrı birimler olarak yer alıyorsa, iki ayrı kâğıt kullanılmalı). Bu coğrafi birimleri kendi bilgi birikiminiz veya düşüncenize güvenerek, belli ülkelerin altında kaydetmeyin, dizine sadık kalın.

2. Alt-ulusal Mekân. Eylemin gerçekleştiği şehir ya da bölge dördüncü sütunda belirtilmeli ve dizinin ifade tarzı esas alınmalı.

Endüstrinin Kaydedilmesi ile İlgili Yönergeler

1. Eğer eylem belli bir endüstri içinde gerçekleşmiş ve dizinde belirtilmiş ise, altıncı sütunda dizinde kullanılan sözcüklere sadık kalınarak kaydedilmeli.
2. Eğer eylem işsizler tarafından gerçekleştirilmişse, endüstri sütununa "işsiz" ibaresi düşülmeli.

F. *Çıkarımlar*

Belirli bir eylem türünü dizinin bağlamından çıkarsamanız gereken durumlarla karşılaşabilirsiniz. Örneğin, bazı durumlarda doğrudan "genel grev" ifadesinin kullanıldığı dizin maddelerinin ardından gelen maddelerde "genel grev" ifadesi açıkça yer almadığı halde aynı genel grevden bahsediliyor olabilir. Böylesi durumlarda, ilk maddeden sonra gelen maddeler de "genel grev" başlığı altında kaydedilmelidir. Aşağıdaki örnek açıklayıcı olabilir.

Aşağıda yer alan dizin girdileri, birbirini takip eden günler içinde gerçekleşmiş olan eylemleri konu almaktadır:

1. Girdi: genel grev ilan edildi.
2. Girdi: hükümet ve sendikalar arasındaki görüşmelerden bir sonuç alınamadı.
3. Girdi: hükümet yetkililerinin greve son verememesinin ardından olağanüstü hal ilan edildi.
4. Girdi: grev dördüncü gününde.
5. Girdi: genel grev devam ediyor.

Bu girdilerin tümünün aynı grevden bahsediyor olduğu açıkça ortadadır, çünkü her bir haber girdisi, kendinden önce yayımlanmış olan girdiler üzerine yapılmış olan haberlerden oluşmaktadır. Her bir girdi "grev" başlığı altında kaydedilmelidir.

EK C: Ülkelerin Sınıflandırılması

Şekil 4.2. ve 4.3.'te çok geniş ve kabataslak bir ülke sınıflandırılması kullanıldı. Kuzey Amerika'daki ülkeler (Meksika hariç), Avrupa (hem doğu hem de batı) ile Avustralya ve Yeni Zelanda metropolitan ülkeler olarak sınıflandırıldı (Şekil 4.2.). Asya ülkeleri (doğu ve güney), Kuzey Afrika, Orta Doğu, Latin Amerika ve Afrika ise sömürge ve yarı-sömürge ülkeleri başlığı altında sınıflandırıldı.

Metropolitan ülkeler (Şekil 4.2.) (Ülkeler 1990 yılında sahip oldukları isimlerle anılmaktadır. WLG veritabanına göre 100'den az sayıda işçi eylemi deneyimlemiş olan ülkeler bu listeye dâhil edilmemiştir.): Kuzey Amerika (Kanada; A.B.D); Avrupa (Arnavutluk, Avusturya, Belçika, Bulgaristan, Kıbrıs, Çekoslovakya, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İzlanda, İrlanda, İtalya, Malta, Hollanda, Norveç, Polonya, Portekiz, Romanya, İspanya, İsveç, İsviçre, Birleşik Krallık, SSCB/Rusya, Yugoslavya); Okyanusya (Avustralya, Yeni Zelanda).

Sömürge ve yarı-sömürge ülkeleri (Şekil 4.3.) (Ülkeler 1990 yılında sahip oldukları isimlerle anılmaktadır. WLG veritabanına göre 100'den az sayıda işçi eylemi deneyimlemiş olan ülkeler bu listeye dâhil edilmemiştir.): Orta Doğu ve Kuzey Afrika (Cezayir, Mısır, İran, İsrail, Lübnan, Fas, Sudan, Tunus, Türkiye); Latin Amerika (Arjantin, Bolivya, Brezilya, Şili, Kolombiya, Küba, Dominik Cumhuriyeti, Ekvador, El Salvador, Guyana, Jamaika, Meksika, Nikaragua, Panama, Peru, Porto Riko, Trinidad ve Tobago, Uruguay, Venezuela); Afrika (Gana, Kenya, Nijerya, Güney Afrika, Zambiya, Zimbabwe); Asya (Bangladeş, Burma, Çin, Hong Kong, Hindistan, Japonya, Kore, Malezya, Pakistan, Filipinler, Singapur, Sri Lanka).

Tüm dünya ülkeleri: Şekil 4.1., WLG veritabanında yer alan tüm dünya ülkelerini içermektedir.

KAYNAKÇA

AAMA. 1995. *World Motor Wehicle Data, 1996 Edition*. Detroit: American Automobile Manufacturers Association.

Abbott, Andrew ve Stanley DeViney. 1992. "The Welfare State as Transnational Event: Evidence from Sequences of Policy Adoption." *Social Science History*, 16 (2), 245-74.

Abendroth, Wolfgang. 1972. *A Short History of the European Working Class*. New York: Monthly Review Press.

Abo, Tetsuo, drl. 1994. *Hybrid Factory: The Japanese Production System in the United States*. Londra: Oxford University Press.

Abrahamian, Ervand. 1982. *Iran: Between Two Revolutions*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Adler, Glenn ve Eddie Webster. 2000. *Trade Unions and Democratization in South Africa, 1985-1997*. New York: St. Martin's Press.

Agence France-Presse. 2000. "International Unions at Odds on Need for Stricter Labour Standards," *Agence France-Presse*, 6 Nisan.

Aglietta, Michel. 1979. *A Theory of Capitalist Regulation: The U.S. Experience*. Londra: New Left Books.

Altshuler, Alan ve diğerleri, 1984. *The Future of the Automobile: The Report of MIT's International Automobile Program*. Cambridge, MA: MIT Press.

Apple, Nixon. 1980. "The Rise and Fall of Full Employment Capitalism," *Studies in Political Economy*, 4, Sonbahar, 5-39.

Arrighi, Giovanni. 1990a. "Marxist-Century, American-Century: The Making and Remaking of the World Labor Movement," *New Left Review*, 179, Ocak-Şubat, 29-63.

1990b. "The Developmentalist Illusion: A Reconceptualization of the Semiperiphery." William U. Martin, drl., *Semiperipheral States in the World-Economy*, s. 11-42. New York: Greenwood Press.

1994. *The Long Twentieth Century: Money, Power and the Origins of Our Times*. Londra: Verso.

1995. "Labor Unrest in Italy, 1880-1990." *Review* (Fernand Braudel Center), 18 (1), 51-68.

Arrighi, Giovanni ve Beverly Silver. 1984. "Labor Movements and Capital Migration: The US and Western Europe in World-Historical Perspective." C. Bergquist, drl., *Labor in the Capitalist World-Economy* içinde, s. 183-216. Beverly Hills, CA: Sage.

Arrighi, Giovanni, Satoshi Ikeda, ve Alexander Irwan. 1993. "The Rise of East Asia: One Miracle or Many?" Ravi A. Palat, drl., *Pacific-Asia and the Future of the World-System* içinde, s. 41-65. Westport, CT: Greenwood Press.

Arrighi, Giovanni ve Beverly J. Silver; L Ahmad, K. Barr, S. Hisaeda, P. K. Hui, K. Ray, R. E. Reifer, M. Shih ve E. Slater ile birlikte. 1999. *Chaos and Governance in the Modern World System*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Arrighi, Giovanni, Beverly J. Silver ve Benjamin D. Brewer. 2003. "Industrial Convergence and the Persistence of the North-South Divide." *Studies in Comparative International Development*, 38 (1), 3-3 1.

Automotive News. 1996. "Automakers Stampede to Build Plants in Brazil," *Automotive News*, 25 Kasım, s. 9.

Ball, Stephen J. 1993. "Education Markets, Choice and Social Class: The Market as a Class Strategy in the UK and USA." *British Journal of Sociology of Education*, 14, (1), 3-19.

Barraclough, Geoffrey. 1967. *An*

Introduction to Contemporary History. Harmondsworth: Penguin.

Barton, Ava. 1989. "Questions of Gender: Deskilling and Demasculinization in France, 1830-1871." *Gender and History,* 1, 178-99.

Bataille, Georges. 1988. *The Accursed Share: An Essay on General Economy.* New York: Zone Books.

Beinin, Joel ve Zachary Lockman. 1987. *Workers on the Nile: Nationalism, Communism, Islam, and the Egyptian Working Class, 1882-1954.* Princeton, NJ: Princeton University Press.

Beittel, Mark. 1989. "Labor Unrest in South Africa" (Basılmamış el yazması), SUNY, Binghamton, NY.

Bell, Daniel. 1973. *The Coming of Post-Industrial Society.* New York: Basic Books.

Beneria, Lourdes. 1995. "Response: The Dynamics of Globalization." *International Labor and Working-Class History,* 47, Bahar, 45-52.

Berghahn, V R. 1973. *Germany and the Approach of War in 1914.* New York: St. Martin's.

Bergquist, Charles. 1986. *Labor in Latin America: Comparative Essays on Chile, Argentina, Venezuela, and Colombia.* Stanford, CA: Stanford University Press.

Berlanstein, Lenard R. 1993. "Introduction." Lenard R. Berlanstein, drl., *Rethinking Labor History: Essays on Discourse and Class Analysis* içinde, Urbana: University of Illinois Press.

Beynon, Huw. 1973. *Working for Ford.* Harmondsworth: Penguin.

Biernacki, Richard. 1995. *The Fabrication of Labor: Germany and Britain, 1640-1914.* Berkeley: University of California Press.

Blashill, J. 1972. "The Proper Role of US Corporations in South Africa," *Fortune,* Temmuz.

Block, Fred L. 1977. *The Origins of International Economic Disorder: A Study of the United States International Monetary Policy from World War II to the Present.* Berkeley: University of California Press.

1990. *Postindustrial Possibilities: A Critique of Economic Discourse.* Berkeley: University of California Press.

1996. *The Vampire e State: And Other Myths and Fallacies about the U.S. Economy.* New York: The New Press.

2001. "Introduction." Karl Polanyi, *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Times* (ikinci basım), s. xviii-xxxviii. Boston: Beacon Press.

Bloomfield, Gerald T. 1991. "The World Automobile Industry in Transition." C. M. Law, drl., *Restructuring the Global Automobile Industry* içinde, s. 19-60. Londra: Routledge.

Bluestone, Barry ve Bennett Harrison. 1982. *The Deindustrialization of America: Plant Closings, Community Abandonment, and the Dismantling of Basic Industry.* New York: Basic.

Bonacich, Edna ve Richard P. Appelbaum. 2000. *Behind the Label: Inequality in the Los Angeles Apparel Industry.* Berkeley, CA: University of California Press.

Borden, William S. 1984. *The Pacific Alliance: United States Foreign Economic Policy and Japanese Trade Recovery, 1947-1955.* Madison: University of Wisconsin Press.

Boyer, Robert. 1979. "Wage Formation in Historical Perspective: The French Experience." *Cambridge Journal of Economics,* 3 (2), 99-118.

Bradsher, Keith. 1997. "In South America, Auto Makers See One Big Showroom," *New York Times,* 25 Nisan, D1.

Brecher, Jeremy. 1972. *Strike!* Boston: South End Press.

1994/95. "Global Unemployment at Seven Hundred Million." *Global Issues* 94/95, s. 32-35. Guilford, CT: Dushkin Publishing.

Brennan, James P. 1994. *Labor Wars in Cordoba, 1955-1976. Ideology, Work and Politics in an Argentine Industrial City.* Cambridge, MA: Harvard University Press.

Bridges, Amy. 1986. "Becoming American: The Working Classes in the United States before the Civil War." I. Katznelson ve A. R. Zolberg, drl., *Working Class Formation* içinde, s. 157-96. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Brody, David. 1980. *Workers in Industrial America.* New York: Oxford University Press.

Bronfenbrenner, Kate. 1996. *The Effects of Plant Closing or Threat of Plant Closing on the Right of Workers to Organize.* Final Report Submitted to the Labor Secretariat of the North American Commission for Labor Cooperation, 30 Eylül.

Bronfenbrenner, Kate, Sheldon Friedman, Richard W. Hurd, Rudolph A. Oswald ve Ronald L. Seeber, drl. 1998. *Organizing to Win: New Research on Union Strategies.* Ithaca, NY. Cornell University Press.

Brooke, James. 1994. "Inland Region of Brazil Grows Like Few Others." *New York Times,* 11 Ağustos.

Brown, Carolyn A. 1988. "The Dialectics of Colonial Labour Control: Class Struggles in the Nigerian Coal Industry, 1914-1949." *Journal of Asian and African Studies* 23 (1-2), 32-59.

Burawoy, Michael. 1982. "The Hidden Abode of Underdevelopment: Labor Process and the State in Zambia." *Politics and Society* 11 (4), 123-66.

1983. "Factory Regimes Under Advanced Capitalism." *American Sociological Review,* 48 (5), Ekim, 587-605.

1985. *The Politics of Production: Factory Regimes Under Capitalism and Socialism.* Londra: Verso.

Burbach, Roger ve William I. Robinson. 1999. "The Fin de Siecle Debate: Globalization as Global Shift." *Science and Society,* 63 (1), 10-39.

Burley, Anne-Marie. 1993. "Regulating the World: Multilateralism, International Law, and the Projection of the New Deal Regulatory State." J. G. Ruggie, drl., *Multilateralism Matters: The Theory and Praxis of an Institutional Form* içinde, s. *125-56.* New York: Columbia University Press.

Burstein, Paul. 1985. *Discrimination, Jobs and Politics.* Chicago: University of Chicago Press.

Camuffo, Arnaldo ve Giuseppe Volpato. 1997. "Italy: Changing the Workplace in the Automobile Industry." Thomas A. Kochan vd., drl., *After Lean Production* içinde, Ithaca, NY: Cornell University Press, 155-76.

Cargo Info. 1997. "Motor industry turnaround impacts on Durban port," *Cargo Info: Freight and Trading Weekly* (Güney Africa), Ocak 31 [http://cargoinfo.co.za/ftw/97/97_ja31j.html].

Carr, Edward H. 1945. *Nationalism and After.* Londra: Macmillan.

Castells, Manuel. 1997. *The Information Age, 2. Cilt: The Power of Identity.* Oxford: Blackwell.

Castells, Manuel ve Yukio Aoyama. 1994. "Paths Toward the Informational Society: Employment Structure in G-7 Countries, 1920-1990." *International Labour Review,* 133 (1), 5-33.

Chalmers, Norma J. 1989. *Industrial Relations in Japan: The Peripheral Workforce.* Londra: Routledge.

Chandavarkar, Rajnarayan. 1994. *The Origins of Industrial Capitalism in India: Business Strategies and the Working Classes in Bombay, 1900-1940.* Cambridge: Cambridge University Press.

Chandler, Alfred D., 1977. *The Visible Hand. The Managerial Revolution in American Business.* Cambridge, MA: Harvard University Press.

Chapman, Sidney J. 1904. *The Lancashire Cotton Industry: A Study in Economic Development.* Manchester: Manchester University Press.

Chase-Dunn, Christopher. 1989. *Global Formation: Structures of the World-Economy.* Cambridge, MA: Basil Black-well.

Chatterjee, Partha. 1986. *Nationalist Thought and the Colonial World: A Derivative Discourse?* Londra: Zed Press.

Chesneaux, Jean. 1968. *The Chinese Labor Movement, 1919-1927.* Stanford, CA: Stanford University Press.

China Automotive Technology and Research Center. 1998. *Automotive Industry of China.* Tianjin: Nankai University Press.

Chossudovsky, Michel. 1997. *The Globalisation of Poverty: Impacts of IMF and World Bank Reforms.* Penang: Third World Network.

Ciccantell, Paul S. ve Stephen G. Bunker, drl. 1998. *Space and Transport in the World-System.* Westport, CT: Greenwood Press.

Claude, Jr., Inis. 1956. *Swords into Plowshares: The Problems and Progress of International Organization* (ikinci basım). New York: Random House.

Cockburn, Alexander. 2000. "Short History of the Twentieth Century," *The Nation,* 3 Ocak, s. 9.

Cockburn, Cynthia. 1983. *Brothers: Male Dominance and Technological Change.* Londra: Pluto.

Cohen, Isaac. 1990. *American Management and British Labor: A Comparative Study of the Cotton Spinning Industry.* New York: Greenwood Press.

Cohen, Robin. 1980. "Resistance and Hidden Forms of Consciousness Amongst African Workers." *Review of African Political Economy,* 19, Eylül-Aralık, 8-22.

Cole, Stephen. 1969. *The Unionization of Teachers: A Case Study of the UFT.* New York: Praeger.

Collier, Ruth Berins. 1999. *Paths Toward Democracy: The Working Class and Elites in Western Europe and South America.* Cambridge: Cambridge University Press.

Collier, Ruth Berins ve David Collier. 1991. *Shaping the Political Arena: Critical Junctures, the Labor Movement, and Regime Dynamics in Latin America.* Princeton, NJ: Princeton University Press.

Cooper, Frederick. 1996. *Decolonization and African Society: The Labor Question in French and British Africa.* Cambridge: Cambridge University Press.

2000. "Farewell to the Category-Producing Class?" *International Labor and Working-Class History,* 57, Bahar, 60-68.

Cowie, Jefferson. 1999. *Capital Moves: RCA's Seventy-Year Search for Cheap Labor.* Ithaca, NY: Cornell University Press.

Cronin, James E. 1983. "Labor Insurgency and Class Formation: Comparative Perspectives on the Crisis of 1917-1920 in Europe." C. Siriani ve J. Cronin, drl., *Work, Community, and Power: The Experience of Labor in Europe and America* içinde, *1900-1925,* s. 20-48. Philadelphia: Temple University Press.

1996. *The World the Cold War Made.* New York: Routledge.

Crouch, Colin ve Alessandro Pizzorno, drl. 1978. *The Resurgence of Class Conflict in Western Europe Since 1968* (2 cilt). New York: Holmes & Meier.

Cuban, Larry. 1984. *How Teachers Taught: Constancy and Change in American Classrooms, 1890-1990.* New York: Longman.

Cusumano, Michael A. 1985. *The Japanese Automobile Industry: Technology and Management at Nissan and Toyota.* Cambridge, MA: Harvard University Press.

Dangler, Jamie Faricellia. 1995. "The *Times* (Londra) and the *New York Times* as Sources on World Labor Unrest." *Review* (Fernand Braudel Center), 18, 1, 35-47.

Danto, Arthur C. 1965. *Analytical Philosophy of History.* Cambridge: Cambridge Universiry Press.

Danylewycz, Marta ve Alison Prentice.1988. "Teachers' Work: Changing Patterns and Perspections in the Emerging School Systems of Nineteenth- and Early Twentieth-Century Central Canada." Jenny Ozga, drl., *Schoolwork: Interpreting the Labour Process of Teaching* içinde, s. 61-80. Philadelphia: Open University Press.

Danzger, Herbert M. 1975. "Validating Conflict Data." *American Sociological Review,* XL (5), 570-84.

Dassbach, Carl. 1988. *Global Enterprises and the World Economy: Ford, General Motors and IBM, The Emergence of the Transnational Enterprise.* PhD Dissertation, SUNY Binghamton.

Davis, Mike. 1986. *Prisoners of the American Dream.* Londra: Verso.

Deyo, Frederic C. 1989. *Beneath the Miracle: Labor Subordination in the New Asian Industrialism.* Berkeley: University of California Press.

1996a. "Introduction: Social Reconstructions of the World Automobile Industry." E C. Deyo, drl., *Social Reconstructions of the World Automobile Industry* içinde, s. 1-17. New York: St. Martin's Press.

1996b. "Competition, Flexibility and Industrial Ascent: The Thai Auto Industry." E C. Deyo, drl. *Social Reconstructions of the World Automobile Industry* içinde, s. 136-56. New York: St. Martin's Press.

Dicken, Peter. 1998. *Global Shift: Transformation the World Economy.* New York: Guilford Press.

Dickerson, Kitty, G. 1991. *Textiles and Apparel in the International Econonzy.* New York: Macmillan.

DIEESE. 1995. *Rumos do ABC: A Economia do Grande ABC na Visa-o dos Metalurgieos.* Sao Bernardo do Campo: DIEESE (subsection of Sindicato dos Metalurgicos).

Drucker, Peter. 1993. *Post-Capitalist Society.* NewYork: Harper.

Dubofsky, Melvyn. 1983. "Abortive Reform: The Wilson Administrationand Organized Labor". C. Siriani and J. Cronin, drl., *Work, Community and Power: The Emergence of Labor in Europe and America, 1900-1925* içinde, s. 197-220. Philadelphia: Temple University Press.

Dubofsky, Melvyn ve W. Van Tine. 1977. *John L. Lewis: A Biography.* Chicago: Quadrangle.

Dubois, Pierre. 1978. "New Forms of Industrial Conflict 1960-1974." C. Crouch ve A. Pizzorno, drl. *The Resurgence of Class Conflict in Western Europe Since 1968* içinde, 2. cilt, s. 1-34. New York: Holmes & Meier.

Dugger, Celia W. 1999. "Poor Nations United to Fight Clinton's Labor-Trade Linkage", *International Herald Tribune,* 18 Aralık, s. 9.

Eckholm, Erik. 2001. "Chinese Warn of Civil Unrest Across Country: Communist Party Document Paints Picture of Discontent," *International Herald Tribune,*2-3 Haziran, s. 1, 4.

Economist, The. 1992. "World Economic Survey," *The Economist,* 19 Eylül.

Economist Intelligence Unit. 1990. *Country Profile: Brazil, # 1.*

Edwards, P. K. 1981. *Strikes in the United States, 1881-1974.* New York: St. Martin's Press.

Edwards, Richard. 1979. *Contested Terrain: The Transformation of the Workplace in the Twentieth Century.* New York: Basic Books.

Elson, Diane ve Ruth Pearson. 1981. "Nimble Fingers Make Cheap Workers: An Analysis of Women's Employment in Third World Manufacturing." *Feminist Review, 7,* 87-107.

Escobar, Arturo. 1995. *Encountering Development: States and Industrial Transformation.* Princeton, NJ: Princeton University Press.

Esteva, Gustavo. 1992. "Development." Wolfgang Sachs, drl., *The Development Dictionary* içinde, s. 6-25. Londra: Zed Books.

Evans, Peter. 1995. *Embedded Autonomy: States and Industrial Tramforination.* Princeton, NJ: Princeton University Press.

Fantasia, Rick. 1988. *Cultures of Solidarity: Consciousness, Action and Contemporary American Workers.* Berkeley; CA: University of California Press.

Farley, Miriam S. 1950. *Aspects of Japan's Labor Problems.* New York: The John Day Company.

Feldman, Gerald. 1966. *Army, Industry and Labor in Germany, 1914-1918.* Princeton, NJ: Princeton University Press.

Fernandez-Kelly, Maria Patricia. 1983. *For We Are Sold, I and My People: Women and Industry in Mexico'c Frontier.* Albany, NY: SUNY Press.

Filkins, Dexter. 2000. "Punching in the Future: Technology Puts India to Work from Afar," *International Herald Tribune,*8-9 Nisan, s. 1, 8.

Fischer, E 1975. *Germany's Aims in the First World War.* New York: W. W. Norton.

Fishman, Robert M. 1990. *Working-Class Organization and the Return of Democracy in Spain.* Ithaca: Cornell University Press.

Florida, Richard ve Martin Kenney. 1991. "Transplanted Organizations: The Transfer of Japanese Industrial Organization in the U.S." *American Sociological Review, 56,* 381-98.

Foweraker, Joe. 1989. *Making Democracy in Spain.* Cambridge: Cambridge University Press.

Franzosi, Roberto. 1987. "The Press as a Source of Socio-Historical Data", *Historical Methods, 20*, 1, Kış, 5-16.

1990. "Strategies for the Prevention, Detection, and Correction of Measurement Error in Data Collected from Textual Sources." *Sociological Methods and Research*, 28 (4), Mayıs, 442-72.

1995. *The Puzzle of Strikes: Class and State Strategies in Postwar Italy*. Cambridge: Cambridge University Press.

Frieden, Jeffry. 1987. *Banking on the World*. New York: Harper and Row.

Frobel, Folker, Jürgen Heinrich ve Otto Kreye. 1980. *The New International Division of Labour: Structural Employment and Industrialization in Developing Countries*. Cambridge: Cambridge University Press.

Gereffi, Gary. 1994. "The Organization of Buyer-Driven Global Commodity Chains." Gary Gereffi ve Miguel Korzeniewicz, drl., *Commodity Chains and Global Capitalism* içinde, s. 95-122. Westport, CT: Praeger.

Giddens, Anthony. 1987. *The Nation-State and Violence*. Berkeley: University of California Press.

Giddy, Ian. 1978. "The Demise of the Product Cycle in International Business Theory." *Columbia Journal of World Business*, Bahar, 90-97.

Gill, Stephen ve James H. Mittleman, drl., 1997. *Innovation and Tranformation in International Studies*. Cambridge: Cambridge University Press.

Gills, Barry ve Andre G. Frank. 1992. "World System Cycles, Crises, and Hegemonic Shifts, 1700 BC to 1700 AD." *Review* (Fernand Braudel Center), 15 (4), 621-87.

Godfrey, Walter. 1986. *Global Unemployment: The New Challenge to Economic Theory*. Sussex: Harvester Press.

Goldfield, Michael. 1987. *The Decline of Organized Labor in the United States*. Chicago: University of Chicago Press.

Goldstone, Jack A. 1991. *Revolution and Rebellion in the Early Modern World*. Berkeley: University of California Press.

Gordon, David M. 1996. *Fat and Mean: The Corporate Squeeze of Working Americans and the Myth of Managerial "Downsizing."* New York: Martin Kessler Books.

Gordon, David M, Richard Edwards ve Michael Reich. 1982. *Segmented Work, Divided Workers: The Historical Transformation of Labor in the United States*. Cambridge: Cambridge University Press.

Greenhouse, Stephen. 2000. "Low-Paid Jobs Lead Advance in Employment," *New York Times*, 1 Ekim.

Greider, William. 1998. *Fortress America: The American Military and the Consequences of Peace*. New York: Public Affairs.

1999. "The Battle Beyond Seattle," *The Nation*, 27 Aralık, s. 5-6.

2001. "It's Time to Ask 'Borderless' Corporations: Which Side Are You On?" *The Nation*, 26 Ekim.

Griffin, Larry. 1992. "Temporality, Events, and Explanation in Historical Sociology: An Introduction." *Sociological Methods and Research*, 20 (4), Mayıs, 403-27.

Griffin, Larry J., Holly J. McCammon ve Christopher Botsko. 1990. "The 'Unmaking' of a Movement? The Crisis of US Trade Unions in Comparative Perspective." Maureen Hallinan, David Klein ve Jennifer Glass, drl., *Change in Societal Institutions* içinde, s. 169-94. New York: Plenum Press.

Grosfoguel, Ramon. 1996. "From Cepalismo to Neoliberalism: A World-System Approach to Conceptual Shifts in Latin America." *Review* (Fernand Braudel Center) 19 (2), 131-54.

Gwynne, Robert. 1991. "New Horizons? The Third World Motor Vehicle Industry in an International Framework." C. M. Law, drl., *Restructuring the Global Automobile Industry* içinde, s. 61-87. Londra: Routledge.

Hammel, E. A. 1980. "The Comparative Method in Anthropological Perspective." *Comparative Studies in Society and History, 22 (2)*, Nisan, 145-55.

Harazti, Miklos. 1977. *Workers in a Workers' State*. Harmondsworth: Penguin.

Hardt, Michael, ve Antonio Negri. 2000. *Empire*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Harris, Nigel. 1987. *The End of the Third World. Newly Industrializing Countries and the Decline of an Ideology.* Harmondsworth, Middlesex: Penguin Books.

Harrison, Bennett. 1997. *Lean and Mean: Why Large Corporations Will Continue to Dominate the Global Economy.* New York: Guilford Press.

Hartwell, R. M. 1973. "The Service Revolution: The Growth of Services in Modern Economy." C. M. Cipolla, drl., *The Fontana Economic History of Europe: The Industrial Revolution* içinde, s. 359-96. Londra: Collins Clear-Type Press.

Harvey, David. 1989. *The Condition of Postmodernity: An Enquiry into the Origins of Cultural Change.* Oxford: Basil Black-well.

1999. *The Limits of Capital.* Londra: Verso.

2000. *Spaces of Hope.* Edinburgh: Edinburgh University Press.

Harwit, Eric. 1995. *China's Automobile Industry: Policies, Problems and Prospects.* Armonk, NY: M. E. Sharpe.

Haupt, Georges. 1972. *Socialism and the Great War: The Collapse of the Second International.* Oxford: Clarendon Press.

Held, David, Anthony McGrew, David Goldblatt, ve Jonathan Perraton. 1999. *Global Transformations. Politics, Economics and Culture.* Stanford, CA: Stanford University Press.

Hexter, J. H. 1979. *On Historians.* Cambridge, MA: Harvard University Press.

Hibbs, Douglas A., Jr. 1978. "On the Political Economy of Long-Run Trends in Strike Activity." *British Journal of Political Science,* 8: (2), Nisan, 153-75.

Hirschman, Albert O. 1970. *Exit, Voice, Loyalty: Responses to Decline in Firms, Organizations and States.* Cambridge, MA: Harvard University Press.

1979. *Essays in Trespassing: Economics to Politics and Beyond.* Cambridge: Cambridge University Press.

1989. "How the Keynesian Revolution was Exported from the United States, and other Comments." Peter A. Hall, drl., *The Political Power of Economic Ideas: Keynesianism Across Nations* içinde, s. 347-59. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Hirschsohn, Philip. 1997. "South Africa: The Struggle for Human Resource Development." Thomas A. Kochan et al., drl., *After Lean Production* içinde, s. 231-54. Ithaca, NY: Cornell University Press.

Hobsbawm, Eric. 1987. *The Age of Empire, 1875-1914.* NewYork: Pantheon Books.

1994. *The Age of Extremes: A History of the World, 1914-1991.* New York: Vintage.

Honig, Emily. 1986. *Sisters and Strangers: Women in the Shanghai Cotton Mills, 1919-1949.* Stanford, CA: Stanford University Press.

Hoogvelt, Ankie. 1997. *Globalization and the Postcolonial World: The New Political Economy of Development.* Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press.

Hopkins, Terence K. 1982a. "World-Systems Analysis: Methodological Issues". Terence K. Hopkins, Immanuel Wallerstein ve Associates. *World Systems Analysis: Theory and Methodology* içinde, s. 145-58. Beverly Hills, CA: Sage.

1982b. "The Study of the Capitalist World-Economy." T. K. Hopkins, I. Wallerstein ve Associates, *World-Systems Analysis: Theory and Methodology* içinde, s. 9-38. Beverly Hills: Sage.

Humphrey, John. 1982. *Capitalist Control and Workers' Struggle in the Brazilian Auto Industry.* Princeton, NJ: Princeton University Press.

1987. "Economic Crisis and Stability of Employment in the Brazilian Motor Industry." W. Brierley, drl., *Trade Unions and the Economic Crisis of the 1980s* içinde, s. 119-31. Gower: Aldershot.

1993. "Japanese Production Management and Labour Relations in Brazil." *The Journal of Development Studies,* 30 (1), Ekim, 92-114.

Huntington, Samuel P. 1968. *Political Order in Changing Societies.* New Haven, CT: Yale University Press.

Hyman, Richard. 1972. *Strikes.* Londra: Fontana/Collins.

1992. "Trade Unions and the Disaggregation of the Working Class." M. Regini, drl., *The Future of Labour Movements* içinde, s.

150-68. Newbury Park, CA: Sage.

Ikenberry, John G. 1989. "Rethinking the Origins of American Hegemony." *Political Science Quarterly,* 104 (3), 375-400.

Imig, Doug ve Sidney Tarrow. 2000. "Political Contention in a Europeanising Polity", *West European Politics, 23 (4),* 73-93.

Ingham, Geoffrey. 1994. "States and Markets in the Production of World Money: Sterling and the Dollar." S. Corbridge, R. Martin, ve N. Thrift, drl., *Money, Power, and Space* içinde, 29-48. Oxford: Blackwell.

Irons, Janet. 2000. *Testing the New Deal: The General Textile Strike of 1934 in the American South.* Urbana: University of Illinois Press.

Ishida, Mitsuo 1997. "Japan: Beyond the Model for Lean Production." T. A. Kochan, R. D. Lansbury ve J. P. MacDuffie, drl., *Beyond Lean Production* içinde, s. 45-60. Ithaca: Cornell University Press.

Jackson, Michael. 1987. *Strikes.* New York: St. Martin's Press.

James, Daniel. 1981. "Rationalisation and Working Class Response: The Context and Limits of Factory Floor Activity in Argentina." *Journal of Latin American Studies,* 13 (2), 375-402.

Jelin, Elisabeth. 1979. "Labour Conflicts under the Second Peronist Regime, Argentina, 1973-76." *Development and Change,* 10 (2), 233-57.

Jenkins, J. Craig, ve Kevin Leicht. 1997. "Class Analysis and Social Movements: A Critique and Reformulation." John R. Hall, drl., *Reworking Class* içinde, s. 369-97. Ithaca: Cornell University Press.

Jenkins, J. Craig ve Charles Perrow. 1977. "Insurgency of the Powerless: Farm Workers Movements." *American Sociological Review,* XLII (2), 249-67.

Johnson, Richard. 1997. "GM and Korea Dance a Two-Step in World's Automotive Ballroom," *Automotive News,* 9 Haziran, s. 14.

Kaiser, D. E. 1983. "Germany and the Origins of the First World War." *Journal of Modern History,* 55: 442-74.

Kalb, Don, 2000. "Class (in Place) Without Capitalism (in Space)? *International Labor and Working-Class History,* 57, Bahar, 31-9.

Kane, N. E 1988. *Textiles in Transition: Technology, Wages and Industry Relocation in the U.S. Textile Industry, 1880-1930.* New York: Greenwood Press.

Kapstein, Ethan B. 1996. "Workers and the World Economy." *Foreign Affairs,* 75 (3), Mayıs/Haziran, 16-37.

1999. *Sharing the Wealth: Workers and the World Econowy.* New York: W.W. Norton.

Katznelson, Ira ve Aristide Zolberg. 1986. *Working-Class Formation. Nineteenth Century Patterns in Western Europe and the United States.* Princeton, NJ: Princeton University Press.

Keck, Margaret. 1989. "The New Unionism in the Brazilian Transition." Alfred Stepan, drl., *Democratizing Brazil: Problems of Transition and Consolidation* içinde, 8. Bölüm, s. 252-96. New York: Oxford University Press.

Keck, Margaret E. ve Kathryn Sikkink.1998. *Activists Beyond Borders: Advocacy Networks in International Politics.* Ithaca, NY: Cornell University Press.

Kendall, W. 1975. *The Labour Movement in Europe.* Londra: Allen Lane.

Kerr, Clark ve Abraham Siegel. 1964. "The Interindustry Propensity to Strike An International Comparison." Clark Kerr, *Labor and Management in Industrial Society* içinde, s. 105-47. Garden City, NY: Anchor Books.

Keynes, John Maynard. [1920] 1971. *The Economic Consequences of the Peace.* New York: Harper & Row.

Khor, Martin. 1999. "Take Care, the WTO Majority Is Tired of Being Manipulated," *International Herald Tribune,* 21 Aralık, s. 4.

Kirk, Donald. 1994. *Korean Dynasty: Hyundai and Chung Ju Yung.* New York: M. E. Sharpe.

Knowles, K. G. J. C. 1952. *Strikes: A Study of Industrial Conflict.* Oxford: Basil Blackwell.

Kochan, Thomas A., Russell D. Lansbury

ve John Paul MacDuffie. 1997. *After Lean Production: Evolving Employment Practices in the World Auto Industry.* Ithaca, NY: Cornell University Press.

Kocka, Jürgen. 1986. "Problems of Working-Class Formation in Germany: The Early Years, 1800-1875." Ira Katznelson ve Aristide R. Zolberg, drl., *Working-Class Formation* içinde, s. 279-351. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Koo, Hagen. 1993. "The State, *Minjung*, and the Working Class in South Korea." H. Koo, drl., *State and Society in Contemporary Korea* içinde, s. 131-62. Ithaca, NY: Cornell University Press.

2001. *Korean Workers: The Culture and Politics of Class Formation.* Ithaca: Cornell University Press.

Koopmans, Ruud. 1993. "The Dynamics of Protest Waves: West Germany, 1965 to 1989." *American Sociological Review*, LVIII (5), Ekim, 637-58.

Korpi, Walter ve Michael Shalev. 1979. "Strikes, Industrial Relations, and Class Conflict in Capitalist Societies." *British Journal of Sociology*, 30 (2), Haziran, 164-87.

Korzeniewicz, Roberto P. 1989. "Labor Unrest in Argentina, 1887-1907." *Latin American Research Review*, 24 (3), 71-98.

Korzeniewicz, Roberto P. ve Timothy P. Moran. 1997. "World Economic Trends in the Distribution of Income, 1965-1992." *American Journal of Sociology*, 102 (4), 1000-39.

Kowalewski, David. 1993. "Ballots and Bullets: Election Riots in the Periphery, 1874-1985.", *Journal of Development Studies*, 24 (3), Nisan, 518-40.

Krishnan, R. 1996. "December 1995: The First Revolt Against Globalization." *Monthly Review*, 48 (1), Mayıs, 1-22.

Kutalik, Chris. 2002. "September 11: One Year Later, U.S. Workers Still Feel Fallout," *Labor Notes* (Detroit), #282, Eylül, s. 1, 14.

Kutscher, R. E. ve J. A. Mark. 1983. "The Service Producing Sector: Some Common Perceptions Reviewed," *Monthly Labor Review*, Nisan, s. 21-24.

Labor Notes. 2001. "AFL-CIO Pulls Out of Mobilization for Global Justice." *Labor Notes*, 271, Ekim, s. 3.

LaFeber, Walter. 1963. *The New Empire: An Interpretation of American Expansion, 1860-1898.* Ithaca, NY: Cornell University Press.

Landes, David. 1969. *The Unbound Prometheus.* Cambridge: Cambridge University Press.

Laqueur, Walter. 1968. "Revolution." *International Encyclopedia of the Social Sciences*, XIII, 501-7.

Laux, James M. 1992. *The European Automobile Industry.* New York: Twayne Publishers.

Lawn, Martin. 1987. "What Is the Teacher's Job." Martin Lawn ve Gerald Grace, drl., *Teachers: The Culture and Politics of Work* içinde, s. 50-64. New York: The Falmer Press.

Lawn, Martin ve Jenny Ozga. 1988. "The Educational Worker? A Reassessment of Teachers." Jenny Ozga, drl., *Schoolwork: Interpreting the Labour Process of Teaching* içinde, s. 81-98. Philadelphia: Open University Press.

Lazonick, William. 1990. *Competitive Advantage on the Shop Floor.* Cambridge, MA: Harvard University Press.

Lebow, R. N. 1981. *Between Peace and War* Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Legters, Nettie. 1993. "Teachers as Workers in the World System." Social Science History Association yıllık toplantısına sunulan bildiri, Baltimore, Kasım 4-7.

Lenin, Vladimir. [1916] 1971. "Imperialism, the Highest Stage of Capitalism." *V. L. Lenin Selected Works* içinde, s. 169-2 63. New York: International Publishers.

Levi, Margaret ve David Olson. 2000. "The Battles of Seattle." *Politics and Society*, 28 (3), Eylül, 309-29.

Levine, S. B. 1958. *Industrial Relations in Postwar Japan.* Urbana: University of Illinois Press.

Levy, Jack. 1989. "The Diversionary Theory of War: A Critique." M. I. Midlarsky, drl., *Handbook of War Studies* içinde, s. 258-88. Londra: Allen and Unwin.

1998. "The Causes of War and the Conditions of Peace." *Annual Review of Political Science*, 1, 139-65.

Lewis, Jon ve Estelle Randall. 1986. "The State of the Unions." *Review of African Political Economy*, 35, Mayıs, 68-77.

Lim, Linda Y. C. 1990. "Women's Work in Export Factories: The Politics of a Cause." Irene Tinker, drl., *Persistent Inequalities: Women and Development* içinde, s. 101-19. New York: Oxford University Press.

Litvak, Lawrence, Robert De Grasse ve Kathleen McTigue. 1978. *South Africa:Foreign Investment and Apartheid.* Washington, DC: Institute for Policy Studies.

Lohr, Steve. 2002. "L B. M. Opening a $ 2.5 Billion Specialized Chip Plant," *NewYork Times*, 1 Ağustos, C1.

Loth, Wilfried.1988. *Division of the World, 1941-1955.* Londra: Routledge.

MacEwan, Arthur, ve William K. Tabb. drl. 1989. *Instability and Change in the World Economy.* New York: Monthly Review Press.

Machado, Kit G. 1992. "ASEAN State Industrial Policies and Japanese Regional Production Strategies: The Case of Malaysia's Motor Vehicle Industry." C. Clark ve S. Chan, drl., *The Evolving Pacific Basin in the Global Political Economy* içinde, s. 169-202. Boulder, CO: Lynne Rienner Publishers.

Maier, Charles. 1978. "The Politics of Productivity: Foundations of American Economic Policy after World War II." P. Katzenstein, drl., *Between Power and Plenty: Foreign Economic Policies of Advanced Industrial States* içinde, s. 23-49. Madison: University of Wisconsin Press.

1981. "The Two Postwar Eras and the Conditions for Stability in Twentieth Century Europe." *American History Review*, 86, 327-52.

1987. *In Search of Stability: Explorations in Historical Political Economy.* Cambridge: Cambridge University Press.

Mamdani, Mahmood. 1996. *Citizen and Subject: Contemporary Africa and the Legacy of Late Colonialism.* Princeton, NJ: Princeton University Press.

Mann, Michael. 1988. *States, War and Capitalism.* Oxford: Blackwell.

1993. *The Sources of Social Power, 2. Cilt, The Rise of Classes and Nation-States, 1760-1914.* Cambridge: Cambridge University Press.

Maree, Johann. 1985. "The Emergence, Struggles and Achievements of Black Trade Unions in South Africa from 1973 to 1984." *Labour, Capital and Society* 18 (2), Kasım 278-303.

Markoff, John. 1996. *Waves of Democracy: Social Movements and Political Change.* Thousand Oaks, CA: Pine Forge Press.

Marshall, Neill, ve Peter Wood. 1995. *Services and Space: Key Aspects of Urban and Regional Development.* New York: John Wiley & Sons.

Martin, Benjamin, 1990. *The Agony of Modernization:Labor and Industrialization in Spain.* Ithaca, NY: Cornell University Press.

Marx, Karl. 1959. *Capital*, 1. Cilt. Moskova: Foreign Languages Publishing House.

Marx, Karl ve Friedrich Engels. 1967. *The Communist Manifesto.* Harmondsworth: Penguin.

Mayer, Arno J. 1967. "Domestic Causes and Purposes of War in Europe, 1870-1956." L. Krieger and E Stern, drl., *The Responsibility of Power* içinde, s. 286-300. New York: Doubleday.

1977. "Internal Crisis and War Since 1870." C. L. Bertrand, drl., *Revolutionaly Situations in Europe* içinde, *1917-1922*, s. 201-33. Montreal: Inter-university Centre for European Studies.

1981. *The Persistence of the Old Regime: Europe and the Great Was:* New York: Pantheon.

Mazur, Jay. 2000. "Labor's New Internationalism," *Foreign Affairs*, Ocak/Şubat, 79-93.

McAdam, Doug. 1982. *Political Process and the Development of Black Insurgency, 1930--1970.* Chicago: University of Chicago Press.

ve Dieter Rucht. 1993. "The Cross-National Diffusion of Movement Ideas." *The Annals*

of the American Academy of Political and Social Science, 528, Temmuz, 56-74.

McAdam, Doug, John D. McCarthy, ve Mayer N. Zald. 1996. "Introduction: Opportunities, Mobilizing Structures, and Framing Processes Toward a Synthetic, Comparative Perspective on Social Movements." D. McAdam, J. D. McCarthy ve M. N. Zald, drl., *Comparative Perspectives on Social Movements: Political Opportunities* içinde, *Mobilizing Structures, and Cultural Framings* içinde, s. 1-20. Cambridge: Cambridge University Press.

McAdam, Doug, Sidney Tarrow ve Charles Tilly. 2001. *Dynamics of Contention*. Cambridge: Cambridge University Press.

McCormick, Thomas J. 1989. *America's Half-Century: United States Foreign Policy in the Cold War*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

McMichael, Philip. 1990. "Incorporating Comparison within a World-Historical Perspective: An Alternative Comparative Method." *American Sociological Review*, 55, 385-97.

1996. *Development and Social Change: A Global Perspective*. Thousand Oaks, CA: Pine Forge Press.

McNeill, William. 1982. *The Pursuit of Power: Technology, Armed Force and Society since A.D. 1000*. Chicago: University of Chicago Press.

Meyer, John W, John Boli, George M. Thomas ve Francisco Ramirez. 1997. "World Society and the Nation-State." *American Journal of Sociology*, 103 (1), Temmuz, 144-81.

Michaels, Daniel. 2001. "Pilot Alliances Spook Airlines: Union Solidarity Isn't the Synergy the Carriers Had in Mind," *The Wall Street Journal Europe*, 1-2 Haziran, s. 23, 28.

Midlarsky, Manus I., drl. 1990. "Big Wars, Little Wars A Single Theory" Special Issue of *International Interactions*, 16 (3), 157-224.

Milanovic, Branko.1999. "True World Income Distribution, 1988 and 1993." *Policy Research Working Paper 2244*. Washington, DC: The World Bank.

Milkman, Ruth. 1991. *Japan's California Factories: Labor Relations and Economic Globalization*. Los Angeles: Institute of Industrial Relations, UCLA.

Mittleman, James H. 1996. *Globalization: Critical Reflections*. Boulder, CO: Lynne Rienner.

Mjöset, Lars. 1990. "The Turn of Two Centuries: A Comparison of British and U.S. Hegemonies." D. P. Rapkin, drl., *World Leadership and Hegemony* içinde, s. 21-47. Boulder, CO: Lynne Rienner.

Montgomery, David. 1979. *Workers' Control in America*. Cambridge: Cambridge University Press.

1987. *The Fall of the House of Labor: The Workplace, the State, and American Labor Activism, 1865-1925*. Cambridge: Cambridge University Press.

Moody, Kim. 1988. *An Injury to All: The Decline of American Unionism*. Londra: Verso.

1997. *Workers in a Lean World*. Londra: Verso.

1999. "On the Eve of Seattle Trade Protests, Sweeney Endorses Clinton's Trade Agenda," *Labor Notes* (Detroit), #249, Aralık, s. 1, 14.

Moreira Alves, Maria Helena. 1989. "Trade Unions in Brazil: A Search for Autonomy and Organization." E. C. Epstein, drl., *Labor Autonomy and the State ill Latin Anzerica* içinde, s. 39-72. Boston: Unwin Hyman.

Morris, Morris David. 1965. *The Emergence of an Industrial Labor Force in India: A Study of the Bombay Cotton Mills, 1854-1947*. Berkeley: University of California Press.

Muto, Ichiyo. 1997. "The Birth of the Women's Liberation Movement in the 1970s." Je Moore, drl., *The Other Japan: Conflict, Compromise and Resistance Since 1945* içinde, s. 347-71 Armonk, NY: M. E. Sharpe.

Myers III, Desaix. 1980. *US Business in South Africa: The Economic, Political and Moral Issues*. Bloomington: Indiana University Press.

Naroll, Raoul. 1970. "Galton's Problem." Raoul Naroll ve Ronald Cohen, drl., *A Handbook*

of Method in Cultural Anthropology içinde, 47. Bölüm, s. 974-89. Garden City, NY: The Natural History Press.

Nation, The. 1999. "Democracy Bites the WTO" (Editoryal), *The Nation,* 27 Aralık, s. 3-4.

Needleman, Ruth. 1998. "Building Relationships for the Long Haul: Unions and Community-Based Groups Working Together to Organize Low-Wage Workers." K. Bronfenbrenner, S. Friedman, R. W Hurd, R. A. Oswald, ve R. L. Seeber, drl., *Organizing to Will* içinde, 4. Bölüm, s. 71-86.

Ness, Immanuel. 1998. "Organizing Immigrant Communities: UNITE's Workers Center Strategy." K. Bronfenbrenner et al., drl., *Organizing to Win* içinde, 5. Bölüm, s. 87-101.

Neumann, Franz. 1942. *Behemoth: The Structure and Practice of National Socialism.* Londra: Victor Gollanez.

New York Times. 1995. "Layoffs at G.M. in Brazil," *New York Times,* 23 Ağustos, s. D-8.

1997. "Strike at U.M. Factory Halts Work at 3 Plants." *New York Times,* 25 Temmuz.

Nkrumah, Kwame. 1965. Autobiography. New York: Nelson.

Obrery, Ingrid. 1989. "COSATU Congress: Unity in Diversity." *Work in Progress* (South Africa), 60, Ağustos/Eylül, 34-9.

Obrery, Ingrid ve Sharren Singh. 1988. "A Review of 1988: Labour." *Work in Progress* (South Africa), 56/57, Kasım-Aralık, 36-42.

O'Brien, Robert. 2000. "The World Trade Organization and Labour." R. O'Brien, A. M. Goetz, J. A. Scholte, ve M. Williams, *Contesting Global Governance: Multilateral Economic Institutions and Global Social Movements* içinde, Chapter 3, s. 67-108. Cambridge: Cambridge University Press.

OECD. 1981. *International Investment and Multinational Enterprises: Recent International Direct Investment Trends.* Paris: OECD.

Offer, A. 1985. "The Working Classes, British Naval Plans, and the Coming of the Great War." *Past and Present,* 107, 204-26.

Okayama, Reiko. 1987. "Industrial Relations in the Japanese Automobile Industry 1945-70: The Case of Toyota" S. Tolliday ve J. Zeitlin, drl., *The Automobile Industry and Its Workers: Between Fordism and Flexibility* içinde, s. 168-89. New York: St. Martin's Press.

Ong, Aihwa. 1987. *Spirits of Resistance and Capitalist Discipline: Factory Women in Malaysia.* Albany: State University of New York Press.

O'Rourke Kevin H. ve Jeffrey G. Williamson. 1999. *Globalization and History: The Evolution of a Nineteenth Century Atlantic Economy.* Cambridge, MA: MIT Press.

Ozawa, Terutomo. 1979. *Multinationalism, Japanese Style.* Princeton, NJ: Princeton University Press.

Ozga, Jenny. 1988a. "Introduction: Teaching, Professionalism and Work." Jenny Ozga, drl., *Schoolwork: Interpreting the Labour Process of Teaching* içinde, s. *ix-xv.* Philadelphia: Open University Press.

Ozga, Jenny, drl., 1988b. *Schoolwork: Interpreting the Labour Process of Teaching.* Philadelphia: Open University Press.

Paige, Jeffery M. 1975. *Agrarian Revolution: Social Movements and Export Agriculture in the Underdeveloped World.* New York: Macmillan.

Pan, Philip P. 2002. " 'High Tide' of Labor Unrest in China," *Washington Post,* 21 Ocak, s. A1.

Panitch, Leo. 1977. "The Development of Corporatism in Liberal Democracies." *Comparative Political Studies, 10 (1),* Nisan, 61-90.

1980. "Recent theorizations of corporatism: reflections on a growth industry." *British Journal of Sociology,* 31 (2), Haziran, 159-87.

1981. "Trade Unions and the Capitalist State." *New Left Review,* 125, Ocak/Şubat, 21-43.

2000. "Reflections on Strategy for Labour." Leo Panitch ve Colin Leys, drl., *Socialist Register 2001* (Working Classes, Global Realities) içinde, s. 367-92. Londra: Merlin Press.

Park, Y. ve K. Anderson. 1992. "The Experience of Japan in Historical and International Perspective." Kym Anderson, drl., *New Silk Roads: East Asia*

and World Textile Markets içinde, s. 15-29. Cambridge: Cambridge University Press.

Perlmutter, Ted. 1991. "Comparing Fordist Cities: The Logic of Urban Crisis and Union Response in Turin 1950-1975, and Detroit 1915-1945." Center for European Studies Working Paper Series, no. 31. Cambridge, MA: Harvard University.

Perrone, Luca. 1984. "Positional Power, Strikes and Wages." *American Sociological Review*, XLIX (3), Haziran, 412-26.

Phelps Brown, Henry ve M. H. Browne. 1968. *A Century of Pay*. New York: Macmillan.

Phillips, Anne ve Barbara Taylor. 1980. "Sex and Skill: Notes towards a Feminist Economics." *Feminist Review*, 6, 57-79.

Piore, Michael J. 1979. *Birds of Passage: Migrant Labor and Industrial Societies*. Cambridge: Cambridge University Press.

Pitcher, Brian L., Robert L. Hamblin ve Jerry L. L. Miller1978. "The Diffusion of Collective Violence." *American Sociological Review, 43 (1)*, Şubat, 23-35.

Piven, Frances Fox, drl., 1992. *Labor Parties in Postindustrial Societies*. New York: Oxford.

1995. "Is It Global Economics or Neo-Laissez-Faire?" *New Left Review, 213*, 107-14.

Piven, Frances Fox and Richard A. Cloward. 1977. *Poor Peoples Movements*. New York: Vintage Books.

1992. "Normalizing Collective Protest." Aldon D. Morris ve Carol McClurg Mueller, drl., *Frontiers in Social Movement Theory* içinde, s. 301-25. New Haven, CT: Yale University Press.

2000. "Power Repertoires and Globalization." *Politics and Society*, 28 (3), Eylül, 413-30.

2001. "Disrupting Cyberspace: A New Frontier for Labor Activism?" *New Labor Forum*, 8, Bahar-Yaz, 91-4.

Podobnik, Bruce. 2000. *Global Energy Shifts: Future Possibilities in Historical Perspective*. PhD Thesis, The Johns Hopkins University, Baltimore.

Polanyi, Karl. [1944] *1957. The Great Transformation*. Boston: Beacon.

Pollack, Andrew. 1993. "Japanese Starting to Link Pay to Performance, Not Tenure," *New York Times*, 2 Ekim, s. A1.

Post, Ken. 1988. "The Working Class in North Viet Nam and the Launching of the Building of Socialism." *Journal of Asian and African Studies, 23 (1-2)*, 141-55.

Quadagno, Jill ve Stan J. Knas. 1992. "Have Historical Sociologists Forsaken Theory: Thoughts on the History/Theory Relationship." *Sociological Methods and Research*, 20 (4), Mayıs, 481-507.

Radosh, Ronald. 1969. *American Labor and United States Foreign Policy*. New York: Random House.

Reyes, Teófilo. 2001. "Will the Drive to War Kill International Labor Solidarity?" *Labor Notes, 271*, Ekim, 1-2.

Riddle, Dorothy I. 1986. *Service-Led Growth: The Role of the Service Sector in World Development*. New York: Praeger.

Ritter, G. 1970. *The Sword and the Scepter: The Problems of Militarism in Germany, 2. Cilt*. Coral Gables, FL: University of Miami Press.

Roberts, Bryan R. 1995. *The Making of Citizens: Cities of Peasants Revisited*. Londra: Arnold.

Robinson, William I. ve Jerry Harris. 2000. "Towards a Global Ruling Class? Globalization and the Transnational Capitalist Class." *Science and Society, 64 (1)*, 11-54.

Rodgers, Ronald A. 1996. "Industrial Relations in the Korean Auto Industry: The Implications of Industrial Sector Requirements and Societal Effects for International Competitiveness." F. C. Deyo, drl., *Social Reconstructions of the World Automobile Industry* içinde, s. 87-135. New York: St. Martin's Press.

Rodríguez-Pose, Andrés ve Glauco Arbix. 2001. "Strategies of Waste: Bidding Wars in the Brazilian Automobile Sector." *International Journal of Urban and Regional Research, 25 (1)*, 134-54.

Rodrik, Dani. 1997. *Has Globalization Gone Too Far?* Washington, DC: Institute for International Economics.

Roediger, David R. 1991. *The Wages of Whiteness: Race and the Making of the American Working Class*. Londra: Verso.

Rollier, Matteo. 1986. "Changes in Industrial

Relations at Fiat." O. Jacobi et al., drl., *Technological Change, Rationalisation and Industrial Relations* içinde, s. 116-33. Londra: Croom Helm.

Rose, Sonya O. 1992. *Limited Livelihoods: Gender and Class in Nineteenth-Century England.* Berkeley: University of California Press.

1997. "Class Formation and the Quintessential Worker." 4. Bölüm. John R. Hall, drl., *Reworking Class* içinde. s. 133-66. Ithaca, NY: Cornell University Press.

Rosecrance, R. 1963. *Action and Reaction in World Politics.* Boston: Little, Brown.

Rosenberg, Hans. 1943. "Political and Social Consequences of the Great Depression of 1873-1896 in Central Europe." *Economic History Review* 13, 58-73.

Ross, Arthur M., and Paul T. Hartman. 1960. *Changing Patterns of Industrial Conflict.* New York: Wiley.

Ross, Robert J. S. 1982. "Capital Mobility, Branch Plant Location and Class Power." Society for the Study of Social Problems yıllık toplantısına sunulan bildiri, San Francisco, Eylül.

Ross, Robert J. S. ve Kent Trachte. 1990. *Global Capitalism: The New Leviathan.* Albany: State University of New York Press.

Rostow, Walter W. 1960. *The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto.* Cambridge: Cambridge University Press.

Rubenstein, James M. 1992. *The Changing US Auto Industry: A Geographical Analysis.* Londra: Routledge.

Ruggie, John G. 1982. "International Regimes, Transactions and Change: Embedded Liberalism in the Postwar Economic Order." *International Organization* 36 (2), 379-415.

Rupert, Mark. 1995. *Producing Hegemony: The Politics of Mass Production and American Global Power.* Cambridge: Cambridge University Press.

Sachiko, Takahashi. 1986. "Weary Wives - A Glance into Japanese Homes." *AMPO Japan-Asia Quarterly Review,* 18 (2-3), 65-9.

Sako, Mari. 1997. "Introduction: Forces for Homogeneity and Diversity in the Japanese Industrial Relations System." M. Sako and H. Sato, drl., *Japanese Labour and Management in Transition* içinde, s. 1-24. Londra: Routledge.

Sarkar, Mahua.1993. "Labor Protest and Capital Relocation in a Labor-Intensive Industry: Textiles in the 19th and 20th Century World Economy." Social Science History Association Yıllık toplantısına sunulan bildiri, Baltimore, Kasım.

Sassen, Saskia. 1988. *The Mobility of Labor and Capital.* Cambridge: Cambridge University Press.

1999a. "Embedding the Global in the National: Implications for the Role of the State." David A. Smith, Dorothy J. Solinger ve Steven C. Topik, drl., *States and Sovereignty in the Global Economy* içinde, s. 158-171. Londra: Routledge.

1999b. "A New Emergent Hegemonic Structure?" *Political Power and Social Theory,* 13, 277-289.

2000. *Cities in the World Economy* (ikinci basım). Thousand Oaks, CA: Pine Forge Press.

2001. *The Global City: New York, Londra, Tokyo,* (ikinci basım). Princeton, NJ: Princeton University Press.

Saxton, Alexander. 1971. *The Indispensable Enemy: Labor and the Anti-Chinese Movement in California.* Berkeley: University of California Press.

Schoenberger, Erica. 1997. *The Cultural Crisis of the Firm.* Cambridge, MA: Blackwell Publishers.

Schumpeter, Joseph. 1954. *Capitalism, Socialism and Democracy.* Londra: Allen & Unwin.

Schurmann, Franz. 1974. *The Logic of World Power: An Inquiry into the Origins, Currents and Contradictions of World Politics.* New York: Pantheon.

Scott, James. 1985. *Weapons of the Weak.* New Haven, CT: Yale University Press.

Screpanti, Ernesto. 1987. "Long Cycles of Strike Activity: An Empirical Investigation." *British Journal of Industrial Relations, XXV (1),* Mart, 99-124.

Sedgwick, David. 1997. "VW, Suppliers Work Side by Side, Seek Big Gains in Productivity, at 'Factory of the Future' in Brazil," *Automotive News*, 9 Haziran, s. 3.

Seidman, Ann ve Neva Seidman. 1977. *South Africa and US Multinational Corporations*. Westport, CT: Lawrence Hill.

Seidman, Gay W. 1994. *Manufacturing Militance: Workers' Movements in Brazil and South Africa, 1970-1985*. Berkeley: University of California Press.

Semmel, Bernard.1960. *Imperialism and Social Reform*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Sewell, Jr., William H. 1986. "Artisans, Factory Workers, and the Formation of the French Working Class, 1789-1848." Ira Katznelson ve Aristide R. Zolberg, drl., *Working Class Formation* içinde, s. 45-70. Princeton, NJ: Princeton University Press.

1993. "Toward a Post-materialist Rhetoric for Labor History". Lenard R. Berlanstein, drl., *Rethinking Labor History* içinde, s. 15-38. Urbana: University of Illinois Press.

Shaiken, Harley. 1995. "Lean Production in a Mexican Context." S. Babson, drl., *Lean Work: Empowerment and Exploitation in the Global Automobile Industry* içinde, s. 247-59. Detroit: Wayne State University Press.

Shalev, Michael. 1978. "Lies, Damned Lies and Strike Statistics: The Measurement of Trends in Industrial Conflict." C. Crouch ve A. Pizzorno, drl., *The Resurgence of Class Conflict in Western Europe Since 1968* içinde, *vol. 1*, s. 1-19. New York: Holmes & Meier.

1992. "The Resurgence of Labor Quiescence." Marino Regini, drl., *The Future of Labour Movements* içinde, s. 102-32. Londra: Sage.

Shefter, Martin. 1986. "Trade Unions and Political Machines: The Organization and Disorganization of the American Working Class in the Late Nineteenth Century." Ira Katznelson ve Aristide R. Zolberg, drl., *Working-Class Formation* içinde, s. 197-276. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Shorter, Edward ve Charles Tilly. 1974. *Strikes in France, 1830-1968*. Cambridge: Cambridge University Press.

Silver, Beverly J. 1990. "The Contradictions of Semiperipheral Success: The Case of Israel." William G. Martin, drl., *Semiperipheral States in the World-Economy* içinde, s. 161-181. New York: Greenwood.

1992. *Labor Unrest and Capital Accumulation on a World Scale*. PhD Dissertation, SUNY-Binghamton.

1995a. "Labor Unrest and World-Systems Analysis: Premises, Concepts and Measurement." *Review* (Fernand Braudel Center), 18 (1), Kış, 7-34.

1995b. "World-Scale Patterns of Labor-Capital Conflict: Labor Unrest, Long Waves, and Cycles of World Hegemony." *Review* (Fernand Braudel Center), 18 (1), Kış, 155-92.

1997. "Turning Points of Workers' Militancy in the World Automobile Industry, 1930s-1990s". *Research in the Sociology of Work*, 6, 43-7 1.

Silver, Beverly J. ve Giovanni Arrighi. 2000. "Workers North and South." Leo Panitch and Colin Leys, drl., *Socialist Register 2001* (Theme: Working Classes: Global Realities) içinde, s. 53-76. Londra: Merlin Press.

Silver, Beverly J. ve Eric Slater. 1999. "The Social Origins of World Hegemonies." G. Arrighi and B. J. Silver, *Chaos and Governance in the Modern World System* içinde, 3. Bölüm, s. 151-216. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Silver, Beverly J., Giovanni Arrighi, ve Melvyn Dubofsky, drl., 1995. "Labor Unrest in the World Economy, 1870-1990." A special issue of *Review* (Fernand Braudel Center), 18 (1), Kış.

Singer, Daniel. 1982. *The Road to Gdansk*. New York: Monthly Review Press.

Singleton, John. 1990. "Showing the White Flag: The Lancashire Cotton Industry." *Business History*, 32 (4), 129-49.

1997. *The World Textile Industry*. Londra: Routledge.

Skocpol, Theda. 1979. *States and Social Revolutions*. Cambridge: Cambridge University Press.

Slaughter, Jane ve Kim Moody. 2001. "American History 101: War Fever Allows Government to Clamp Down on Unions," *Labor Notes*, 271, Ekim, 3.

Smith, William C. ve Roberto Patricio Korzeniewicz. 1997. "Latin America and the Second Great Transformation." W C. Smith ve R. P. Korzeniewicz, drl., *Politics, Social Change and Economic Restructuring in LatinAmerica* içinde, s. 1-20. Boulder, CO: Lynne Rienner.

Smitka, Michael J. 1991. *Competitive Ties: Subcontracting in the Japanese Automotive Industry*. New York: Columbia University Press.

Snyder, David ve William R. Kelly. 1977. "Conflict Intensity, Media Sensitivity, and the Validity of Newspaper Data." *American Sociological Review*, XLII (1), Şubat, 104-23.

Snyder, David ve Charles Tilly. 1972. "Collective Violence in France." *American Sociological Review, I(S)*, Ekim, 520-32.

Solinger, Dorothy J. 1999. *Contesting Citizenship in Urban China: Peasant Migrants, the State and the Logic of the Market*. Berkeley: University of California Press.

2001. "WTO and China's Workers." Woodrow Wilson Center'de sunulan bildiri, Washington, DC, 12 Aralık.

Somers, Margaret. 1995. "The 'Misteries' of Property: Relationality, Rural-Industrialization, and Community in Chartist Narratives of Political Rights." John Brewer ve Susan Staves, drl., *Early Modern Conceptions of Property* içinde, s. 62-92. Londra: Routledge.

Sonn, Hochul. 1997. "The 'Late Blooming' of the South Korean Labor Movement." *Monthly Review*, 49 (3), 117-29.

Southall, Roger. 1985. "Monopoly Capitalism and Industrial Unionism in the South African Motor Industry." *Labour, Capital and Society 18 (2)*, Kasım, 304-42.

Standard and Poor's. 2002. *Industry Surveys: Auto & Auto Parts*, 13 Haziran.

Stark, David. 1986. "Rethinking Internal Labor Markets: New Insights from a Comparative Perspective." *American Sociological Review*, 51 (4), Ağustos, 492-504.

Stavrianos, L. S. 1981. *Global Rift: The Third World Comes of Age*. New York: William Morrow and Company.

Steven, Rob. 1997. "Japanese Investments in Thailand, Indonesia and Malaysia: A Decade of JASEAN." Joe Moore, drl., *The Other Japan: Conflict, Cornproniise, and Resistance Since 1945* içinde, s. 199-245. Armonk, NY: M. E. Sharpe. Yeni basım.

Stiglitz, Joseph E. 2001. "Foreword." Karl Polanyi, *The Great Transformation The Political and Economic Origins of Our Time* (ikinci basım), s. vii-xvii. Boston: Beacon Press.

Stohl, Michael. 1980. "The Nexus of Civil and International Conflict." Ted Robert Gurr, drl., *Handbook of Political Conflict: Theory and Research* içinde, s. 297-330. New York: The Free Press.

Sugimoto, Yoshio. 1978a. "Measurement of Popular Disturbance." *Social Science Research, VII (3)*, Eylül, 284-97.

1978b. "Quantitative Characteristics of Popular Disturbances in PostOccupation Japan (1952-1960)." *Journal of Asian Studies, XXXVII (2)*, Şubat, 273-91.

Sumiko, Takagi. 1986. "Women on the Labor Front." *AMPO:Japan-Asia Quarterly Review*, 18 (2-3), 48-54.

Tabb, William. 1997. "Globalization Is *an* Issue, the Power of Capital Is *the* Issue." *Monthly Review*, 49 (2), 20-30.

Tabili, Laura. 1994. *"We Ask for British Justice": Workers and Racial Difference in Late Imperial Britain*. Ithaca, NY: Cornell University Press.

Tarrow, Sidney. 1989. *Democracy and Disorder: Protest and Politics in Italy, 1965-19* Oxford: Oxford University Press.

1998. "Fishnets, Internets and Catnets: Globalization and Social Movements." Michael P. Hanagan, Leslie P. Moch, ve Wayne te Brake, drl., *Challenging Authority* içinde, s. 228-44. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Taylor, A. J. P. 1954. *The Struggle for Mastery in Europe, 1848-1918*. Londra: Oxford University Press.

Taylor, M. 1986. "The product-cycle model: a critique." *Enviroment and Planning A*, 18, 751-61.

Therborn, Goran. 1977. "The Rule of Capital and the Rise of Democracy." *New Left Review* 103, 3-41.

Thompson, E. P. 1966. *The Making of the English Working Class*. New York: Vintage Books.

1978. "Eighteenth-Century English Society: Class Struggle without Class?" *Social History*, 3/2, Mayıs, 146-64.

Tilly, Charles. 1978. *From Mobilization to Revolution*. Reading, MA: Addison-Wesley.

1981. "Computing History." C. Tilly, drl. *As History Meets Sociology* içinde, s. 53-83. New York: Academic Press.

1984. *Big Structures, Large Processes, Huge Comparisons*. New York: Russell Sage Foundation.

1989. "Introduction: The Effects of Short Term Variation." L. Haimson ve C. Tilly, *drl., Strikes, Wars, and Revolutions in International Perspective* içinde, s. 433-48. Cambridge: Cambridge University Press.

1990. *Coercion, Capital, and European States, A.D. 990-1990*. Cambridge, MA: Basil Blackwell.

1995. "Globalization Threatens Labor's Rights." *International Labor and Working Class History 47, 1-23*.

Tilly, Charles, Louise Tilly ve Richard Tilly. 1975. *The Rebellious Century, 1830-1930*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Tolliday, Steven. 1987. "Management and Labour in Britain, 1896-1939." S. Tolliday ve J. Zeitlin, drl., *The Automobile Industry and Its Workers: Between Fordism and Flexibility* içinde, s. 29-56. New York: St. Martin's Press.

Torigian, Michael. 1999. "The Occupation of the Factories: Paris 1936, Flint 1937." *Comparative Studies in Society and History*, 41 (2), 324-47.

Traub, James. 2000. "This Campus Is Being Simulated." *New York Times Magazine*, 19 Kasım, 88-93 ff.

Treece, James B. 1997a. "GM Kicks Off Major Push in China," *Automotive News*, 16 Haziran 16, s. 1&34.

1997b. "Warning on Overcapacity Has Korean Industry in an Uproar," *Automotive News*, 30 Haziran, s. 4.

1997c. "China Takes Hard Road to a Market Economy," *Automotive News*, 14 Temmuz, s. 1.

Tronti, Mario. 1971. *Operai e Capitale*. Turin: Einaudi.

Truchil, Barry E. 1988. *Capital-Labor Relations in the U.S. Textile Industry*. New York: Praeger.

Tsurumi, Patricia E. 1990. *Factory Girls: Women in the Thread Mills of Meiji Japan*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Uchitelle, Louis ve N. R. Kleinfeld. 1996. "The Downsizing of America: On the Battlefields of Business, Millions of Casualties," *The New York Times*, 3 Mart, s. A1.

UNCTAD. 2000. *World Investment Report 2000*. New York: United Nations.

UNDP. 1992. *Human Development Report 1992*. New York: Oxford University Press.

UNESCO (various). *Statistical Yearbook*. Paris: UNESCO.

Van Onselen, Charles. 1976. *Chiharo: African Mine Labour in Southern Rhodesia, 1900-1933*. Londra: Pluto Press.

Vernon, Raymond. 1966. "International Investment and International Trade in the Product Cycle." *Quarterly Journal of Economics*, 80 (2), 190-207.

Vogel, Ezra E ve David L. Lindauer. 1997. "Toward a Social Compact for South Korean Labor." D. L. Lindauer, J. Kim, J. Lee, H. Kim, J. Son ve E. Vogel, drl., *The Strains of Econonzic Growth: Labor Unrest and Social Dissatisfaction in Korea* içinde, s. 93-121. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Volpato, Giuseppe. 1987. "The Automobile Industry in Transition: Product Market Changes and Firm Strategies in the 1970s and 1980s." S. Tolliday ve J. Zeitlin, drl., *The Automobile Industry and Its Workers: Between Fordism and Flexibility* içinde, s. 193-223. New York: St. Martin's Press.

Wade, Robert. 1990. *Governing the Market: Economic Theory and the Role of Govern-*

ment in East Asian Industrialization. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Walder, Andrew G. 1986. *Communist Neo-Traditionalism: Work and Authority in Chinese Industry.* Berkeley: University of California Press.

Waldinger, Roger, Chris Erickson, Ruth Milkman, Daniel J. B. Mitchell, Abel Valenzuela, Kent Wong ve Maurice Zeitlin. 1998. "Helots No More: A Case Study of the Justice for Janitors Campaign in Los Angeles." K. Bronfenbrenner, S. Friedman, R. W Hurd, R. A. Oswald ve R. L. Seeber, drl., *Organizing to Win* içinde, Chapter 6, s. 102-19.

Wall Street Journal. 2000. "Work Week: A Special News Report About Life on the Job and Trends Taking Shape There," *Wall Street Journal,* 17 Ekim, s. 1.

Wallace, Michael, Larry Griffin ve Beth Rubin. 1989. "The Positional Power of American Labor, 1963-1977." *American Sociological Review, 54* (2), 197-214.

Wallerstein, Immanuel. 1974. *The Modern World System I. Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century.* New York: Academic Press.

1979. *The Capitalist World-Economy.* Cambridge: Cambridge University Press.

1995. "Response: Declining States, Declining Rights?" *International Labor and Working Class History,* 47, 24-7.

Walton, John. 1984. *Reluctant Rebels: Comparative Studies of Revolution and Underdevelopment.* New York: Columbia University Press.

Walton, John ve Ragin, Charles. 1990. "Global and National Sources of Political Protest: Third World Responses to the Debt Crisis." *American Sociological Review,* 55, Aralık, 876-90.

Weinraub, Bernard. 2000. "Strike Fears Grip Hollywood as Unions Flex New Muscle," *New York Times,* 1 Ekim, s. A1, A25.

Western, Bruce. 1995. "A Comparative Study of Working-Class Disorganization: Union Decline in Eighteen Advanced Capitalist Countries." *American Sociological Review,* 60 (2), Nisan, 179-201.

Williams, William A. 1969. *The Roots of the Modern, American Empire: A Study of the Growth and Shaping of Social Consciousness in a Marketplace Society.* New York: Random House.

Wolf, Eric. 1969. *Peasant Wars of the Twentieth Century.* New York: Harper and Row.

Wood, Phillip J. 1991. "Determinants of Industrialization on the North American Periphery." Jerry Leiter, Michael D. Schulman ve Rhonda Zingraff, drl., *Hanging by a Thread: Social Change in Southern Textiles* içinde, s. 58-78. Ithaca, NY. ILR Press.

Woods, Ellen Meiksens, Peter Meiksens ve Michael Yates, drl., 1998. *Rising from the Ashes?Labor in the Age of Global Capitalism.* New York: Monthly Review Press.

World Bank. 1984. *World Tables.* 1. ve 2. Sayı. Washington, DC: World Bank.

2001. World Development Indicators. CD-ROM, Washington, DC: World Bank.

Wright, Erik O. 1997. *Class Counts: Comparative Studies in Class Analysis.* Cambridge: Cambridge University Press.

2000. "Working-Class Power, Capitalist-Class Interests, and Class Compromise." *American Journal of Sociology,* 105 (4), Ocak, 957-1002.

Zhang, Jikang. 1999. "Multinational Corporations' Investment in China and Its Effects on the Chinese Market -The Case of the Automobile Industry". *Chinese Industrial Economy* (Beijing), 4. cilt (Çince).

Zolberg, Aristide. 1995. "Response: Working-Class Dissolution." *International Labor and Working Class History, 47,* 28-38.

15 TL KDV DAHİL
ISBN 978-9944-122-84-9
9 789944 122849
Yordam Kitap